

2475

การปฏิวัติสยาม

1932 Revolution in Siam

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

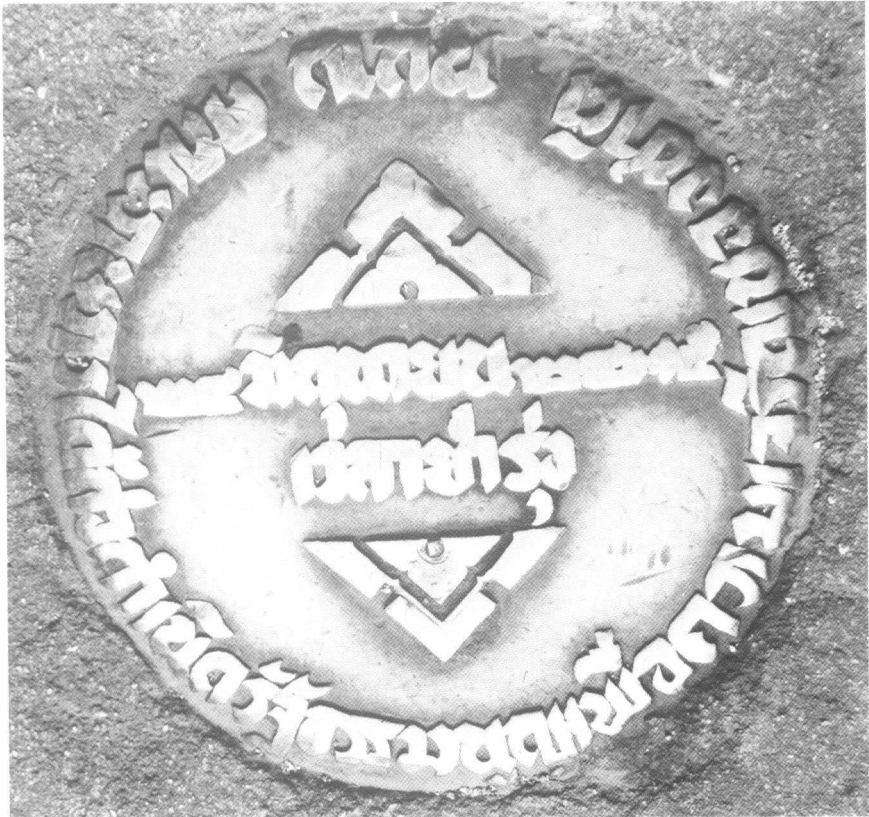
Charnvit Kasetsiri

ภาคผนวก : เอกสารประวัติศาสตร์ 2475
รวบรวมโดย ชำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

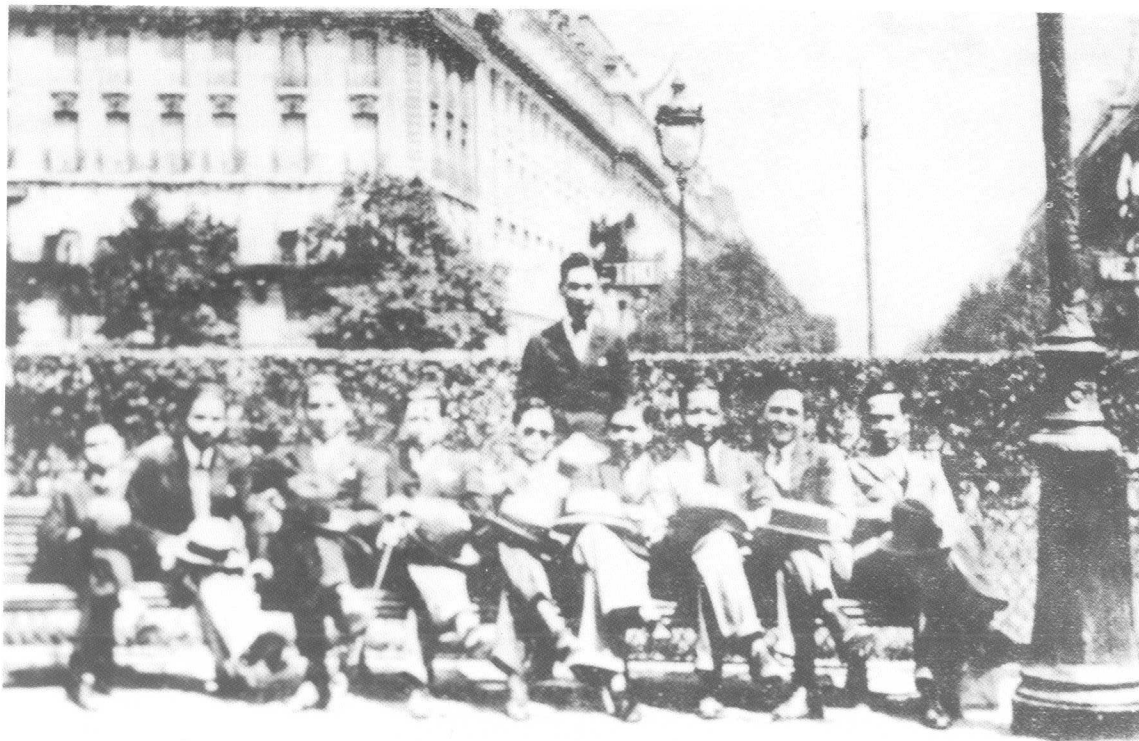

หมุดทองเหลืองฝังที่พื้นถนนเคียงคู่วพระบรมรูปทรงม้า ณ จุดที่นายพันเอก พระยาพลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎร ประกาศเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง ยกเลิกระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ให้ประเทศมีรัฐธรรมนูญและปกครองในระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475

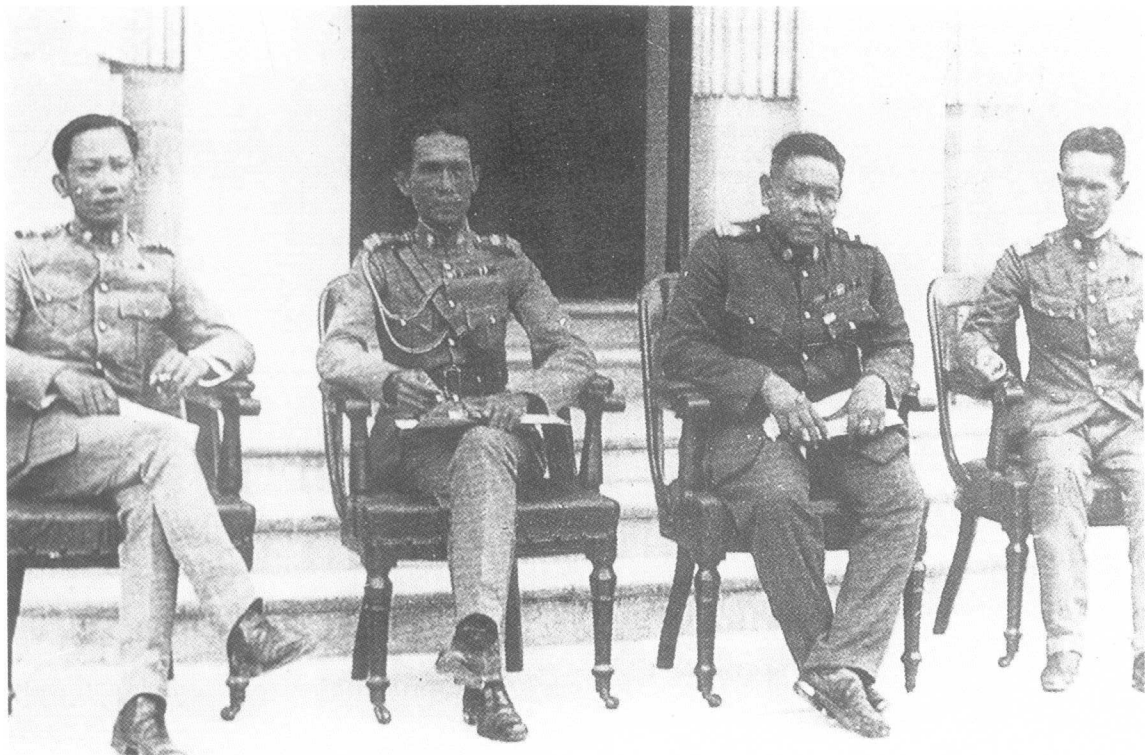
หมุดทองเหลืองนี้จารึกว่า

“24 มิถุนายน 2475 เวลาห้ารุ่ง ณ ที่นี้ คณะราษฎรได้ก่อกำเนิดรัฐธรรมนูญเพื่อความเจริญของชาติ”

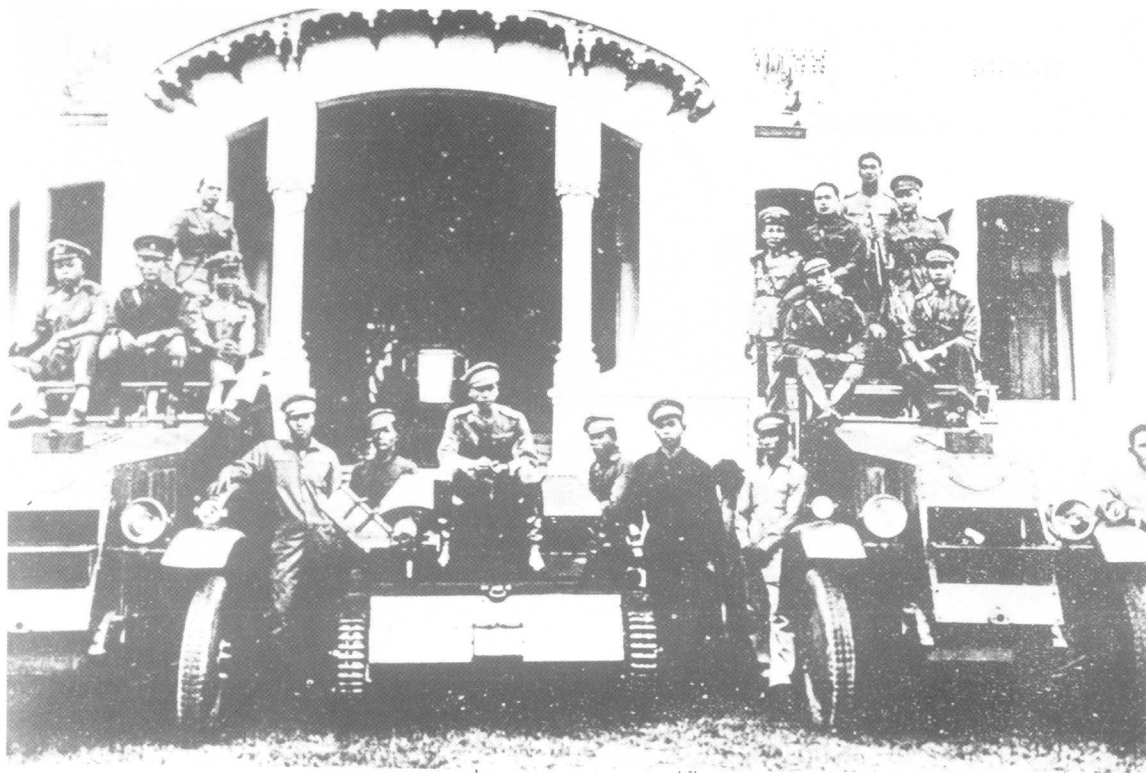

นักเรียนไทยที่กรุงปารีส ฝรั่งเศส จุดเริ่มต้นของการก่อตั้งคณะราษฎร โดยกลุ่มคน 7 คน ที่มีอายุระหว่าง 26-29 ปี ที่ตกลงกันว่า จะต้องเปลี่ยนระบอบการปกครองของประเทศสยามที่ล้าหลังและไม่ศิวิไลซ์ ในภาพจะมีบางส่วนของคณะผู้ก่อการคณะราษฎร เช่น นายปรีดี พนมยงค์ นายร้อยโททัศนัย มิตรภักดี นายประยูร ภมรมนตรี และนายร้อยโทแปลก ชิตตะสังคะ (ภาพประมาณปี พ.ศ.2468)

“4 ทหารเสือคณะราษฎร”

จากซ้าย พ.อ.พระยาทรงสุรเดช พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ พ.อ.พระยาพลพลพยุหเสนา พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์

คณะราษฎรหน้าวังปารุสก์ ซึ่งคณะราษฎรยึดมาเป็นที่ตั้งกองบัญชาการการยึดอำนาจ
นอกเหนือจากพระที่นั่งอนันตสมาคม เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475

คณะราษฎรขีตกรมไปรษณีย์ วัดเลียบ ศูนย์โทรคมนาคมที่สำคัญของกรุงเทพฯและประเทศ

เหล่าทหารจากหน่วยสำคัญ ๆ ในเขตพระนคร-บางซื่อ มารวมกันที่ลานพระบรมรูปทรงม้าเพื่อชมการฝึกยุทธวิธีทางการทหารแบบใหม่ ตามแผนปฏิบัติการของฝ่ายปฏิวัติที่ไม่มีกำลังทหารที่แท้จริงอย่างเพียงพอ เมื่อรุ่งอรุณของ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475

กลไกการสื่อสารที่เข้าถึงประชาชนที่สุดตามจารีตเดิมที่การสื่อสารมวลชนในด้านต่างๆ ยังไม่พัฒนา
ในภาพ นายทหารคณะราษฎรอ่านโทรเลขคำตอบรับที่จะเป็น “กษัตริย์อยู่ใต้พระธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน”
ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ให้แก่พระและสามเณร ตลอดถึงประชาชนฟัง

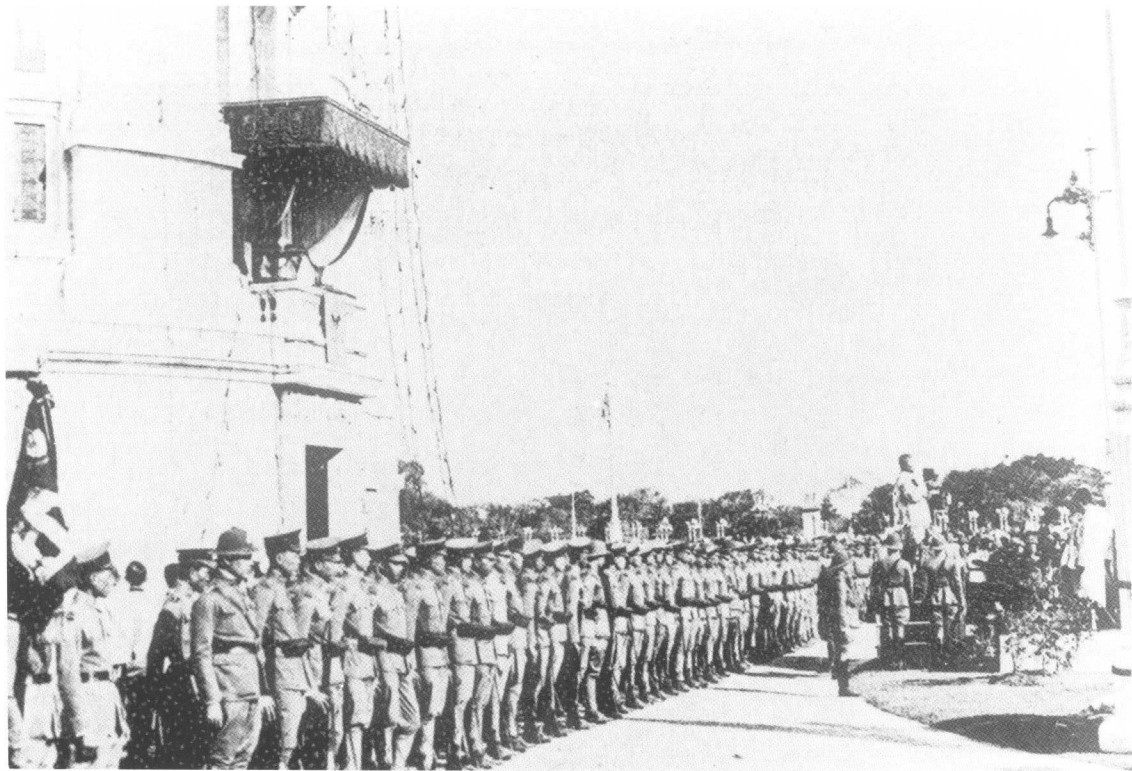
ถนนราชดำเนินกลายเป็นถนนทางการเมืองของประชาชนเมื่อ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475

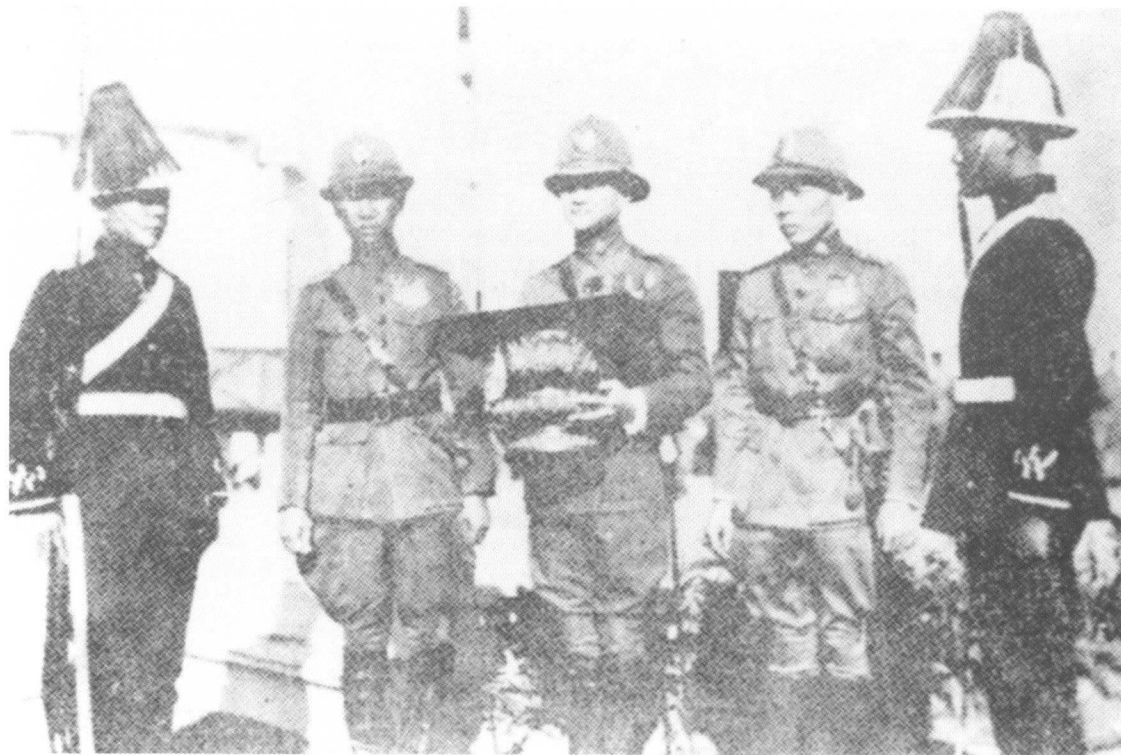
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะพระมหากษัตริย์ในระบอบเก่าที่ทรงยอมรับ
ความเปลี่ยนแปลงที่จะเป็น “กษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญ” ทรงรับ “รัฐธรรมนูญฉบับที่ 2” ที่เชื่อว่า
จะเป็นฉบับถาวรของประเทศจากการทูลเกล้าถวายของพระยามโนปกรณนิติธาดา ประธาน
คณะกรรมการราษฎร คณะผู้บริหารประเทศ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2475

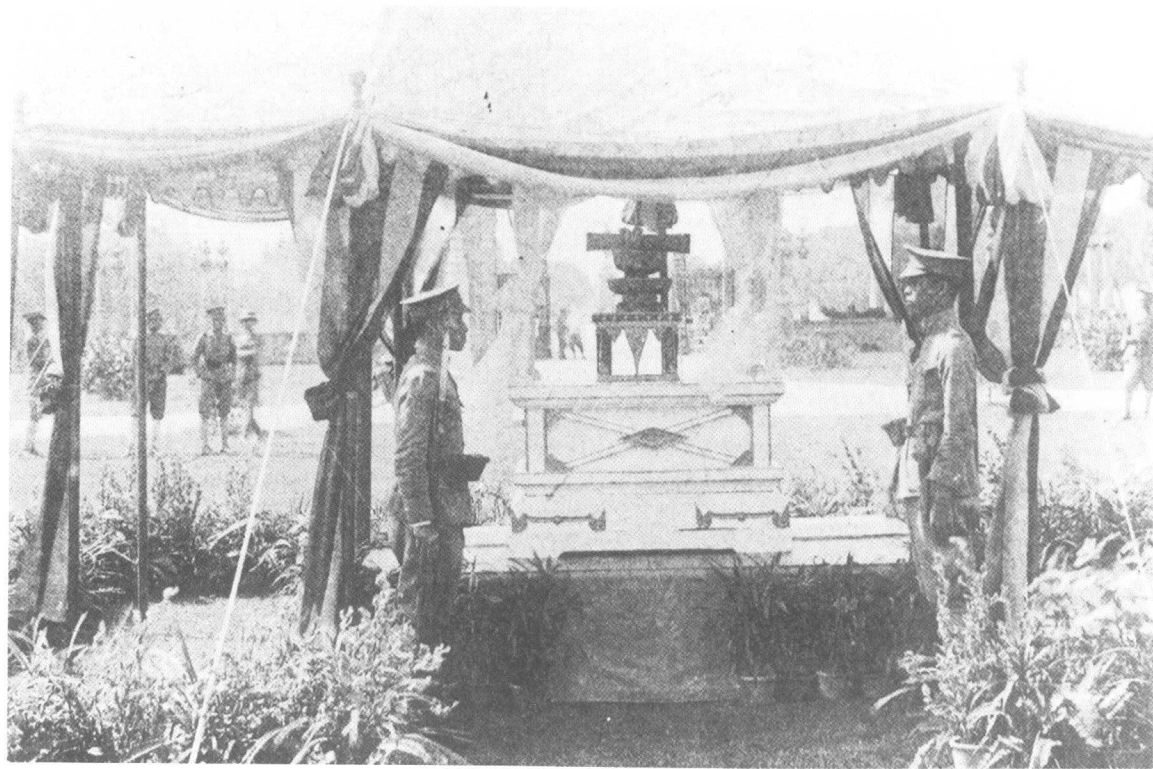
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงลงพระปรมาภิไธยในรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ.2475 (ฉบับที่ 2) เพื่อประกาศใช้ ตามข้อกำหนดใน “รัฐธรรมนูญฉบับแรก” ที่คณะราษฎรสร้างขึ้น (ฉบับ 27 มิถุนายน พ.ศ.2475) ที่ระบุว่าภารกิจก็ตาม “จะต้องกระทำในนามกษัตริย์”

เจ้าพระยาพิชัยญาติ ประธานสภาผู้แทนราษฎร อัญเชิญรัฐธรรมนูญที่ลงพระปรมาภิไธยแล้ว
ออกมายังลานหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม อาคารที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรของประเทศ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2475

รัฐธรรมนูญได้มีขึ้นในประเทศไทยเพราะคณะราษฎรเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475

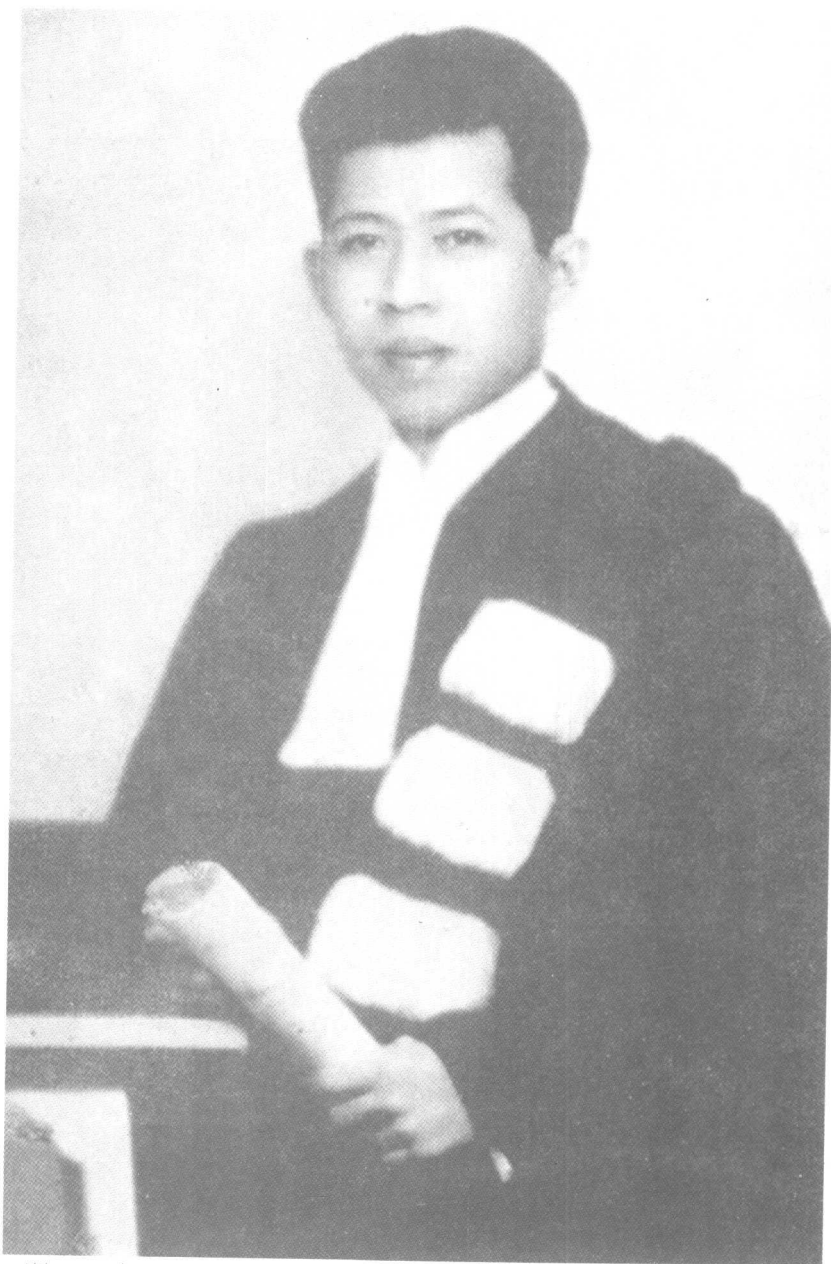
รัฐธรรมนูญเพื่อประชาชนชาวสยาม ณ ลานหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2475

ณ ลานหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2475 มีแผ่นป้ายคำขวัญว่าด้วย สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค

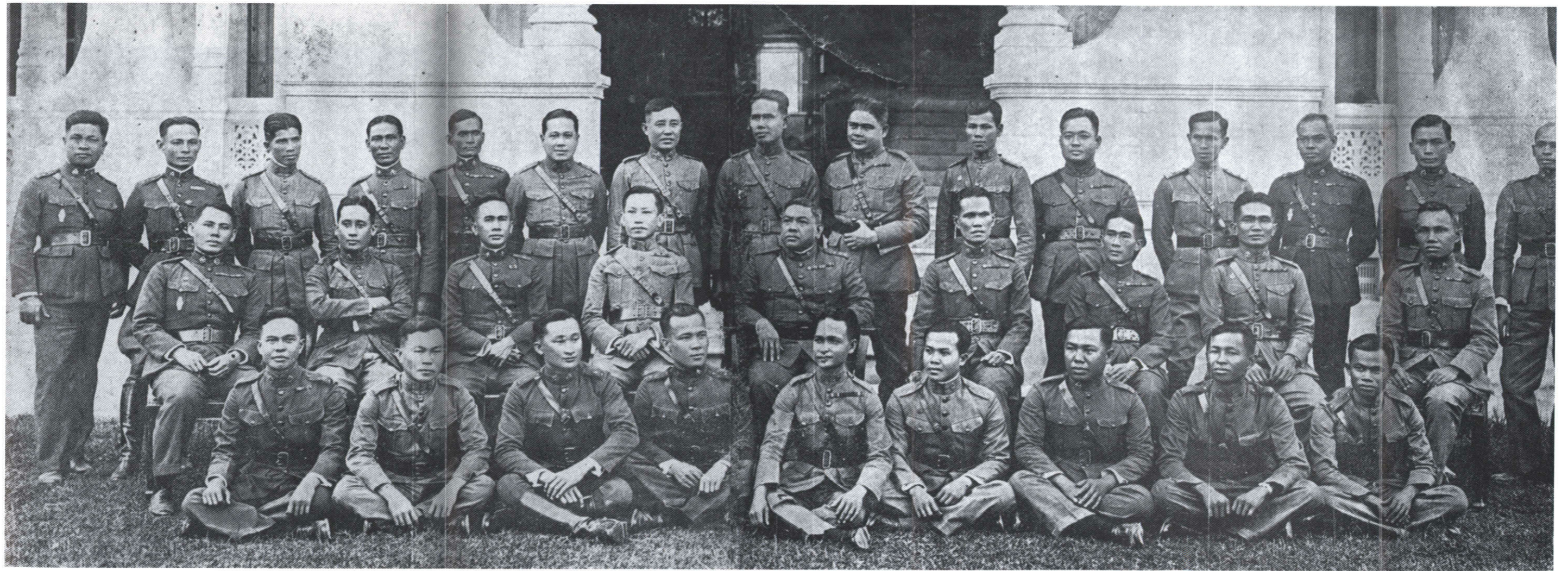

ลานพระบรมรูปทรงม้า ลานการเมืองของประชาชนเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2475

นายปรีดี พนมยงค์ ณ อายุ 26 ปี สำเร็จการศึกษาได้รับปริญญารัฐเป็น "ดุษฎีบัณฑิตกกฎหมาย" (Docteur en Droit) ฝ่ายนิติศาสตร์ (Sciences Juridiques) จากฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ.2469 เดินทางกลับประเทศสยามหลังจากที่ได้ร่วมกับเพื่อนก่อตั้ง "คณะราษฎร" เพื่อปฏิวัติระบอบการปกครองของประเทศสยาม และทำงานสำเร็จในอีก 6 ปีต่อมา นายปรีดี พนมยงค์เป็นหัวหน้าคณะราษฎรสายพลเรือน และเป็นผู้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรกของประเทศไทย

คณะราษฎรสายทหารบกผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475

แถวที่ 1 ยืนจากซ้าย : นายร้อยเอก หลวงเชวงศักดิ์สงคราม นายร้อยเอก หลวงเสรีเจริงฤทธิ์ นายร้อยเอก หลวงชาญสงคราม นายร้อยโท ขุนพิพัฒน์สรการ นายร้อยเอก หลวงอดุลยเดชจรัส นายร้อยเอก หลวงพรหมโยธี นายร้อยเอก หลวงกาจสงคราม นายร้อยโท ขุนปลัดปรปักษ์ นายร้อยเอก หลวงชำนาญยุทธศิลป์ นายร้อยโท ขุนวิมลสรกิจ นายพันตรี หลวงวิจิตรกลยุทธ นายร้อยโท ทวน วิชัยชัทคะ นายร้อยเอก ขุนสุจริตรณการ นายร้อยโท น้อม เกตุญาติ นายร้อยเอก หลวงสวัสดิ์ธรรรงค์

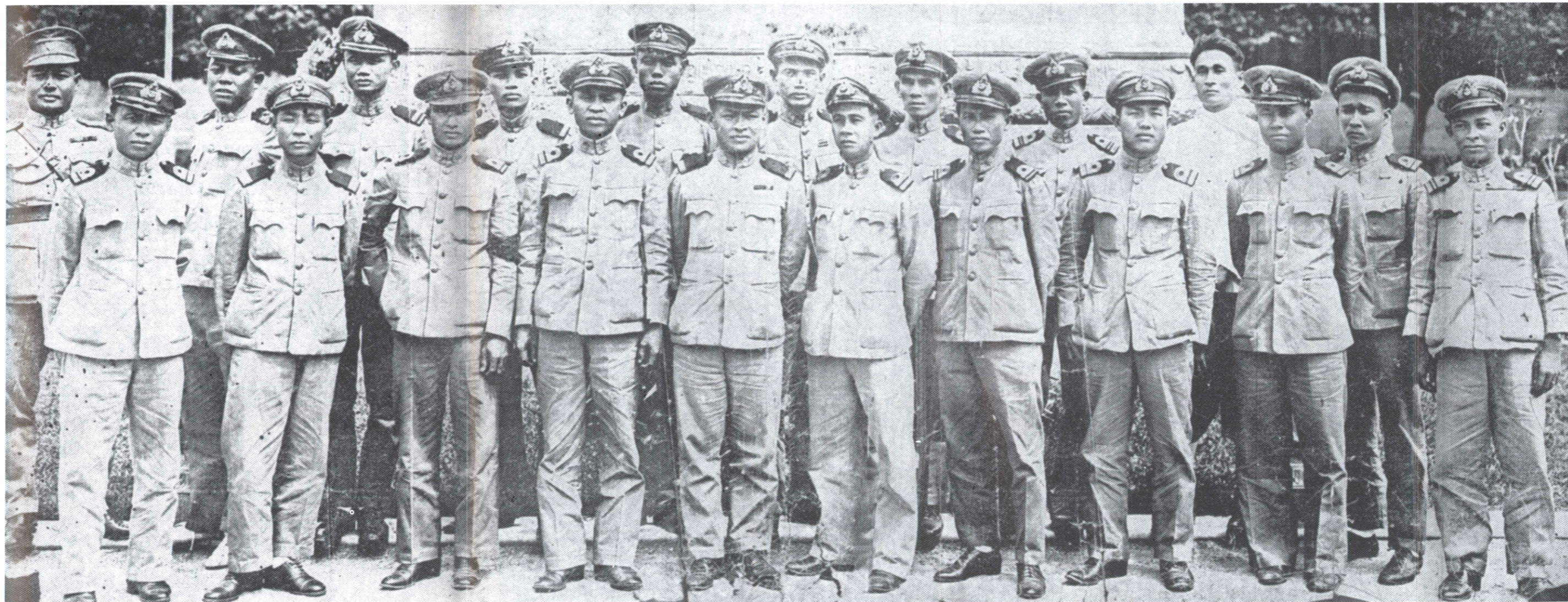
แถวที่ 2 นั่งเก้าอี้จากซ้าย : นายพันตรี หลวงอำนาจสงคราม นายร้อยเอก หลวงทศไชนิยมศึก นายพันตรี หลวงพิบูลสงคราม นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช นายพันเอก พระยาพลพลพยุหเสนา นายพันเอก พระยาฤทธิอัคเนย์ นายพันโท พระประศาสน์พิทยายุทธ นายร้อยเอก หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต นายพันตรี หลวงสฤษฏียุทธศิลป์

แถวที่ 3 นั่งจากซ้าย : นายร้อยโท ขุนจ่านุกุมิเวท นายร้อยโท ขุนนิรันดรชัย นายร้อยโท ขุนเรืองวีรยุทธ นายร้อยโท ขุนศรีสรการ นายร้อยเอก หลวงรณสิทธิพิชัย นายร้อยโท ไชย ประทีปะเสน นายร้อยตรี จำรูญ จิตรลักษณ์ นายร้อยตรี สมาน เทพหัสดิน ณ อยุธยา นายร้อยตรี อุดม พุทธิเกษริน

คณะราษฎรและครอบครัวเมื่อ 24 มิถุนายน 2481

คณะราษฎรสายทหารเรือผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475

แถวหลังจากซ้ายไปขวา : นายพันตรี หลวงวิจิตรกลยุทธ นายเรือเอก หลวงนิเทศกลกิจ นายเรือโท ประเสริฐ สุขสมัย นายเรือตรี ทองดี ระงับภัย นายเรือตรี ชัน รัสมิทัต นายเรือโท วัน รุยาพร นายเรือเอก หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ นายนาวาตรี หลวงสินธุสงครามชัย นายจรัส สุวรรณชีพ นายเรือเอก หลวงสังวรยุทธกิจ
แถวหน้าจากซ้ายไปขวา : นายเรือเอก สงบ จรูญพร นายเรือโท ทองหล่อ (ทหาร) ขำหิรัญ นายเรือโท ชลี (หลี่) สินธุโสภณ นายเรือเอก หลวงนาวาวิจิตร นายเรือตรี กุหลาบ (กำลาภ) กาญจนสกุล นายเรือเอก ชลิต กุลกำธร นายเรือโท จิบ สิริ โปบุลย์ นายเรือเอก ทิพย์ ประสานสุข นายเรือเอก สงวน รุจิราภา นายนาวาตรี หลวงสุชลาลัย

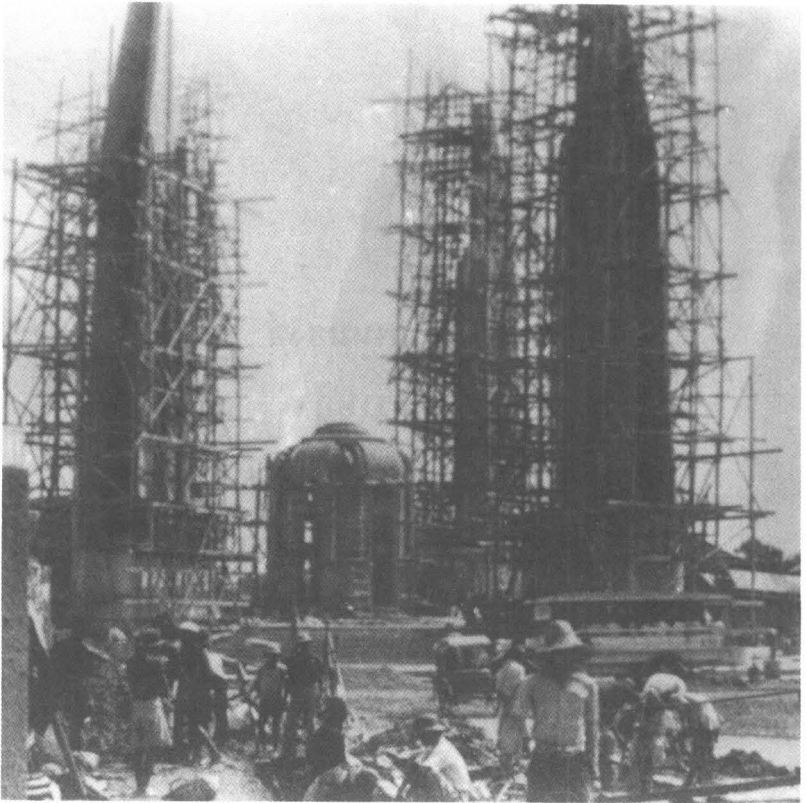
แต่

นายปรีดี พนมยงค์

และคณะราษฎร

ผู้ก่อการเนิตรัฐธรรมนูญ

และระบอบประชาธิปไตย

อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย กลางถนนราชดำเนินกลาง วางศิลาฤกษ์เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2482 เนื่องเพราะรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยสามารถแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคกับนานาประเทศซึ่งทำไว้ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้สำเร็จ อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยนี้เป็นการอธิบายผ่านสัญลักษณ์ที่ยืนยันว่า คณะราษฎรเป็นผู้ก่อกำเนิดรัฐธรรมนูญและระบอบประชาธิปไตยแก่ประเทศไทยเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 และในปี 2482 รัฐบาลได้กำหนดให้วันที่ 24 มิถุนายนของทุกปีเป็น “วันชาติ” และสำหรับปีแรกนี้ เนื่องในวาระพิเศษ รัฐบาลจึงกำหนดให้เป็น “วันชาติและเฉลิมฉลองเอกราชอันสมบูรณ์”

2475 : การปฏิวัติสยาม 1932 Revolution in Siam

ชาลยวิทย์ เกษตรศิริ

Charnvit Kasetsiri

และ

ภาคผนวก : เอกสารประวัติศาสตร์ 2475

Appendix

ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์

Thamrongsak Petchlert-anan

จัดพิมพ์โดย

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

**2475 : การปฏิวัติสยาม
1932 Revolution in Siam**

แต่งโดย

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

Charnvit Kasetsiri

และ

ภาคผนวก : เอกสารประวัติศาสตร์ 2475

Appendix

รวบรวมโดย

ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์

Thamrongsak Petchlert-anan

จัดเตรียมต้นฉบับ

ปราธนา ศรีวิศาลศักดิ์

ชุดิมา ชาคยานนท์

เพลิน เทียนขวัญ

แบบปกและรูปเล่ม

ถ้ายวน เพชรแสงสว่าง

พิมพ์ครั้งที่สอง แก้ไขเพิ่มเติม : 24 มิถุนายน 2543

พิมพ์ครั้งแรก : เมษายน 2535

จำนวนพิมพ์ 3,000 เล่ม

ISBN 974-85814-4-6

ราคา 150 บาท

จัดพิมพ์โดย

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

413/38 ถนนอรุณอมรินทร์ บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700 โทร-โทรสาร 433-8713

413/38 Arun-amarin Road, Bangkok 10700, Tel.-Fax. : 433-8713

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คำแถลง

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2509 ด้วยความร่วมมือร่วมใจกันเองเป็นส่วนบุคคล ในหมู่ผู้มีความรักในภารกิจ บริหารการศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ เมื่อเริ่มดำเนินงาน โครงการตำรามีฐานะ เป็นหน่วยงานหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ก่อนที่จะมีฐานะ เป็นมูลนิธิเมื่อต้นปี พ.ศ. 2521 ทั้งนี้โดยได้รับความร่วมมือด้านทุนทรัพย์ จากมูลนิธิร็อกกี้ เฟลเลอร์ เพื่อใช้จ่ายในการดำเนินงานขั้นต้น เป้าหมาย เบื้องแรกของมูลนิธิโครงการตำราก็คือ ส่งเสริมให้มีตำราภาษาไทยที่มีคุณภาพ เฉพาะในทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้ต่างก็เห็นพ้องต้องกันใน ระยะนั้นว่า คุณภาพหนังสือตำราไทยระดับอุดมศึกษาแขนงวิชาดังกล่าวยังไม่ สูงพอ ถ้าส่งเสริมให้มีหนังสือเช่นนี้เพิ่มขึ้นย่อมมีส่วนช่วยยกระดับมาตรฐาน การศึกษาในชั้นมหาวิทยาลัยโดยปริยาย อีกทั้งยังอาจช่วยการสร้างสรรค์ปัญญา ความคิดริเริ่ม และความเข้าใจอันถูกต้องในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยส่วนรวม

พร้อมกันนี้มูลนิธิโครงการตำราฯ ก็มีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะทำหน้าที่ เป็นที่ชุมนุมผลงานเขียนของนักวิชาการต่าง ๆ ทั้งในและนอกสถาบัน เพื่อให้ ผลงานวิชาการที่มีคุณภาพได้เป็นที่รู้จักและเผยแพร่ออกไปโดยทั่วถึงในหมู่ ผู้สอน ผู้เรียน และผู้สนใจงานวิชาการ การดำเนินงานของมูลนิธิโครงการ

ตำราฯ มุ่งขยายความเข้าใจและความร่วมมือของบรรดานักวิชาการออกไปในวงกว้างยิ่ง ๆ ขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านการกำหนดนโยบายสร้างตำรา การเขียน การแปล และการใช้ตำรานั้น ๆ ซึ่งจะเป็นเครื่องส่งเสริมและกระชับความสัมพันธ์อันพึงปรารถนา ตลอดจนความเข้าใจอันดีต่อกันในวงวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง

นโยบายพื้นฐานของมูลนิธิโครงการตำราฯ คือ ส่งเสริมและเร่งรัดให้มีการจัดพิมพ์หนังสือตำราทุกประเภท ทั้งที่เป็นงานแปลโดยตรง งานแปลเรียบเรียง งานถอดความ งานรวบรวม งานแต่งและงานวิจัย ในช่วงแรก ๆ เราได้เน้นส่งเสริมงานแปลเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ได้ส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์ตำราประเภทอื่น ๆ ด้วย นับแต่ได้ก่อตั้งโครงการตำราฯ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยความร่วมมืออย่างดียิ่งของนักวิชาการหลายสถาบัน สามารถส่งเสริม-กลั่นกรอง-ตรวจสอบ และจัดพิมพ์หนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาที่มีคุณภาพตามเป้าหมาย เจตนารมณ์ และนโยบาย ได้ครบทุกประเภท และมีเนื้อหาครอบคลุมสาขาวิชาต่าง ๆ ถึง 8 สาขาดังต่อไปนี้คือ (1) สาขาวิชาภูมิศาสตร์ (2) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ (3) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ (4) สาขาวิชารัฐศาสตร์ (5) สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (6) สาขาวิชาปรัชญา (7) สาขาวิชาจิตวิทยา (8) สาขาวิชาภาษาและวรรณคดี นอกจากนี้เรายังมีโครงการผลิตตำราสาขาวิชาอื่น ๆ เพิ่มขึ้นด้วย เช่น สาขาวิชาศิลปะ ซึ่งกำลังอยู่ในขั้นดำเนินงาน และยังได้ขยายงานให้มีการแต่งตำราเป็น “ชุด” ซึ่งมีเนื้อความคาบเกี่ยวระหว่างหลายสาขาวิชา เช่น “ชุดชีวิตและงาน” ของบุคคลที่น่าสนใจ ดังที่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วบางเล่ม

ปัจจุบันมูลนิธิโครงการตำราฯ ยังคงมีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะขยายงานของเราต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง แม้จะประสบอุปสรรคนานัปการ โดยเฉพาะ

อุปสรรคด้านทุนรอน เพราะกิจการของเราไม่ใช่กิจการแสวงหากำไร หากมุ่ง
ประสงค์ให้นักศึกษาและประชาชนได้มีโอกาสซื้อหาหนังสือตำราฯ ในราคา
ย่อมเยาพอสมควร

คณะกรรมการทุกสาขาวิชาของมูลนิธิโครงการตำราฯ ยินดีน้อมรับคำ
แนะนำและคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อ่านทุกท่าน และปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้
ท่านผู้อ่านทุกท่านได้เข้ามามีส่วนร่วมในมูลนิธิโครงการตำราฯ ไม่ว่าจะเป็นการ
สนับสนุนแนะนำอยู่ห่าง ๆ ช่วยแต่ง แปล เรียบเรียง หรือ รวบรวม
ตำราสาขาวิชาต่าง ๆ ให้เรา หรือเข้ามาร่วมบริหารงานร่วมกับเรา

เสน่ห์ จามริก

ประธานคณะกรรมการบริหาร

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

**รายนามคณะกรรมการบริหาร
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์**

(ก่อตั้ง พ.ศ.2509 โดย นายป๋วย อึ๊งภากรณ์ นายเสน่ห์ จามริก ฯลฯ)

นายเสน่ห์	จามริก	ประธาน
นางเพ็ชรี	สุมิตร	รองประธาน
นางสาวกุสุมา	สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
นายธเนศ	อาภรณ์สุวรรณ	กรรมการ
นายรังสรรค์	ธนะพรพันธุ์	กรรมการ
นายสุทัศน์	ศิวัรักษ์	กรรมการ
นายวิทยา	สุจิตธนารักษ์	กรรมการ
นายเกริกเกียรติ	พิพัฒน์เสรีธรรม	กรรมการ
นายอุทัย	ดุลยเกษม	กรรมการ
นางสาวศรีประภา	เพชรมีศรี	กรรมการ
นางสาวศุภลักษณ์	เลิศแก้วศรี	กรรมการและเหรัญญิก
นายชาญวิทย์	เกษตรศิริ	กรรมการและเลขานุการ
นายทรงยศ	แววหงษ์	กรรมการและผู้จัดการ

คำนำในการพิมพ์ พ.ศ.2543/2000

ในวิชาประวัติศาสตร์ หลักฐานเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งยวด ถึงกับต้องมีการจัดลำดับความสำคัญของหลักฐานว่า เป็นขั้นต้น (primary source) ชั้นรอง (secondary source) หรือชั้นสาม (tertiary source) ฯลฯ โดยปกติ นักประวัติศาสตร์จะให้น้ำหนักกับหลักฐานขั้นต้นเป็นอย่างมาก เพราะถือได้ว่าใกล้ชิดกับเหตุการณ์หรือที่ใช้ศัพท์กันว่า “ร่วมสมัย” (contemporary)

อย่างไรก็ตามในความน่าเชื่อถือของหลักฐานขั้นต้น ก็หาจะได้รับการรับรองโดยไม่ผ่านการประเมินคุณค่าของหลักฐานนั้น ๆ ไม่ นักประวัติศาสตร์จะต้องใช้วิจารณ์ญาณประเมินในลักษณะของการวิพากษ์วิจารณ์ เพื่อที่จะทราบว่าหลักฐานนั้นเขียนขึ้นหรือทำขึ้นเมื่อไร ที่ไหน โดยใคร มีจุดมุ่งหมายอย่างไร บ่อยครั้งเลยเราจะพบว่าในหลักฐานขั้นต้นด้วยกันเองก็มีความขัดแย้งกัน

ว่าไปแล้วเหตุการณ์ 24 มิถุนายน 2475 ไม่ว่าจะเรียกอย่างกลาง ๆ ในภาษาไทยว่า “การเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน” หรืออย่าง “ก้าวหน้า” ในสมัยหนึ่งว่า “ปฏิวัติ” (แต่เมื่อคำว่าปฏิวัติถูกใช้กันจนเกร่อกลายเป็น “รัฐประหาร” ธรรมดา ๆ ก็เลยมีคำว่า “อภิวัฒน์” ขึ้นมาแทน) หรือในภาษาอังกฤษซึ่งมักจะใช้อยู่เพียง 2 คำ คือ coup d'état และ revolution ก็ตาม “2475” จึงกลายเป็นเหรียญ 2 ด้าน มองได้ในบางครั้งถึงขนาดขวากับค่านั้นคือด้านหนึ่งว่า เป็นเรื่องของการนำมาซึ่ง “ระบอบประชาธิปไตย” “รัฐธรรมนูญ” เป็นก้าวใหม่และก้าวแรกที่สำคัญของการเมืองไทยสมัยใหม่

แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ถูกมองว่าเป็นเสมือน “อุบัติเหตุ” มาสะกดหยุดยั้งกระบวนการทางการเมืองที่กำลังดำเนินมาด้วยดีในสมัยของสมบูรณาญาสิทธิราชย์

เป็นเรื่องของการ “ชิงสุกก่อนห่าม” ทั้ง ๆ ที่ “รัชกาลที่ 7 จะพระราชทานรัฐธรรมนูญอยู่แล้ว” ดังนั้น (เห็นใหม่) “ประชาธิปไตยไทยที่ไม่พร้อม จึงล้มลุกคลุกคลานมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้” (แม้กระทั่งรัฐธรรมนูญก็ยังหาคนเข้าใจไม่ได้ คิดว่าเป็นบุตรของพระยาพลพลพยุหเสนา หัวหน้า “คณะราษฎร” ด้วยซ้ำไป) ฯลฯ

ไม่ว่าจะถกเถียงกันว่า “2475” คืออะไรดังกล่าวข้างต้นก็ตาม ในที่นี้เราน่าจะมาดูกันว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “สปิริต” หรือ “วิญญาณ” ของ 24 มิถุนายน 2475 นั้น คืออะไรกันแน่ แน่นอนถ้าหากจะดูอย่างเผิน ๆ และจากการตีความทางประวัติศาสตร์โดยทั่วไปแล้ว 24 มิถุนายน ก็คือการจัด “ให้มีรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน” หรือกล่าวอย่างในสมัยปัจจุบันก็คือ “ประชาธิปไตย” นั่นเอง

อย่างไรก็ตามหากจะกล่าวให้ตรงประเด็นแล้ว ผู้เขียนมีความเห็นว่าสิ่งที่ชัดเจนที่สุดและเป็น “รูปธรรม” ที่สุดของ 24 มิถุนายน 2475 ก็คือ การเปลี่ยน “ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็น ระบอบกษัตริย์ (ที่มีพระราชอำนาจจำกัด” หรือหากจะใช้ภาษาอังกฤษเพื่อความชัดเจนยิ่งขึ้น ก็คือ จาก absolute monarchy มาเป็น limited monarchy ซึ่งก็มีความหมายเดียวกันกับ constitutional monarchy หรือ ระบอบกษัตริย์รัฐธรรมนูญ นั่นเอง

เอกสารชั้นต้นที่ดูจะยืนยันการตีความข้างต้น ก็คือ “ประกาศคณะราษฎร” (ที่กล่าวกันว่าเขียนขึ้นโดยหลวงประดิษฐมนูธรรม หรือ นายปรีดี พนมยงค์) ที่พระยาพลฯ หัวหน้าฯ อ่านต่อหน้าบรรดาทหารที่มาร่วมชุมนุมกัน ณ ลานพระบรมรูปทรงม้าในวันของการยึดอำนาจ และก็เป็นที่ “ไปปลิว” ที่แจกจ่ายทั่วไป รวมทั้งได้มีการนำมาตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์บางฉบับของสมัยนั้นด้วย ประกาศดังกล่าวพุ่งเป้าของการโจมตีอย่างรุนแรงไปยังองค์พระมหากษัตริย์ และพระญาติพระวงศ์ที่

ทรงอำนาจอยู่เหนือกฎหมาย ... ไม่ทรงฟังเสียงราษฎร
 ปล่อยให้ข้าราชการใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริต มีการรับสินบน
 ในการก่อสร้าง ... หากำไรในการเปลี่ยนราคาเงิน ... ปล่อยให้
 บ้านเมืองเป็นไปตามยถากรรม ดังที่จะเห็นได้จากความตกต่ำ
 ในทางเศรษฐกิจ ... รัฐบาลของกษัตริย์เหนือกฎหมายมิสามารถ
 แก้ไขให้ฟื้นขึ้นได้ ... การที่จะแก้ความชั่วร้ายนี้ได้ก็โดยที่จะต้อง
 จัดการปกครองโดยมีสภา จะได้ช่วยกันปรึกษาหารือหลาย ๆ
 ความคิด ดีกว่าความคิดเดียว ส่วนผู้เป็นประมุขของประเทศนั้น
 คณะราษฎรไม่ประสงค์ทำการแย่งชิงราชสมบัติ ฉะนั้น จึงได้
 ขอเชิญให้กษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่จะต้องอยู่
 ได้กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพัง
 ไม่ได้ ...

หนังสือพิมพ์สยามราษฎร์ ซึ่งออกมาหลังเหตุการณ์นั้นเพียงไม่กี่วัน ก็
 พาดหัวข่าวตัวโตในความหมายของ limited monarchy เช่นกันว่า “เกร็ด
 เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองให้กษัตริย์สยามอยู่ใต้กฎหมายไทย”

และนี่ก็เป็นที่มาของการที่ “พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครอง
 แผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475” (ฉบับแรก 27 มิถุนายน) มี
 ข้อความอารัมภบทอย่างน่าสนใจว่า “พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
 มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า โดยที่คณะราษฎรได้ขอร้องให้อยู่
 ใต้ธรรมนูญการปกครองฯ” และใน “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม”
 (ฉบับที่สอง 10 ธันวาคม 2475) ถึงกับมีมาตรา 11 ระบุว่า “พระบรมวงศา
 นวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปโดยกำเนิดหรือโดยแต่งตั้งก็ตาม ย่อมดำรงอยู่

ในฐานะเหนือการเมือง”

ผู้เขียนมีความเชื่อว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “สมบูรณาญาสิทธิราชย์” หรือ absolute monarchy นั้นหาใช่ระบอบที่เก่าแก่มีมาแต่ครั้งก่อนกรุงสุโขทัยแล้วมีเรื่อยมาจนถึงสมัยอยุธยา ธนบุรี รัตนโกสินทร์ไม่ แม้ไทยจะมีระบอบกษัตริย์มาเป็นเวลาเนิ่นนานก็ตาม แต่กษัตริย์ไม่ว่าจะในสมัยอาณาจักรสุโขทัย ล้านนา อยุธยา และรัตนโกสินทร์ ก็เป็น “ราชาธิปไตย” หรือ monarchy ที่ไม่ absolute

กล่าวคือจากสภาพทางภูมิศาสตร์ เทคโนโลยี และสภาพของความ เป็นจริง ทำให้ในทางปฏิบัติพระราชอำนาจของกษัตริย์หาได้มีเป็น “ล้นพ้น” ไม่ จะต้อง “แบ่ง” กันใช้อำนาจกับทั้งพระญาติพระวงศ์และขุนนางในส่วนกลาง ที่เมืองหลวง กับทั้งขุนนางในหัวเมือง หรือเจ้าราชวงศ์-ตระกูลที่ควบคุมและปกครองหัวเมืองหรือประเทศราช โดยทางปฏิบัติแล้วสิ่งที่เรียกว่าสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้เอง ที่มาพร้อมกับการปฏิรูปการปกครองภายใน โดยเฉพาะในเรื่องของการจัดการปกครองมณฑลเทศาภิบาล ที่ตัดอำนาจของขุนนางและเจ้าท้องถิ่น (จนบุคคลเหล่านั้นหรือบุตรหลานกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของระบบข้าราชการใหม่ที่เกิดขึ้น) และมาพร้อม ๆ กับการสืบคลานเข้ามาของลัทธิจักรวรรดินิยมอังกฤษและฝรั่งเศส ที่เข้ามาแบ่งสรรปันส่วนผลประโยชน์ของตนกับผู้นำสยาม ทำให้ “ประเทศสยาม” กลายเป็น “รัฐ” ที่มีอาณาเขตหรือ “แผนที่” ที่ “จำกัด” และค่อนข้าง “แน่นอน” ในรูปของ “ขวานทอง” อย่างที่เห็นในปัจจุบันนี้

ผู้เขียนมีความเชื่อว่า ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามนั้น ปรากฏตัวเห็นได้ชัดเป็นรูปธรรม ก็เมื่อรัชกาลที่ 5 ทรงสามารถแต่งตั้งผู้ที่จะสืบราชสมบัติได้ด้วยพระองค์เอง นั่นคือ การตั้งตำแหน่ง “สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยาม

มกุฎราชกุมาร” เมื่อ 2429/1886 (ในทำนองเดียวกันกับบรรดาราชาวงศ์ชั้นนำของยุโรป) แทนตำแหน่ง “อุปราช” (หรือ “วังหน้า” หรือ “กรมพระราชวังบวรฯ” ที่ถูกมองว่าล้าสมัยเป็นอุปสรรค) ซึ่งแต่เดิมแม้จะเป็นตำแหน่งที่ดูจะมีอำนาจมากเป็นที่สองในแผ่นดิน และบางครั้งก็สามารถจะสืบราชสมบัติได้ แต่ก็หาได้มีหลักประกันใดไม่ว่านี่คือตำแหน่งสืบราชสมบัติ และในบางครั้งตำแหน่งนี้ก็หาได้รับการแต่งตั้งโดยตรงโดยพระมหากษัตริย์ไม่

กล่าวโดยย่อ รัชกาลที่ 5 น่าจะทรงเป็น “ราชา” ที่ทรงพระราชอำนาจที่เป็น “สมบูรณาญาสิทธิ” อย่างแท้จริงพระองค์แรกในประวัติศาสตร์ไทย หากเราจะยึดปี 2429 เป็นที่ตั้ง ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ก็ยืนยาวอยู่เพียง 3 รัชสมัย เป็นเวลาเพียง 46 ปี และมาสิ้นสุด “อย่างเป็นทางการ” ในปี 2475 นั่นเอง

กำเนิดและวิวัฒนาการของ “สมบูรณาญาสิทธิราชย์สยาม” ดูจะเป็นปรากฏการณ์พิเศษและสวนกระแสกับบริบทของระบอบดังกล่าวในระดับสากล กล่าวคือในช่วงที่ตรงกับรัชกาลที่ 5 นั้น ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ทั้งหลายในประเทศชั้นนำของโลกถ้าหากไม่สลายตัวไป อย่างเช่นในกรณีของฝรั่งเศส ก็ได้ปรับตัวให้เป็น limited monarchy แล้วเป็นส่วนใหญ่

ดังจะเห็นได้ชัดในกรณีของ สหราชอาณาจักร “เกรตบริเทน” หรือที่เรามักจะเรียกติดปากว่าอังกฤษ (ที่ความจริงเป็นเพียงแคว้นเล็ก ๆ ในราชอาณาจักรอันใหญ่โตมโหฬารที่เป็นเจ้าโลกอยู่) สมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย ที่เสวยราชสมบัติในมหาอาณาจักรที่ “พระอาทิตย์ไม่ตกดิน” นั้น ก็ทรงเป็น limited monarch คือหาได้มีบทบาทในการ “บริหาร” แต่อย่างใดไม่ ในทำนองเดียวกันระบอบจักรพรรดิของญี่ปุ่น จักรพรรดิเมจิ (ที่ตรงกับรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 ของเราเอง) ก็ทรงเป็น limited monarch เช่นกัน

และญี่ปุ่นก็มีการปกครองโดยรัฐธรรมนูญแล้ว

ดังนั้นในการเสด็จประพาสยุโรปทั้ง 2 ครั้งของรัชกาลที่ 5 (2440/1897 และ 2450/1907) ประมุขของรัฐในยุโรปทั้งหลายถ้าไม่เป็นประธานาธิบดีในระบอบสาธารณรัฐ ก็เป็น limited monarch แทบทั้งสิ้น (อาจจะยกเว้นในกรณีพระเจ้าชาร์นโกลด์สที่ 2 ในปี 2440 เกือบจะพระองค์เดียว ในการเสด็จครั้งหลัง 2450 มิได้เสด็จรัสเซีย)

ครั้นถึงสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 6 ในระดับสากล “รัฐกษัตริย์” หรือ “ราชอาณาจักร” สำคัญ ๆ ก็สลายตัวเพิ่มขึ้นอีกอย่างน่าตกใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดา “จักรวรรดิ” หรือ “รัฐราชวงศ์” ระดับโลก เช่น จีนราชวงศ์ชิง (1911/2454) รัสเซียราชวงศ์โรมานอฟ (1917/2460) ออโตมัน และ ออสเตรีย-ฮังการี (ราชวงศ์ฮับสเบิร์ก) รวมทั้งระบอบไกเซอร์เยอรมัน (1918/2461)

ดังนั้นเมื่อถึงปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 6 หรือ ทศวรรษ 2460 จนต้นรัชกาลที่ 7 ในต้นทศวรรษ 2470 สยามจึงน่าจะเป็นประเทศ (เอกราช) เดียวที่ยังคงเป็น absolute monarchy อยู่ และนี่ก็เป็นที่มาของความขัดแย้งของ “ผู้นำใหม่” ที่มาพร้อมกับการปฏิรูปและการก่อตัวของระบอบ absolute monarchy เอง ที่มาพร้อมกับการศึกษาแบบใหม่ (พบเห็นโลกใบใหม่) และเกิดจิตสำนึกแบบใหม่ของ “ลัทธิชาตินิยม” ที่จะขัดและแย้งกับ “ผู้เก่า” ในระบอบเก่าของสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ในบริบทดังกล่าวจึงไม่น่าสงสัยเลยที่จะมีประณามพจน์อย่างรุนแรง เช่น “ไม่มีประเทศใดในโลกที่จะให้เงินเจ้ามากเช่นนี้ นอกจากพระเจ้าชาร์และพระเจ้าไกเซอร์เยอรมัน ที่ชนชาตินั้นได้โค่นราชบัลลังก์เสียแล้ว”

ถ้าหากจะถามว่าความพยายามที่จะนำมาซึ่ง limited monarchy

ประสบความสำเร็จหรือไม่อย่างไรในสยาม/ไทย คำถามนี้คงต้องการการศึกษาและคำอธิบายอีกไม่น้อย

กล่าวโดยย่อ ความขัดแย้งระหว่างผู้นำเก่ากับผู้นำใหม่ในช่วง 2-3 ปี ภายหลังจาก 2475 นั้น นำไปสู่การสละราชสมบัติของรัชกาลที่ 7 อย่างรวดเร็ว ในปี 2477 (ถ้านับแบบใหม่ก็ 2478) การได้มาซึ่งยูวกษัตริย์ดังเช่นในกรณีของพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ซึ่งนอกจากจะทรงพระเยาว์แล้วยังประทับอยู่ต่างประเทศอีกด้วย ดังนั้น “คณะราษฎร” ก็สามารถตั้ง “ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์” ที่สามารถจะประนีประนอมกับการบริหารของตนได้ไม่ยากนัก ทำให้ในช่วงระยะเวลาจากการสละราชสมบัติของรัชกาลที่ 7 จนกระทั่งการสวรรคต (อย่างมีดมน) ของรัชกาลที่ 8 ในปี 2489 เป็นระยะเวลาถึง 10 กว่าปีนั้น แนวความคิดว่าด้วย limited monarchy ก็หาได้รับการทดลองหรือทดสอบอย่างจริงจังไม่

ในสมัยปัจจุบัน โดยนับย้อนหลังไปถึงการแตกสลายของ “คณะราษฎร” นับตั้งแต่ผู้ปฏิรูปบุกและใช้ไทยเป็นฐานทัพในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และนับตั้งแต่การสลายตัวของพลังทางการเมืองฝ่ายเสรีนิยมประชาธิปไตย ที่ต้องสูญเสียอำนาจให้กับฝ่ายอำนาจนิยมกับฝ่ายอนุรักษ-กษัตริย์นิยม นับตั้งแต่การรัฐประหาร 2490 (ที่ใช้ชื่ออ้างกรณีสวรรคต 2489) เป็นต้นมาเป็นเวลากว่าครึ่งศตวรรษ ทำให้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ขึ้นเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ไทย ในยุคของความตึงตันทางการเมืองภายใต้ระบอบอำนาจนิยม ทำให้ผู้คนจำนวนไม่น้อยรวมทั้งนักวิชาการพยายามหาทางออกด้วยแนวความคิด เช่น “ราชประชาสมาศัย” หรือ “อเนกนิกรสโมสรสมมุติ”

เกิดปรากฏการณ์ที่ศาสตราจารย์เบเนดิก แอนเดอร์สัน เรียกว่า “กระบวนการทำให้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ palladium-ization ต่อพระมหากษัตริย์

โดยขยายความว่าบรรลุดระดับโคลแมกซ์ในปี 2514 เมื่อจอมพลถนอม กิตติขจร
ปรากฏในจอโทรทัศน์ภายหลังทำการยึดอำนาจจากรัฐบาลของตนเอง และทำ
พิธีเปิดหนังสือพระบรมราชโองการต่อหน้าผู้ดู เป็นหนังสือพระบรมราชโองการ
ที่แสดงว่า เขาได้รับความเห็นชอบจาก palladium (ดูบทความ Withdrawal
Symptoms: Social and Cultural Aspects of the October 6 Coup
ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยว่า “บ้านเมืองของเราลงแดง: แง่มุมทางสังคมและ
วัฒนธรรมของการรัฐประหาร 6 ตุลาคม” ตีพิมพ์ในหนังสือ จาก 14 ถึง 6 ตุลา,
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2541/42)

หรืออย่างที่ วารสารลานโพ (3:2 มีนาคม-มิถุนายน 2543) ให้คำ
อธิบายใหม่ในทำนองเดียวกันว่า “วิวัฒนาการของสถาบันพระมหากษัตริย์อาจ
เรียกได้ว่าขึ้นมาถึงจุดสุดยอด ซึ่งเราอาจจะเรียกว่าเป็น ‘pedestalization’
pedestal นี้หมายถึง แท่นบูชา สิ่งบูชาเกิดกระบวนการที่ทำให้สถาบันนี้เป็น
ที่เคารพบูชาอย่างสูงสุดอย่างไม่เคยมีมาก่อน กรณีนี้เป็นกรณีพิเศษ และเป็น
กรณีใหม่ในสังคมไทย”

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

ดลิ่งชัน ธนบุรี

4 มิถุนายน 2543

คำนำฉบับพิมพ์ พ.ศ.2535

“2475 : การปฏิวัติของสยาม” เล่มนี้ เป็นบทหนึ่งในผลงานตำราว่าด้วย “ประวัติการเมืองไทยยุคปัจจุบัน” ซึ่งข้าพเจ้าเขียนขึ้นเพื่อเป็นผลงานของ “การปลดการตอน” เมื่อปี 2531 และบทนี้ได้นำเสนอเป็นครั้งแรกในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “รัตนโกสินทร์ : การเมืองการปกครองสมัยประชาธิปไตย” ซึ่งวิทยาลัยครูสวนสุนันทาจัดขึ้นเมื่อวันที่ 13-15 ธันวาคม 2532

เหตุการณ์เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ที่เรามักจะกล่าวโดยไม่ทันคิดว่า “เป็นการเปลี่ยนแปลงการปกครองของสยามจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตย” นั้น โดยแท้จริงแล้วเป็นเหตุการณ์ที่มีความสลับซับซ้อนกว่าประโยคดังกล่าวข้างต้น ทั้งยังเป็นเรื่องที่ถกเถียงกันยังไม่รู้จบ แม้ว่าเวลาจะได้ผ่านมาเกือบ 60 ปีแล้วก็ตาม สำหรับในวงวิชาการ ศัพท์ที่จะใช้ชานานามเหตุการณ์ครั้งนี้ก็ยังไม่เป็นที่ตกลงกันอย่างแน่นอน นั่นคือมีการใช้ตั้งแต่คำว่า “ปฏิวัติ” “รัฐประหาร” “อภิวัตน์” หรือคำกลาง ๆ เช่น “การเปลี่ยนแปลงการปกครอง”

พร้อมกันนี้ ในสภาพของสังคมและการเมืองไทยที่มีความผกผันขาดความแน่นอน และมีสิ่งที่น่าสนใจเรียกว่า “วัฏจักรแห่งความชั่วร้าย” ในปี 2535 นี้ ข้าพเจ้าจึงถือโอกาสที่จะนำเหตุการณ์ของ 2475 มาทบทวนอีกครั้งหนึ่ง ด้วยความเชื่อที่ว่า หากเรามีความคิดที่ค่อนข้างแจ่มชัดต่ออดีตก็จะทำให้เราเข้าใจปัจจุบันได้ดียิ่งขึ้น และอนาคตก็ไม่แน่ว่าจะมีดมนั่น

ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้ขอให้ อัครศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ ช่วยทำภาคผนวก ซึ่งประกอบด้วยหลักฐานชั้นต้นที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ครั้งนี้ ตลอดจนตรวจสอบจำนวนสมาชิกคณะราษฎรและหน้าที่การงานมาประกอบไว้ด้วย หวังว่าทั้งข้อเขียนและภาคผนวกคงช่วยให้มหาชนได้รับรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญของไทยได้ดียิ่งขึ้น

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เกี่ยวกับผู้แต่ง

ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ เป็นนักประวัติศาสตร์ ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2516 หลังจากจบปริญญาเอกด้านประวัติศาสตร์จากมหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ สหรัฐฯ ด้วยวิทยานิพนธ์เรื่อง *The Rise of Ayudhya : A History of Siam in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*. และตีพิมพ์เป็นหนังสือเมื่อ พ.ศ.2519 ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ เริ่มงานวิชาการของตนด้วยความสนใจต่อประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัยและอยุธยา ต่อมาขยายขอบเขตความสนใจทางวิชาการสู่ประวัติศาสตร์ไทยยุคใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับแต่การปฏิวัติ 2475 เป็นต้นมา ผลงานทางวิชาการที่สำคัญ ๆ ได้แก่ *เรื่องของสองนคร : รวมบทความทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสุโขทัยและอยุธยา (2524)* *ประวัติศาสตร์การเมืองไทยยุคปัจจุบัน (2533)* *พม่า : ขบวนการนักศึกษากับประวัติศาสตร์อันระทึกใจ (2533)* *อยุธยา : ประวัติศาสตร์และการเมือง (2542)* และบทบาทการเป็นบรรณาธิการหนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” จำนวน 20 เล่ม (2540-2541)

เกี่ยวกับผู้รวบรวม

ธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์ เป็นอาจารย์ประจำและหัวหน้าภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต สอนในวิชาวิวัฒนาการทางการเมืองไทย และวิชาสังคมกับเศรษฐกิจ จบปริญญาตรีด้านรัฐศาสตร์ (การเมืองการปกครอง) จากคณะรัฐศาสตร์ และปริญญาโทด้านประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สารบัญ

คำแถลงมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์	(21)
รายงานคณะกรรมการมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์	(24)
คำนำของผู้แต่ง	(25)
คำนำฉบับพิมพ์ พ.ศ.2535	(33)
เกี่ยวกับผู้แต่งและผู้รวบรวม	(34)

2475 : การปฏิวัติสยาม	1
ศุกร์ 24-อังคาร 28 มิถุนายน : 5 วันวิฤต	1
“คณะราษฎร” และ “คณะเจ้า”	10
การก่อตั้งขบวนการคณะราษฎร	14
ความเห็น 2 ด้านต่อ 2475	23
ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์สังคม	26
ชนชั้นนำใหม่และข้าราชการ	32
อุดมการณ์ชาตินิยมและประชาธิปไตย	35
ผู้นำสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับกระแสประชาธิปไตย	46
รัชกาลที่ 7 กับปัญหาประชาธิปไตย และ	
“ความไม่พร้อม” ของสยาม	51
คนจีนกับปัญหาประชาธิปไตยสยาม	59
เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก-มาตรฐานทองคำ-ลดค่าเงินบาท	
และความแตกแยกในรัฐบาลของรัชกาลที่ 7	66
สรุป	78
เชิงอรรถ	80
บรรณานุกรม	86
ภาคผนวก : เอกสารประวัติศาสตร์ 2475	97

นายพันเอก พระยาพลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน 2430-2490) หัวหน้าคณะราษฎร นำคณะทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจาก “ระบอบกษัตริย์” เป็น “ระบอบรัฐธรรมนูญ” เมื่อรุ่งอรุณ 24 มิถุนายน 2475 และนำคณะราษฎรยึดอำนาจจากรัฐบาลเผด็จการพระยามโนปกรณ์นิติธาดาอีกครั้งเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2476 หลังจากนั้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีหลายสมัยจนถึงเดือนธันวาคม 2481 เป็นยุคสมัยของการประคับประคองระบอบใหม่ทางการเมืองและส่งเสริมการมีบทบาททางการเมืองของสภาผู้แทนราษฎร พระยาพลพลพยุหเสนา ได้รับยกย่องว่าเป็น “เชษฐบุรุษ” ของประเทศ

2475 : การปฏิวัติสยาม

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

สมาคมคณะราษฎร สมาคมที่ดำเนินงานทางการเมืองตามวัตถุประสงค์ของคณะราษฎร หรือ พรรคการเมืองพรรคแรกของประเทศไทย แต่ฝ่ายนิยมเจ้าและฝ่ายอนุรักษนิยมได้ประสบความสำเร็จในการล้มสมาคมนี้ ทำให้เป็นเพียง “สโมสรคณะราษฎร” ที่ไม่มีวัตถุประสงค์ทางการเมือง อันทำให้พรรคการเมืองในประเทศไทยเกิดขึ้นและมีพัฒนาการอย่างล่าช้ากระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

ในภาพ *กรรมการสมาคมคณะราษฎร* พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ นายกสมาคมฯ (นั่ง) แล้วยืนหน้าจากซ้าย : ร.ท.วัน รุยาพร ร.น. นายประยูร ภมรมนตรี ร.ต.อ.หลวงอภิบาลเขตต์นคร ร.อ.หลวงเชวงศักดิ์สงคราม น.ต.หลวงนิเทศกลกิจ ร.น. แลวหลังจากซ้าย : นายวินช ปานะนนท์ นายประวิติ ศรีจรูญ ร.อ.หลวงอดุลเดชจรัส ร.อ.หลวงรณสีทิพย์พิชัย

2475 : การปฏิวัติสยาม

Democracy...is a charming form of government, full of variety and disorder, and dispensing a sort of equality to equals and unequals alike.

Plato

ศุกร์ 24 - อังคาร 28 มิถุนายน : 5 วันวิฤต

เมื่อวันศุกร์ที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 (ค.ศ.1932) ข้าราชการทหารและพลเรือนระดับกลางจำนวน 102 นายในนามของ “คณะราษฎร” ได้ยึดอำนาจจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 แห่งราชวงศ์จักรี โดยมีจุดมุ่งหมาย “ที่จะให้ประเทศสยามมีรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน” เสลา เลขะรุจิ นักเขียนสารคดีทางประวัติศาสตร์การเมือง ได้บรรยายถึงเหตุการณ์อันเป็นจุดเริ่มต้นของศักราชใหม่ของประวัติศาสตร์การเมืองไทยไว้อย่างมีสีสันว่า

ในเวลาเช้าตรู่ก่อนพระอาทิตย์อุทัย... ของวันที่ 24 มิถุนายน 2475 กำลังของกองทัพบกส่วนหนึ่งซึ่งประกอบด้วยรถยนต์หุ้มเกราะคันเล็ก ๆ จำนวนหนึ่ง ที่ประชาชนเรียกว่า “ไอ้แอด” เพิ่มพลังด้วยกำลังปืนกลหนักของทหารราบและ

กระสอบทราย ก็ได้ถูกลำเลียงมาไว้โดยรอบบังเกอร์ที่ล้อมรอบ พระที่นั่งอนันตสมาคม

จนกระทั่งฟ้าสว่างแล้วก็ยังไม่มีผู้ใดรู้ว่าอะไรจะเกิดขึ้นแก่ บ้านเมืองของตนเอง แต่ในระหว่างบรรยากาศของความขมุกขมัว นั้นเอง นายพันเอกร่างอ้วนอ้วนอ้ายดำจ้ำม่ำ ในเครื่องแบบ นายทหารปืนใหญ่รักษาพระองค์ สวมท็อปปู้ทเห็บคอลรีวอลเวอร์ ที่บันเอว ก็ก้าวออกมาจากร่มเงาของต้นไม้ซึ่งกำลังมีดอกงาม บานสะพรั่งอยู่หน้า “กาแฟนรสิงห์”...

นายพันเอกซึ่งเป็นผู้นำของนายพันทหารกลุ่มนี้อยู่ในวัย ราว 45 ปี ตำแหน่งในกองทัพของเขาในขณะนั้นคือ รองจเร กองทัพบก... “เขาได้ก้าวออกมาปรากฏตนท่ามกลางแถวทหาร ด้วยการอ่านแถลงการณ์ยี่ดยาว ซึ่งสรุปแล้วคือการประกาศยึด อำนาจการปกครองจากพระมหากษัตริย์องค์นั้นโดยสิ้นเชิง!

แถลงการณ์ที่นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้า “คณะ ราษฎร” ได้อ่านในการยึดอำนาจนั้นรู้จักกันในนามของ “ประกาศคณะราษฎร ฉบับที่ 1” ซึ่งเต็มไปด้วยถ้อยคำที่ดูดี ประณามพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พร้อมทั้งให้เหตุผลในการ “รวมกำลังกันตั้ง เป็นคณะราษฎรขึ้น และได้ยึดอำนาจของกษัตริย์ไว้ได้แล้ว คณะราษฎรเห็นว่ การที่จะแก้ความชั่วร้ายนี้ได้ ก็โดยที่จะต้องจัดการปกครองโดยมีสภา จะได้ ช่วยกันปรึกษาหารือหลาย ๆ ความคิด ดีกว่าความคิดเดียว ส่วนผู้เป็นประมุข ของประเทศนั้น คณะราษฎรไม่ประสงค์ทำการแย่งชิงราชสมบัติ ฉะนั้น จึงได้ ขอเชิญให้กษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป “แต่จะต้องอยู่ใต้กฎหมาย

ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน” คำประกาศของคณะราษฎรยังได้ขยายความต่อไปอีกว่า ในกรณีที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯไม่ทรงยอมรับข้อเสนอ “ก็เป็นการจำเป็นที่ประเทศจะต้องมีการปกครองอย่างแบบประชาธิปไตย กล่าวคือ ประมุขของประเทศจะเป็นบุคคลสามัญซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้เลือกขึ้นอยู่ในตำแหน่งตามเวলাกำหนด” และพร้อมกันนี้ก็ได้ออก “หลัก 6 ประการของคณะราษฎร” (เอกราช ความปลอดภัย การเศรษฐกิจ สิทธิเสมอภาค เสรีภาพ และการศึกษา) เป็นแนวทางในการปกครองสืบไป²

การยึดอำนาจจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในวันนั้นสำเร็จลงภายในเวลาไม่กี่ชั่วโมง เป็นการยึดอำนาจที่ปราศจากการเสียเลือดเนื้อ (ยกเว้นมีผู้ได้รับบาดเจ็บเพียงท่านเดียว คือ นายพลตรี พระยาเสนาสงคราม หรือ ม.ร.ว.อึ้ง พวงศ ผู้บัญชาการกองพลที่ 1) มีทหารบก-เรือและนักเรียนนายร้อยทหารบก (จปร.) เข้าร่วมเพียงประมาณไม่เกิน 2 พันคน ส่วนใหญ่มารวมอยู่ ณ ลานหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคมโดยเข้าใจว่าจะมาดูการฝึกซ้อมทางทหาร ความสำเร็จของคณะราษฎรอยู่ที่การปฏิบัติการอย่างรวดเร็วฉับพลัน สร้างความงุนงงให้กับกองทหารต่าง ๆ ที่อยู่ในกรุงเทพฯ พร้อมทั้งตัดการสื่อสารติดต่อโดยการยึดกรมไปรษณีย์ ทำให้องค์กรของรัฐไม่สามารถสั่งการหรือติดต่อกันทางโทรศัพท์หรือโทรเลขได้ องค์กรของรัฐได้กลายเป็นอัมพาตไปในชั่วหน้าสี่หน้าขวานนี้ และที่สำคัญที่สุดก็คือการจับกุมเจ้านายและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ไว้เป็นองค์และตัวประกัน ซึ่งเพิ่มอำนาจการต่อรองให้กับคณะราษฎร บุคคลเหล่านี้ประกอบด้วย สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต (ประธานองคิรัฐมนตรีสภาและเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร ในช่วงเวลานั้นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เสด็จแปรพระราชฐานไปยังพระราชวังไกลกังวล หัวหิน) สมเด็จพระยา

ดำรงราชานุภาพ (อภิรัฐมนตรี) สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ (อภิรัฐมนตรี) นายพลโท พระยาสิทธิราชเดโชชัย (เสนาธิการทหารบก) นายพลตรี พระยาเฉลิมอากาศ (เจ้ากรมอากาศยาน) นายพลตำรวจโท พระยาอิทธิกรณ์ประกาศ (อธิบดีกรมตำรวจ) เป็นต้น

ภายในระยะเวลาเพียงไม่กี่ชั่วโมง (ปฏิบัติภารกิจจริงประมาณ 3 ชั่วโมง) คณะราษฎรก็กุมสถานการณ์ในกรุงเทพฯ ไว้ได้หมด นายพันเอก พระยาพหลฯ นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช และนายพันเอก พระยาฤทธิอัคเนย์ ตั้งตนขึ้นเป็น “คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร” ดำเนินการให้กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการรักษาพระนครอยู่แต่เดิม ต้องทรงออกประกาศให้ “ทหาร ข้าราชการและราษฎรทั้งหลาย จงช่วยกันรักษาความสงบ อย่าให้เสียเลือดเนื้อของคนไทยด้วยกันโดยไม่จำเป็น”³ และจากการที่ทรงให้ “การรับรอง” คณะราษฎรนี้ พระยาพหลฯ ก็สามารถสั่งให้ “ข้าราชการทุกกระทรวงทบวงกรมให้มาปฏิบัติราชการตามเคย ผู้ใดละทิ้งหน้าที่จะต้องมีความผิด”⁴ พร้อมกันนี้พระยาพหลฯ ก็ได้ประกาศเซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์เป็นการชั่วคราว “เจ้าของและหนังสือพิมพ์ทุกฉบับ ... จะต้องนำต้นเรื่องมาให้ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร ... ก่อนที่จะพิมพ์” ผู้ใด “ขัดขืน ผู้รักษาพระนครจะใช้อำนาจที่มีอยู่ปิดและยึดโรงพิมพ์ทันที”

ในตอนบ่ายเวลา 16.00 น. ของวันเดียวกันนั้น คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารก็ได้เชิญเสนาบดีและปลัดทูลฉลองของทุกกระทรวงมาประชุม เพื่อชี้แจงเรื่องการยึดอำนาจของคณะราษฎร เรื่องการจับ (เชิญ) องค์กรและตัวประกัน เรื่องการเสนอให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงยอมรับที่จะเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ และที่สำคัญก็คือให้กระทรวงการต่างประเทศแจ้งต่อบรรดาสถานทูตต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจในสถานการณ์

ทางการเมืองภายในของไทยและป้องกันการแทรกแซงจากต่างประเทศ (เป็นที่น่าสังเกตว่ากรมหมื่นเทววงศ์วโรปการซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศและอภिरัฐมนตรี ทรงเป็นอภिरัฐมนตรีองค์เดียวในจำนวน 5 พระองค์ ที่มีได้ถูกเชิญมาเป็นองค์ประกัน ซึ่งอาจจะเป็นเพราะตำแหน่งหน้าที่ของพระองค์ที่ไม่เกี่ยวกับกิจการภายในของประเทศ หรืออาจจะเป็นเพราะผู้ยึดอำนาจไม่ต้องการให้บรรดาทูตต่าง ๆ ในกรุงเทพฯตื่นตระหนกมากนัก เนื่องจากเสนาบดีที่ติดต่อกับตัวข้าศึกคนมิได้ถูกจับกุมก็เป็นได้ ส่วนอภिरัฐมนตรีอีกองค์คือ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมนั้นหลบหนีการจับกุมและเดินทางไปถึงหัวหินได้) การประชุมทำความเข้าใจกับเจ้ากระทรวงต่าง ๆ สิ้นสุดลงภายใน 2 ชั่วโมง

ในวันเดียวกันนั้น คณะราษฎรก็ได้ส่ง น.ต.หลวงสุภชลาศัย (หนึ่งใน 102 นายของคณะราษฎร) ไปกับเรือรบหลวงสุโขทัย พร้อมกับหนังสือกราบบังคมทูลที่หนักแน่นว่า “ได้เชิญสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ มีสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นต้น ไว้เป็นประกัน ถ้าคณะราษฎรนี้ถูกทำร้ายด้วยประการใด ๆ ก็จะต้องทำร้ายเจ้านายที่คุมไว้เป็นการตอบแทน” และยื่นข้อเสนอให้ “ทรงเป็นกษัตริย์ต่อไป โดยอยู่ใต้รัฐธรรมนูญ การปกครองแผ่นดินซึ่งคณะราษฎรได้สร้างขึ้น ...” หากทรง “ตอบปฏิเสธที่ดีหรือไม่ตอบภายใน 1 ชั่วโมงพิกัด นับแต่ได้รับหนังสือนี้ก็ดี คณะราษฎรก็จะได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน โดยเลือกเจ้านายพระองค์อื่นที่เห็นสมควรขึ้นเป็นกษัตริย์”⁵

น่าสังเกตว่าหนังสือนี้มีข้อความที่แตกต่างจาก “คำประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1” ที่กล่าวถึงข้างต้นที่กล่าวว่าหากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงปฏิเสธ คณะราษฎรก็จะจัดการให้มีการปกครองอย่างแบบ “ประชาธิปไตย”

โดยที่ประมุขของประเทศจะเป็นบุคคลสามัญซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้เลือกขึ้น อยู่ในตำแหน่งตามเวลาดำหนด (ซึ่งโดยนัยแล้วก็หมายถึงการเปลี่ยนแปลง รูปแบบของการปกครองให้เป็นลักษณะของ “สาธารณรัฐ” นั่นเอง ดังนั้น โดยนัยของความหมายของคำว่า “ประชาธิปไตย” ในตอนนี้ น่าจะมีความหมาย ใกล้เคียงกับคำว่า “สาธารณรัฐ” ในเวลาเดียวกันด้วย)

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้ทรงประชุมพระบรมวงศานุวงศ์และ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เท่าที่มีอยู่ที่หัวหินในขณะนั้น อาทิเช่น สมเด็จพระนางเจ้า รำไพพรรณี พระบรมราชินี สมเด็จพระกรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์ พระสัสสุระ (พ่อตา) กรมพระกำแพงเพชรฯ (ที่เสด็จหนีการจับกุมมาได้) พลเรือเอก กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร เสนาบดีกระทรวงกลาโหม พลโท พระองค์เจ้า อลงกฎ รองเสนาบดีกระทรวงกลาโหม พลตรี พระยาพิชัยสงคราม แม่ทัพที่ 1 เป็นต้น

ที่ประชุมได้อภิปรายถึงทางเลือกต่าง ๆ ตั้งแต่ให้หนี่ลงได้ไปทางหาดใหญ่ และมลายู เพื่อใช้เวลาในการเจรจาต่อรองกับคณะราษฎร หรือไม่ก็ลุกขึ้นสู้ เนื่องจากทหารในหัวเมืองส่วนใหญ่ยังคงน่าจะจงรักภักดีอยู่ อย่างไรก็ตาม ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ทรงตัดสินใจพระทัยยินยอมตามข้อเสนอ ของคณะราษฎร โดยทรงมีพระราชหัตถเลขาตอบในวันรุ่งขึ้นเสาร์ที่ 25 มิถุนายน ว่าการที่ “คณะทหารมีความปรารถนาจะเชิญให้ข้าพเจ้ากลับ พระนครเป็นกษัตริย์อยู่ใต้พระธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ข้าพเจ้าเห็นแก่ ความเรียบร้อยของอาณาประชาราษฎร์ ไม่อยากให้เสียเลือดเนื้อ” และเนื่องจากพระองค์เอง “ได้คิดอยู่แล้วที่จะเปลี่ยนแปลงท่านองนี้” และที่สำคัญคือ หากพระองค์ “จะไม่ยอมรับเป็นตัวเชิด นานาประเทศคงจะไม่รับรองรัฐบาล ใหม่”⁶ ดังนั้นในคืนวันเดียวกันก็เสด็จพระราชดำเนินกลับกรุงเทพฯ โดยทาง

รถไฟ (แทนที่จะเสด็จกลับโดยเรือรบลวงสุขโขทัยตามคำเรียกร้องของคณะราษฎร) ถึงสถานีจิตรลดา เวลา 0.37 น. ของวันอาทิตย์ที่ 26 มิถุนายน

ในวันที่ 26 มิถุนายน เวลา 11.00 น. คณะราษฎรจำนวน 6 นาย ประกอบด้วย พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ พ.ต.หลวงวิระโยธิน หลวงประดิษฐ์มนูธรรม นายประยูร ภมรมนตรี นายจรูญ ณ บางช้าง นายสงวน ตุลารักษ์ (โดยไม่มีคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารรวมอยู่ด้วย) และมี พล.ร.ต.พระยาสุรยุทธเสนี (ซึ่งมิได้เป็นคณะราษฎร) เป็นผู้นำเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ โดยจุดประสงค์ที่จะให้ลงพระปรมาภิไธยในเอกสารสำคัญ 2 ฉบับ คือ “ร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม” และ “ร่างพระราชกำหนดนิรโทษกรรม” ซึ่งจะทำให้ “บรรดาการกระทำทั้งหลายทั้งสิ้นเหล่านี้ ไม่ว่าบุคคลใด ๆ ในคณะราษฎรนี้ หากว่าจะเป็นการละเมิดกฎหมายใด ๆ ก็ดี ห้ามมิให้ถือว่าเป็นการละเมิดกฎหมายเลย”⁷ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงลงพระปรมาภิไธยในร่างพระราชกำหนดนิรโทษกรรมในวันเดียวกันนั้น (อันเป็นการเริ่มประเพณีทางการเมืองของไทยที่เมื่อมีการยึดอำนาจโดยการใช้อำนาจทหารแล้ว ก็จะมีการออกกฎหมายนิรโทษกรรมแก่ผู้ที่ยึดอำนาจได้สำเร็จตามมาทันที) แต่สำหรับร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองฯ ทรงขอไว้พิจารณาอีกหนึ่งวัน อันเนื่องจากปัญหา “ความเป็นประชาธิปไตย” ของกฎหมายสูงสุดฉบับแรกที่จะออกมาเป็นทางการนี้ (อันเป็นจุดเริ่มต้นของการต่อรองอำนาจทางการเมืองระหว่างฝ่ายเจ้ากับคณะราษฎร) ในที่สุดก็ได้ลงพระปรมาภิไธยในวันรุ่งขึ้นจันทร์ 27 มิถุนายน แต่ได้เติมคำว่า “ชั่วคราว” เข้าไป⁸ โดยถือว่าจะต้องมีการร่างฉบับ “ถาวร” ขึ้นใหม่ภายใน 6 เดือน ให้รัดกุมและเป็นที่ยอมรับได้ทั้งจากฝ่ายของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และฝ่ายของคณะราษฎรเอง

ตั้งนั้นฉากแรกของการยึดอำนาจการปกครองก็จบลงใน 4 วัน โดยที่ คณะราษฎรสามารถยึดกุมอำนาจได้โดยสงบเรียบร้อย และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ทรงประนีประนอมยอมรับการสิ้นสุดของระบอบเก่ากับการเริ่มต้นระบอบใหม่ และสยามก็ได้มี “กษัตริย์อยู่ใต้พระธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน” ตามจุดมุ่งหมายของคณะราษฎร มี “พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว” ฉบับ 27 มิถุนายน 2475 ที่เน้นความเป็น “ชั่วคราว” ทั้งนี้เพราะถือว่าเป็นการร่างขึ้นมาอย่างรีบร้อน (โดยหลวงประดิษฐมนูธรรม) ภายหลังจากยึดอำนาจได้ แต่ยังไม่ได้รับความเห็นชอบจากทางฝ่ายเจ้านายหรือขุนนางโดยทั่วไปที่ได้ยอม “ประนีประนอม” กับการยึดอำนาจครั้งนี้ ดังนั้นรัฐธรรมนูญฉบับ 27 มิถุนายนจึงดูเสมือนเป็นฉบับเฉพาะของคณะราษฎรเท่านั้น

ในวันอังคารที่ 28 มิถุนายน (วันที่ห้า) ภายหลังจากได้มาซึ่งรัฐธรรมนูญ ก็มีการเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรขึ้นเป็นครั้งแรก (มีการเชิญกระแสรบสิ่งของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ มาเปิดประชุม) พระยาพหลฯ หัวหน้าคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารใช้อำนาจตามรัฐธรรมนูญแต่งตั้งผู้แทนราษฎร(ชั่วคราว) 70 นาย ในจำนวนนี้เป็นฝ่ายของคณะราษฎร 32 นาย นอกเหนือจากนั้นเป็นขุนนางในระบอบเก่าระดับเจ้าพระยา 3 ท่าน พระยา 21 ท่าน (หรือพิจารณา ด้านบรรดาศักดิ์โดยรวมพระยาที่เป็นคณะราษฎรด้วย รวมแล้วเจ้าพระยาและพระยาเป็น 1 ใน 3 ของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด) พระ 5 ท่าน หลวง 19 ท่าน ฯลฯ กล่าวได้ว่าการยึดอำนาจของ 24 มิถุนายนนั้น ส่วนใหญ่ของข้าราชการที่ยึดอำนาจมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวง แต่เมื่อมีการตั้งสถาบันทางนิติบัญญัติอำนาจนั้นก็จะโอนกลับไปให้ขุนนางระดับพระยา⁹

หัวหน้าคณะผู้รักษาพระนครฯ ยังได้มอบอำนาจการปกครองแผ่นดินที่ คณะราษฎรยึดไว้ใน 4 วันก่อนให้กับสภาผู้แทนราษฎร และสภาก็เลือก

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (อดีตเสนาบดีกระทรวงธรรมการในสมัยรัชกาลที่ 6) ขึ้นเป็นประธานสภาผู้แทนราษฎรคนแรก มีหลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นเลขาธิการสภา บทบาทของสภาผู้แทนราษฎรที่สำคัญในวันนั้นก็คือ ดำเนินการเลือกและแต่งตั้งผู้ที่ดำรงตำแหน่งใหม่ที่เรียกว่า *ประธานคณะกรรมการราษฎร* (น่าจะเทียบเท่ากับนายกรัฐมนตรี) และ*กรรมการราษฎร* 14 นาย (เทียบเท่ารัฐมนตรี) จากสมาชิกของสภาฯ กับการดำเนินการแต่งตั้งกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร (แรกตั้งมีกรรมการ 7 นาย และเพิ่มเป็น 9 นายภายหลัง) กรรมการจะต้องร่างรัฐธรรมนูญให้เสร็จภายใน 6 เดือน ในการเลือกประธานคณะกรรมการราษฎร ปรากฏว่าได้ พระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์ 2427-2491) เป็นประธานฯ (ขณะนั้นอายุ 48 ปี) พระยามโนปกรณฯ นั้นเป็นองคมนตรีและอธิบดีศาลอุทธรณ์อยู่ในขณะที่มีการยึดอำนาจ ท่านจบเรียนกฎหมาย (กระทรวงยุติธรรม) และได้ทุนการศึกษาไปเรียนต่อ ณ ประเทศอังกฤษ ทั้งยังมีภริยาซึ่งเคยเป็นนางสนองพระโอษฐ์ของสมเด็จพระบรมราชินีรำไพพรรณี (น่าสังเกตว่าเป็นภริยาแรกๆ ของท่านภายหลังการยึดอำนาจในเมืองไทย) ที่เพื่อเป็นการประนีประนอมก็มีการเลือกนักกฎหมายที่ใกล้ชิดราชสำนักขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ดังจะเห็นได้จากกรณีของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช นายสัญญา ธรรมศักดิ์ และนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ในเวลาต่อมา) เป็นอันว่าภายใน 5 วันหลังการยึดอำนาจ คณะราษฎรก็สามารถนำมาซึ่งรัฐธรรมนูญ สภาผู้แทนราษฎร และรัฐบาลใหม่ อำนาจทางการเมืองการปกครองย้ายจากองค์พระมหากษัตริย์มาสู่สถาบันใหม่ ๆ เหล่านี้ ในขณะที่เดียวกัน ผู้นำทางฝ่ายทหารของคณะราษฎรก็เข้าควบคุมตำแหน่งสำคัญในกองทัพบกเพื่อความอยู่รอดของตนและเพื่อเป็นฐานสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงใหม่ครั้งนี้

“คณะราษฎร” และ “คณะเจ้า”

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า การยึดอำนาจ 24 มิถุนายน 2475 นั้น ข้าราชการทหารและพลเรือนจำนวน 102 นาย ซึ่งต่อมาเป็นที่รู้จักกันในนามของ “ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง” ใช้นามของกลุ่มตนว่า “คณะราษฎร” กล่าวกันว่าคำนี้เป็นคำที่นายปรีดี พนมยงค์เป็นผู้ตั้งขึ้น คำนี้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของศัพท์บัญญัติใหม่ ๆ ของการเมืองไทย บางครั้งก็ได้รับการยอมรับ บางครั้งก็เป็นเรื่องโต้เถียงที่พาดพิงไปถึงประเด็นของอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างรุนแรง แต่เนื่องจากคำว่า “คณะราษฎร” ได้ถูกใช้อย่างเป็นทางการนับตั้งแต่วันยึดอำนาจ และสิ่งที่เรียกว่า “หลัก 6 ประการของคณะราษฎร” ก็ได้ปรากฏเป็นแนวนโยบายของรัฐบาลไทยอยู่เป็นระยะเวลานานระหว่าง 2475 จนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 นอกจากนี้ใน “พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475” ในมาตรา 1 ก็ใช้คำว่า “อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย” โดยที่ในมาตรา 2 ให้มีบุคคลและคณะบุคคลเป็นผู้ใช้อำนาจแทนราษฎร คือ “1. กษัตริย์ 2. สภาผู้แทนราษฎร 3. คณะกรรมการราษฎร 4. ศาล” ในช่วงระหว่าง 27 มิถุนายน-10 ธันวาคม 2475 จาก “รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว” ถึง “รัฐธรรมนูญฉบับถาวร” ก็มีตำแหน่ง “ประธานคณะกรรมการราษฎร” และ “กรรมการราษฎร” ซึ่งจะมาเปลี่ยนเป็นนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีตามลำดับ ดังนั้นคำว่า “ราษฎร” จึงน่าจะเป็นหัวใจสำคัญและเป็นคำหลักของเหตุการณ์ครั้งนี้ และน่าจะสะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกนึกคิดของผู้กระทำการยึดอำนาจในครั้งนั้น อันจะทำให้ทราบถึงอุดมการณ์ที่แฝงอยู่ในการยึดอำนาจ

นายปรีดี พนมยงค์ เขียนไว้ตอนหนึ่งว่า

พระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์ พ.ศ.2427-2491) เหน็ดบัณฑิตอังกฤษ อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ได้รับเลือกจากคณะราษฎร ให้เป็นผู้นำประเทศสยามตามรัฐธรรมนูญฉบับแรก (27 มิถุนายน พ.ศ.2475) โดยเป็น *ประธานคณะกรรมการราษฎร* และตามรัฐธรรมนูญ ฉบับที่สอง (10 ธันวาคม พ.ศ.2475) เป็น *นายกรัฐมนตรี* เพื่อเป็นตัวกลางประสานความขัดแย้งระหว่างฝ่ายคณะราษฎร กับฝ่ายคณะเจ้าและพระมหากษัตริย์ แต่ก็กลายเป็นผู้ทำ "รัฐประหาร" ยึดอำนาจรัฐบาลตนเองและล้มอำนาจรัฐธรรมนูญโดยใช้ "พระราชกฤษฎีกา" เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2476 ปกครองประเทศไทยโดยเผด็จการสมบูรณย์แบบ 81 วัน

พระยามโนปกรณนิติธาดา จึงเป็นที่ตั้ง ผู้นำรัฐบาลคนแรกในระบอบประชาธิปไตย และเป็นผู้นำเผด็จการพลเรือนคนแรก ในระบอบประชาธิปไตยเช่นกัน

พลเมืองสยามส่วนมากซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองสมัยนั้น เรียกตนเองว่า “ราษฎร” เช่น นายอำเภอเกณฑ์พลเมืองทำงานโยธา ก็เรียกกันว่าเกณฑ์ราษฎร หรือราษฎรรำพึงกันถึงความทุกข์ยากก็พูดว่า “ราษฎรเดือดร้อนทุกหย่อมหญ้า” คือแสดงถึงลักษณะของพลเมืองส่วนที่ถูกปกครองโดยระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์...ดังนั้น เราจึงถือว่าเราเป็น “คณะราษฎร” เพราะเราทำตรงกับความต้องการของราษฎร “People”¹⁰

โดยทั่วไปในการศึกษาสังคมไทยสมัยโบราณมักจะพบคำว่า “เจ้า-ขุนนาง-ไพร่-ทาส” หรืออาจมีคำที่แตกต่างออกไป แต่มีความหมายใกล้เคียงกันอีกเช่น เจ้าขุนมูลนาย เลขหรือเลข ข้าหรือข้าข้า เป็นต้น แต่อาจแบ่งออกเป็น 2 ชั้นกว้าง ๆ ได้ว่า เจ้าและขุนนางเป็นชนชั้นปกครอง ส่วนไพร่และทาสเป็นชนชั้นอยู่ใต้การปกครอง อย่างไรก็ตามคำเหล่านี้ก็เริ่มเสื่อมความหมายและความนิยมที่จะใช้ไปโดยลำดับ เนื่องจากมีความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในสยามในช่วงที่ชาติตะวันตกได้เข้ามามีอิทธิพลในคริสต์ศตวรรษที่ 19 นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3-4 และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ตรงกับการปฏิรูปของรัชกาลที่ 5 มีการเลิกทาส (เริ่มเลิก 2417) และมีการเปลี่ยนระบบการเกณฑ์แรงงานไพร่หรือการเก็บภาษีอากรในรูปของผลิตผล (ส่วย) เริ่มมีการเกณฑ์ทหารประจำการ (2448) คำว่า “ไพร่ ทาส ข้า ข้าข้า” ก็หมดความหมายทางการปกครองไป (เหลือแต่ความหมายทางด้านสังคมและวัฒนธรรม เช่นเดียวกับคำว่า “ผู้ดี” ก็ได้รับการนิยามใหม่ในนัยยะเดียวกัน)

ในสมัยเดียวกันนี้มีคำบางคำถูกนำมาใช้ เป็นคำที่อาจจะเก่ามีมานานแล้ว แต่ได้ใช้ในความหมายใหม่ คือ “พลเมือง” และ “ราษฎร” ซึ่งปรากฏว่าคำว่า

“พลเมือง” มีความหมายอย่างกลาง ๆ “บ่งบอกการมีสำนึกทางการเมืองแบบ ไม่มีการแบ่งแยกฐานะทางสังคม และเน้นความสามัคคีเป็นหลัก เพราะทุกคน ก็ล้วนแล้วแต่เป็นพลเมืองทั้งสิ้น ความแตกต่างกันเป็นเรื่องของการมีหน้าที่ การงานแตกต่างกัน เหมือนกับสมาชิกในครอบครัวหนึ่ง ๆ ซึ่งมี พ่อ แม่ และ ลูก” แต่คำว่า “ราษฎร” ปรากฏว่ามีการใช้โดยสามัญชนผู้มีความคิดอ่านอย่างเช่น *เทียนวรรณ* ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และใน สมัยถัดมาซึ่งมีการถกเถียงทางความคิดกันอยู่แพร่หลาย เช่นในปี พ.ศ.2471 ก็มีหนังสือพิมพ์รายวันฉบับหนึ่งชื่อ “ราษฎร” มีนายใช้ *บัวบุรณ์* เป็นเจ้าของ ได้ลงพิมพ์บทความหลายบท มีเนื้อหาสาระเน้นหนักไปในทางเสนอความคิด ให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง กล่าวโดยสรุป “คำว่าราษฎรที่ใช้กันอย่างแพร่ หลายและเป็นที่ยอมรับจากคนระดับล่างของสังคม...มีความหมายทางการเมือง เป็นคนละแบบกับคำว่าพลเมือง กล่าวคือ ราษฎรนั้นให้เห็นว่าสังคมมีการ แบ่งแยกฐานะ (คนที่เป็นเจ้านายเป็นพลเมืองได้ แต่เป็นราษฎรไม่ได้) และ เน้นสำนึกของ ‘สิทธิ’ มากกว่า ‘หน้าที่’”¹¹

นอกจากข้อมูลและความเห็นดังกล่าวข้างต้น ยังมีทัศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ ปรากฏใน “คำพิพากษาศาลพิเศษ พุทธศักราช 2482 เรื่องกบฏ” อีกว่า “ก่อนเปิดสภาผู้แทนราษฎรเล็กน้อย (1 เมษายน 2476) พระยามโนปกรณ โนติธาดา พระยาฤทธิอัคนย์ กับพวก เป็นผู้คิดให้หลวงประดิษฐมนูธรรมไป ต่างประเทศ เพื่อจะล้มล้างรัฐธรรมนูญเสีย... จะให้หลวงพิบูลสงครามย้ายไป อยู่ในตำแหน่งผู้ช่วยรบ จะให้พวกผู้ก่อการที่คัดค้านพระยามโนปกรณโนติธาดา นั้นไปศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศ ส่วนหลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ ก็ถูกสั่งให้ เตรียมตัวไปศึกษาวิชาทหารเรือ ณ ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งเป็นแผนการณ์ที่จะ ทำลายคณะราษฎร ให้หมดสิ้นไป เพื่อคืนอำนาจให้แก่คณะเจ้า”¹²

ดังนั้นถึงแม้ว่าจะไม่มีสิ่งที่เรียกว่า “คณะเจ้า” อย่างเป็นทางการ แต่คำว่า “คณะราษฎร” ก็ได้รับการกำหนดขึ้นมาในความหมายที่ตรงกันข้ามกับ “คณะเจ้า” (มีลักษณะคล้ายกับความขัดแย้งในช่วงต้นสมัยรัชกาลที่ 5 ที่กลุ่มพระเจ้าน้องยาเธอทั้งหลายได้ตั้ง Young Siam ขึ้น ซึ่งในทางกลับกันก็ทำให้เกิดความรู้สึกว่ามี Old Siam หรือ Conservative Siam เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติสร้างความไม่พอใจให้กับขุนนางกลุ่มตระกูลขุนนาง ที่มีสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้นำอย่างมาก อันนำไปสู่วิกฤตการณ์วังหน้า)¹³ ดังนั้นคำว่า “คณะราษฎร” ก็เป็นคำที่สะท้อนให้เห็นความคิดทางการเมืองสมัยใหม่ในแบบประชาธิปไตยตะวันตก ในแง่ของ “ราษฎร” ที่ฟังมี “สิทธิมีเสียงในการปกครอง” และเมื่อ “คณะเจ้า” ยังยึดกุมอำนาจการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อยู่ “คณะราษฎร” จึงมีความชอบธรรมที่จะยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เป็นประชาธิปไตย (เราจะเห็นว่าในที่สุดแล้วคำว่า “ประชาชน” จะเข้ามามีบทบาทแทนที่คำว่า “ราษฎร” เมื่อฐานและจิตสำนึกทางการเมืองของคนไทยมีเพิ่มมากขึ้น)

การก่อตั้งขบวนการคณะราษฎร

โดยทั่วไปแล้วหลักฐานที่เกี่ยวกับ “คณะราษฎร” จะแบ่งสมาชิก 102 นายออกเป็น 3 สาย คือ สายทหารบก 34 นาย มีนายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) เป็นหัวหน้า สายทหารเรือ 18 นาย มีนายนาวาตรี หลวงสินธุสงครามชัย (สินธุ์ กมลนาวิน) เป็นหัวหน้า และสายพลเรือน 50 นาย มีหลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) เป็นหัวหน้า ทั้ง 3 สายตกลงให้พระยาพหลฯ ซึ่งเป็นผู้มีอาวุโสที่สุด (45 ปี) เป็นหัวหน้าคณะราษฎร

การแบ่งเช่นนี้อาจจะสร้างภาพโดยทั่วไปว่า ทางสายทหารบก สายทหารเรือ และสายพลเรือนนั้น ต่างก็ก่อตัวในสายของตนเอง แล้วในที่สุดก็ได้มาพบกัน จัดตั้งเป็นคณะราษฎร แต่โดยข้อเท็จจริงแล้วจะเห็นได้ว่า การก่อตัวของคณะดังกล่าว เป็นการใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัว การรู้จักกันในฐานะนักเรียนเก่าร่วมสถาบัน หรือการเกี่ยวดองเป็นเครือญาติกันอยู่ไม่น้อย ฉะนั้นในระยะแรกของการก่อตัวจะเห็นได้ชัดในเรื่องของการข้ามสายต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบทบาทแกนกลางประสานตัวบุคคลของ ร.ท.ประยูร ภมรมนตรี (enfant terrible ที่ลักษณะพิเศษที่เป็นลูกครึ่งไทยเยอรมัน ความมีรูปร่างหน้าตาดี ความมีฐานะดี และความกล้าชดกับวงในสามารถเข้าออกออกในได้อย่างมาก ทำให้เป็นผู้มีบทบาทในการนำสายต่าง ๆ มาประสมพบกันได้)

ในเรื่องเกี่ยวกับการก่อตัวของสายต่าง ๆ นี้ พระยาทรงสุรเดช อาจารย์ใหญ่โรงเรียนนายร้อยทหารบก ซึ่งเป็นมันสมองวางแผนในการยึดอำนาจในวันที่ 24 มิถุนายน ได้กล่าวว่า (2482)

พวกที่จะคิดทำปฏิวัติมีทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะพวกพลเรือนซึ่งมีหลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นหัวหน้า ได้เริ่มคิดการตั้งแต่ปีไหน แต่ทราบว่าการฝ่ายทหารมี นายพันเอก พระยาพลพลพยุหเสนา นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช นายพันเอก พระยาฤทธิอัคเนย์ กับนายพันเอก พระประศาสน์พิทยายุทธ์ ได้สนทนากันถึงเรื่องเช่นนี้ก่อนเวลาปฏิวัติในราว 2-3 ปี โดยไม่รู้ว่ามีพวกพลเรือนคิดอยู่เหมือนกัน ทางฝ่ายพลเรือนถึงแม้จะได้ทหารเป็นพวกไว้บ้าง ก็เป็นแต่พวกมียศน้อย และไม่มีตำแหน่งในกองทัพด้วย เหตุที่ต้องการได้ทหารตัวสำคัญ

มาเข้าเป็นพวกด้วยนั่นเองจึงได้ติดต่อรู้ถึงกันขึ้นเป็นอันว่าเกิดมีพวกขึ้นสี่พวก 1) พวกพลเรือน มีหลวงประดิษฐมนูธรรม เป็นหัวหน้า 2) นายทหารเรือ มีนายนาวาตรี หลวงสินธุสงครามชัย 3) พวกทหารบกชั้นยศน้อย มี นายพันตรี หลวงพิบูลสงคราม เป็นหัวหน้า 4) พวกนายทหารชั้นสูง มีนายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา พระยาทรงสุรเดช พระยาฤทธิอัคเนย์ พระประศาสน์พิทยายุทธ์¹⁴

ข้อความดังกล่าวของพระยาทรงสุรเดช ตรงกับคำบอกเล่าของพระยาพหลฯ ต่อ กุหลาบ สายประดิษฐ์ นักหนังสือพิมพ์ สุภาพบุรุษ เมื่อปี 2484 ที่ว่า “ท่านหัวหน้าคณะราษฎรได้บอกข้าพเจ้าว่า ความคิดที่จะปฏิวัติระบอบการปกครองนั้น ได้เกิดขึ้นก่อนหน้าลงมือเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นเวลาไม่ต่ำกว่า 2-3 ปี ยิ่งทางฝ่ายพลเรือน คือคณะหลวงประดิษฐ์ฯนั้น ท่านได้ทราบว่าได้คิดกันมาตั้งแต่ยังอยู่เมืองนอกเป็นเวลาตั้ง 6-7 ปี”¹⁵

ดังนั้นโดยชั้นต้นอาจสรุปได้ว่าประมาณปี 2468-2469 (1925) ซึ่งตรงกับกาลสิ้นสุดรัชสมัยรัชกาลที่ 6 และเริ่มต้นรัชกาลที่ 7 นั้น สายของพลเรือน (ความจริงเป็นสายของพลเรือนรวมกับนายทหารชั้นยศน้อย) ได้ก่อตัวขึ้นแล้วในต่างประเทศ และประมาณปี 2472-2473 (1929) สายทหารบกโดยเฉพาะชั้นยศสูงได้รวมตัวกันก่อนข้างแน่นอนในเมืองไทย ช่วงเวลาดังกล่าวห่างกันประมาณ 4 ปี และจะมีส่วนสำคัญในการทำความเข้าใจถึงสาเหตุที่มีทั้งด้านอุดมการณ์ประชาธิปไตยกับสภาพเศรษฐกิจตกต่ำที่มีส่วนผลักดันให้เกิดการยึดอำนาจได้เป็นอย่างดี ดังนั้น จึงสมควรที่จะพิจารณารายละเอียดของการก่อตัวของคณะราษฎรดังต่อไปนี้

หากจะประมวลจากบันทึกความทรงจำของสมาชิกสายพลเรือน 2 นาย

ก็จะได้ว่าความว่า นักเรียนไทยในยุโรปที่ส่วนใหญ่อยู่ในวัยอายุ 20 กว่าปี ที่ได้ทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาในปลายสมัยรัชกาลที่ 6 นั้น ได้พบปะกันที่กรุงปารีส เมื่อประมาณ พ.ศ.2468-69 (1925) โดยเริ่มจากนายปรีดี พนมยงค์ นักเรียนกฎหมายที่ได้รับทุนกระทรวงยุติธรรม และ ร.ท.ประยูร ภมรมนตรี นายทหารกองหนุนที่ลาออกจากราชการไปศึกษาต่อทางรัฐศาสตร์ด้วยทุนของตนเอง ทั้งสองได้พบปะพูดคุยจากกันและตกลงที่จะร่วมมือเปลี่ยนแปลงการปกครอง และในที่สุดก็ได้มีการประชุมกันเป็นทางการครั้งแรกของคณะราษฎรเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2469 (1927) ณ หอพัก Rue du Sommerard ในกรุงปารีส การประชุมดำเนินไป 5 วัน โดยมีผู้เข้าร่วมประชุม 7 นาย คือ ร.ท. ประยูร ภมรมนตรี ร.ท.แปลก ชีตตะสังคะ (หลวงพิบูลสงคราม) ผู้สำเร็จวิชาจากโรงเรียนเสนาธิการทหารบก มาศึกษาต่อที่โรงเรียนนายทหารปืนใหญ่ฝรั่งเศส ร.ต.ทัศนัย มิตรภักดี (หลวงทักษ์ไนยนิยมศึก) นายทหารกองหนุนซึ่งเคยเป็นผู้บังคับหมวด กรมการทหารม้าที่ 5 นครราชสีมา มาศึกษาต่อที่โรงเรียนนายทหารม้าฝรั่งเศส นายด้วง ลพานุกรม นักศึกษาวิทยาศาสตร์ในสวิตเซอร์แลนด์ เคยเป็นจ่านายสิบ ในกองทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ 1 หลวงศิริราชไมตรี (จรูญ สิงหเสนี) ผู้ช่วยสถานทูตสยาม กรุงปารีส เคยเป็นนักเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรมและเป็นนายสิบตรีในกองทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ 1 นายแนบ พหลโยธิน เนติบัณฑิตอังกฤษ และนายปรีดี พนมยงค์¹⁶

ที่ประชุมได้ตกลงกัน “เปลี่ยนแปลงการปกครองของกษัตริย์เหนือกฎหมายมาเป็นการปกครองที่มีกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย” ทั้งนี้ “โดยการยึดอำนาจโดยฉับพลัน” และให้แยกย้ายกันหาสมาชิกเข้าร่วมทำการ อีกหนึ่งเดือนต่อมา นายปรีดีก็เดินทางกลับประเทศสยาม ส่วนนายประยูรยังคงอยู่ต่อและระหว่างปี 2470-72 ได้ทาบทามหาสมาชิกเพิ่มเติมได้อีก 8 นาย คือ ร.อ.สินธุ์

กมลนาวิน ร.น. (หลวงสินธุสงครามชัย) นายควง อภัยวงศ์ นายทวี บุณยเกตุ ดร.ประจวบ บุนนาค ม.ล.อุดม สนิทวงศ์ นายบรรจง ศรีจรูญ และ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช นับว่าได้กำลังสำคัญอย่างยิ่งทางสายทหารบก คือ พระยาทรงสุรเดช ขณะกำลังเดินทางผ่านไปปฏิบัติงานในฝรั่งเศส และทางสายทหารเรือก็ได้หลวงสินธุสงครามชัยซึ่งเป็นนักศึกษาวิชาทหารเรือในเดนมาร์ก

ถ้าหากจะดูจากสมาชิกคณะราษฎรในตอนต้นจำนวน 15 นายที่กรุงปารีส จะเห็นได้ว่า ผู้ก่อการดังกล่าวเป็น “ผู้อยู่ในรัศมีของศูนย์กลางแห่งอำนาจ” ของระบอบเก่า บ้างเป็นเครือญาติกัน (นายประยูรกล่าวว่าเป็นญาติกับหลวงทัตไชนิยมศึกษาทางสกุลอินทระกำแหง เป็นญาติกับหลวงศิริราชไมตรีทางสกุลสิงหนเสนี)¹⁷ บ้างรู้จักคุ้นเคยกันมาก่อนแล้ว¹⁸ นายประยูรกล่าวว่าคุ้นเคยกับพระยาทรงสุรเดชเป็นอย่างดี เพราะเคยมาเรียนภาษาเยอรมันกับมารดาของตน และเมื่อตนกลับมาเมืองไทยก็สามารถติดต่อพระยาพลฯได้ เพราะคุ้นเคยกันตอนเรียนภาษาเยอรมันกับมารดาของตนอีกเช่นกัน ส่วนหลวงพิบูลสงครามและหลวงอดุลเดชจรัส (บัตร พึ่งพระคุณ) ก็เป็นเพื่อนนักเรียนนายร้อยทหารบก รุ่นเดียวกัน มีความสนิทสนมซัดชอบกันมากถึงไปกินไปนอนอยู่บ้านเดียวกัน บ้างเป็นบุตรหลานของขุนนางเก่า เช่น นายประจวบ บุนนาค เป็นบุตรของพระยาสุรียานุวัตร นายทวี บุณยเกตุ ก็เป็นบุตรของพระยารณชัยชาญยุทธ (อดีตสมุหเทศาภิบาลมณฑลร้อยเอ็ด) ที่เป็นสามัญชนอย่าง นายปรีดี พนมยงค์ และ ร.ท.แปลก ชิตตะสังคะ ถึงแม้จะเป็น “ผู้อยู่ชายขอบของศูนย์กลางแห่งอำนาจ” แต่ก็มีโอกาสที่จะได้ไต่เต้าขึ้นไปสูงในระบบราชการทั้งสองฝ่าย (ที่เป็นเชื้อสายผู้ดีเก่าและตระกูลใหม่) ต่างก็มีจุดร่วมกันอยู่คือ มีการศึกษาสูง มีโอกาสไปศึกษาต่อในต่างประเทศอันเป็นองค์ประกอบสำคัญในด้านความก้าวหน้าในสังคมไทย

อย่างไรก็ตามอาจจะเป็นความเข้าใจผิดอย่างยิ่งที่จะกล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 เป็นเรื่องของ “นักเรียนนอก” ทั้งนี้โดยยึดจากจุดของการร่วมคิดก่อการเพียงแคในกรุงปารีส ทั้งนี้เพราะปรากฏว่าในบรรดาสมาชิกผู้ก่อการจำนวนไม่น้อยเป็น “นักเรียนใน” พระยาอุทิศอินทร์ของกลุ่มนายทหารยศชั้นสูง และเป็นบุคคลเดียวที่คุมกำลังทหารคือเป็นผู้บังคับการกรมทหารปืนใหญ่ที่ ๑ รักษาพระองค์ “จึงนับได้ว่าพระยาอุทิศเป็นนายทหารชั้นแนวหน้า” แต่ท่านก็ “ไม่เคยได้ไปศึกษาในต่างประเทศ”¹⁹ หลวงอดุลเดชจรัสซึ่งภายหลังดำรงตำแหน่งสำคัญทางฝ่าย “ความมั่นคง” ของคณะราษฎร ก็เป็นอธิบดีกรมตำรวจ และขุนศรีสรากรซึ่งต่อมาก็ได้คุมทางหน่วยสันติบาล ต่างก็เป็น “นักเรียนใน” เช่นกัน

และก็เป็นความผิดพลาดอย่างยิ่งที่จะมองเพียงเป็นเรื่องของนักเรียนไทยในฝรั่งเศส โดยตั้งสมมุติฐานอย่างง่าย ๆ ว่า การก่อหวอดในกลุ่มนักเรียนไทยในฝรั่งเศสนั้น ก็เพราะฝรั่งเศสเป็นประเทศที่คุกรุ่นไปด้วยอุดมการณ์ทางการเมืองและการปฏิวัติ ทั้งนี้โดยมองเพียงผ่านจากกรณีของนายปรีดี พนมยงค์ และจอมพล ป. พิบูลสงคราม (หลวงพิบูลสงคราม) เป็นหลัก ซึ่งเอาเข้าจริงทั้งพระยาพหลฯและพระยาทรงฯต่างก็เป็นนักเรียนเยอรมัน (ที่น่าจะมีความคิดอนุรักษนิยมแบบเยอรมัน) หรือในกรณีของนายตั้ว ลพานุกรม และ ม.ล.อุดม สนิทวงศ์ ก็เป็นนักเรียนที่ศึกษาในสวีเดนแลนด์ นายเนบพหลโยธิน เป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ เช่นเดียวกับ ม.ล.กรี เดชาติวงศ์ ก็เป็นนักเรียนอังกฤษ

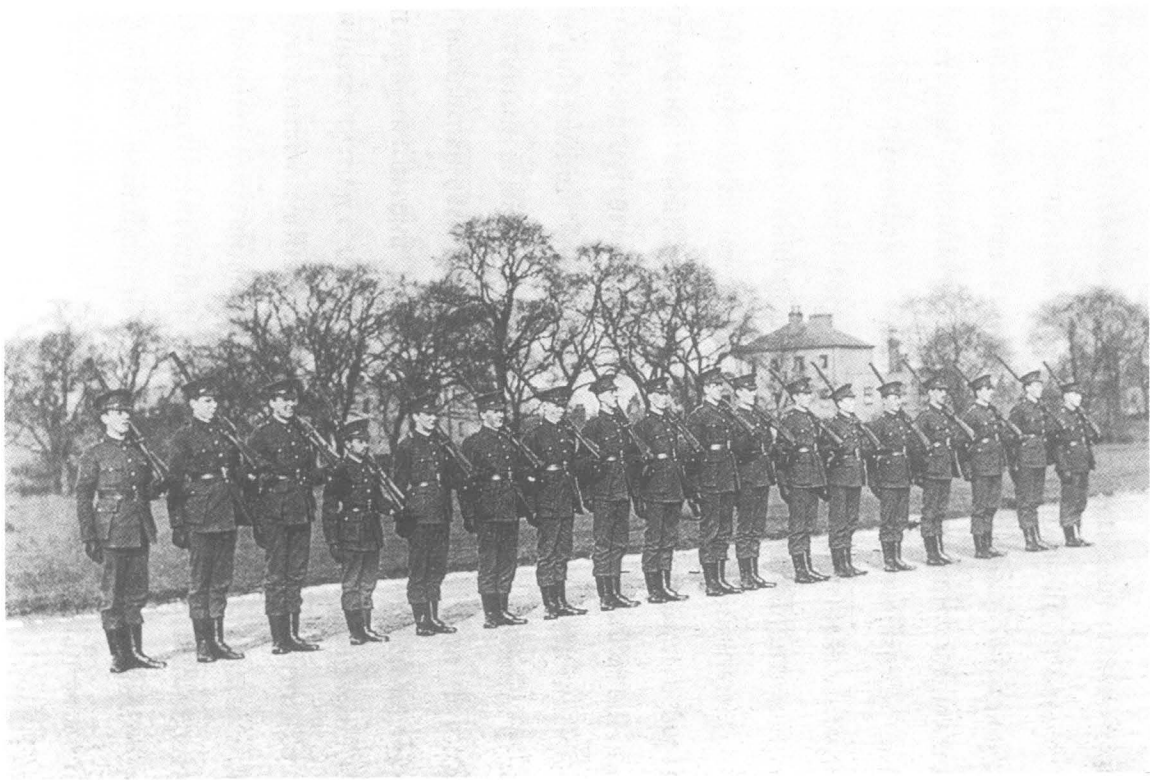
อาจกล่าวได้ว่าในการรวบรวมหาสมาชิกคณะราษฎรนั้น นับได้ว่า “ผู้ก่อการ” ทำได้อย่างรัดกุม เพราะไม่ปรากฏข่าวรั่วไหลออกไปภายนอกซึ่งจะทำให้ถูกจับกุมและสลายขบวนการดังเช่นในกรณีของ “กบฏ ร.ศ.130”

ในด้านหนึ่งอาจมองได้ว่าเป็นความรอบคอบของบรรดาหัวหน้าสาย ดังที่ นายปรีดี พนมยงค์ได้แยกแยะว่ามีสมาชิก 3 ประเภท คือ *ดี 1* ชักชวนก่อน วันยึดอำนาจ (น่าจะหมายถึงก่อน 24 มิถุนายน) *ดี 2* ชักชวนต่อเมื่อได้ ลงมือปฏิบัติการยึดอำนาจแล้ว (หมายถึงเมื่อปฏิบัติการคืน 23-เช้า 24 มิถุนายน) *ดี 3* ชักชวนในวันลงมือยึดอำนาจ (หมายถึงในวันที่ 24 มิถุนายน)²⁰ ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าบรรดาหัวหน้าสายได้ปฏิบัติตามการจำแนกประเภท เป็น *ดี 1-2-3* น้อย่างเคร่งครัดหรือไม่ แต่กลับมีหลักฐานว่าในการชักชวนนี้ บางท่านก็ปฏิเสธแต่ได้ให้สัญญาว่าจะไม่นำความออกไปแจ้งต่อรัฐบาล อย่าง เช่นกรณีของ พ.อ. พระยาศรีสิทธิสงคราม (ดั้น ท่าราบ) หรือ ม.ล.เดช สนิทวงศ์ ดังนั้นการไม่รู้ว่ไหลของขบวนการน่าจะมาจากปัจจัยอื่น

สิ่งที่เราทราบอย่างแน่นอนก็คือ ในการประชุมวางแผนยึดอำนาจ 7 ครั้ง ซึ่งตระหว่งปลายปี 2474 และต้นปี 2475 ในเดือนเมษายน-มิถุนายน (ก่อนปี 2484 ปฏิทินสยามสิ้นสุดปีเก่าในเดือนมีนาคม และเริ่มปีใหม่ 1 เมษายน) นั้น ทำให้เราทราบว่าการประชุมวางแผนยึดอำนาจอย่างจริงจังเกิดขึ้นเพียง 3-4 เดือนก่อนหน้า 24 มิถุนายน ดังนั้นช่วงระยะเวลา 7 ปีก่อนเมื่อก่อตัวใน ปารีส (2468-69) และช่วง 3 ปีก่อนที่นายทหารยศชั้นสูงได้ก่อตัวขึ้นในสยาม (2472-73) จึงน่าจะเป็นเรื่องของการพูดจาในหลักการกว้าง ๆ เท่านั้น ซึ่งใน บรรดาสมาชิกก็ไม่มีใครทราบว่า จะทำการยึดอำนาจจริงหรือไม่ หรือถ้าจะยึด จะยึดเมื่อไร อันมีส่วนทำให้ขบวนการอาจดูไม่มากนักหรือจริงจังดังที่เมื่อเกิด เหตุการณ์ขึ้น และหากจะผนวกกับเหตุการณ์ในตอนนั้นของการพระราชทาน สัมภาษณ์ของรัชกาลที่ 7 ที่เสด็จประพาสสหรัฐอเมริกาและแคนาดา (2473-74) เกี่ยวกับพระราชดำริในเรื่องของการวางพื้นฐานการปกครองประชาธิปไตย รวมทั้งบรรยากาศของเศรษฐกิจตกต่ำ ความขัดแย้งในหมู่เสนาบดี (กรณีของ

พระองค์เจ้าบรมเดช เสนาบดีกระทรวงกลาโหม และพระยาโกมารกุลมนตรี เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ) สภาพการเมืองทั่วไปในรัชสมัยนี้ก่อน 24 มิถุนายน (ที่ทำให้ดูเห็นความอ่อนแอของรัฐบาลของรัชกาลที่ 7) นำเชื่อว่าการพูดและการหารือเกี่ยวกับแนวทางการปกครองของสยามที่นอกเหนือไปจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ น่าจะเป็นเรื่องเกือบ “ไม่ผิดปกติ” ในหมู่ราชวงศ์ รัฐบาล ผู้มีการศึกษา ตลอดจนนักหนังสือพิมพ์ ดังนั้นการที่ “ผู้ก่อการ” พุดกันในเรื่องของการที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครอง (โดยอาจจะยังไม่พูดถึงวิธีการและการปฏิบัติการยึดอำนาจ) อาจจะเป็นเรื่องไม่ผิดปกตินัก

นอกจากนั้นการที่สมาชิกของคณะราษฎรหลายนายเป็น “ผู้อยู่ในรัศมีของศูนย์กลางแห่งอำนาจ” หรือไมก็ “ผู้อยู่ชายขอบของศูนย์กลางแห่งอำนาจ” ผนวกกับความมั่นใจจนเกินไปในฐานะและการปกครองของรัฐบาลของรัชกาลที่ 7 ทำให้เห็นว่า “ผู้ก่อการ” เป็น “เด็ก” และ “รู้จักดี” ไม่น่าจะอยู่ในฐานะที่เป็นพิษเป็นภัยต่อระบอบการปกครองของตนได้ ดังเรื่องที่นายประยูร ภมรมนตรี เล่าไว้ว่า “ต้นเดือนมิถุนายน พ.ศ.ท.พระยาอิทธิกรมประกาศ อธิบดีกรมตำรวจ... ได้ทำหมายจับผู้ก่อการ 5 คน มีหลวงประดิษฐมนูธรรม พ.ศ.หลวงพิบูลสงคราม น.ศ.หลวงสินธุ์สงครามชัย ร.น. ร.ท.ประยูร ภมรมนตรี ดร.ตัว ลพานุกรม ไปกราบทูลจอมพลสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ให้ส่งพระนามในหมายเพื่อจะทำการจับกุมต่อไป ในขณะที่นั้นเป็นเวลาค่าคืนที่สมเด็จพระเจ้าฟ้า... กำลังทรงพระตำราญเสวยพระกระยาหารอยู่ เมื่อได้ทรงเห็นชื่อผู้ก่อการฯตามที่ระบุอยู่ในหมาย ก็ทรงทักขึ้นว่าบุคคลพวกนี้ล้วนเป็นเด็ก ๆ ไม่มี ความหมาย โดยเฉพาะตาดูร (ประยูร) ลูกตาแยม (พ.ศ.พระชำนานุรักษ์วิทย์ อดีตผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อยทหารบก) ก็เคยทำขวัญตั้งชื่อมาตั้งแต่เกิด และเมื่อเป็นนายทหารมหาดเล็กก็เคยรับใช้

สมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ขณะศึกษาในโรงเรียนนายร้อยวูลิช อังกฤษ ด้านวิชาทหารปืนใหญ่

อยู่เสมอ และเป็นเพียงข้าราชการกรมไพรชนีย์ ส่วนนายด้วง ลพานุกรม ก็เป็นน้องคุณหญิงพระยามานวราชเสวี อธิบดีกรมอัยการ... ส่วนคนอื่น ๆ ก็ดูเป็นตำแหน่งที่ไม่มีความหมายประการใดได้”²¹

ความเห็น 2 ด้านต่อ 2475

นับแต่นั้นมา 2475 ก็เป็นปี พ.ศ. ที่ขีดแบ่งเส้นแห่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์การเมืองไทยที่สำคัญที่สุดเส้นหนึ่ง ทำทนายต่อผู้ที่สนใจให้ศึกษาความเป็นมาของเหตุการณ์นี้ คำถามที่ว่า “ทำไมเกิด 2475 ขึ้น” เป็นคำถามที่ถามขึ้นครั้งแรกแล้วครั้งเล่า มีความพยายามที่จะหาคำตอบกันตลอดมา เป็นคำถามและคำตอบที่ยังวนเวียนอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน แม้ว่าเหตุการณ์นั้นจะผ่านมาแล้วกว่าครึ่งศตวรรษ

ต่อคำถามดังกล่าวที่ว่า “ทำไม” หรืออะไรเป็นสาเหตุของ 2475 ดร. เบนจามิน เอ. บัทสัน นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันได้ตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจในหนังสือ *The End of the Absolute Monarchy in Siam* ว่ามีข้อโต้แย้งใหญ่ 2 ประการ คือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจกับปัจจัยทางด้านอุดมการณ์ ปัจจัยไหนจะมีน้ำหนักมากกว่ากันที่ก่อให้เกิด 2475 สำหรับผู้ที่สนับสนุนระบอบใหม่โดยทั่วไปจะย้ำความสำคัญของปัจจัยอุดมการณ์ แต่สำหรับผู้ที่ไม่ตื่นเต็นักต่อเหตุการณ์นั้นก็มักจะมองในทางด้านเศรษฐกิจ²²

การยึดอำนาจเมื่อ 24 มิถุนายน 2475 นั้น ถือได้ว่าเป็นการยึดอำนาจการปกครองจากรัฐที่ประสบความสำเร็จเรียบร้อยอย่างน่าพิศวง ทั้งนี้ถ้าหากจะดูจากการเริ่มก่อตัวของขบวนการ การหาสมัครพรรคพวก และการปฏิบัติการในการยึดอำนาจ ซึ่งทำให้เหตุการณ์ 24 มิถุนายน 2475 ไม่ว่าจะถูก

ขนานนามว่าอย่างไร (ไม่ว่าจะเป็น “การยึดอำนาจ” “การเปลี่ยนแปลงการปกครอง” “การปฏิวัติ” “การอภิวัฒน์” หรือในภาษาอังกฤษว่า revolution หรือ coup d'état ก็ตาม) เป็นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์การเมืองไทยที่น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

แน่นอนภายหลังการยึดอำนาจแล้ว ปัญหาความผันผวนทางการเมือง ความขัดแย้งของผู้นำในระบอบเก่ากับระบอบใหม่ ความขัดแย้งในระหว่างผู้นำในระบอบใหม่ด้วยกันเอง ตลอดจนการที่ระบอบประชาธิปไตยมิได้ดำเนินไปโดยเรียบร้อยสมดังอุดมการณ์ที่วางไว้แต่แรกเริ่ม ทำให้คณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง หรือ คณะราษฎร ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ นานา เป็นทำนอง “ชิงสุกก่อนห่าม” หรือไม่ก็กล่าวว่า “ที่แท้จริงแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหฤทัยโน้มเอียงไปในระบอบประชาธิปไตย พระยาศรีวิสารวาจา ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ องคมนตรี และ ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีได้เล่าให้...ฟังว่า ในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายเรย์มอนด์ บี. สตีเวนส์ ชาวอเมริกันที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศร่วมมือกับท่านร่างรัฐธรรมนูญถวาย แต่คณะอภิรัฐมนตรีไม่ทรงเห็นชอบด้วย ด้วยเหตุที่บ้านเมืองยังไม่เจริญเพียงพอ ประกอบกับราษฎรส่วนใหญ่ยังไม่รู้หนังสือ คงจะไม่สามารถปกครองตนเองไปได้ด้วยความราบรื่น เหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ได้ชี้ไปในทำนองนั้น”²³ หรือทรงสนะที่ว่า “พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเข้าพระทัยดีในแนวความคิดและระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตย แต่ไม่ทรงเห็นด้วยที่จะให้เป็นระบอบการปกครองเมืองไทยโดยทันทีทันใด... หากให้เวลาแก่พระบาทสมเด็จพระ

พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ท่านนี้แหละจะทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เหมาะสมแก่กาลเวลาของไทยได้อย่างดียิ่ง”²⁴

อย่างไรก็ตามก็มีผู้ให้ความเห็นแย้งว่า “อาจจะมิผู้แย้งได้ว่า แล้วทำไมไม่เห็นมีอะไรคืบหน้ามา ทุกวันนี้ก็พูดไม่ได้เต็มปากว่าประเทศของเรามีประชาธิปไตย คำตอบก็คือประชาธิปไตยไม่ใช่การต่อสู้จากเดี๋ยวจบ เมื่ออำนาจเปลี่ยนมือจากเจ้ามาสู่สามัญชนได้ก็นับว่าเป็นก้าวใหญ่ที่สำคัญ ปัญหาที่อยู่ว่า ในหมู่สามัญชนนั้นความเหลื่อมล้ำต่ำสูงทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองก็ยังมีอยู่อย่างหนาแน่น โดยตรรกอันเดียวกัน การต่อสู้ขยายสิทธิทางการเมืองจากขุนนางสู่สามัญชนชั้นล่าง ๆ ลงไปก็เป็นเรื่องจำเป็นและเสี่ยงไม่พินเช่นกัน”²⁵

ทรรศนะโต้แย้งแบบเดียวกันก็มีอีกเช่น “ข้อสรุปที่อาจกล่าวได้ก็คือว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศไทยโดยการปฏิวัติเมื่อ พ.ศ.2475 นั้นเป็นผลที่หลีกเลี่ยงไม่ได้จากปัจจัยสนับสนุนหลายประการที่ได้กลายมาเป็นมูลเหตุของการทำการปฏิวัติในที่สุด อิทธิพลและความกดดันที่เกิดขึ้นจากสภาพการณ์ต่าง ๆ ของประเทศในขณะนั้น เป็นแรงผลักดันที่นำไปสู่ความคิดที่จะต้องหารูปแบบการปกครองใหม่มาใช้แทนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ความบกพร่องในพระราชอำนาจอันอ่อนแอ ความไม่เข้มแข็งเด็ดขาดของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ที่คั่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของพระราชวงศ์ชั้นสูง ประกอบกับแนวความคิดทางการเมืองของคนหนุ่มในรุ่นใหม่ที่ได้รับเอาความรู้ทางการเมืองการปกครองตามแนวนิยมของยุโรปตะวันตก ล้วนเป็นข้อที่ได้ช่วยให้การเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยการปฏิวัติในครั้งนั้นมีสถานการณ์ที่สุกงอมพร้อมจะเอื้ออำนวยให้การปฏิวัติเป็นสิ่งเป็นไปได้”²⁶

จากความเห็นของนักวิชาการที่อาจแบ่งออกอย่างง่าย ๆ เป็น 2 กลุ่มนี้ จะเห็นได้ว่า ด้านหนึ่งคือ “การชิงสุกก่อนห่าม” หรือไม่น่าที่จะเกิดเหตุการณ์

24 มิถุนายน 2475 ขึ้น แต่อีกด้านหนึ่งก็คือ “การสุกอม” และเป็น “ความจำเป็นทางประวัติศาสตร์” แต่หากเราศึกษาภูมิหลังและบริบททางสังคม (ซึ่งรวมทั้งเศรษฐกิจและการเมือง) ของไทยที่ดำเนินมาก่อนหน้า 2475 จะเห็นว่าการอธิบายเพียงด้านใดด้านหนึ่ง คือ เพียงด้านอุดมการณ์ หรือ ด้านเศรษฐกิจ ก็ไม่อาจจะช่วยให้เราเข้าใจเหตุการณ์ 2475 นั้นได้ ดังนั้นจึงน่าจะหันมาศึกษาภูมิหลังของการเปลี่ยนแปลงหรือการยึดอำนาจครั้งนี้

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์สังคม

ภายหลังการยึดอำนาจ 24 มิถุนายนแล้ว พระยาพหลฯได้เชิญผู้นำการกบฏ ร.ศ.130 (2454) ไปพบและกล่าวกับขุนทวยหาญพิทักษ์ (เหล็ง ศรีจันทร์) ว่า “ถ้าไม่มีคณะคุณ ก็เห็นจะไม่มีคณะผม” และหลวงประดิษฐมนูธรรมก็ได้กล่าวในโอกาสเดียวกันว่า “พวกผมถือว่าการปฏิวัติครั้งนี้เป็นการกระทำต่อเนื่องกันมาจากการกระทำเมื่อ ร.ศ.130”²⁷ จากคำพูดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 มีภูมิหลังทางประวัติศาสตร์อันสืบเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ของสังคมไทยก่อนหน้านั้นเป็นเวลานาน เป็นภูมิหลังทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม มีปัจจัยหลายอย่างที่น่าไปสู่ 2475 ซึ่งอาจกล่าวกว้าง ๆ ได้ว่ามีความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยจาก “สยามเก่า” มาสู่ “สยามใหม่” ระยะเวลาของความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญนี้เกิดขึ้นประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 หรือตรงกับรัชสมัยของรัชกาลที่ 4 (2394-2411) และรัชกาลที่ 5 (2411-2453) แห่งราชวงศ์จักรี โดยมีจุดที่เห็นได้อย่างชัดเจนทางด้านการเมืองการปกครอง คือการปฏิรูปการบริหารราชการ 2435 (ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 เป็นเวลา 40 ปี) ซึ่งทำให้

เกิดระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และการรวมอำนาจที่ศูนย์กลางและราชวงศ์ขึ้นอย่างจริงจังในสังคมไทย

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองนี้ อาจพูดได้ว่าเป็นความพยายามที่จะรวมอำนาจทางการเมืองไว้ที่สถาบันกษัตริย์ ทำให้อำนาจของขุนนางส่วนกลางและผู้นำในท้องถิ่นต้องถูกตัดทอนลง ลักษณะดังกล่าวจะเริ่มเห็นจากการก่อตัวของกลุ่ม “สยามหนุ่ม” ในช่วงต้นสมัยรัชกาลที่ 5 กลุ่มดังกล่าวประกอบด้วยโอรสของรัชกาลที่ 4 ที่พยายามผลักดันให้มีการรวมอำนาจที่ศูนย์กลางที่สถาบันกษัตริย์ โดยเริ่มทำการปฏิรูปด้านต่าง ๆ เช่น การคลังและการศึกษา จุดสุดยอดของความเปลี่ยนแปลงสมัยนี้ คือ การปฏิรูปการปกครอง 2435 ซึ่งเปลี่ยนรูปการปกครองทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคทั้งหมด มีการตั้งกระทรวงทบวงกรมขึ้นใหม่แทนการปกครองแบบจตุสดมภ์ที่มี กลาโหม-มหาดไทย-เวียง-วัง-คลัง-นา การตั้งกระทรวงมหาดไทยและการมีระบบเทศบาลขึ้น ทำให้การกระจายอำนาจทางการบริหารหมดไป เกิดการรวมอำนาจที่ศูนย์กลางโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่สถาบันกษัตริย์และเมืองหลวงอย่างชนิดที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในสังคมไทย ในสมัยของ “สยามใหม่” สถาบันกษัตริย์ถูกทำให้มีอำนาจสูงสุด อำนาจที่ค่อนข้างกำกวมและคานกันอยู่ระหว่าง “เจ้า” และ “ขุนนาง” และกับผู้นำในระดับท้องถิ่นก็หมดไปด้วย อาจจะไม่เกินความจริงนักที่จะกล่าวว่า รัชกาลที่ 5 ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยที่มีพระราชอำนาจและพระบารมีสูงสุดทั้งในทางทฤษฎีและทางปฏิบัติ ยิ่งกว่าครั้งใดในประวัติศาสตร์ไทย (และอำนาจการปกครองนี้ก็ได้ตกทอดมาในพระราชวงศ์ชั้นสูง มีลักษณะที่เป็นคล้ายกับ family politics ดังเช่นในตอนต้นของสมัยรัตนโกสินทร์ที่สกุลขุนนางได้เคยมีบทบาทเช่นนี้มาก่อน)

การรวมอำนาจทางการเมืองการปกครองไว้ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ใน

สมัยรัชกาลที่ 5 นี้ จะเป็นมรดกสืบทอดไปยังรัชกาลที่ 6 และ 7 และได้สร้างข้อจำกัดและปัญหาสืบเนื่อง กล่าวคือ สถาบันที่ทรงอำนาจอย่างสูงก็ต้องอาศัยองค์บุคคลที่มีความสามารถในการเข้ารับตำแหน่งในสถาบันนั้น จะเห็นได้ว่าเมื่อเปรียบเทียบพระปรีชาสามารถของรัชกาลที่ 6 และ 7 กับรัชกาลที่ 5 แล้ว อาจจะถูกเป็นรอง และในสมัยที่สภาพการณ์แวดล้อมที่เปลี่ยนไปอีก องค์บุคคลก็ส่งผลกระทบต่อสถาบันได้ ลักษณะของการมีอำนาจสูงสุดแต่ประสบกับเงื่อนไขที่ไม่สามารถจะผลักดันการใช้อำนาจนั้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพทันต่อสถานการณ์ ทำให้มีการตั้งคำถามต่อองค์บุคคลและต่อสถาบันนั้นในที่สุด

นอกเหนือจากความเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองการปกครองดังกล่าว ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจก็ส่งผลต่อการเกิดของกรณี 2475 กล่าวคือ หลังการลงนามในสนธิสัญญาไม่เสมอภาคบาวริงแล้ว ระบบการค้าต่างประเทศของไทยที่เป็นระบบผูกขาดโดยเจ้าและขุนนางก็กลายเป็นเรื่องของการค้าเสรีพร้อม ๆ กันนี้ก็เกิดเศรษฐกิจที่มุ่งส่งผลผลิตทางการเกษตรเป็นสินค้าออกช่วงรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 จะตรงกับความเจริญเติบโตของระบบการค้าส่งออกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยส่วนรวม (export boom) กล่าวคือ ประเทศเจ้าอาณานิคมได้เข้ามามีบทบาทเป็นตัวกลางในการนำสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคเข้ามาในดินแดนแถบนี้ ในขณะเดียวกันก็กระตุ้นให้มีการผลิตทางการเกษตรเพื่อการส่งออก ในกรณีของไทยสินค้าออกที่สำคัญคือข้าว ทำให้เกิดการบุกเบิกที่ดินรกร้างว่างเปล่าเป็นจำนวนมากเพื่อทำการเพาะปลูกเพื่อการส่งออก โดยเฉพาะ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือการขุดคลองเชื่อมแม่น้ำสายสำคัญหลายสายในบริเวณภาคกลางของประเทศ การขุดคลองเพื่อเปิดที่ดินและเพื่อใช้เป็นเส้นทางคมนาคมลำเลียงสินค้านี้ จะเห็นได้ชัดทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาใน

สมัยรัชกาลที่ 4 และในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็หันมาดำเนินการขุดคลองเป็นจำนวนมากทางด้านตะวันออก จุดสุดยอดของการเปิดที่ดินเพื่อเพาะปลูกข้าวนี้ จะเห็นได้จากกรณีของคลองรังสิต (2433)²⁸ สถิติกล่าวว่าเนื้อที่เพาะปลูกของไทยเพิ่มจากประมาณ 5.8 ล้านไร่ในสมัยรัชกาลที่ 4 กลายเป็น 9.2 ล้านไร่ในปลายรัชกาลที่ 5 และเพิ่มเป็น 20.1 ล้านไร่ในสมัยรัชกาลที่ 7 ประมาณเวลาตอนเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475²⁹

ในขณะเดียวกัน การส่งข้าวออกไปขายยังอาณานิคมของอังกฤษในอินเดียและของฮอลันดาในอินโดนีเซียนั้น ก็เพิ่มจาก 990,000 หาบในรัชกาลที่ 4 เป็น 15,220,000 หาบ ในปลายรัชกาลที่ 5 คือเพิ่มขึ้นประมาณ 15 เท่า (เมื่อถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ไทยส่งข้าวออกปีละกว่า 1 ล้านตัน) ในสภาพการณ์เช่นนี้จะมีผู้คนเริ่มอพยพเข้าสู่ภาคกลางของประเทศเพื่อทำการเพาะปลูกเพื่อส่งออก ในขณะเดียวกันจากความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก ปัญหาของโลกสมัยใหม่ก็มีความมา นั่นคือที่ดินได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยการผลิตที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวด เริ่มมีการสะสมที่ดิน มีการเก็งกำไรจากการมีที่ดินอย่างไม่เคยมีมาก่อน เจ้าและขุนนางตลอดจนคหบดีจะมีความได้เปรียบในแง่ของการรู้คุณค่าและราคาของที่ดิน บุคคลเหล่านี้จะเริ่มสะสมที่ดินเป็นการใหญ่ และก็เป็นสมัยเริ่มต้นของการมีเจ้าที่ดินขนาดใหญ่ ในขณะเดียวกันก็เริ่มเกิดปัญหาชาวนาไร้ที่ดิน จากการสำรวจของนายคาร์ล ซิมเมอร์แมน นักวิชาการอเมริกัน พบว่าในภาคกลางนั้นประมาณ 36 เปอร์เซ็นต์ของชาวนาที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน ต้องเช่าเขาทำ ในบางเขตเช่นรังสิตนั้นปัญหาจะรุนแรงมากถึงกับว่าบางตำบลชาวนาถึง 78 เปอร์เซ็นต์ไม่มีที่ดินทำกิน³⁰ ปัญหาที่ตามมาพร้อมกันนี้ก็คือการที่ชาวนาไร้ชาวนามีหนี้สิน (แต่ปัญหาจากชนชั้นล่างนี้หาได้เป็นปัจจัยโดยตรงของการยึดอำนาจ

2475 ไม่ ดังจะเห็นได้ในตอนท้ายของงานบทนี้) ความเปลี่ยนแปลงทางชีวิต เศรษฐกิจของประเทศครั้งนี้ทำให้ชนชั้นสูงได้รับผลประโยชน์สามารถสร้างฐานะ และความมั่งคั่งขึ้นได้ ในขณะที่เดียวกันก็เกิดคนชั้นกลางขนาดเล็กขึ้นในเมืองหลวงและเมืองใหญ่บางเมือง ส่วนหนึ่งของคนชั้นกลางเหล่านี้จะสืบเชื้อสายมาจากพ่อค้าคนจีน ซึ่งได้เข้ามามีส่วนในระบบเศรษฐกิจของไทย ตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ ลูกหลานของคนกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งก็จะเข้าไปเป็นข้าราชการในระบบที่ได้ขยายตัวขึ้นมาจากการปฏิรูปที่กล่าวข้างต้น

สืบเนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจดังกล่าว ได้มีความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นตามมา กล่าวคือ สังคมไทยในอดีตจะประกอบด้วยคนกลุ่มใหญ่สองชนชั้น คือ เจ้า-ขุนนางชนชั้นหนึ่ง และไพร่-ทาสอีกชนชั้นหนึ่ง (“ชนชั้นกลาง” ถ้าหากจะมีก็เป็นเพียงกลุ่มเล็กที่มักเป็นคนจีน) ฐานของสังคมอยู่ที่ไพร่เป็นส่วนใหญ่ ที่เป็นทั้งแรงงานเกณฑ์ ผู้เสียภาษีอากร และผู้สร้างผลผลิตส่งให้เจ้าและขุนนางในรูปของส่วย ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ระบบไพร่ก็ได้เสื่อมโทรมลงมากแล้ว และเมื่อมีความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก ก็ยิ่งทำให้มีความต้องการแรงงานสูง แรงงานอิสระที่มีมิใช่ในรูปของไพร่กลายเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตทางการเกษตร เป็นผลให้มีการเลิกทาสอย่างเป็นทางการ (เริ่มเลิก 2411 และเลิกหมดเมื่อ 2448) แต่ที่สำคัญยิ่งกว่าแรงงานทาสก็คือแรงงานไพร่ที่ได้สลายตัวไปโดยปริยาย ยังคงเหลือการเกณฑ์ในรูปของการเกณฑ์ทหารเพื่อสร้างกองทัพประจำในระบบของ “สยามใหม่” (พ.ร.บ.เกณฑ์ทหารครั้งแรก มี 2448) แรงงานอิสระนี้เป็นฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญของสังคมใหม่ (ควบคู่ไปกับการประกอบการค้าของคนจีนในไทย) กล่าวโดยย่อ สังคมไทยเปลี่ยนจากการมี เจ้า-ขุนนาง-ไพร่-ทาสกลายเป็น เจ้า-ข้าราชการ-ราษฎร และมีสิ่งที่เรียกว่า “ชนชั้นกลาง” แทรกอยู่

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนครโดยกระบวนพยุหยาตราสถลมารค ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งพระองค์ทรงตระหนักถึงการขึ้นครองบัลลังก์พระมหากษัตริย์ของพระองค์ที่ว่า ทรงเป็น “ไม่มีผิด” และ “ไม่มีประสภารณ์บริหารประเทศ” ตลอดทั้งรัชกาลที่แล้วทำให้ราษฎรขาดความเชื่อมั่นต่อสถาบันและระบอบการปกครองของพระมหากษัตริย์

ตรงกลาง และชนชั้นกลางนี้ น่าจะเป็นผู้ที่มีจิตสำนึกในแง่สิทธิของตนใน ความหมายของการเป็น “ราษฎร” ควบคู่และขนานไปกับการกระตุกตัวทาง การเมืองในระดับของพระราชวงศ์ที่ตั้งที่กล่าวข้างต้น

ชนชั้นนำใหม่และข้าราชการ

ในบรรดาคณะราษฎรจำนวน 102 นาย อาจกล่าวได้ว่าส่วนใหญ่จัดเป็น ชนชั้นนำใหม่ ชนชั้นนำใหม่นี้จะเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการใหม่ การปฏิรูป ของรัชกาลที่ 5 ในด้านการศึกษาและการสร้างสถาบันข้าราชการขึ้นมา ตลอด จนความเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องมาในสมัยรัชกาลที่ 6 และที่ 7 ก่อให้เกิด สถาบันข้าราชการทหารและพลเรือนใหม่ขึ้นในสมัย “สยามเก่า” สังคมไทยมิได้ มีกองทัพประจำในความหมายของโลกตะวันตก มิได้มีทหารอาชีพแบบโลก สมัยใหม่ กองทัพนั้นจะเกณฑ์เป็นครั้งคราวเมื่อมีศึกสงครามโดยเกณฑ์จากไพร่ กองทหารที่อาจเรียกได้ว่ามีประจำอยู่ก็เป็นขนาดเล็กในรูปของทหารรักษาพระองค์ หรือ “ทหารอาสา” ทิศการด้านทหารและพลเรือนไม่สามารถแยกออกเด็ดขาด จากกันได้ เช่นเสนาบดีกรมคลังก็อาจได้รับแต่งตั้งให้เป็นแม่ทัพไปสงครามได้

ครั้นถึงสมัยของการปฏิรูปได้มีความพยายามที่จะสร้างทหารอาชีพ ขึ้นมาแบบตะวันตก มีการตั้งกรมทหารต่าง ๆ ขึ้นใหม่ เช่น กรมทหาร มหาดเล็ก กรมทหารรักษาพระองค์ ฯลฯ มีการตั้งสถาบันการศึกษาเพื่อผลิต ทหารโดยเฉพาะ เช่น โรงเรียนแผนที่ (2425) โรงเรียนนายร้อยทหารบก (2430) โรงเรียนนายเรือ (2449) มีการปฏิรูปองค์กรทางทหาร เช่น ตั้งกรม ยุทธนาธิการ (2430) ขึ้นแทนกรมกลาโหม เป็นการปูพื้นฐานไปสู่การตั้งกระทรวง กลาโหมต่อมาเมื่อ 2437 ในด้านพลทหารก็มีการเกณฑ์ตามพระราชบัญญัติ

2448 ดังที่กล่าวมาแล้ว สถาบันทหารได้รับการเสริมสร้างให้แข็งแกร่งมาก ดังจะเห็นได้ว่างบประมาณรายจ่ายประจำปีนั้น กระทรวงกลาโหมจะได้มาก มหาศาล บางครั้งมากกว่างานด้านพลเรือนอื่น ๆ รวมกัน การสร้างเสริมสถาบันทหารนี้ในด้านหนึ่งเป็นการเสริมสร้างกำลังและอำนาจเพื่อเป็นฐานรองรับ สถาบันกษัตริย์ บรรดาดำแหน่งสำคัญในวงการทหาร ตลอดจนนายทหารระดับจอมพล-นายพล มักจะตกอยู่กับพระญาติพระวงศ์เป็นส่วนใหญ่ และกลายเป็นส่วนหนึ่งของความไม่พอใจของชนชั้นนำใหม่ที่ได้อำนาจเข้าสู่สถาบันนี้

ควบคู่ไปกับการสร้างสถาบันทหาร สถาบันข้าราชการพลเรือนก็ได้รับการสร้างขึ้นมาด้วย จะเห็นได้ว่าตั้งแต่สมัยต้นรัชกาลที่ 5 มีการเน้นที่จะสร้างคนรุ่นใหม่ด้วยการศึกษาแบบใหม่ที่ได้รับอิทธิพลมาจากตะวันตก เดิมอิทธิพลแบบนี้จะเข้ามาสู่ไทยโดยผ่านบรรดาหมอสอนศาสนา ในที่สุดทางราชสำนักก็ตั้งโรงเรียนขึ้นนอกเหนือจากการเรียนจากวัง-(บ้าน)-วัดในแบบเดิม มีการตั้งโรงเรียนหลวงสอนภาษาไทย (2414) โรงเรียนสอนภาษาอังกฤษ (2415) หรือโรงเรียนอื่น ๆ ที่มีบทบาทสำคัญในการผลิตชนชั้นนำใหม่ เช่น โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ (2424) ในระยะแรกจะจำกัดการให้การศึกษาอยู่ในวงแคบ แต่ไม่ช้าก็เป็นที่รู้กันกว้างออกไปว่าการศึกษาแบบใหม่หมายถึงโอกาสใหม่ที่จะช่วยเลื่อนฐานะและสภาพของคนในสังคมได้ รวมทั้งโรงเรียนในระดับสูงขึ้นไปก็เกิดขึ้นตามมา เช่น โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม (2440) โรงเรียนมหาดเล็ก (2442)

การจัดการศึกษาแบบใหม่นี้ จุดประสงค์คือสร้างคนแบบใหม่เพื่อเข้ารับราชการในกระทรวงทบวงกรมที่เกิดขึ้นมากมาย สถาบันข้าราชการพลเรือน (ซึ่งตอนนั้นรวมหมายถึงทางด้านกฎหมายด้วย) ได้ก่อตัวขึ้นพร้อม ๆ กับสถาบันข้าราชการทหาร มีคนจำนวนไม่น้อยที่ก้าวเข้ามาสู่วงของสถาบันเหล่านี้

เพราะโอกาสใหม่ทางการศึกษา กรณีของหลวงพิบูลสงคราม (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) และหลวงประดิษฐมนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) เป็นตัวอย่างที่นำเสนอไว้คนที่อยู่นอกวงของสังคมส่วนกลาง ได้ก้าวเข้ามามีบทบาทโดยผ่านการศึกษาระบบใหม่ และจากการที่มีความสามารถในการเล่าเรียนก็ทำให้ได้ศึกษาสูงต่อไปอีกในต่างประเทศ ดังนั้นความสามารถก็กลายเป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของความก้าวหน้า มิใช่เป็นเรื่องของชาติกำเนิดที่เป็นเครื่องกำหนดและตัวชี้ขาดเป็นประการสำคัญอย่างในสังคมเก่า “ผู้นำใหม่” เหล่านี้อาจจะมาจากผู้มีฐานะปานกลางเป็นคนหอบดีมิใช่เจ้าหรือขุนนาง คนเหล่านี้จะมีความรับรู้ที่เร็วต่อสิ่งใหม่ ๆ เชื่อในเรื่องความสามารถของตัวบุคคลที่มาจากการศึกษาและการใช้สติปัญญาของตน มีความเห็นที่ตั้งคำถามต่อความเชื่อในระบบเก่าตามจารีตประเพณีที่ว่าด้วยชาติกำเนิดหรือบุญบารมี จะเห็นได้ว่าผู้นำของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 จำนวนไม่น้อยมาจาก “ผู้นำใหม่” เหล่านี้ หลายคนสามารถเรียนจนได้ทุนเล่าเรียนหลวงออกไปศึกษาต่อต่างประเทศ (ทุนเล่าเรียนหลวงเริ่มมีครั้งแรกในปี 2440 สมัยรัชกาลที่ 5)

กล่าวโดยย่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เป็นการผลิตทางการเกษตรเพื่อการส่งออก การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ที่ทำให้มีการสถาปนาระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ที่ครอบคลุมถึงการปรับระบบการคลัง การศึกษา การศาสนา ฯลฯ ได้ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างยิ่งยวด ในด้านที่เห็นเด่นชัดคือ ได้เกิดชนชั้นใหม่ขึ้นมา ชนชั้นนี้จะอยู่คาบเกี่ยวระหว่างกลางของเจ้า-ข้าราชการชั้นสูงกับราษฎร เป็น “ชนชั้นกลาง” ที่ส่วนหนึ่งจะอยู่ในวงราชการทหารและพลเรือนอันเป็นสถาบันข้าราชการใหม่ ดังกล่าวมาแล้ว อีกส่วนหนึ่งอยู่นอกบรรดาระบบราชการ อาจเป็นนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ ตลอดจนนักธุรกิจและผู้ประกอบการค้า “ผู้นำใหม่” ของ

และทันสมัยที่สุด ก็คือ “รัฐชาติ” (nation-state) ที่เกิดขึ้นใน “โลกใหม่” (new world) ทั้งในอเมริกาเหนือและลาตินอเมริกา พร้อม ๆ กับการเริ่มล่มสลายของรัฐจักรวรรดิ (empire) และ/หรือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (absolute monarchy) อันเป็นลักษณะของ “รัฐราชวงศ์” ของ “รัฐกษัตริย์” ปრაการณณ์นี้เป็นผลพวงของอุดมการณ์ใหม่ นั่นคือ ลัทธิชาตินิยม (nationalism) ที่ศาสตราจารย์ เบเนดิก แอนเดอร์สัน ในหนังสือเล่มสำคัญของเขา (Imagined Communities : Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, (1983/1991) ที่เสนอไว้ว่าเป็นอุดมการณ์ที่ทำให้เกิดชุมชนในจินตนาการ (imagined communities) ขึ้นมา นั่นก็คือ “รัฐ-ชาติ”

ทั้งอุดมการณ์และปรากฏการณ์นี้แพร่เข้ามาในยุโรป ดังจะเห็นได้ชัดใน “การปฏิวัติฝรั่งเศส 1789” และแล้วก็แพร่ไปทั่วในทวีปเอเชียและแอฟริกา โดยเฉพาะในดินแดนที่เป็นอาณานิคมหรืออยู่ภายใต้อิทธิพลลัทธิอาณานิคมของยุโรป ลัทธิชาตินิยมเป็นปฏิปักษ์กับ “จักรวรรดินิยม” (imperialism) และ/หรือ “สมบูรณาญาสิทธิราชย์” ลัทธิชาตินิยมในเอเชียและแอฟริกาที่เป็นปฏิปักษ์กับลัทธิอาณานิคม (และ/หรือจักรวรรดินิยม แล้วแต่จะเรียก) ของยุโรปนั่นเอง

เราจะเห็นว่าในกรณีของสยาม/ไทย แม้จะมีได้ตกเป็นอาณานิคมของชาติยุโรปโดยตรง แต่ปรากฏการณ์เช่นนี้ก็เกิดขึ้นภายในประเทศเช่นกัน มีทั้งในระดับของชนชั้นนำผู้ปกครองที่เป็นกษัตริย์-เจ้า-ขุนนางในระบอบเก่า และที่สำคัญก็คือในกลุ่มของคนชั้นกลางและข้าราชการ (ที่มีพื้นเพมาจากสามัญชน และ/หรือจากเชื้อสายของเจ้าและขุนนางเอง) คนเหล่านี้เป็นผลพวงของการศึกษาแบบสมัยใหม่ จากการเข้าสู่อาชีพ “ข้าราชการ” แบบใหม่ และจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในระบอบ “เสรีนิยม” มีลักษณะที่เป็น “ลัทธิ

ชาตินิยมที่ประชันกัน” ขึ้นมา ดังที่ปรากฏในงานเขียนทางวิชาการที่เรียกว่า contested nationalism กล่าวโดยย่อ ปฏิวัติสยาม 2475 เป็นผลพวงของ “ลัทธิชาตินิยม” และการก่อตัวของรัฐแบบใหม่ในรูปของ “รัฐ-ชาติ” ไม่น้อยเลย ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดดังต่อไปนี้

ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่ามีข้อถกเถียงในเรื่องที่ว่าระหว่างปัจจัยทางเศรษฐกิจกับปัจจัยทางด้านอุดมการณ์ ปัจจัยไหนจะมีน้ำหนักมากกว่ากันที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ฉะนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมาดูรายละเอียดของปัจจัยทั้งสอง ทั้งนี้เพื่อความเข้าใจต่อภูมิหลังของการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งสำคัญดังกล่าว ในมุมมองกว้างในช่วงของคริสต์ศตวรรษที่ 19 หรือตรงกับสมัยรัชกาลที่ 4 และที่ 5 นั้น ปรากฏการณ์สำคัญอันหนึ่งก็คือ กำเนิดของลัทธิชาตินิยมที่มาพร้อมกับผู้นำใหม่ ปรากฏการณ์นี้จะเห็นได้ชัดในประเทศที่เป็นอาณานิคมของตะวันตกรอบเมืองไทย บรรดาผู้นำใหม่ที่เป็นนักชาตินิยมทั้งหลายเป็นผู้ที่มาจากชนชั้นกลาง (บางคนอาจมีเชื้อสายของชนชั้นสูงแต่เดิมติดมาบ้าง) และได้รับการศึกษาแบบตะวันตก ได้เข้าไปส่วนหนึ่งของระบบราชการของรัฐบาลอาณานิคม

ในบรรดาประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะเห็นได้ว่า ปรากฏการณ์เหล่านี้มีทั่วไป เช่นในพม่า เวียดนาม อินโดนีเซีย ฯลฯ จะเห็นจุดกำเนิดของผู้นำที่เป็นนักชาตินิยม เช่น ดร.บามอ อองซาน ซูการ์โน ฟานบอยเจา โฮจิมินห์ ผู้นำใหม่เหล่านี้ไม่ว่าในที่สุดจะถูกประทับตราว่ามีความคิดทางการเมืองแบบใดก็ตาม (ตั้งแต่อนุรักษนิยม เสรีนิยม ไปจนถึงถึงมาร์กซิสต์และคอมมิวนิสต์) บุคคลเหล่านี้มีพื้นเพมาจากชนชั้นกลาง ได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการอาณานิคม ก็เพราะเจ้าอาณานิคมต้องสร้างคนรุ่นใหม่ขึ้นมาเพื่อใช้เป็นข้าราชการปฏิบัติงานให้ตน วิธีการสร้างก็โดย

การให้การศึกษาาระบบใหม่แบบตะวันตก ครั้นเมื่อบุคคลเหล่านี้ได้เข้าไปอยู่ในปริมณฑลของศูนย์กลางแห่งอำนาจก็เริ่มมองเห็นผลร้ายของลัทธิอาณานิคม เห็นปัญหาของประเทศชาติบ้านเมืองของตนที่ต้องตกเป็นเมืองขึ้น ดังนั้นความรักชาติ (ในความหมายสมัยใหม่ที่เป็นผลพวงอันไม่ตั้งใจที่มาจาก การปรากฏตัวของลัทธิอาณานิคม) และความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น เป้าของการโจมตีของผู้นำใหม่เหล่านี้จะเล็งไปที่เจ้าลัทธิอาณานิคม ไม่ว่าจะ เป็นอังกฤษ ฮอลันดา หรือฝรั่งเศส (ในขณะเดียวกันก็เริ่มมองญี่ปุ่นด้วยความสนใจ)

สำหรับเมืองไทย แม้จะมีได้ตกเป็นอาณานิคมโดยตรง แต่ก็ถูกคุกคามโดยลัทธิอาณานิคม และก่อกองอยู่ภายใต้อิทธิพลทางเศรษฐกิจของตะวันตก (นับตั้งแต่สนธิสัญญาบาวริง) การคุกคามทางการเมืองจากฝรั่งเศสและการครอบงำทางเศรษฐกิจของอังกฤษ ตลอดจนปัญหาทางวัฒนธรรมที่เกิดความรู้สึกในแง่ของการดูถูกเหยียดหยามในทำนองของ “ผิวขาว-ผิวเหลือง” มีส่วนกระตุ้นให้เกิดลัทธิชาตินิยมขึ้นในหมู่ผู้นำของไทย และจะมีชัดเจนยิ่งใน “ผู้นำใหม่”

ความเป็น “รัฐชาติ” อันเป็นพื้นฐานรองรับความรู้สึกชาตินิยม ได้เกิดขึ้นแล้วในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มาพร้อม ๆ กับการสร้างระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และในสมัยรัชกาลที่ 6 ก็ได้เกิดหน่ออ่อน ๆ ของลัทธิชาตินิยมไทยขึ้น แต่ยังมีลักษณะที่ผนวกกันระหว่าง “ชาติ” และ “สถาบันพระมหากษัตริย์” อยู่ มีการสร้าง “หลักไทย” ขึ้นใหม่ที่ประกอบด้วย “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” (อันได้อิทธิพลมาจากอังกฤษในเรื่องของ God, King and Country หรือจากระบอบของรัสเซียในสมัยพระเจ้าซาร์ก็ตาม) ตลอดจนการเปลี่ยนสีธงชาติจากธงช้างเผือกอยู่บนพื้นแดงให้กลายเป็นธงไตรรงค์ อันเป็นองค์ประกอบของสีธงชาติแบบประเทศตะวันตก ฯลฯ

ความรู้สึกชาตินิยมที่เกิดขึ้นในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ได้เป็นมรดกตกทอดไปสู่ “ผู้นำใหม่” และในกรณีของไทยนี้เป้าของความไม่พอใจมีทั้งกับชาติตะวันตกและกับผู้ปกครองไทยเอง ผู้นำใหม่ที่เป็นชนชั้นกลางของไทย ทั้งที่เป็นนักเรียนในและนักเรียนนอก ได้มองเห็นความเปลี่ยนแปลงของโลก และนำมาเปรียบเทียบกับความเปลี่ยนแปลงภายในประเทศของตน ไม่ต่างจากผู้นำใหม่ในประเทศที่เป็นอาณานิคมนัก ในเมื่อการปกครองและปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นทั้งในสมัยรัชกาลที่ 6 และที่ 7 ไม่สามารถจะแก้ไขด้วยระบอบของสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ก็ยิ่งทำให้ผู้นำใหม่ขาดความเชื่อมั่นในระบอบเก่า และก็เกิดการเล็งเป้าโจมตีไปยังระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันสะท้อนได้จากความเห็นของผู้นำใหม่บางคน เช่น พระยาพหลพลพยุหเสนา กล่าวไว้ว่า

ผู้น้อยเกิดความท้อถอย ไม่อยากแสดงความคิดเห็น ทั้ง ๆ ที่เชื่อแน่ว่าจะมีประโยชน์ต่อบ้านเมือง และเมื่อการบริหารราชการบ้านเมืองดำเนินไปตามความเห็นของผู้ใหญ่ไม่กี่คน ซึ่งถ้าท่านเหล่านั้นมีความคิดอย่างเก่า ๆ และแคบ ๆ ด้วยแล้ว ก็อาจชักนำบ้านเมืองไปสู่ความเสื่อมและความล่มจมได้ง่าย³²

น่าจะเชื่อว่าคำว่า “ผู้น้อย” นั้นท่านคงหมายถึงผู้นำใหม่หรือตัวท่านและพรรคพวกของท่านที่ประกอบกันขึ้นเป็น “คณะราษฎร” นั่นเอง ในขณะที่ “ผู้ใหญ่” น่าจะหมายถึงรัฐบาลของรัชกาลที่ 7 “คณะเจ้า” และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง “คณะอภิรัฐมนตรี” และ “เสนาบดี” ที่เป็นผู้ปกครอง

นายประยูร ภมรมนตรี หนึ่งในคณะราษฎรที่ได้เห็นความแตกต่างระหว่างระบอบประชาธิปไตยตะวันตกกับสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทย ก็ได้

กล่าวในทำนองเดียวกันว่า

ประการแรก เราจะได้เห็นความรุ่งเรืองของประเทศต่าง ๆ ทำให้
หวนมาคิดเปรียบเทียบกับสภาพความเป็นอยู่ของบ้านเมืองเรา
ทำไมถึงต้องจมดินจมโคลนพะรุงพะรังอยู่อย่างนี้³³

ส่วนพระยาทรงสุรเดช ผู้นำอีกท่านหนึ่งของคณะราษฎรก็กล่าวไว้ว่า

เป็นความจริงที่ในหลวงรัชกาลที่ 7 มิได้แสดงความสามารถที่จะ
แก้ไขงานของชาติให้รุ่งเรืองขึ้นได้ มุ่งแต่จะฟื้นฟูฐานะของเจ้า
ที่ตกต่ำมาแต่ครั้งรัชกาลที่ 6 ให้รุ่งเรืองขึ้น โดยจะเห็นได้ถนัดว่า
มีการแต่งตั้งเจ้ากันหนักมือ จนในที่สุดท้าย ตำแหน่งใหญ่ ๆ และ
สำคัญทั้งหมดต้องอยู่ในมือของเจ้า ซึ่งเป็นเครื่องหมายแห่ง
การระวังรักษาแก้อิทธิพลพระเจ้าแผ่นดินในตัว ความจริงไม่เป็นการ
เสียหายอะไรถ้าตั้งเจ้าที่เฉียบแหลม สามารถขึ้นทำหน้าที่สำคัญ
แต่การณมิได้เป็นเช่นนั้น ดูสักแต่ว่าเป็นเจ้าละก็ตั้งได้ โดยไม่
จำกัดเสียเลย³⁴

และท้ายที่สุดนายปรีดี พนมยงค์ ได้กล่าวถึงประเด็นนี้ไว้เช่นกันว่า

โดยคำนึงถึงสภาพของสยามที่ถูกแวดล้อมโดยอาณานิคมของ
อังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งชาติทั้งสองนี้มีข้อตกลงกันคือเอชยาม
เป็นประเทศกันชน แต่เขาอาจพร้อมกันยกกำลังทหารเข้ามา

ยึดครองแล้วแบ่งแยกดินแดนสยามไปเป็นเมืองขึ้น หรืออยู่ใต้อำนาจอิทธิพลของประเทศทั้งสอง³⁵

รวมความแล้วจะเห็นได้ว่าผู้นำใหม่เหล่านี้มีความรู้สึกในเรื่องลัทธิชาตินิยมได้รับอิทธิพลจากปัญหาของการปกครองประเทศในสมัยนั้น จากการศึกษาในระบบใหม่ทั้งในและนอกประเทศ จากการศึกษาเปรียบเทียบประเทศของตนกับประเทศที่เจริญก้าวหน้า กลายเป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้เกิดความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครอง มองเห็นว่าระบอบประชาธิปไตยที่มีในโลกระวันตกได้กลายเป็นระบอบที่เป็นคำตอบของสังคมในสมัยนั้น และมองเห็นว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นเรื่องของความล้าหลัง ถ่วงความเจริญของ “ชาติบ้านเมือง” ในขณะที่เดียวกันระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ไม่สามารถจะปรับตัวให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงนั้นได้ ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องเกิดความขัดแย้งและนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในที่สุด

นอกเหนือจากแนวความคิดชาตินิยมที่สะท้อนออกมาจากบุคคลใน “คณะผู้ก่อการฯ” ดังกล่าวแล้ว แนวความคิดชาตินิยมนั้นจะปรากฏอย่างชัดเจนที่สุดใน “ประกาศคณะราษฎร” ซึ่งเชื่อกันว่าร่างขึ้นโดยนายปรีดี พนมยงค์ และนายพันเอกพระยาพหลฯ หัวหน้าคณะราษฎรเป็นผู้อ่านประกาศในเช้าตรู่ของวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ในการยึดอำนาจ ณ ลานพระบรมรูปทรงม้า หน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม ประกาศฉบับนี้ยังถูกแจกจ่ายในทำนอง “ใบปลิว” ในกรุงเทพฯ อย่างกว้างขวางอีกด้วย

ประกาศฉบับดังกล่าวแจ่มแจ้งสิ่งที่เรียกได้ว่าเป็นนโยบายในการยึดอำนาจครั้งนั้นว่า “การปกครองซึ่งคณะราษฎรจะพึงกระทำก็คือ จะต้องจัดวางโครงการอาชีพหลักวิชา ไม่ทำไปเสมือนคนตาบอดเช่นรัฐบาลที่มีกษัตริย์เหนือ

กฎหมายทำมาแล้ว” หลักใหญ่ ๆ ที่คณะราษฎรวางไว้มีอยู่ว่า

1. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่นเอกราชในการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง
2. จะต้องรักษาความปลอดภัยในประเทศให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มากที่สุด
3. จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติไม่ปล่อยให้ราษฎรอดยาก
4. จะต้องให้ราษฎรได้มีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่ให้พวกเจ้านิติสิทธิยิ่งกว่าราษฎรเช่นที่เป็นอยู่)
5. จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระเมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการดังกล่าวข้างต้น
6. จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร

เพื่อที่จะเข้าใจความรู้สึกใหม่ว่าด้วย “ลัทธิชาตินิยม” ของ “ผู้นำใหม่” ที่เล็งเป้าการโจมตีไปยัง “ผู้นำเก่า” ที่เป็น “เจ้านาย” ขอให้เรามาดูรายละเอียดของ “ประกาศของคณะราษฎร” ที่กล่าวประณามรัชกาลที่ 7 ว่า

ราษฎรทั้งหลาย เมื่อกษัตริย์องค์นี้ได้ครองราชสมบัติสืบจากพระเชษฐานั้น ในชั้นต้นราษฎรบางคนได้หวังกันว่า กษัตริย์องค์ใหม่นี้คงจะปกครองราษฎรให้ร่มเย็น แต่การก็ทำได้เป็นไปตามที่คิดหวังไม่ กษัตริย์คงทรงอำนาจเหนือกฎหมายอยู่ตามเดิม

ทรงแต่งตั้งญาติวงศ์และคนสอพลอไร้คุณความรู้ให้ดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ๆ ไม่ทรงฟังเสียงราษฎร ปลอ่ยให้ข้าราชการใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริต มีการรับสินบนในการก่อสร้าง ซื่อของใช้ในราชการ หากำไรในการเปลี่ยนราคาเงิน ผลาญเงินของประเทศ ยกพวกเจ้าขึ้นให้สิทธิพิเศษมากกว่าราษฎร กดขี่ข่มเหงราษฎร ปกครองโดยขาดหลักวิชา ปลอ่ยให้บ้านเมืองเป็นไปตามยถากรรม ดังที่จะเห็นได้จากความดกดำในทางเศรษฐกิจและความฝืดเคืองในการทำมาหากิน ซึ่งพวกราษฎรได้รู้กันอยู่ทั่วไปแล้ว รัฐบาลของกษัตริย์เหนือกฎหมายมิสามารถแก้ไขให้ฟื้นขึ้นได้

ประกาศยังกล่าวประณามต่อด้วยคำรุนแรงอีกว่า

รัฐบาลของกษัตริย์ ได้ถือเอาราษฎรเป็นทาส (ซึ่งเรียกว่า ไพร่บ้าง ข้าบ้าง) เป็นสัตว์เดรฉานไม่นึกว่าเป็นมนุษย์ เหตุฉะนั้น แทนที่จะช่วยราษฎรกลับพากันทำนาบหลังราษฎร จะเห็นได้ว่า ภาษีอากรที่บีบบังคับเอามาจากราษฎรนั้น กษัตริย์ได้หักเอาไว้ใช้ส่วนตัวปีหนึ่งเป็นจำนวนหลายล้าน ส่วนราษฎรลิกว่าจะหาได้ แม้แต่เล็กน้อย แทบเลือดตากระเด็น ถึงคราวเสียเงินราชการหรือภาษีใด ถ้าไม่มีเงินรัฐบาลก็ยึดทรัพย์หรือใช้งานโยธา แต่พวกเจ้ากลับนอนกินกันเป็นสุข ไม่มีประเทศใดในโลกจะให้เงินเจ้ามากเช่นนี้ นอกจากพระเจ้าซาร์และพระเจ้าไกเซอร์เยอรมัน ซึ่งชนชาตินั้นได้โค่นราชบัลลังก์เสียแล้ว

และประกาศก็เสนอระบอบการปกครองใหม่ ด้วยข้อความที่ว่า

เหตุฉะนั้น ราษฎร ข้าราชการทหารและพลเรือนที่รู้เท่าถึงการกระทำอันชั่วร้ายของรัฐบาลดังกล่าวแล้วจึงรวมกำลังกันตั้งเป็นคณะราษฎรขึ้น และได้ยึดอำนาจของรัฐบาลของกษัตริย์ไว้แล้ว คณะราษฎรเห็นว่าการที่จะแก้ความชั่วร้ายนี้ได้ ก็โดยที่จะต้องจัดการปกครองโดยมีสภา จะได้ช่วยกันปรึกษาหารือหลาย ๆ ความคิดดีกว่าความคิดเดียว ส่วนผู้เป็นประมุขของประเทศนั้น คณะราษฎรไม่ประสงค์ทำการแย่งชิงราชสมบัติ ฉะนั้นจึงได้ขอเชิญให้กษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่จะต้องอยู่ใต้กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้ นอกจากด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร

แล้วประกาศเสนอหลัก 6 ประการดังกล่าวข้างต้น พร้อมด้วยข้อสรุปท้ายสุดว่า

ประเทศจะมีความเป็นเอกราชอย่างพร้อมบูรณ์ ราษฎรจะได้รับความปลอดภัย ทุกคนจะมีงานทำไม่ต้องอดตาย ทุกคนจะมีสิทธิเสมอกัน และมีเสรีภาพพ้นจากการเป็นไพร่ เป็นข้าเป็นทาสของพวกเจ้า หมดสมัยที่เจ้าจะทำนาบนหลังราษฎร สิ่งที่ทุกคนพึงปรารถนา คือ ความสุขความเจริญอย่างประเสริฐ ซึ่งเรียกกันเป็นศัพท์ว่า “ศรีอารีย์” นั้นก็จะพึงบังเกิดขึ้นแก่ราษฎรถ้วนหน้า

อย่างไรก็ตามแม้ว่า “ประกาศ” ในการยึดอำนาจจะรุนแรง การปฏิวัติ 2475 ก็จบลงด้วยการประนีประนอม รัชกาลที่ 7 ทรงยอมรับระบอบรัฐธรรมนูญที่พระมหากษัตริย์ทรงถูก “จำกัด” พระราชอำนาจ ตามที่เป็นที่ทราบกันดี แต่ข้อความที่รุนแรงของประกาศนั้น สะท้อนความรู้สึก “ลัทธิชาตินิยม” ของผู้นำใหม่ต่อระบอบการปกครองภายในของไทยเป็นอย่างดี ดูจะไม่ต่างกับผู้นำใหม่ในประเทศอาณานิคมต่อระบอบการปกครองที่มาจากภายนอก

และหากพิจารณา “ประกาศคณะราษฎร” เฉพาะในประเด็น “เอกราช” ของประเทศก็จะพบความชัดเจนถึงความรู้สึก “ชาตินิยม” ในกลุ่มผู้นำใหม่ของสยามหรือ “คณะราษฎร” กล่าวคือในแง่ของประวัติศาสตร์ แม้ว่าเจ้านายของ “รัฐกษัตริย์” สยาม สามารถดำรงรักษาเอกราชไว้ได้ และราชวงศ์สยามจะสถาปนาความสัมพันธ์ในระดับนานาชาติ “สากล” กับมหาอำนาจในยุโรปได้ก็ตาม ดังในกรณีการเสด็จเยือนยุโรปอย่างเป็นทางการครั้งแรกของรัชกาลที่ 5 ปี 2440 และครั้งที่ 2 “ไกลบ้าน” ในปี 2450 หรือการที่รัชกาลที่ 6 นำสยามเข้าสงครามโลกครั้งที่ 1 ในฝ่ายของผู้นำพิชิต ทำให้สยามได้รับอิทธิพลโดยบางส่วนกลับคืนมา แต่สยามครั้งกระนั้นก็ยังหาได้รับการรับรองฐานะที่เสนอกากเท่าเทียมกับชาติตะวันตกไม่ อาจจะพูดได้ว่าถูกจัดให้อยู่ในระดับ 2 รองลงมา (แม้จะไม่ใช่ 3 อย่างเพื่อนบ้านของเราที่ตกเป็นอาณานิคม) เห็นได้ชัดว่าในขณะที่ชาติระดับ 1 มีความสัมพันธ์กันโดยแต่งตั้งทูตไปแลกเปลี่ยนกันในระดับ *เอกอัครราชทูต* (ambassador) สยามก็เพียงแต่สามารถแต่งตั้งทูตของตนได้เพียง *อัครราชทูต* (minister) เท่านั้น ฐานะของสยามในระดับ 2 นี้ ดำรงเรื่อยมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนกระทั่งสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ดังจะเห็นได้ว่า ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ก็เป็นเพียง *อัครราชทูต* (minister)

ประจำอวจิตัน สหรัฐฯ หาใช้เอกอัครราชทูตไม่ จะมีก็เมื่อญี่ปุ่นต้องการเอาใจ และเอาไทยเป็นพวก ก็เลยเลื่อนฐานะทูตระหว่างกันให้ถึงระดับเอกอัครราชทูตก่อนสงครามมหาเอเซียบูรพานั้นเอง นี่คือความรู้สึก “ลัทธิชาตินิยม” ที่ปรากฏอยู่ในหลักประการที่ 1 ของประกาศคณะราษฎรว่าด้วย “เอกราช”

ผู้นำสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับกระแสประชาธิปไตย

อนึ่ง ในสภาพของการเมืองระหว่างประเทศระดับมหภาค กล่าวได้ว่า บรรยากาศการเมืองได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก อาจกล่าวได้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยังหาได้ถูกตั้งคำถามหรือเผชิญต่อการท้าทายใหม่ ๆ ไม่ แต่อย่างไรก็ตามในวงการเมืองระหว่างประเทศก็มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๆ เช่น การปฏิรูปเมจิในญี่ปุ่น ซึ่งดูเหมือนจะเริ่มค้นพร้อม ๆ กับสยามก็ตาม แต่ก็ทำให้ญี่ปุ่นก้าวขึ้นเป็นมหาอำนาจอุตสาหกรรมทัดเทียมกับตะวันตก และที่สำคัญในการปฏิรูปเมจิได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญปี 2432 พร้อม ๆ กับญี่ปุ่นมีชัยชนะเหนือรัสเซียในปี 2448 ส่วนในเมืองจีนนั้นเล่าก็มีการปฏิวัติของ ดร.ซุนยัตเซ็น ปี 2454 อิทธิพลของการเมืองระหว่างประเทศดังกล่าวส่งผลกระทบต่อสยาม ดังจะเห็นได้จากกรณีของกบฏ ร.ศ.130 (2454) ที่พวกกบฏประกอบด้วยนายทหารชั้นผู้น้อยในต้นสมัยรัชกาลที่ 6 ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองนำมาซึ่งระบอบประชาธิปไตย และยิ่งในเวลาต่อมาไม่เท่าไรในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 บรรยากาศทางการเมืองระหว่างประเทศยิ่งทวีความเข้มข้นยิ่งขึ้น กล่าวคือ เริ่มจากการปฏิวัติรัสเซียล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของพระเจ้าซาร์ ปี 2460 (ปีเดียวกับที่สยามเข้าสงครามโลกร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร) และต่อมาก็มีการสิ้นสุดของการ

อภิรัฐมนตรีสภา สภาเจ้านายที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริจัดตั้ง หลังจากพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนสวรรคตแล้ว 3 วัน “เพื่อเรียกความเชื่อมั่นของ ประชาชนกลับคืนมาอีกครั้ง” แต่ในระยะต่อมาพระองค์ก็ทรงตระหนักถึงปัญหาบทบาทอำนาจหน้าที่ของอภิรัฐมนตรีสภาว่า เป็นเพียง “สภาที่ปรึกษา” ของพระมหากษัตริย์ หรือเป็น “สภการบริหาร” ร่วมกับพระมหากษัตริย์

ปกครองระบบพระเจ้าไกเซอร์ในเยอรมนี รวมทั้งการสิ้นสุดของระบบจักรพรรดิ ออสเตรีย-ฮังการี บรรยายากศเหล่านี้ส่งอิทธิพลต่อการเมืองภายในของไทย มหาศาล ดังจะเห็นได้จากข้อความอันรุนแรงใน “ประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1” ที่กล่าวมาแล้วว่า “ไม่มีประเทศใดในโลกจะให้เงินเจ้ามากเช่นนี้ นอกจากพระเจ้าซาร์และพระเจ้าไกเซอร์เยอรมัน ซึ่งชนชาตินั้นได้โค่นบัลลังก์เสียแล้ว”

บรรยายากศทางการเมืองระหว่างประเทศเช่นนี้ ทำให้ผู้นำใหม่ได้รับ อิทธิพลของการที่จะเปลี่ยนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาใช้ระบอบรัฐธรรมนูญ ความคิดดังกล่าวได้ก่อตัวอย่างชัดเจน นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ประชาธิปไตย กลายเป็นระบอบการปกครองเดียวที่ได้รับการยอมรับนับถือในบรรดาประเทศ ที่มีควมเจริญก้าวหน้าทางอุตสาหกรรม ไม่ว่าจะเป็นยุโรป สหรัฐอเมริกา หรือ ญี่ปุ่นก็ตาม ความสำเร็จของประเทศเหล่านั้นทำให้คนจำนวนมากมีความเห็นว่าประชาธิปไตยคือคำตอบ เป็นคำตอบและทางแก้ปัญหาทั้งหมดของประเทศ อื่น ๆ ไปด้วย ประหนึ่งว่าความเจริญก้าวหน้าและประชาธิปไตยเป็นสิ่งเดียวกัน

ในด้านของการเมืองภายในของไทย ในสมัยของสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เองก็เป็นที่ยอมรับกันดีแล้วว่า เรื่องของการเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เป็น ระบอบประชาธิปไตยนั้นเป็นเรื่องที่จะต้องมาถึงสยามในที่สุด จะขึ้นอยู่กับ เงื่อนไขของกาลเวลาเท่านั้นว่าจะเหมาะสมเมื่อใด (ซึ่ง “ความล่าช้า” นี้กลายเป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่งในการยึดอำนาจ 2475) กระแสของการเรียกร้องให้ เปลี่ยนแปลงนี้มีมาตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ 5 เมื่อ 2427 ที่เชื้อพระวงศ์ระดับสูง และขุนนางจำนวน 11 ท่านได้ร่วมกันเสนอ “คำกราบบังคับทูลความเห็น จัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ.103” ทั้งนี้เพื่อให้มีรัฐธรรมนูญ มีคณะรัฐมนตรี และมีกรกระจ่ายอำนาจการเมืองการปกครอง แต่รัชกาลที่ 5 กลับทรงเห็นว่าควรที่จะมีการ “คอเวนเมนต์รีฟอร์ม” เสียก่อนที่จะก้าวไปสู่

ระดับนั้น อันเป็นผลให้มีการปฏิรูปการปกครองส่วนกลางและส่วนภูมิภาคที่ออกมาในปี 2435 อันกลับเป็นการรวมอำนาจที่ศูนย์กลางและมีลักษณะเป็น family politics ดังที่กล่าวมาแล้ว กระแสของการเรียกร้องนี้ยังคงดำเนินต่อมา ดังจะเห็นได้ว่ารัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำรัสต่อกระแสดังกล่าวไว้เมื่อปลายรัชสมัยในปี 2453 ว่า “ฉันจะให้ลูกวชิราวุธ มอบของขวัญให้แก่พลเมืองในทันทีที่ขึ้นสู่อัตถ์ในขณะสืบตำแหน่งกษัตริย์ กล่าวคือฉันจะให้เขาให้ปาลิเมนต์และคอนสตีติวชั่น”³⁶ อย่างไรก็ตามรัชกาลที่ 5 ก็เสด็จสวรรคตอย่างที่ไม่ได้มีการคาดหมายไว้ก่อนเมื่อพระชนมายุเพียง 58 พรรษา ในสมัยของรัชกาลที่ 6 และโดยเฉพาะอย่างยิ่งรัชกาลที่ 7 ประเด็นของการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากเบืองบน ก็เป็นปัญหาทางการเมืองที่ได้รับการพิจารณาเป็นระยะ ๆ ของทั้งสองรัชสมัยนั้น แต่คำตอบก็ดูเหมือนจะออกมาในแนวเดียวกันคือ “ความไม่พร้อม” ด้วยเงื่อนไขต่าง ๆ นานา

ในรัชสมัยของรัชกาลที่ 6 เป็นเวลา 15 ปีนั้น การปรากฏตัวของกระแสประชาธิปไตยเห็นได้ชัดจากกรณีกบฏ ร.ศ.130 (กุมภาพันธ์ 2454 นับตามปฏิทินเก่า) เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นภายในเวลาเพียงประมาณ 15 เดือนของการขึ้นครองราชสมบัติ (และภายหลังการปฏิวัติจีน 1911 เพียง 4 เดือน) มีบรรดานายทหารหนุ่ม 91 คน ส่วนใหญ่มีอายุเพียง 20 กว่าปีที่วางแผนจะยึดอำนาจ และตั้งเจ้านายองค์อื่นขึ้นเป็นกษัตริย์แทน โดยที่อาจจะเป็นกรมขุนพิษณุโลกประชานาถ หรือกรมขุนนครสวรรค์วรพินิต หรือแม้แต่เปลี่ยนเป็นระบอบสาธารณรัฐโดยมีกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์เป็นประธานาธิบดี พวกกบฏถูกจับและถูกตัดสินจำคุกตลอดชีวิต 3 นาย จำคุก 20 ปี 20 นาย และรอการลงอาญา 68 นาย เหตุการณ์ดังกล่าวแม้จะดูเป็นเรื่องไม่ใหญ่โตนักในปัจจุบัน (ทั้งนี้เพราะมีการจับกุมได้ก่อนการลงมือกระทำการ) แต่ก็น่าจะเป็น

เรื่องที่สันตะเพื่อนต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นอย่างยิ่ง และมีส่วนทำให้รัชกาลที่ 6 นอกจากจะเน้นการสร้างกองกำลังเสือป่าแล้ว ยังทรงส่งเสริมลัทธิชาตินิยมที่เน้นความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์ สร้างหลักการให้เป็นที่ยอมรับในหมู่ชาวไทยว่าด้วย “ชาติ-ศาสนา-พระมหากษัตริย์”

ในขณะเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ก็ทรงปฏิเสธข้อเสนอที่จะให้มีการปรับปรุงในทางด้านการเมืองการปกครอง ดังเช่นการที่ทรงปฏิเสธข้อเสนอของกรมขุนพิษณุโลกประชานาถที่ทรงเสนอเมื่อปี 2460 ให้ฟื้นฟู “สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน หรือ รัฐมนตรีสภา” ซึ่งเคยมีในสมัยรัชกาลที่ 5 (เมื่อปี 2417 และ 2437 ตามลำดับ) ซึ่งจะทำหน้าที่ในทางด้านการนิติบัญญัติ รัชกาลที่ 6 ทรงมีพระราชดำริว่าหากสภานี้มาจากการแต่งตั้งก็ไม่ต่างอะไรกับสภาตราขาย³⁷ เช่นเดียวกันเมื่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ซึ่งถือได้ว่าเป็นขุนนางอาวุโสในรัชสมัยนี้ ได้เสนอเมื่อปี 2464 ให้ฟื้นฟู “สภาที่ปรึกษาในพระองค์ หรือ องคมนตรี”³⁸ (ซึ่งก็เคยมีมาในสมัยรัชกาลที่ 5 เช่นกันเมื่อปี 2417 และ 2435 ตามลำดับ) ทั้งนี้เพื่อให้มีการปรึกษาขอราชการกว้างขวางขึ้น แต่ก็ทรงปฏิเสธข้อเสนอนี้เช่นกัน รัชกาลที่ 6 ทรงเห็นว่าไทยยังไม่พร้อมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการศึกษาของประชาชน จึงได้ทรงออกพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับในปี 2464 โดยที่เด็กชาย-หญิงอายุระหว่าง 7-14 ปีจะต้องเข้าเรียนโรงเรียนประถม แต่การบังคับใช้พระราชบัญญัตินี้ก็เป็นไปอย่างเชื่องช้าและยากเย็น ทั้งจากปัญหางบประมาณหรือการปฏิบัติอย่างจริงจังจากรัฐบาล พร้อม ๆ กันนั้นรัชกาลที่ 6 ก็ทรงทดลองโครงการปกครองท้องถิ่นในรูปของเทศบาล นั่นคือให้มีเมืองสมมุติขึ้นชื่อ “ดุสิตธานี” โดยให้ข้าราชการทดลองให้เข้าใจและเคยชินกับการปกครองตนเองอย่างไรก็ตามโครงการนี้ก็เพียงการทดลองในวงแคบ และไม่มีผลกระทบ

ต่อเนื่องต่อการสร้างกระแสความเข้าใจในวงนอกข้าราชการบริหารผู้ใกล้ชิดแต่อย่างใด
 รัชสมัยของรัชกาลที่ 6 เป็นสมัยที่ประสบปัญหาการเงินและการคลัง
 อันจะส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อสมัยรัชกาลที่ 7 ต่อมา การจัดงบประมาณ
 ที่ขาดสมดุลทำให้การพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมดำเนินไปไม่ราบรื่นเท่าที่ควร
 ดังตัวอย่างของการจัดสรรงบประมาณปี 2467 (ประมาณ 96 ล้านบาท) นั้น 23
 เปอร์เซ็นต์ใช้ไปในทางการทหาร 10 เปอร์เซ็นต์ใช้เกี่ยวกับราชสำนัก และเพียง
 3 เปอร์เซ็นต์เท่านั้นที่ใช้ทางด้านการศึกษา ปัญหาของรัฐบาลแม้ก่อนหน้านั้นก็
 เผชิญกับข้าวยากหมากแพงมาแล้วในปี 2462 ทำให้เกิดการขาดดุลดลอดช่วง
 2462-2464 รัฐบาลต้องกู้ยืมเงินจากต่างประเทศ ฉะนั้นโดยภาพรวมแล้ว
 รัฐบาลสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ดูจะตกต่ำทั้งในด้านเศรษฐกิจและการ
 ปกครอง³⁹ ขาดการวางรากฐานอย่างจริงจังในการปกครอง ดังนั้นระบอบ
 ประชาธิปไตยจึงกลายเป็นกระแสที่ขึ้นมาท้าทายอย่างแหลมคมยิ่งขึ้นทุกที

รัชกาลที่ 7 กับปัญหาประชาธิปไตยและ “ความไม่พร้อม” ของสยาม

ดังนั้นเมื่อขึ้นสมัยรัชกาลที่ 7 ในปี 2468 รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์
 ก็เผชิญปัญหาอย่างหนักหน่วงทั้งจากที่เป็นมรดกตกทอดจากสมัยก่อนหน้านั้น
 ทั้งจากการเติบโตของผู้นำใหม่และความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตย และทั้ง
 จากสถานการณ์ทางเศรษฐกิจระดับโลก บ้างจ่ายต่าง ๆ ที่ผนวกกันเข้ามาใน
 สมัยรัชกาลนี้ทำให้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ต้องสิ้นสุดลง และการ
 ยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475 จึงเป็นไปได้โดย
 ไม่ยากเย็นนัก จากสภาพของการทิ้งงบประมาณการเงินและการคลังที่ขาดมา
 อย่างต่อเนื่องในปลายรัชกาลที่ 6 ทำให้รัฐบาลต้นสมัยรัชกาลที่ 7 หันไปหา

มาตรการสร้างดุลยภาพด้วยการลดงบประมาณรายจ่าย พร้อมกับการคัดข้าราชการที่ไม่จำเป็นออก (แม้ว่ารัชกาลที่ 7 ทรงสร้างตัวอย่างด้วยการตัดงบประมาณที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์จาก 10 ล้านบาทเหลือ 6.8 ล้านบาท ก็ดูไม่เป็นผลนัก) วิธีการจัดสรรงบประมาณแบบอนุรักษนิยมนี้ทำให้งบประมาณเข้าดุลได้ แต่ก็สร้างความไม่พอใจให้กับข้าราชการตั้งแต่ต้นรัชกาล (มีมาตรการคัดข้าราชการออกที่เรียกว่า “ดุลยภาพ” ในรัชกาลที่ 7 สองครั้ง คือต้นรัชกาล และก่อน 2475)

ในขณะเดียวกันจากความไม่พร้อมของรัชกาลที่ 7 ที่จะทรงเข้ารับตำแหน่งพระมหากษัตริย์ก็ทรงทำให้หันไปหาพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่มากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการตั้ง “อภิรัฐมนตรีสภา” ขึ้นมาทันทีภายใน 2 วันที่ขึ้นครองราชสมบัติ⁴⁰ อภิรัฐมนตรีประกอบด้วยเชื้อพระวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ 5 พระองค์ มีหน้าที่ในการถวายคำปรึกษาในเรื่องการบริหารแผ่นดิน กลายเป็นองค์กรที่อาจถือได้ว่ามีอำนาจสูงสุดเหนือเสนาบดีสภาด้วยซ้ำไป เป็นการเปลี่ยนแปลงจากสมัยรัชกาลที่ 6 ที่ทรงตั้งสามัญชนหรือเชื้อสายขุนนางชั้นผู้น้อย อันเป็นข้อที่ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ต่อรัชกาลที่ 7 อย่างหนักหน่วงว่าเป็นการ “เล่นพรรคเล่นพวก” กันในหมู่เจ้านาย และการวิพากษ์วิจารณ์นี้ก็มิถนอยงหนานูในหมู่ของข้าราชการระดับกลาง ซึ่งกลายเป็นหัวทอกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 (น่าสังเกตว่าเนื่องจากอภิรัฐมนตรีสภากลายเป็นเป่าดังกล่าว ทำให้ในการยึดอำนาจ 24 มิถุนายนนั้น คณะราษฎรได้ “เชิญ” (จับกุม) องค์อภิรัฐมนตรีมาเป็นประกันดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ รวม 3 พระองค์ ส่วนอีก 2 พระองค์ คือ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวง

พาณิชย์และคมนาคมด้วยนั้น เสด็จหลบหนีไปหัวหินได้ มีแต่กรมหมื่น เทววงศ์โรทัย ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศด้วยเท่านั้น ที่มีได้ถูก “เชิญ” พระองค์มา (น่าจะเชื่อว่าจากหน้าที่ความรับผิดชอบของพระองค์ ซึ่งไม่เกี่ยวกับกิจการภายในประเทศ หรือไม่ก็เป็นความประสงค์ของคณะ ราษฎร ที่จะไม่ทำให้มหาอำนาจต่างประเทศที่มีสถานทูตอยู่ในกรุงเทพฯ ตื่นตระหนกนัก ก็เลยมิได้เชิญพระองค์มาในลักษณะของการจับกุมดังที่กล่าว มาแล้วข้างต้น)

นอกเหนือจากปัญหาของอภิรัฐมนตรีดังกล่าว รัฐบาลของรัชกาลที่ 7 ก็ยังมีปัญหาของการบริหารที่เสนาบดีสภามีลักษณะที่ขาดประสิทธิภาพและ บางครั้งมีความขัดแย้งกันเอง ก็ทำให้รัฐบาลต้องประสบกับปัญหาเสถียรภาพ ดังจะเห็นได้จากการขัดแย้งและความปั่นป่วนในหมู่เสนาบดีและอภิรัฐมนตรี ที่ทำให้เสนาบดีกระทรวงกลาโหม (พระองค์เจ้าบรมวงศ์เธอฯ มินุชาน 2474) และเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติต้องออกจากตำแหน่ง (พระยา โภมารกุลมนตรี ถูกบีบให้ลาออกเมษายน 2475) ซึ่งสร้างความปั่นป่วนและ สั่นคลอนให้กับรัฐบาลเป็นอย่างยิ่ง ในขณะที่เดียวกันก็สร้างความคลางแคลง และไม่ไว้วางใจกันในหมู่ข้าราชการ (กรณีทั้งสองได้รับการรายงานและวิพากษ์ วิจารณ์ในหน้าหนังสือพิมพ์ในสมัยนั้นอย่างกว้างขวาง ทำให้เรื่องของการ บริหารในระดับสูงเป็นที่รับรู้ของมหาชน และถูกตีความว่าเป็นจุดอ่อนของ ระบบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์)

ในขณะเดียวกันการเติบโตของผู้นำใหม่ก็เห็นได้ชัดแล้วในสมัยนี้ การให้ทุนเล่าเรียนหลวงที่เริ่มต้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้มีนักเรียนไทยใน ยุโรปเพิ่มมากขึ้นเป็นประมาณ 400 คนในปี 2467⁴¹ สมัยรัชกาลที่ 6 และ บรรดานักเรียนเหล่านี้จะเริ่มทยอยกันกลับมารับราชการในสมัยรัชกาลที่ 7

ดังเช่นตัวอย่างของหลวงพิบูลสงครามและหลวงประดิษฐมนูธรรม กลับมาพร้อมด้วยอุดมการณ์และแนวความคิดว่าด้วยประชาธิปไตยมากขึ้น ทั้งประสานได้กับ “นักเรียนใน” ที่ต่างก็อยู่ในวงราชการและมีความเห็นในทำนองเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของชาตินิยม ประชาธิปไตย และความไม่พอใจต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พร้อม ๆ กันนี้สื่อของการเผยแพร่ความคิดแนวใหม่ก็ปรากฏทั่วไปในบรรดานักหนังสือพิมพ์-นักคิด-นักเขียน ที่มีลักษณะของคนชั้นกลางเพิ่มมากขึ้น ลักษณะที่เรียกว่า “เสรีภาพหนังสือพิมพ์” ได้เกิดขึ้นแล้วตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ที่มีหนังสือพิมพ์และวารสารทั้งรายวัน รายสัปดาห์ รายปักษ์ รายเดือน ทั้งภาษาไทย จีน อังกฤษ ถึง 133 ฉบับ มีผู้กระตือรือร้นที่จะเขียนวิพากษ์วิจารณ์เสนอความคิดแบบใหม่ ๆ และมีผู้อ่านที่ได้ขยายกว้างขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาและทางเศรษฐกิจ

การเติบโตของ “เสรีภาพหนังสือพิมพ์” นี้ เปรียบเสมือนการสร้างบรรยากาศทางภูมิปัญญาใหม่ เกิดสิ่งที่เรียกว่า “มติมหาชน” ขึ้นในสยามอย่างไม่เคยมีมาก่อน และก็เป็นมรดกตกทอดมายังสมัยของรัชกาลที่ 7 จะเห็นได้ว่านักหนังสือพิมพ์หรือนักเขียนจากยุคนี้ถือได้ว่าเป็นการเริ่มของวงวรรณกรรมใหม่ของสยามเลยทีเดียว ดังตัวอย่างของนักเขียนที่สำคัญ 3 ท่าน คือ กุหลาบ สายประดิษฐ์ หม่อมเจ้าอากาศดำเกิง และดอกไม้สด⁴² ซึ่งเสนอปัญหาของความเปลี่ยนแปลงของสยามในการเผชิญกับโลกตะวันตกไว้อย่างชัดเจนและในกรณีของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ซึ่งปัจจุบันมีการจดจำถึงบทบาทความเป็นนักเขียนนวนิยายนั้น อันที่จริงงานหลักของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ในสมัยก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นเป็นเรื่องของงานการหนังสือพิมพ์ไม่น้อย และก็แสดงจุดยืนของนักคิดนักเขียนที่เป็นคนชั้นกลางซึ่งในช่วงระยะเวลาดังกล่าว หนังสือพิมพ์ในสมัยนั้นมีบทความวิจารณ์ที่

รุนแรงต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างเปิดเผยและท้าทาย เช่น “กสิยุค เป็นเหตุแห่งความอติสภาพ มิคสัญญีเป็นเหตุทำให้เกิดความเสมอภาค” หรือ บทความเช่น “ทูลพระศรีอริย์” หรือ “เห็นว่าเจ้าเป็นลูกคุ่มถ่วงความเจริญ” เป็นต้น (ซึ่งต่างลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ *ราษฎร* ในปี 2471)⁴³

ในเรื่องเกี่ยวกับนักหนังสือพิมพ์และบทบาทนำในการกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ ขอยกตัวอย่างที่ชัดเจนจากงานเขียนของ ร.ต. เทริญ ศรีจันทร์ และ ร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์ สองผู้ก่อการกบฏ ร.ศ.130 ซึ่งขณะนั้น ได้รับนิรโทษกรรมแล้วว่า

ขณะนั้นข่าวปฏิวัติออกจะเซ็งแซ่ไปทั่วราชอาณาจักร เพราะมี หนังสือพิมพ์ของรัฐบาลบางฉบับ เช่น *หนังสือพิมพ์ไทย* เป็นต้น ได้ก่อกรรมทำชนวนให้ลูกตามไปในทางแยกพรรคพวกเป็นฝัก เป็นฝ่ายขึ้น เมื่อ *พิมพ์ไทย* ถูกโจมตีที่ไรก็เท่ากับรัฐบาลของ พระเจ้าแผ่นดินถูกโจมตีด้วย และบางครั้งก็รื้อนอาสน์ถึงองค์ พระประมุข ซึ่งเวลานั้นพระมงกุฎเกล้ารัชกาลที่ 6 ได้เสด็จ สวรรคตแล้ว สมเด็จพระปกเกล้าฯเสด็จขึ้นครองราชย์แทนเป็น รัชกาลที่ 7 พวกเราในโรงพิมพ์ศรีกรุงซึ่งมีสมองปฏิวัติอยู่แล้ว แต่เดิม เมื่อเห็นเขาเดินเขารำก็อดไม่ได้ มีหน้าซำบางคนได้ ตกปากตลกคำกับสายสีของคณะปฏิวัติ พ.ศ.2475 เป็นทางลับไว้ ด้วยว่าจะขออนุญาตเจ้าของโรงพิมพ์ศรีกรุงเป็นปากเสียงของคณะ 2475 (คณะราษฎร) ก็เพอญ นายมานิต วสุวัต เจ้าของโรงพิมพ์ ศรีกรุง ซึ่งมีนิสัยใจคอใคร่เห็นความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ชาติให้ทันยุคทันสมัยอยู่แล้วได้อนุญาตอย่างลูกผู้ชาย นับตั้งแต่

นั้นมา ศรีกรุง ก็เริ่มโจมตีรัฐบาลและราชบัลลังก์ แต่ในมิชาก็ต้อง
 ถูกปิดโรงพิมพ์ ฐานยุยงส่งเสริมให้ประชาชนกระด้างกระเดื่อง
 โดยไม่มีกำหนด ครั้นปิดได้ 7 วัน เมื่อเจ้าของโรงพิมพ์และ
 พวกเขาช่วยกันวิ่งเต้นจึงเปิดได้ดังเดิม พอใกล้จะเปิดสะพาน
 พระพุทธยอดฟ้าฯ พวกเราก็ถูกสะกดรอยจากพวกตำรวจสันติบาล
 อย่างเข้มงวด แต่เวลาแห่งระบอบประชาธิปไตยของโลกมันถึง
 ครารุ่นแรงและแก่งอมเต็มที⁴⁴

การตกต่ำของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และกระแสของการปกครอง
 ประชาธิปไตย เป็นที่ทรงตระหนักต่อรัชกาลที่ 7 เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้
 จากพระราชดำริอันเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ 2 ชิ้น คือ *Problems of
 Siam* และ *Democracy in Siam*⁴⁵ รวมทั้งการที่ให้ทรงร่างรัฐธรรมนูญขึ้น
 ก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะราษฎรเพียงเล็กน้อย⁴⁶ ใน
 เอกสารชิ้นแรกนั้นเกิดขึ้นภายหลังครั้งปีแรกแห่งการขึ้นครองราชสมบัติ โดยที่
 รัชกาลที่ 7 ทรงมีพระราชหัตถเลขาส่งถึงพระยาภิรมย์ภักดี (ฟรานซิส บี. แซร์)
 ซึ่งมาเยือนสยามในช่วงกรกฎาคมปี 2469 ทรงขอคำปรึกษาว่าสักวันหนึ่งสยาม
 จะต้องมีการปกครองในระบอบรัฐสภาแบบอังกฤษหรือไม่ สยามพร้อมหรือไม่
 กับการที่จะมีรัฐบาลจากการเลือกตั้ง สมควรจะมีนายกรัฐมนตรีหรือไม่ หรือ
 สมควรที่จะมีสภานิติบัญญัติหรือไม่ รวมทั้งการที่จะทำให้คนจีนกลายเป็น
 คนไทยด้วย ในพระราชหัตถเลขานี้ทรงแสดงความวิตกกังวลถึงความพร้อมของ
 สยาม ในขณะที่เดียวกันก็ทรงแสดงพระราชดำริในเรื่องของการปกครองแบบ
 เทศบาลเสียก่อน ทั้งพระยาภิรมย์ภักดีและสมเด็จพระยาบรมมหาพิไชยฯ
 (ในฐานะอภิรัฐมนตรีซึ่งได้รับสำเนาพระราชหัตถเลขานี้ด้วย) ต่างก็มีได้แสดง

ความกระตือรือร้นต่อการที่จะต้องเปลี่ยนแปลงครั้งนั้นัก และเรื่องนี้ก็เป็นอัน
 ระบุไปจนกระทั่งในปี 2470 ที่รัชกาลที่ 7 ทรงแสดงพระราชดำริไว้ใน
 เอกสารชิ้นที่สองที่ว่า สักวันหนึ่งสยามก็จะต้องมีการปกครองแบบประชาธิปไตย
 ดังนั้นก็เป็นความจำเป็นที่จะต้องเตรียมตัวให้พร้อมและให้การศึกษากับราษฎร
 ในเรื่องของการออกเสียงเลือกตั้งผู้แทน ผลของพระราชดำรินี้ทำให้มีการรื้อฟื้น
 “สภากรรมการองคมนตรี” ซึ่งเคยมีมาแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และได้ตกต่ำไปใน
 สมัยรัชกาลที่ 6 และเมื่อต้นรัชกาลที่ 7 ก็มีสมาชิกอยู่ถึงประมาณ 200 ท่าน
 แต่ไม่มีบทบาทหรืออิทธิพลอย่างใดในทางการเมืองการปกครอง พระราชดำริ
 ที่ทรงรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่นั้นอาจเป็นอีกก้าวหนึ่งทางการเมืองนอกเหนือไปจาก
 การตั้งอภิรัฐมนตรีสภา โดยทรงหวังให้สภากรรมการองคมนตรีนี้ทำหน้าที่
 คล้ายกับองค์กรทางนิติบัญญัติ มีจำนวนสมาชิกน้อยลงเหลือ 40 ท่าน และให้
 ตระเตรียมการเพื่อวางรากฐานเกี่ยวกับประชาธิปไตยต่อไป อย่างไรก็ตาม
 ไม่ปรากฏว่าองค์กรนี้สามารถดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพตามที่คาดหวังไว้ได้
 แม้แต่ในการเริ่มต้นก็มีข้อคัดค้านไม่น้อยว่า ระบอบประชาธิปไตยจะเหมาะสม
 ต่อสยามมากกว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือไม่ (จากการตั้งข้อสังเกต
 คัดค้านของพระองค์เจ้าธานีนิวัติ และ ม.จ.สิทธิพร กฤษดากร เป็นต้น)
 และองค์กรนี้ก็อยู่ไปประมาณ 4 ปีกว่าโดยมิได้มีบทบาทจนสิ้นสมัย
 สมบูรณาญาสิทธิราชย์

นอกเหนือจากพระราชดำริดังกล่าว รัชกาลที่ 7 ยังทรงมีพระราชดำรินี
 การพระราชทานรัฐธรรมนูญ กล่าวคือในปี 2472 (ซึ่งตรงกับการก่อตัวของ
 คณะผู้ก่อการศายนายทหารบกยศชั้นสูง) ในขณะที่สยามกำลังเผชิญกับ
 เศรษฐกิจตกต่ำอันเป็นกระแสทั่วโลก และในการเตรียมที่จะฉลองพระนคร
 และราชวงศ์จักรี 150 ปี (6 เมษายน 2475) นั้น รัชกาลที่ 7 ได้ทรงให้

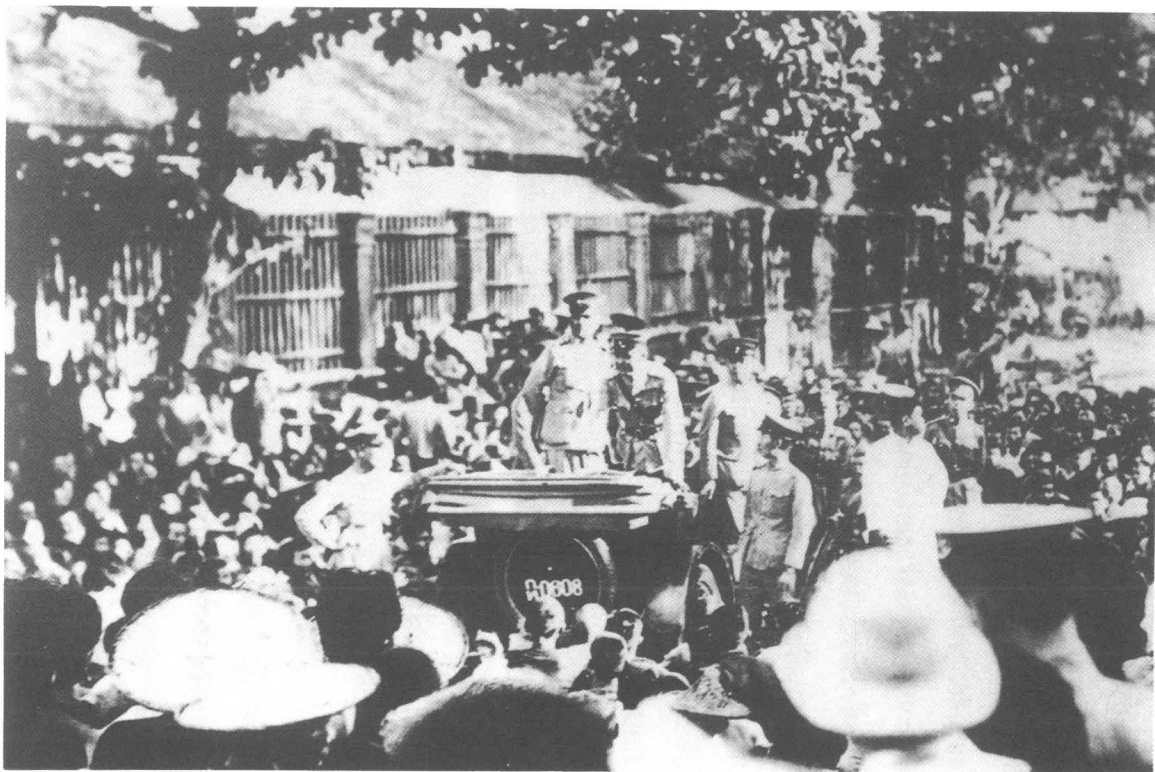
กรมหมื่นเทววงศ์วโรปathy เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ทรงศึกษาเกี่ยวกับการวางแผนของซอลันดาที่จะให้อาณานิคมของตนในอินโดนีเซียปกครองตนเอง (ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 คือในทศวรรษ 1920 นั้น ได้มีกระแสความคิดแบบเสรีนิยมเกิดขึ้นในบรรดามหาอำนาจยุโรปและอเมริกา นั่นคือความคิดที่จะปูพื้นที่ให้การปกครองตนเองของบรรดามืองขึ้นทั้งหลาย ดังนั้น ทั้งอังกฤษและซอลันดา รวมทั้งสหรัฐฯ ก็ได้มีการวางแผนและเริ่มให้คนพื้นเมืองเข้ามามีส่วนในการบริหารมากขึ้นทั้งใน อินเดีย พม่า อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ ซึ่งน่าจะเชื่อว่าจะกระแด้งกล่าวรอบ ๆ เมืองไทยส่งผลกระทบต่อการเมืองภายในของไทยไม่น้อย)

ในปี 2474 ในการเสด็จประพาสสหรัฐอเมริกา รัชกาลที่ 7 ก็ยังทรงให้สัมภานุรักษ์หนังสือพิมพ์อเมริกันถึงพระราชดำริในเรื่องของการเสนอบริษัทสยามขึ้นในสยาม และเมื่อเสด็จกลับมาเรื่องทั้งหมดก็ถูกมอบให้กับพระยาศรีวิศาลวาจา (ปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ) กับนายเรมอนด์ บี. สตีเวนส์ (ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศชาวอเมริกัน) ให้จัดการร่างรัฐธรรมนูญขึ้น และได้มีการทูลถวายเค้าร่างรัฐธรรมนูญแก่ในหลวงในวันที่ 9 มีนาคม 2474 (ก่อนการฉลองพระนครเพียงไม่ถึง 1 เดือน) กล่าวกันว่าร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ (ซึ่งร่างขึ้นเป็นการภายใน รักรู้กันแต่เฉพาะในวงการบริหารชั้นสูงเท่านั้น) จะพระราชทานให้ในวันที่ 6 เมษายน 2475 ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีบทบัญญัติที่จะให้มีนายกรัฐมนตรี ให้มีผู้แทนราษฎรซึ่งครึ่งหนึ่งมาจากการเลือกตั้ง (โดยทางอ้อม) อีกครึ่งหนึ่งมาจากการแต่งตั้ง ในขณะที่เดียวกันก็ยังรักษาพระราชอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้ส่วนหนึ่ง (ซึ่งจะเห็นได้ชัดจากถกเถียงและต่อรองเรื่องนี้กันในช่วงหลังการยึดอำนาจ 24 มิถุนายน 2475 จนถึงการสละราชสมบัติของรัชกาลที่ 7 เมื่อ 2 มีนาคม 2477)

แต่ปรากฏว่าร่างรัฐธรรมนูญนี้ก็ถูกผ่านเลยไป เพราะได้รับการคัดค้านจากทั้งผู้ร่างทั้งสองเองและทั้งยังได้รับการคัดค้านจากอภิรัฐมนตรีอีกด้วย ประเด็นของการคัดค้านก็คือยังไม่เหมาะสมกับเงื่อนไขของเวลาเช่นเดิม เป็นความเห็นและความเชื่อในระดับผู้นำโดยประเพณีของสยามที่เชื่อว่า ความไม่พร้อมของสยามต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้นมีรากฐานมาจากความด้อยการศึกษาของประชาชน และที่ลึกลงไปว่านั่นก็คือความไม่เชื่อที่ว่า ระบบการปกครองประชาธิปไตยซึ่งเป็นระบบของตะวันตกนั้นไม่เหมาะกับคนตะวันออก ดูจะเป็นความเชื่อในเรื่องความแตกต่างของ “ผิวขาว-ผิวเหลือง” อันแพร่อยู่ในหมู่ของผู้นำไทยที่ทั้งชั้นชนและตื่นตื่นต่ออารยธรรมตะวันตก แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีความสงสัยและหวั่นวิตกในอารยธรรมเดิมของตนที่ต้องเผชิญหน้ากับสิ่งใหม่ ๆ เหล่านั้น

คนจีนกับปัญหาประชาธิปไตยสยาม

อนึ่ง ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความหวั่นวิตกของเจ้าและขุนนางในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ถึงเรื่องความไม่พร้อมของคนไทยทั่วไปที่จะปกครองตนเองในระบอบประชาธิปไตย ไม่ว่าจะมาจากข้ออ้างของความด้อยการศึกษาหรือการที่ระบอบใหม่ดังกล่าวไม่เหมาะสมกับ “ผิวเหลือง” นั้น ก็ยังมีปัญหาในเรื่องของเชื้อชาติ “จีน” ที่มีความเชื่อบางอย่างในขณะนั้นเพิ่มความสลับซับซ้อนเข้ามาอีกด้วย กล่าวคือ เมื่อถึงปลายรัชกาลที่ 5 และต้นรัชกาลที่ 6 ชนชั้นนำไทยได้เกิดความหวั่นวิตกว่าคนจีนที่เข้ามา “พึ่งพระบรมโพธิสมภาร” นั้น หากได้ผลมกมลกลืนกลายเป็นคนไทยได้ง่าย ๆ อย่างในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ไม่ในด้านหนึ่งจากจำนวนคนจีนที่ได้เพิ่มขึ้นอย่างมากในระบายนั้น ทำให้กรุงเทฯ

กรรมกรรจางร้องทุกข์ต่อคณะราษฎร เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2475

และเมืองบางเมืองของไทยจะกลายเป็น “ไชน่าทาวน์” ยิ่งกว่าเป็น “ไทยทาวน์” ประมาณกันว่าคนจีนทั้งที่มาจากเมืองจีนและที่เกิดในเมืองไทยในปี 2453 มีประมาณ 792,000 หรือเท่ากับ 9.5 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากรของสยามทั้งหมด 8 ล้านคน ทำให้ดูจากตัวเลขว่าสยามมีสัดส่วนของไทย-จีนเป็นที่น่าวิตก กอปรกับการที่หญิงจีนได้เดินทางเข้ามาในเมืองไทยก็สร้างมิติใหม่ทางด้านวัฒนธรรมจีน ทำให้ชายจีนซึ่งแต่เดิมแต่งงานกับหญิงไทย มีบุตรออกมาเป็น “ลูกจีน” ที่มีไชน่าคนจีนเช่นบิดาของตน ในช่วงระยะเพียง 2 หรือ 3 ชั่วโมงคุณก็กลายเป็นคนไทยโดยสมบูรณ์นั้น แต่สถานการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไป นั่นคือ แม่ที่มาจากเมืองจีนจะช่วยรักษาความเป็นจีนให้กับบุตรที่เกิดในเมืองไทยได้มากกว่า ทั้งยังตรงกับสมัยที่ขบวนการลัทธิชาตินิยมจีนได้เฟื่องฟูเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะก่อนหรือหลังการปฏิวัติล้มราชวงศ์แมนจูโดย ดร.ซุนยัตเซ็นในปี 1911 ซึ่งตรงกับปีแรก ๆ ของการขึ้นครองราชสมบัติของรัชกาลที่ 6 ลัทธิชาตินิยมจีนนี้แพร่หลายเข้ามาสู่ชาวจีนโพ้นทะเลทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งในเมืองไทยด้วย ทำให้เกิดการกระตุ้นที่จะศึกษาในระบบโรงเรียนของจีน รักษาทั้งภาษาและวัฒนธรรมของจีนเอาไว้ในหมู่จีนโพ้นทะเล ที่น่าสนใจทางปรากฏการณ์ประวัติศาสตร์ก็คือ ภายในเวลาเพียงไม่ถึง 4 เดือนหลังการปฏิวัติตุลาคม 1911 ของจีนที่ล้มสถาบันจักรพรรดิ ก็เกิด “กบฏ ร.ศ.130” ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น (เกิดเหตุการณ์นี้ในเดือนกุมภาพันธ์ 2454 ซึ่งนับตามปฏิทินเก่า แต่เทียบเป็นศักราชตะวันตกเป็นปี 1912) การวางแผนยึดอำนาจของนายทหารหนุ่มนี้น่าจะได้รับอิทธิพลความคิดจากกระแสการเมืองในจีนไม่น้อย ดังที่มักจะขนานนาม “กบฏ ร.ศ.130” เป็นภาษาพูดทั่ว ๆ ไปว่า “กบฏหมอลือ” นั้นเป็น “กบฏ” แบบของ “เก๊กเหม็ง” (“เก๊กเหม็ง” เป็นภาษาจีนกลางแปลว่า “การปฏิวัติ” และโปรดสังเกตความ

ใกล้เคียงในการออกเสียงชื่อหัวหน้ากบฏ “หมอลือ” กับ “เก็กเหม็ง”) เป็นการนำเหตุการณ์ในไทยผูกเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ในเมืองจีน ก่อให้เกิดความตื่นตระหนกและหวาดกลัวขึ้นในหมู่ของเจ้าและขุนนางในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามเป็นอย่างยิ่ง

ปัญหาจากการที่การเมืองภายในสยามบรรจบพอดีกับการเมืองระดับโลกนี้ ทำให้คนจีนในไทยถูกมองเป็นปัญหาใหญ่โตน่ากลัวกว่าปกติ ฉะนั้นจึงไม่น่าสงสัยอะไรที่ลัทธิชาตินิยมได้รับการปลุกเร้าขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 แนวพระราชดำริว่าด้วย “ชาติไทย” เป็นการเสนอ “ชุมชน” หรือ “สังคม” ที่มีองค์ภาพเป็นเอกภาพ (organic unity)⁴⁷ เป็น “ชาติ” ที่มีสมาชิกอยู่ร่วมกัน มีเอกลักษณ์ร่วมกัน มีจุดหมายปลายทางร่วมกัน มีผลประโยชน์ร่วมกันเป็นผลประโยชน์ของส่วนรวมที่อยู่เหนือผลประโยชน์ส่วนบุคคล มีแกนกลางอยู่ที่หลัก 3 ประการของ “ชาติ-ศาสนา-พระมหากษัตริย์” และเป็น “องค์ภาพ” ที่มีคุณค่าที่จะต้องธำรงรักษา ต้องต่อสู้ไว้แม้จะต้องสละซึ่งชีวิตก็ตาม สังคมนี้อาจต้องเป็น “ไทย” และ “ไท” จากการควบคุมทางเศรษฐกิจ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งเศรษฐกิจภายในที่ถูกรุกราน “ที่ไม่ยอมเป็นไทย” ควบคุมอยู่) เป็น “ไท” ทางการเมืองที่จะไม่ให้ “ใครมาเป็นเจ้าเข้าครอง” ลัทธิชาตินิยมสมัยรัชกาลที่ 6 ได้ตอกย้ำให้กับความเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยิ่งขึ้น เป็นการนิยามสถาบันพระมหากษัตริย์ให้เข้ากับหรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสถาบันชาติ ในขณะที่เดียวกันเป้าหมายหนึ่งก็คือการจัดอทธิพลของจีนในเมืองไทย พร้อม ๆ กับการเรียกร้องให้ “คนเชื้อสายจีน” จงรักภักดีและปรับตัวผสมผสานจนกลายเป็นคนไทย

จากปัญหาทางการเมืองและวัฒนธรรมดังกล่าว ยังมีประเด็นของกฎหมายที่น่าสนใจเกิดควบคู่กันด้วย กล่าวคือ ปัญหาเรื่องสัญชาติของคนจีน

ในไทย ปัญหานี้สืบเนื่องมาจากการที่รัฐบาลของราชวงศ์แมนจูพยายามที่จะเรียกร้องความสนับสนุนและจงรักภักดีจากคนจีนโพ้นทะเล แต่เดิมรัฐบาลแมนจูมีข้อห้ามคนจีนออกนอกประเทศ ข้อห้ามนี้รัฐบาลเองก็ไม่สามารถใช้บังคับได้ ดังนั้นคนจีนโพ้นทะเลจึงเป็นผู้ทำผิดกฎหมายในสายตาของรัฐบาลสมัยจักรพรรดิ รัฐบาลเองก็ได้ให้ความสนใจต่อคนจีนโพ้นทะเลนี้เท่าใดนัก แต่ในปี 2452 รัฐบาลแมนจูกลับออกกฎหมายเกี่ยวกับสัญชาติจีนเป็นครั้งแรก โดยถือหลัก *jus sanguinis* ที่ว่าบุคคลที่มีบิดาเป็นจีนจะได้รับสัญชาติจีน เป็นเครื่องแสดงว่ารัฐบาลสนใจต่อประชากรของตนที่อยู่โพ้นทะเล ในปี 2453 ถึงกับให้มีการยกเลิกกฎหมายห้ามพลเมืองจีนออกจากประเทศจีน⁴⁸

การเปลี่ยนแปลงท่าทีของรัฐบาลจีนดังกล่าว ได้รับการสืบทอดโดยรัฐบาลหลังการปฏิวัติปี 1911 ด้วย ได้สร้างปัญหาให้กับไทยในแง่ที่ว่าความบีบคั้นที่คนจีนในไทยเคยได้รับจากรัฐบาลจีนอันเป็นผลให้คนจีนโอนเอียงมาทางด้านไทยนั้น ก็เป็นอันว่าความบีบคั้นนั้นจะหมดไป คนจีนอาจสามารถพึ่งรัฐบาลจีนได้ หรือในทางกลับกันอาจไม่ต้องขึ้นต่อรัฐบาลไทยอย่างที่เคยเป็นมาก่อน พร้อม ๆ กับลัทธิชาตินิยมจีนที่มีมากขึ้นดังที่กล่าวมาแล้ว ความสะดวกจากกฎหมายสัญชาติทำให้คนจีนในไทยมีต้องพึ่งพิงหรือขึ้นต่อกฎหมายหรือรัฐบาลไทยมากดังแต่ก่อน ตัวอย่างที่อาจสะท้อนให้เห็นปัญหานี้ก็คือ เรื่องของการยกเลิกการเก็บภาษีคนจีนในรูปของ “การผูกปี้” มาเป็นการเก็บภาษีรายหัวในรูปของ “เงินค่าราชการ” กล่าวคือแต่เดิมการที่รัฐบาลไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ต้องการแรงงานจีนจึงมีการเก็บภาษีคนจีนต่ำมากกว่าปกติ คนจีนต้องเสียภาษี “ผูกปี้” เพียง 4.25 บาทต่อทุก 3 ปี (หรือประมาณน้อยกว่า 1.50 บาทต่อ 1 ปี) เทียบกับอัตราที่คนไทย (หรือคนเอเชียชาติอื่น เช่น มอญ เขมร มลายู ฯลฯ) ถูกเก็บภาษี “เงินค่าราชการ” (นับแต่ปี 2442) เท่ากับ 4-6 บาทต่อปีนั้น

รัฐบาลสมัยรัชกาลที่ 5 ได้กำหนดว่า นับแต่ปี 2453 เป็นต้นไปคนจีนในไทย จะต้องเปลี่ยนมาเสียภาษีรายหัวเท่ากับคนไทย เป็นการขึ้นภาษีจาก 1.50 เป็น 6 บาท โดยที่รัฐบาลไทยมิได้ให้คำอธิบายที่ชัดเจนต่อคนจีน แม้ว่าการเก็บในอัตรานี้จะยุติธรรมถ้าเทียบกับการที่คนไทยต้องเสีย แต่ก็สร้างความไม่พอใจให้กับคนจีนเป็นอย่างมาก

ดังนั้นในเดือนมิถุนายน 2453 บรรดาผู้นำสมาคมลับของจีนในไทยจึงชักชวนให้กรรมกรจีนหยุดงานและให้พ่อค้าปิดร้านค้า การประท้วงครั้งนี้เป็นไปโดยไม่อีกทีกครึกโครมนัก มิได้มีการจลาจล คนจีนก็มีได้ยื่นข้อเสนอเรียกร้องใด ๆ กับรัฐบาลของรัชกาลที่ 5 แต่ก็ทำให้ธุรกิจการค้าหยุดชะงักไปหลายวัน การขนส่งที่ท่าเรือหยุดนิ่ง (เนื่องจากกรรมกรทั้งหมดเป็นแรงงานจีน) เจ้าหน้าที่ของสยามรักษาสถานการณ์ไว้ได้โดยสงบ ร้านค้าเปิดกิจการภายใน 3-5 วัน มีการจับกุมคนจีนด้วยข้อหาสร้างความวุ่นวายเล็ก ๆ น้อย ๆ 400 คน แล้วก็ปล่อยไป ถือได้ว่าผู้นำจีนจากสมาคมลับต่าง ๆ ประสบความสำเร็จในการประท้วง แต่ก็สร้างความรู้สึกที่หัวนวิตกต่อผู้นำสยามไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อรัชกาลที่ 6 ซึ่งเสด็จขึ้นครองราชสมบัติในอีก 5 เดือนต่อมา

ในสมัยรัชกาลที่ 6 จากการทำมีนโยบายทำให้คนจีนที่เกิดในเมืองไทยเป็นคนไทย รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติสัญชาติขึ้นในปี 2456 โดยใช้หลักการเดียวกับกฎหมายสัญชาติของจีน 2452 ในเรื่องของ *jus sanguinis* ที่กล่าวมาแล้วคือ ผู้มีบิดาเป็นไทยจะได้รับสัญชาติไทย ไม่ว่าจะเกิดในหรือนอกเมืองไทยก็ตาม ทั้งยังมีข้อกำหนดเพิ่มเติมอีกว่าผู้ที่เกิดในแผ่นดินไทยนั้นก็ได้รับสัญชาติไทยอีกด้วย ก็หมายความว่าลูกจีนที่เกิดในเมืองไทยกลายเป็นคน 2 สัญชาติ และก็หมายความว่าหากมีการปกครองระบอบประชาธิปไตย ถ้ามีการจัดตั้งพรรคการเมือง มีการออกคะแนนเสียงเลือกตั้ง ผู้ที่มีเชื้อสายจีน

แต่ได้รับสัญชาติไทยตามกฎหมายใหม่นี้ จะได้รับสิทธิในการจัดตั้งพรรคการเมืองและก็มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งได้ กฎหมายใหม่ที่ออกมามีผลเป็นมาตรการทางลัทธิชาตินิยมไทย (โต้ตอบกับลัทธิชาตินิยมจีน) ได้กลายมาเป็นอุปสรรคทางกฎหมายต่อการที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย และได้กลายเป็นข้ออ้างและปัญหาของผู้นำไทยในสองรัชสมัยของรัชกาลที่ 6 และที่ 7 ที่นอกจากจะหวั่นวิตกว่าราษฎรไทยด้อยการศึกษาไม่พร้อมกับการเป็นประชาธิปไตย (ด้วยความเป็น “ผิวเหลือง”) แล้วประชาธิปไตยยังอาจทำให้การเมืองไทยถูกรอบงำจากพรรคการเมืองที่เป็น “จีน” (สัญชาติไทย) หรือจากคะแนนเสียงของราษฎร (“จีน” ที่มีทั้งสัญชาติไทยและจีน) คนจีนที่มีสัญชาติไทยถูกตั้งข้อสงสัยในความจงรักภักดีเป็นครั้งแรก และความวิตกกังวลนี้จะเห็นได้จากพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ ของรัชกาลที่ 6 และจากพระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ 7 เรื่อง *Problems of Siam* ที่ได้กล่าวมาแล้ว⁴⁹ และเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เชื่อได้ว่าทำให้มีการยืดเวลาของการมีรัฐธรรมนูญและมีสถาบันอื่น ๆ ของการปกครองระบอบประชาธิปไตยจากเบื้องบนออกไป

น่าสนใจว่าความหวั่นวิตกของผู้นำในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ต่อกรณีคนสองสัญชาติกลับมิได้รับการยืนยันทางประวัติศาสตร์จากการเลือกตั้งที่มีขึ้นภายหลังปี 2475 ไม่ว่าจะเป็นกรณีของการเลือกตั้งครั้งแรกปี 2476 หรือการเลือกตั้งครั้งต่อ ๆ มาในปี 2480 หรือ 2481 และก็มีได้รับการยืนยันในเรื่องของการตั้งพรรคการเมืองครั้งแรกอีกเช่นกันภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คนไทยเชื้อสายจีนในความหมายที่หวั่นวิตกกันในสมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 นั้น ดูจะดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจของตนโดยยุ่งเกี่ยวกับการเมืองในระบอบใหม่น้อยที่สุดและเข้ามามีบทบาทโดยตรงก็เมื่อหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เสียมากกว่า

เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก-มาตรฐานทองคำ-ลดค่าเงินบาท และความแตกแยกในรัฐบาลของรัชกาลที่ 7

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าข้อถกเถียงเกี่ยวกับสาเหตุของการยึดอำนาจ 2475 นั้น มีทั้งจากเหตุผลทางด้านอุดมการณ์และทางด้านเศรษฐกิจ จากสภาพเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างปี 2472-2475 (โดยเริ่มต้นจากการพังทลายของตลาดหุ้นในสหรัฐฯเมื่อปี 2472 (1929) และเศรษฐกิจตกต่ำได้แผ่ขยายไปทั่วโลกของระบบทุนนิยม) นั้น ได้มีผลกระทบต่อเมืองไทยอย่างมหาศาล ในระดับของประชาชนทั่วไปซึ่งหมายถึงชาวนาที่เพาะปลูกข้าวอันเป็นสินค้าออกอันดับหนึ่งของประเทศ ราคาข้าวได้ตกต่ำลงอย่างมากถึง 2 ใน 3 และราคาที่ดินก็ตกลง 1 ใน 6 ชาวนาขาดเงินสดที่จะใช้ซื้อเครื่องอุปโภคบริโภค ในขณะที่เดียวกันก็ขาดเงินสำหรับเสียภาษีอากร ซึ่งภาษีหลักคือ “เงินรัชชูปการ” ปีละ 6 บาท กับเงินเสียอากรค่านา ทั้งยังไม่สามารถจะหาเงินกู้หรือเครดิตมาแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ เกิดหนี้สินรุงรัง และเกิดอัตราการว่างงานสูง ในด้านของรัฐบาลจากการดำเนินนโยบายการเงินและการคลังที่เป็นอนุรักษนิยมได้เน้นการจัดงบประมาณประจำปีให้เข้าดุล ซึ่งเป็นผลทำให้ต้องมีการตัดงบประมาณรายจ่าย ลดเงินเดือน ลดจำนวนข้าราชการ (ดังที่เรียกกันว่าดุลยภาพ) พร้อมทั้งมีการเก็บภาษีในรูปแบบใหม่ เช่น ภาษีจากรายได้ และภาษีจากที่อยู่อาศัยและที่ดินในเขตเมือง ซึ่งจะกระทบต่อคนชั้นกลางมากที่สุด แต่หาได้กระทบต่อชนชั้นสูงเช่น เจ้า ขุนนาง และพ่อค้านักธุรกิจ ที่เป็นชาวจีนหรือชาวต่างชาติไม่⁵⁰ มาตรการต่าง ๆ ทางด้านการเงินการคลังส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพทางการเมืองของรัฐบาลของรัชกาลที่ 7 อย่างหนัก ปัญหาดังกล่าวยังคงตอกย้ำความแตกแยกในคณะผู้บริหาร (เสนาบดีสภา) อันทำให้

ภาพลักษณ์ของรัฐบาลและระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ปรากฏออกสู่สื่อมวลชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางหนังสือพิมพ์คู่ออนแอ ไร้ประสิทธิภาพ และรักษาแต่สถานะกับผลประโยชน์ของชนชั้นตน มีผลทางด้านจิตวิทยาของมวลชนที่พร้อมที่จะสละระบอบการปกครองแบบเก่า

ปัญหาของเศรษฐกิจตกต่ำจะกระทบไทยในปี 2473 ในเมื่อในปีเดียวกันนั้นการเก็บเกี่ยวไม่ได้ผล ในขณะที่สินค้าออกหลักของไทย เช่น ข้าวและดีบุกก็ตกลงด้วย ซึ่งก็หมายความว่ารายได้ส่วนใหญ่ของประเทศที่มาจากผลิตผลทางเกษตรและแร่ธาตุนี้ต้องตกลงไปด้วย รัฐบาลเริ่มมองหามาตรการที่จะตัดทอนรายจ่าย และคำว่า “ดุลยภาพ” (ซึ่งเคยทำมาแล้วในสมัยต้นรัชกาล) ก็โผล่กลับมาอีกในหน้าหนังสือพิมพ์หรือการวิพากษ์วิจารณ์ทั่วไป ในปี 2474 และ 2475 (ก่อนการยึดอำนาจ) ปัญหาเรื่องเศรษฐกิจตกต่ำ การขาดเงินของรัฐบาลจะเป็นปัญหาหนักที่สุด อันนำไปสู่ความขัดแย้งในหมู่ผู้บริหารถึงกับเสนาบดีกระทรวงกลาโหมทรงลาออก และเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติถูกปลดออก (พระองค์เจ้าวรเดชทรงเป็นเสนาบดีกลาโหมระหว่างมีนาคม 2470 ถึงมิถุนายน 2474 ส่วนพระยาโกมารกุลมนตรีนั้นเป็นเสนาบดีพระคลังมหาสมบัติระหว่างตุลาคม 2472 ถึงเมษายน 2475) ซึ่งจะขอกล่าวถึงรายละเอียดโดยย่อ เพื่อเป็นพื้นฐานของความเข้าใจในช่วงระยะเวลาหัวเลี้ยวหัวต่ออันสำคัญก่อนการยึดอำนาจ 24 มิถุนายน ดังต่อไปนี้

ในการจัดทำงบประมาณปี 2474 (ซึ่งเริ่มต้น 1 เมษายน) นั้นเกิดปัญหาของการขาดดุล ดังนั้นรัฐบาลก็ตกลงใช้มาตรการตัดเงินเดือนข้าราชการ แม้ว่าจะมีการถกเถียงและคัดค้านอย่างรุนแรงในคณะเสนาบดีสภา (กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม และอภิรัฐมนตรี) ทรงไม่เห็นด้วยกับวิธีการนี้ยกเว้นจะไม่มีทางเลือกอื่นใด เนื่องจากทรงเห็นว่า

ทำให้ขวัญและกำลังใจของข้าราชการตกต่ำ แต่เสนาบดีสภาก็ลงมติด้วยคะแนน 7 ต่อ 4 รับมาตรการดังกล่าว มาตรการนี้ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ในทางลบจากหนังสือพิมพ์ พร้อมด้วยการโจมตีที่มีความหมายทางการเมืองในแง่ที่ว่าผู้นำของประเทศไม่สนใจที่จะทำให้เกิดการลงทุนภายในให้เกิดผลผลิต มีแต่ใช้ชีวิตหรูหราฟุ่มเฟือย บริโภคแต่ของจากต่างประเทศ พวกขุนนางชั้นสูงที่ปลดเกษียณแล้วก็กินบ้านาตุสูง มีแต่ผู้ทำลายเศรษฐกิจภายในของประเทศ แล้วก็ยกตัวอย่างว่าอาจจะมีเจ้าเพียงองค์เดียวเท่านั้น คือ ม.จ.สิทธิพร กฤดากร ที่เป็นเจ้าที่ทรงงานอย่างจริงจัง⁵¹

ในกลางปี 2474 ปัญหาทางเศรษฐกิจได้ขยายวงไปสู่ปัญหาความขัดแย้งในวงของผู้บริหาร จนกระทั่งถึงการที่พระองค์เจ้าบรมเดช เสนาบดีกระทรวงกลาโหมทรงลาออกจากตำแหน่ง ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่เคยมีมาก่อนในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์⁵² กรณีดังกล่าวเกิดขึ้นในช่วงเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 เสด็จสหรัฐอเมริกา ไม่อยู่ในประเทศ 5 เดือน (น่าสังเกตว่าในสมัยรัชกาลที่ 7 นั้นมีการเสด็จต่างประเทศในลักษณะของการเสด็จของรัชกาลที่ 5 ซึ่งต่างกับสมัยรัชกาลที่ 6 ในระหว่างครองราชสมบัติเกือบจะได้มีการเสด็จต่างประเทศเลย ในช่วงระยะเวลาของการครองราชสมบัติในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ระหว่าง 2468-75 นั้น รัชกาลที่ 7 และพระราชินีเสด็จต่างประเทศดังรายการต่อไปนี้ เสด็จถึงคิโปร์ ชวา และบาหลี 31 กรกฎาคม-11 ตุลาคม 2472 เสด็จอินโดจีน 6 เมษายน-8 พฤษภาคม 2473 เสด็จญี่ปุ่น 6-9 เมษายน 2474 และท้ายที่สุดเสด็จสหรัฐอเมริกา-คานาดา-ญี่ปุ่น 28 เมษายน-28 กันยายน 2474 เป็นเวลาประมาณ 5 เดือน และจะเป็นช่วงที่ตรงกับวิกฤตการณ์การทรงลาออกของเสนาบดีกลาโหมกับการที่อังกฤชออกจากมาตรฐานทองคำ)

ในวิกฤตการณ์ของคณะเสนาบดีนั้น เรื่องก็มีอยู่ว่าเสนาบดีกระทรวงกลาโหมทรงเสนอเลื่อนเงินเดือนนายทหาร 322 นาย ในจำนวนนี้ 231 นายได้รับการเลื่อนยศ ดังนั้นการเลื่อนขั้นเงินเดือนก็ไม่มีปัญหา แต่มี 91 นายที่มิได้เลื่อนยศแต่ทรงต้องการให้เลื่อนขั้นเงินเดือนด้วย ทั้งนี้เพราะทรงเห็นว่าอยู่ในตำแหน่งสำคัญ กระทรวงพระคลังได้ยอมตามข้อเสนองของกลาโหมเนื่องจากการเบิกจ่ายล่วงหน้าไปแล้ว แต่ขอหลักการว่ากระทรวงอื่น ๆ จะไม่ทำตาม ซึ่งกระทรวงพาณิชย์ฯ ประท้วงไม่เห็นด้วย ถือว่าหากกลาโหมทำได้ กระทรวงอื่นก็จะทำได้เช่นกัน ดังนั้นจึงได้มีมติให้ระงับการเลื่อนขั้นเงินเดือนเสีย (ตามข้อเสนองของสมเด็จพระยาดำรงฯ อภิรัฐมนตรี) อันเป็นผลให้พระองค์เจ้าบรมเดชถือว่าเสียพระพักตร์อย่างยิ่ง และก็ลาออกจากราชการไปท่ามกลางความหนักพระทัยของบรรดาอภิรัฐมนตรีและเสนาบดี (ซึ่งในขณะนั้นมีกรมพระนครสวรรค์ฯ ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์)

กรณีความขัดแย้งของพระองค์เจ้าบรมเดชในครั้งนี้มิใช่เป็นครั้งแรก ก่อนหน้านั้นก็มีการขัดแย้งกับกรมพระกำแพงเพชรมาแล้ว ในเรื่องที่ว่า จะให้การบินทหารและพลเรือนที่ก่อตั้งขึ้นใหม่นั้น ขึ้นอยู่กับกระทรวงไหน จะเป็นกลาโหมหรือพาณิชย์ กรมพระกำแพงเพชรฯ เคยแสดงว่าจะทรงลาออกหากนำไปขึ้นกับกลาโหม ก็เป็นอันว่าทางพาณิชย์ชนะไป ต่อมาพระองค์เจ้าบรมเดช (พฤศจิกายน 2473) ก็มีความขัดแย้งกับกระทรวงพระคลังฯ (พระยาโกมารกุลมนตรี) อีกในเรื่องที่งบประมาณของกลาโหมจะเป็นไปในรูปแบบจ่าย หรือขึ้นอยู่กับการตรวจสอบการใช้งบประมาณเช่นกระทรวงอื่น ในเรื่องนี้รัชกาลที่ 7 ได้มีพระราชวินิจฉัยให้เรื่องของกระทรวงกลาโหมและกระทรวงทหารเรือเป็นกรณีพิเศษ ครั้นต่อมา (ธันวาคม 2473) กลาโหมก็มีปัญหาเรื่องการก่อสร้างทางทหาร ซึ่งการดำเนินการมิได้เป็นไปตามระเบียบของกระทรวงพระคลังฯ

จนถูกต้องว่า ในกรณีนี้รัชกาลที่ 7 ทรงมีพระราชวินิจฉัยเห็นชอบกับทางกระทรวงพระคลังฯ และก่อนหน้ากรณีพระองค์เจ้าบรมเดชทรงแลาออกก็มีปัญหาขัดแย้งกันอีก (มกราคม 2473) ในเรื่องกระบวนการทางงบประมาณ ดังนั้นเมื่อมีเรื่องการทรงลาออกในด้านหนึ่งก็ทำให้ภาพภายนอกของคณะผู้บริหารเจ้านายชั้นสูง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ดูแตกแยกและไร้สมรรถภาพ ในขณะที่เดียวกันพระองค์เจ้าบรมเดชทริ่งเป็นเป้าของความไม่พอพระทัยของบรรดาเจ้า ในทางตรงกันข้ามก็อาจมีส่วนให้พระองค์เจ้าบรมเดชเองถูกทรงเพ่งเล็งและต้องสงสัยว่าอาจจะเป็นผู้ที่จะทรงทำอะไรที่เป็นภัยต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้การก่อตัวและการวางแผนยึดอำนาจของคณะราษฎรเป็นไปได้โดยง่ายยิ่งขึ้น⁵³

ความปั่นป่วนภายในวงการผู้บริหารอันเนื่องมาจากการที่รัฐบาลขาดเงินงบประมาณจะเจ็บบัประยะหนึ่ง แต่แล้วในเดือนกันยายน 2474 อังกฤษก็ประกาศออกจากมาตรฐานทองคำ ซึ่งสร้างความตระหนกตกใจไปทั่วโลก⁵⁴ การตัดสินใจของอังกฤษครั้งนี้มีผลกระทบต่อไทยมากเพราะเงินบาทผูกไว้กับเงินปอนด์สเตอร์ลิง⁵⁵ ซึ่งทางฝ่ายกระทรวงพระคลังฯ และที่ปรึกษาต่างประเทศ (นาย E.L. Hall-Patch ชาวอังกฤษซึ่งมีนโยบายทางการเงินและการคลังแบบอนุรักษนิยม) ให้ความเห็นว่าไทยควรอยู่กับมาตรฐานทองคำต่อไป แต่ให้แยกเงินบาทออกจากเงินปอนด์ เพื่อป้องกันเงินเฟ้อและความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจ ในท่ามกลางความตื่นตระหนกครั้งนี้ ทั้งอภิรัฐมนตรีสภาและเสนาบดีสภาโดยมีกรมพระนครสวรรค์ฯ เป็นผู้สำเร็จราชการฯ (รัชกาลที่ 7 กำลังอยู่ในระหว่างการเดินทางกลับสยาม) ได้มีมติเป็นเอกฉันท์ให้อยู่ในมาตรฐานทองคำต่อไปโดยแยกเงินบาทออกจากเงินปอนด์ ปรากฏว่าการตัดสินใจดังกล่าวได้รับการคัดค้านและวิพากษ์วิจารณ์มากจากสมาคมหอการค้า

ชาวต่างประเทศและวงการธนาคารในประเทศ ความตื่นตระหนกในการที่เงินบาทตกและการคลังกำลังขาดเงินนี้ ถึงขนาดผู้บริหารคิดจะหาเครดิตเงินกู้จากสหรัฐฯหรือฝรั่งเศสเป็นเงิน 15 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ แต่ก็ถูกเรียกร้องค่าตอบแทนสูง หรือแม้กระทั่งการที่จะต้องเอาเส้นทางรถไฟสายเหนือไปจำนองเป็นต้น ซึ่งก็หมายความว่าความเป็นอิสระทางการเมืองและการคลังของสยามจะต้องถูกกระทบกระเทือนด้วย ทำให้ต้องเลิกล้มความคิดที่จะกู้เงินนั้นไป

ในขณะที่ผู้บริหารระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์รอการเสด็จกลับของรัชกาลที่ 7 นั้น ก็มีการหารือกันถึงเรื่องการลดค่าเงินบาท แต่ก็ได้รับการคัดค้านจากกระทรวงพระคลังฯและที่ปรึกษาต่างประเทศ ในแง่ที่ว่าจะทำให้สยามเสียความเชื่อถือในวงการระหว่างประเทศ และการลดค่าเงินบาทก็จะไม่เกิดประโยชน์ต่อเกษตรกรไทย แต่กลับจะเป็นประโยชน์ต่อพ่อค้าต่างชาติ เช่นคนจีนหรือชาวตะวันตก ข่าวลือเรื่องนี้ได้กระจายไปทั่วจนกระทั่งกระทรวงพระคลังฯต้องประกาศว่าจะไม่มีการลดค่าเงิน และเมื่อรัชกาลที่ 7 เสด็จกลับมาในเดือนตุลาคม (2474) ก็ต้องทรงเผชิญกับปัญหานี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการที่จะต้องทำงบประมาณของปี 2475 มีการตั้งอนุกรรมการของเสนาบดีสภาขึ้นเพื่อศึกษาปัญหาโดยพิเศษ ในขณะที่ในเดือนพฤศจิกายนและธันวาคมนั้น การค้าภายในประเทศได้ตกลงอย่างมาก รัฐบาลเก็บภาษีอากรได้โดยยากในเรื่องปัญหาและการหาทางแก้ไขสภาพความปั่นป่วนดังกล่าว รัชกาลที่ 7 ต้องทรงเผชิญกับความเห็นที่ไม่ตรงกันของ 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายหนึ่งทางด้านของกระทรวงพระคลังฯ (ซึ่งมีพระยาโกมารกุลมนตรี ที่เป็นเสนาบดีค่อนข้างหนุ่ม และมีอุปนิสัยตรงไปตรงมา กับที่ปรึกษาชาวต่างประเทศนายฮอลล์-แพทซ์ ดังกล่าวข้างต้น) กับอีกฝ่ายหนึ่งคือทางด้านของกระทรวงพาณิชย์ฯ (ซึ่งมีกรมพระกำแพงเพชรฯทรงเป็นเสนาบดีทั้งยังเป็นอภิรัฐมนตรีอีกด้วย พร้อมทั้ง

ที่ปรึกษาชาวต่างประเทศที่จะใช้ในการโต้ตอบกับที่ปรึกษาของกระทรวงพระคลังฯ) และได้รับความสนับสนุนอย่างสูงจากหมู่เจ้านาย ในความขัดแย้งดังกล่าวจะมีผลให้ฝ่ายแรกคือนายซอลล์-แพทซ์ลาออกจากตำแหน่งไปเมื่อกลางเดือนมีนาคม (2474 ตามปฏิทินเก่าถือเป็นเดือนสุดท้ายของปี) และพระยาโกมารกุลมนตรีต้อง “ลาออก” ในเดือนถัดไปคือเมษายน (ภายหลังการฉลองพระนครและราชวงศ์จักรี 150 ปี เมื่อ 6 เมษายน คือเพียง 2 เดือนก่อนการยึดอำนาจ 24 มิถุนายน แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าพระยาโกมารกุลมนตรีนั้นได้กลับเข้ามาเป็นรัฐมนตรีการคลังอีกครั้ง คือระหว่าง 24 มิถุนายน-25 ธันวาคม 2476 ในสมัยรัฐบาลชุดแรกของพระยาพหลฯ หลังการรัฐประหาร 20 มิถุนายน 2476 ที่ล้มรัฐบาลของพระยามโนปกรณนิติธาดา)

หากจะกล่าวโดยย่อในความเห็นที่แตกต่างของสองฝ่ายในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในระยะนั้นก็คือ แนวคิดของกระทรวงพระคลังฯและที่ปรึกษาเป็นแบบอนุรักษนิยม ยึดมั่นในการที่จะปรับดุลงบประมาณไม่ให้มีการใช้จ่ายเกินรายได้ ให้อยู่กับมาตรฐานทองคำต่อไป ไม่ปรับค่าของเงินบาท ผลก็คือทำให้การค้ากสิสินค้าไทยโดยเฉพาะข้าวมีราคาสูงไม่สามารถจะแข่งขันในตลาดต่างประเทศได้ เมื่อข้าวราคาตกชวานาก็มีแนวโน้มที่จะผลิตเพื่อกินอยู่ของตน แต่ชวานาก็ขาดเงินรายได้ทำให้ไม่สามารถจะซื้อสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคอย่างที่เคยทำมา ก็เป็นเหตุให้การค้าขายภายในตกลงเช่นกัน แต่ทางฝ่ายนี้ก็มีนโยบายที่ก้าวหน้าในเรื่องการหารายได้ให้รัฐบาล กล่าวคือในขณะที่ให้มีการประหยัดและตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นก็ให้มีการเก็บภาษีเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะจากคนรวย ส่วนทางด้านของกระทรวงพาณิชย์กับที่ปรึกษาชาวต่างประเทศของตน (พร้อมทั้งความสนับสนุนจากบรรดาอภิรัฐมนตรีและเสนาบดี) ก็มีความคิดที่เป็นอนุรักษนิยมเช่นกัน แต่ไม่ยึดมั่นเคร่งครัดอย่างกลุ่มแรก กลุ่มนี้

จะไม่เน้นการปรับงบประมาณให้เข้าคุณัก ไม่เห็นด้วยกับการตัดทอนรายจ่ายอย่างเข้มงวด ไม่ยึดกับมาตรฐานทองคำหรือการไม่ปรับค่าเงินบาท (เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป) แต่กลุ่มนี้ก็จะยึดมั่นในแง่ของการที่จะไม่เก็บภาษีจากคนรวยหรือภาษีรายได้ (ด้วยข้ออ้างว่าเก็บยาก) ทั้งสองกลุ่มนี้มีความขัดแย้งกันมาเรื้อยนับตั้งแต่รัฐบาลขาดเงินสำหรับจัดสรรงบประมาณตั้งแต่ปี 2472 แล้ว แต่จะมาระเบิดก็ในปลายปี 2474 เมื่อปัญหาจากเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกเข้ามากระทบหน้าต่อสถานะของสยามอย่างรุนแรง และการแตกหักก็เกิดขึ้นด้วยการลาออกดังกล่าวในช่วงใกล้การยึดอำนาจที่น่าสนใจก็คือในภาวะวิกฤตดังกล่าวจะเห็นได้ว่าที่ปรึกษาชาวต่างประเทศตามกระทรวงต่าง ๆ นั้น มีอิทธิพลต่อการบริหารของสยามเป็นอย่างยิ่ง สิ่งนี้เป็นมรดกตกทอดมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเริ่มว่าจ้างที่ปรึกษาชาวต่างประเทศมาตั้งแต่ พ.ศ.2439 ทั้งนี้เพราะในช่วงที่ประเทศเผชิญต่อลัทธิจักรวรรดินิยมนั้น เพื่อให้มหาอำนาจตะวันตกเชื่อถือต่อการบริหารของสยาม จึงได้มีการว่าจ้างชาวต่างประเทศชาติต่าง ๆ มาเป็นที่ปรึกษา ในด้านหนึ่งผู้บริหารสยามก็เรียนรู้วิธีการบริหารแบบใหม่ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ทำให้มหาอำนาจเหล่านั้นมีอิทธิพลเหนือการตัดสินใจของรัฐบาลสยามในเรื่องสำคัญ ๆ ไม่น้อย ดังเช่นในกรณีที่ปรึกษากระทรวงพระคลังฯ ซึ่งมักจะเป็นคนอังกฤษ ก็ทำให้อังกฤษทั้งมีอิทธิพลและรู้ความเป็นไปในการตัดสินใจของรัฐบาลสยาม โอกาสที่ “ที่ปรึกษา” จะมี “นายสองนาย” เป็นเรื่องที่ต้องสงสัยกันตลอดมา และเมื่อมีการจ้างที่ปรึกษามาตลอดสามรัชกาล ก็ทำให้ผู้บริหารระดับสูงของไทยเกิดความเคยชินต่อการมีที่ปรึกษาไปในที่สุด ที่ปรึกษานี้จะยังคงมีอยู่ต่อไปในช่วงแรกของรัฐบาลหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และจะหมดไปในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง (แต่หลังสงครามก็จะมาในรูปแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของสหรัฐฯ)

เพื่อให้เห็นภาพของความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจและความขัดแย้งในรัฐบาลของรัชกาลที่ 7 ต่อการเผชิญปัญหานี้ ควรที่จะดูรายละเอียดของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในเวลาประมาณครึ่งปีนับแต่รัชกาลที่ 7 เสด็จกลับจากสหรัฐฯ (ตุลาคม 2474) จนถึงการลาออกของนายฮอลล์-แพทซ์และพระยาโกมารกุลมนตรี (มีนาคม 2474 และเมษายน 2475)⁵⁶ ดังที่กล่าวข้างต้นว่าในเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม 2474 สถานการณ์ทางเศรษฐกิจก็หนักหน่วงยิ่งขึ้น รัฐบาลเองก็ขาดเงินที่จะใช้จ่าย ต้องดึงจากงบประมาณนับนี้มาแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า มีข่าวลือต่าง ๆ นานาที่สร้างปัญหาให้กับเสถียรภาพของรัฐบาล เช่น ข่าวลือของการลดค่าเงินบาท ดำริที่จะนำเรื่องของดุลยภาพกลับมาใช้ใหม่ เรื่องการขึ้นภาษีอากรใหม่ ๆ ในขณะที่หนังสือพิมพ์ก็วิพากษ์วิจารณ์การดำเนินงานของรัฐบาลอย่างหนัก เช่น *อิสระ*, *เจริญกรุง* ที่เตือนให้รัฐบาลแก้ปัญหาในรูปแบบที่จะช่วยปัญหาของคนจน แล้วก็เตือนว่ามิฉะนั้นคนเหล่านี้อาจลุกขึ้นมาจัดการกับรัฐบาลก็ได้ คำวิจารณ์นี้เป็นผลให้หนังสือพิมพ์ *เจริญกรุง* ต้องถูกปิด ในเดือนธันวาคมนั้นผู้ปู้นก็ออกจากมาตรฐานทองคำ และก็มีข่าวลือว่าสหรัฐฯอาจจะออกตามมา

ครั้นในเดือนมกราคม ฝ่ายกระทรวงพระคลังฯและพาณิชย์ก็ขัดแย้งกันอย่างเปิดเผยในเรื่องของมาตรฐานทองคำ เงินปอนด์ และการลดค่าเงินบาท รัฐบาลต้องออกแถลงการณ์พยายามชี้แจงให้มหาชนทราบถึงปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ โดยโยงปัญหาทั้งหมดไปที่ความคดดำของเศรษฐกิจของโลก ขอความสนับสนุนจากประชาชนในเรื่องของการขึ้นภาษีใหม่และการดุลยภาพปลดชำระ (มีการยุบมณฑลลง 4 มณฑล ยุบ 9 จังหวัด และยุบศาลภูธรหลายแห่ง เป็นต้น) ในขณะที่เดียวกันก็ปรากฏว่าฎีกาจากต่างจังหวัดเข้ามาเป็นจำนวนมาก เรียกร้องขอให้ลดภาษีอากรและให้รัฐบาลช่วยเหลือชาวไร่

ชวามา จากความปั่นป่วนนี้ในวันที่ 5 กุมภาพันธ์ รัชกาลที่ 7 ทรงมีพระราชดำรัสกับที่ประชุมของนายทหารถึงเรื่องปัญหาทางเศรษฐกิจ ความจำเป็นที่พระองค์จะต้องตัดรายจ่ายด้านต่าง ๆ มากมาย พระราชดำรัสนี้เป็นเรื่องตรงไปตรงมามากในการที่เปิดเผยปัญหาของประเทศโดยผู้ปกครองต่อผู้อยู่ใต้ปกครอง แต่ในทางด้านจิตวิทยาแล้วปรากฏว่าทำให้มหาชนเห็นความไร้ประสิทธิภาพของการบริหาร ทำให้ขาดความเชื่อมั่นและเกิดข้อสงสัยต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ขึ้นได้

ในเดือนมีนาคม รัฐบาลก็ตัดสินใจดำเนินนโยบายจากข้อเสนอของฝ่ายกระทรวงพาณิชย์ฯ กล่าวคือออกจากมาตรฐานทองคำ และกลับไปผูกกับเงินปอนด์ใหม่โดยมีการลดค่าเงินบาทซึ่งแต่เดิมมีอัตรา 1 ปอนด์ต่อ 11 บาท ครั้นปล่อยให้ลอยตัวอยู่ 7 เดือนหลังการออกจากมาตรฐานทองคำของอังกฤษแล้ว ทำให้เงิน 1 ปอนด์เท่ากับ 8 บาท เป็นผลให้เงินบาทมีค่าสูงและสินค้าไทยแพงขึ้นดังกล่าวแล้วข้างต้น รัฐบาลได้ตัดสินใจลดค่าเงินบาทเป็น 1 ต่อ 11 ตามเดิม (10 พฤษภาคม 2475 เพียงเดือนกว่า ๆ ก่อนการยึดอำนาจ) ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลก็ลดภาษีให้กับชาวไร่ชาวนาด้วยการลดอากรค่านา 20 เปอร์เซ็นต์เป็นเวลา 1 ปี รัฐบาลพยายามหารายได้เพิ่มเติมด้วยการกำหนดภาษีใหม่ขึ้น คือภาษีรายได้ (จากรูปของเงินเดือน ค่าจ้าง เงินบำนาญ ฯลฯ) รวมทั้งเก็บภาษีจากบ้านเรือนและที่ดินในเขตเมือง ซึ่งโดยทางปฏิบัติแล้วปรากฏว่าภาษีใหม่ของรัฐบาลนี้กระทบต่อคนชั้นกลางมากที่สุด คนเหล่านี้คือข้าราชการระดับกลางและลูกจ้างในบริษัทห้างร้านของชาวต่างประเทศ (และในบางกรณีเป็นการเก็บซ้ำซ้อนกับเงินรัฐชูปการที่ยังคงมีอยู่ด้วย) แต่ผู้ที่มีรายได้จากแหล่งอื่น เช่น จากอสังหาริมทรัพย์ (ค่าเช่าที่ดิน) หรือจากธุรกิจการค้ากลับได้รับการกระทบกระเทือนน้อยมาก ดังนั้น คนชั้นสูง เจ้านาย

ขุนนางผู้ใหญ่ พ่อค้านักธุรกิจ (ชาวจีนและชาวต่างประเทศตะวันตก) จะได้รับผลกระทบต่อภาษีระบบใหม่นี้ไม่น้อยมาก สร้างความไม่พอใจให้กับคนชั้นกลางเป็นอย่างสูง (การเริ่มพูดจากันในเรื่องของ taxation กับ representation ก็มีปรากฏบ้างในหน้าหนังสือพิมพ์ที่เป็นภาษาอังกฤษ เช่น *Bangkok Time* (May 3, 1932) หรือในกรณีที่รัชกาลที่ 7 ทรงพิจารณาเรื่องการกำหนดภาษีก็ทรงปรารถนาโดยใช้วลีภาษาอังกฤษอันเป็นคำขวัญของการปฏิวัติอเมริกันว่า ทรงเกรงเรื่องของ no taxation without representation เมื่อ 16 พฤษภาคม 2475 เพียงกว่า 1 เดือนก่อนการยึดอำนาจ

เมื่อรัฐบาลประสบปัญหาเศรษฐกิจและการขาดเงิน ก็เป็นเรื่องธรรมดาที่จะต้องขึ้นภาษีอากรหรือไม่ก็หาเงินกู้ ในกรณีของรัฐบาลสยามตอนนี้การกู้เงินจากต่างประเทศจะเป็นหนทางต้นดั่งที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้นรัฐบาลก็มีทางเลือกเหลือเพียงการขึ้นภาษีพร้อมๆกับการตัดรายจ่ายของงบประมาณในการขึ้นภาษีดังกล่าวก็ต้องเสี่ยงไปว่าจะเก็บจากใครหรือกลุ่มใด ซึ่งในสังคมสยามก็มีคนชั้นสูง คนชั้นกลาง และคนชั้นล่าง น่าสนใจว่าในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวเศรษฐกิจของรัฐบาลรัชกาลที่ 7 นี้ ได้กลายเป็นสิ่งที่กระทบกระเทือนต่อคนชั้นกลาง (ซึ่งรวมทั้งข้าราชการระดับกลาง) มากที่สุด คือ ด้านหนึ่งตัดรายจ่ายซึ่งทำให้ต้องลดจำนวนข้าราชการลง (ดุลยภาพ) อันเป็นมาตรการที่เคยใช้มาแล้วตอนต้นรัชกาลที่ 7 ข้ออ้างเมื่อมีดุลยภาพครั้งแรกว่ามีข้าราชการล้นงานจากการบรรจุกันมากมายในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นข้ออ้างที่พอจะรับฟังได้ และผู้ที่ถูกปลดออกไปก็ยังสามารถไปหางานทางภาคเอกชนได้อยู่ แต่ในดุลยภาพครั้งที่สองนี้ดูเหมือนว่าข้ออ้างคนล้นงานก็ไม่มี และผู้ที่ถูกปลดออกไปก็หางานทำได้ยากยิ่ง สร้างความไม่พอใจให้กับผู้ถูกปลด และสร้างความหวุ่นหวายให้กับข้าราชการระดับกลางและระดับล่างว่าตนเองอาจเป็นผู้ที่จะถูกปลดได้เช่นกัน

ดังนั้นในการตัดทอนรายจ่ายของรัฐบาล ชนชั้นกลาง (โดยเฉพาะที่อยู่ในราชการ) ถูกกระทบหนัก ในอีกด้านหนึ่งในการเก็บภาษีใหม่คือภาษีรายได้ ก็คนชั้นกลางอีกนั่นแหละที่ถูกกระทบเช่นกันดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น น่าสังเกตว่าในการดำเนินนโยบายนี้รัฐบาลไม่เล็งไปที่คนชั้นสูงหรือคนชั้นล่าง โดยที่ด้านหนึ่งการไม่เก็บภาษีเงินได้จากคนชั้นสูงจะใช้ข้ออ้างว่าเก็บได้ยากเย็น รัฐบาลไม่มีองค์กรหรือเครื่องมือที่จะปฏิบัติได้ แต่ในทางกลับกัน การที่คนชั้นสูงไม่ต้องเสียภาษีในอัตราสูงก็ถูกมองว่ารัฐยกเว้นให้กับคนในชนชั้นเดียวกันของตน สำหรับคนชั้นล่างซึ่งต้องเสียภาษีเป็นเงินรัฐอุปการอยู่แล้ว รวมทั้งต้องเสียอากรค่านา รัฐก็ไม่สามารถจะเก็บภาษีมากไปกว่านี้ได้ (ทั้งยังลดให้เสียอีกด้วยซ้ำ) ในด้านหนึ่งก็หวั่นเกรงความไม่สงบที่จะเกิดขึ้นจากชาวไร่ชาวนาดังข้อสังเกตข้างต้นในเรื่อง “ภาษี” และ “ผู้แทน” (ในกรณีพม่าอาณานิคมของอังกฤษ ซึ่งในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำนั้นหันไปเก็บภาษีจากชนชั้นล่าง อันเป็นสาเหตุหนึ่งของการกบฏของชาวไร่ชาวนาที่รู้จักกันในนามของ “กบฏชายาซาน” หรือ “สล่าซาน” ในปี 2473-75) สำหรับชาวไร่ชาวนาไทยในขณะนั้นจะมีความสำคัญทางการเมืองสูงหรือไม่ และถ้าหากถูกบีบบังคับในเรื่องภาษีแล้วจะก่อการลุกฮือขึ้นหรือไม่ ก็ยังเป็นเรื่องที่ยังมีคำถามอยู่ แต่จากความหวุ่นวิตกของรัฐบาลสมัยรัชกาลที่ 7 ในเรื่อง taxation และ representation ก็ทำให้รัฐบาลมิได้มีมาตรการด้านภาษีต่อชนชั้นล่าง และก็ไม่มีมาตรการภาษีต่อชนชั้นสูงเช่นกัน กลับไปมุ่งอยู่ที่ชนชั้นกลาง โดยมองข้ามคนชั้นกลางโดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าราชการที่อยู่ใกล้ศูนย์กลางแห่งอำนาจ และเป็นฐานของการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เอง ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องที่น่าจะเข้าใจได้ไม่ยากนักว่า การยึดอำนาจ 2475 ในที่สุดก็มาจากกลุ่มที่ได้รับความกระทบกระเทือนทางเศรษฐกิจโดยตรง นั่นคือกลุ่มคนชั้นกลางที่มีคณะราษฎรขึ้นมาเป็นตัวแทน⁵⁷

สรุป

การยึดอำนาจ 2475 เป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของสยาม การที่จะทำความเข้าใจกรณีนี้ได้ จะต้องดูภูมิหลังของความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิหลังของการปฏิรูปสังคมในเกือบจะทุกด้านนับตั้งแต่ตอนกลางสมัยรัตนโกสินทร์ และที่สำคัญอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 คือการสร้างระบบราชการชั้นใหม่ตามแบบตะวันตก และการสร้างข้าราชการแบบใหม่ที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตก (ทั้งในและจากต่างประเทศ) การปฏิรูป หรือ “การเปิดประเทศ” (ซึ่งน่าจะถือได้ว่าเป็นฉากแรก ๆ ของการนำไปสู่ 2475) นี้ ย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะนำมาซึ่งชนกลุ่มใหม่ “ชนชั้นกลาง” และความคิดใหม่ ๆ เช่น ความคิดลัทธิชาตินิยมและประชาธิปไตย และเมื่อกลุ่มคนรุ่นใหม่เติบโตขึ้นพร้อมด้วยความคิดใหม่เหล่านี้ยังพัฒนาและขยายตัวออกไปตามกระแสของกาลเวลาและความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของสังคม ขณะที่ในเบื้องสูงของอำนาจการปกครองกลับเขม็งเกลียวและกระจุกตัวอยู่ ทั้งยังมีที่ท่าว่าผู้อยู่ในอำนาจไม่สามารถปรับตัวได้ทันต่อสถานการณ์ หรือ “ไม่พร้อม” ที่จะเปลี่ยนแปลง ก็ดูจะเป็นเรื่องธรรมดาที่ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นได้ และในที่สุดก็ระเบิดออกมาในรูปของการใช้กำลังของการยึดอำนาจ 24 มิถุนายน 2475 ฉะนั้นปัจจัยด้านอุดมการณ์และการก่อตัวของชนชั้นใหม่ จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญของการยึดอำนาจ 2475 เป็นปัจจัยหลักที่สั่งสมมาเป็นระยะเวลายาวพอสมควร (ประมาณ 40 ปี หากจะนับอย่างง่าย ๆ จากจุดของการปฏิรูป 2435 ถึงการยึดอำนาจ 2475) เมื่อเกิดสภาพของความอ่อนแอในการปกครองในสมัยรัฐบาลของรัชกาลที่ 7 ประจวบกับเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก (ซึ่งถือได้ว่าเป็นฉาก

สุดท้ายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์) ก็กลายเป็นปัจจัยเฉพาะหน้าหรือตัวเร่งให้มีการยึดอำนาจเกิดขึ้น การทำความเข้าใจต่อ 2475 จะต้องดูทั้งสองด้านดังกล่าว มิฉะนั้นก็อาจจะวนเวียนอยู่กับปัญหาของ “ความพร้อมหรือไม่พร้อมของสยาม” หรือ “ปัญหาการชิงสุกก่อนห่าม” หรือไม่ว่า “ปัญหาแนวพระราชดำริ” ทั้งหลาย ที่วนเวียนอยู่แบบหาทางออกไม่ได้ในวงวิชาการทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์ของไทย

เชิงอรรถ

1. เสลา เลขะรุจิ, “คณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475” ใน *บันทึกเชิงประวัติศาสตร์ 43 ปี เมื่อมวลชนเป็นใหญ่ในสยาม* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ประชาชน, น.ป.ป.), หน้า 47-48. ในเรื่องรายละเอียดของการวางแผนและการยึดอำนาจนี้ โปรดดู ชัยวัฒน์ บุณนาค, “การปฏิวัติเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475,” เอกสารโรเนียวเสนาอินสัมมนาผลวิจัยทางประวัติศาสตร์เรื่อง *คณะราษฎรในประวัติศาสตร์ไทย* (กรุงเทพฯ: วิทยาลัยเกริก 9-10 พฤษภาคม 2528) ดูประกอบใน Kenneth Perry Landon, *Siam in Transition* (New York: Greenwood Press, 1939), Chapter 1, รวมทั้ง Baron de Lapomarede, “The Setting of the Siamese Revolution,” *Pacific Affairs*, 7:3 (September 1934), pp. 251-59.
2. ประเสริฐ ปัทมะสุนนท์, *รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี 2475-2517* (กรุงเทพฯ: ชุมชนช่าง, 2517), หน้า 6-8.
3. นเรศ นโรปกรณ์, *100 ปี พระยาพหล* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2531), หน้า 147.
4. เรื่องเดียวกัน, หน้า 148.
5. ประเสริฐ ปัทมะสุนนท์, *รัฐสภาไทย...* หน้า 9-10.
6. เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.
7. เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.
8. เดือน บุณนาค และ ไพโรจน์ ชัยนาม, *คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ* (พระนคร: โรงพิมพ์นิติสาส์น, 2477), หน้า 15.
9. ดูรายชื่อสมาชิกคณะราษฎรและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชุดแรกนี้ได้ใน ประเสริฐ ปัทมะสุนนท์, *รัฐสภาไทย...* หน้า 1-5, 17-20.
10. ปรีดี พนมยงค์, *บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์นิติเวช, 2515), หน้า 6-7 และ 19.
11. นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “ความนึกคิดของราษฎรต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจในทศวรรษที่ 2470” *วารสารธรรมศาสตร์*, 4:3 (กันยายน 2528), หน้า 94-133.
12. *คำพิพากษาศาลพิเศษ พุทธศักราช 2482 เรื่องกบฏ* (พระนคร: กรมโฆษณาการ 2482), หน้า 23, เน้นโดยผู้เขียน.

13. David K. Wyatt, *The Politics of Reform in Thailand* (New Haven: Yale University Press, 1969), Chapter 2.

14. *บันทึกพระยาทรงสุรเดช*, (นรินดี เศรษฐบุศกร และชาญวิทย์ เกษตรศิริ บรรณาธิการ, พระนคร: 2514), หน้า 22, โปรดสังเกตุว่าในวันที่ 24 มิถุนายนนั้น พระประศาสน์พิทยายุทธ มียศเป็น “นายพันโท” ไม่ใช่ “นายพันเอก” และโปรดสังเกตุว่าจำนวนของ “ผู้ก่อการฯ” ทั้งผู้ก่อการฯเองและนักวิชาการมักให้ตัวเลขไว้ไม่ตรงกัน กุหลาบ สายประดิษฐ์ให้ไว้ 115 นาย (เบื้องหลังปฏิวัติ), ธวัช มกรารพงศ์ ซึ่งแบ่งผู้ก่อการฯออกเป็น senior และ junior officers ใน Thawatt Mokarapong, *History of the Thai Revolution* (Bangkok: Chalermnit, 1972), หน้า 241-43 ให้ไว้ 114 นาย ส่วนปรีดี พนมยงค์ (*บางเรื่องเกี่ยวกับ...*) ให้ไว้ “100 คนเศษ” ประยูร ภมรมนตรีให้ไว้ 98 นาย (*บันทึกเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475*), หน้า 110-16 ในขณะที่ขุนศรีศราร (พระบัญญัติคุณ ปุณณะวังโส), “ทำไมจึงเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475,” *วารสารธรรมศาสตร์*, 13:1 (มีนาคม 2527), หน้า 82-99 ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, *รัฐสภาไทย...*, หน้า 1-5, ให้ไว้ 99 นาย และธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ ให้ไว้ “102 นาย” (วิทยานิพนธ์ “*รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ.2476*” ซึ่งได้รับการจัดพิมพ์เป็นหนังสือในชื่อเรื่อง *2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ร่วมกับ สถาบันเอเชียศึกษา, 2543) และดูบทพิสูจน์ของธำรงค์ศักดิ์ในภาคผนวกหนังสือเล่มนี้ (*2475 : การปฏิวัติสยาม*)

ในที่นี้ใช้ตัวเลขจำนวนสมาชิกคณะราษฎร 102 นาย ตามหลักฐานเอกสารและการพิสูจน์ที่น่าเชื่อถือของธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์

15. กุหลาบ สายประดิษฐ์, *เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475*, (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยพานิช, 2490), หน้า 109.

16. ปรีดี พนมยงค์, *บางเรื่องเกี่ยวกับ...*, หน้า 1.

17. ประยูร ภมรมนตรี, *ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2518), หน้า 100-2.

18. เรื่องเดียวกัน,

19. เสถียร สุภโสภณ, *ชีวิตทางการเมืองของ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วัชรินทร์, 2514), หน้า 3-5.

20. ปรีดี พนมยงค์, *บางเรื่องเกี่ยวกับ...*, หน้า 3-4.

21. ประยูร ภมรมนตรี, *ชีวิต 5 แผ่นดิน...*, หน้า 147-8.

22. Benjamin A. Batson, *The End of the Absolute Monarchy in Siam*, (Singapore: Oxford University Press), p. 241, ฉบับแปลภาษาไทยชื่อเรื่อง *อวสาน สมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม*, แปลโดย พรณงาม เก่าธรรมสาร สดใส ชันติวรวงศ์ และ ศศิธร รัชนี้ ณ อยุธยา (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2543) และดู หลวงวิจิตรวาทการ, *การเมืองการปกครองของกรุงสยาม* (พระนคร: สำนักพิมพ์ไทยใหม่, 2475), หน้า 85-117, ซึ่งให้เหตุผลว่าสาเหตุของ 2475 มาจากการที่รัชกาลที่ 7 ทรงแต่งตั้งเจ้าเข้ารับราชการมากเกินไป การบริหารราชการมิได้มีการเปิดเผยต่อมหาชน ความไม่พอใจของนักหนังสือพิมพ์ และท้ายที่สุดมาตรการดุลยภาพที่ปลดข้าราชการออกกับการเพิ่มภาษีรายได้ นอกจากนี้โปรดดู ธงชัย วินิจจะกุล “กำเนิดประชาธิปไตยไทย: คำอธิบายสองแนวทาง,” *จดหมายข่าวมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 3:3 (กันยายน 2532) ซึ่งชี้ให้เห็นความแตกต่างของแนวความคิด 2 ทางในการมอง 2475 นั่นคือ ด้านหนึ่งเป็นการมองว่าประชาธิปไตยเป็นเรื่องที่กำลังดำเนินมาด้วยดีแล้วในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อีกด้านหนึ่งประชาธิปไตยเป็นเรื่องของการต่อสู้เพื่อให้ได้มา

23. รอง ศยามานนท์, *ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ*, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช 2520) หน้า 34.

24. ม.ล.วัลย์วิภา จรุงโรจน์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2468-2477)”, 2520, หน้า 134.

25. เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “ความจำเป็นทางประวัติศาสตร์ของการเคลื่อนไหว 24 มิถุนายน 2475,” *วารสารธรรมศาสตร์*, 11:2 (มิถุนายน 2525) หน้า 68.

26. เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์, *การปฏิวัติ 2475* (พระนคร: แพร์พิทยา 2514), หน้า 125.

27. ร.ด.เหรียญ ศรีจันทร์ และ ร.ด.เนตร พูนวิวัฒน์, *กบฏ ร.ศ.130* (กรุงเทพฯ: ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2517), หน้า 36-37.

28. ชีเกฮารุ ทานาเบ้, “การชลประทานเพื่อการเกษตรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย” *วารสารธรรมศาสตร์*, 5:2 (ตุลาคม 2518-มกราคม 2519), หน้า 85-94, และดู สุนทรী อาสะไวย์, *ประวัติศาสตร์องรังสิต: การพัฒนาที่ดินและผลกระทบต่อสังคม พ.ศ.2431-2457*, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2530)

29. James C. Ingram, *Economic Changes in Thailand 1850-1970* (Stanford:

Stanford University Press, 1971) p. 44.

30. ในประเด็นนี้ดูรายงานการสำรวจเศรษฐกิจไทย 2 ชั้น คือ Carl C. Zimmerman, *Siam: Rural Economic Survey 1930-31* (Bangkok: 1931) และ James M. Andrews, *Siam 2nd Rural Economic Survey 1934-35* (Bangkok: 1935) อนึ่งในงานชิ้นแรกได้มีคำแปลภาษาไทย คือ ชิม วีระไวทยะ, *การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทสยาม* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525) ซึ่งได้สรุปไว้ว่าปัญหาชาวนาไรที่ดินจะมีมากในเขตใกล้เมืองหลวง และปัญหาชาวนาไรที่ดินนี้มีตามลำดับคือ 36% ในภาคกลาง 27% ในภาคเหนือ 18% ในอีสาน และ 14% ในภาคใต้ และโปรดดูประกอบจาก James C. Ingram, (ข้างต้น) หน้า 65-69.

31. “สัมภาษณ์เสด็จ เสาวกพงศ์” *ชีวิตบ้านเรา*, 2 : 6 (กรกฎาคม 2523), เน้นโดยผู้เขียน.

32. กุหลาบ สายประดิษฐ์, *เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475*, หน้า 55-56.

33. ประยูร ภมรมนตรี, *บันทึกเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2517), หน้า 3.

34. *บันทึกพระยาทรงสุรเดช* หน้า 24, ในเรื่องเกี่ยวกับพระราชวงศ์นี้ปรากฏว่ารัชกาลที่ 4 ทรงมีพระโอรสและธิดา 82 พระองค์จากพระมเหสีและเจ้าจอม 54 รัชกาลที่ 5 ทรงมี 77 พระองค์จากพระมเหสีและเจ้าจอม 76 และในปี 2472 นั้น เจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการของรัชกาลที่ 7 ให้มีการสำรวจทำทะเบียนรายละเอียดพระราชวงศ์ที่รับราชการในกระทรวงต่าง ๆ 9 กระทรวง รวมทั้งราชบัณฑิตยสภา ปรากฏว่ามีพระราชวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไป (ไม่นับหม่อมราชวงศ์หรือหม่อมหลวงซึ่งไม่ถูกนับรวมว่าเป็น “เจ้า”) รับราชการอยู่ในขณะนั้นรวม 144 พระองค์ แบ่งตามลำดับเป็นกลาโหม 41 พระองค์, มหาดไทย 27 พระองค์, พาณิชยและคมนาคม 20 พระองค์, พระคลังมหาสมบัติ 13 พระองค์, วัง 10 พระองค์, การต่างประเทศ 8 พระองค์, ยุติธรรม 6 พระองค์, เกษตรธิการ 5 พระองค์, ธรรมการ 4 พระองค์, ทหารเรือ 3 พระองค์, และราชบัณฑิตยสภา 7 พระองค์ อนึ่งในปี 2475 นั้นในจำนวนกระทรวงที่มีอยู่ในขณะนั้น 10 กระทรวง มีเสนาบดีที่เป็นพระราชวงศ์ 6 พระองค์ (กลาโหม-กรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกร, มหาดไทย-กรมพระนครสวรรค์วรพินิต, พาณิชยและคมนาคม-กรมพระกำแพงเพชรฯ, พระคลังมหาสมบัติ-พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม, การต่างประเทศ-กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ, ธรรมการ-พระองค์เจ้าธานีฯ), และเป็นขุนนางระดับเจ้าพระยา 4 ท่าน (ยุติธรรม-เจ้าพระยาสิทธิธรรมาธิเบศ, เกษตรธิการ-เจ้าพระยาพิชัยญาติ, วัง-เจ้าพระยาวรวงศา-

พิพัฒน์, มุรธาธร-เจ้าพระยามหิธร)

35. ปรีดี พนมยงค์, *บางเรื่องเกี่ยวกับ...* หน้า 2.

36. วิลาศวงศ์ พงศบุตร, *ประวัติศาสตร์ไทย* (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2521), หน้า 58.

37. David K. Wyatt, *Thailand : A Short History* (New Haven: Yale University Press, 1984) pp. 232-33.

38. Ibid., p. 233.

39. Ibid., p. 233.

40. Batson, op.cit., pp. 30-32, ข้อมูลส่วนใหญ่ในงานชิ้นนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนท้ายของบทที่ว่าด้วยวิกฤตการณ์ภายในของรัฐบาลรัชกาลที่ 7 ผู้เขียนยึดถือจากงานของ Benjamin A. Batson, *The End of the Absolute Monarchy in Siam* เป็นหลัก เพราะงานของนักวิชาการอเมริกันชิ้นนี้เป็นงานค้นคว้าที่ละเอียดแม่นยำที่สุดเท่าที่เคยมีมาเกี่ยวกับรัชสมัยของรัชกาลที่ 7 ไม่ว่าจะเขียนในภาษาไทยหรือภาษาต่างประเทศ

41. Ibid., p. 78.

42. Wyatt, op.cit., p. 239.

43. ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ชัดติยา วรรณสูตร, รวบรวม, *เอกสารการเมืองการปกครอง พ.ศ.2417-2477* (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2518), หน้า 219-20.

44. ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ และ ร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์, *กบฏ ร.ศ.130*, หน้า 265-67.

45. Batson, op.cit., pp. 37-41, 138-9, 303-7.

46. Ibid., Chapter 7.

47. สมเกียรติ วันทะนะ, “รัฐสมบูรณาญาสิทธิในสยาม 2435-2475,” เอกสารโรเนียวจากปาฐกถาทางวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 19 มีนาคม 2525.

48. จี วิลเลียม สกินเนอร์, *สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์*, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2529), บทที่ 4-5.

49. Batson, op.cit., pp. 84-6.

50. Wyatt, op.cit., p. 240.

51. Batson, op.cit., Chapter 7-8.

52. Ibid., pp. 190-4, 214, และดู ม.ล.วัลย์วิภา จุญโรจน์, “เบื้องหลังการลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหมของพระองค์เจ้าบวรเดชในปี 2474,” *วารสารธรรมศาสตร์*,

6:3 (กุมภาพันธ์-พฤษภาคม 2520), หน้า 4-26, และโปรดดู จิตรภรณ์ สุทธาวาส, “ทหารกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475” เอกสารโรเนียวโครงการประวัติศาสตร์เสวนา, วิทยาลัยครูเชียงใหม่, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และมหาวิทยาลัยพายัพ, ม.ป.ป.

53. ประยูร ภมรมนตรี, *ชีวิต 5 แผ่นดิน...*, หน้า 141-2.

54. Batson, op.cit., pp. 194-5, 217.

55. Ibid., Chapter 7.

56. Ibid., Chapter 7-8.

57. ในประเด็นเรื่องมาตรการในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและการขึ้นภาษีนี้ ขอขอบคุณ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ที่ได้ให้ข้อคิดนี้ในการบรรยายพิเศษต่อนักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อภาคแรกของปีการศึกษา 2532.

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

- กุหลาบ สายประดิษฐ์. เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยพานิช, 2490.
- เกียรติ, เรื่องของนายควง พระนคร : สำนักพิมพ์พินิจประชา, 2513.
- เกียรติชัย พงษ์พานิชย์. การปฏิวัติ 2475. พระนคร : แพร์พิทยา, 2514.
- คณะกรรมการจัดทำประวัติกองทัพไทยใน 200 ปี, ประวัติกองทัพไทย 200 ปี พ.ศ.2325-2525.
(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2525),
- จอห์นสตัน, เดวิด บรูซ. สังคมชนบทและภาคเศรษฐกิจข้าวไทย พ.ศ.2423-2473.
พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม บรรณาธิการแปล. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์, 2530.
- จำลอง อิศระรงค์. ละครการเมือง. พระนคร : บริษัทสหอุปกรณ์การพิมพ์ จำกัด, 2492.
- จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. เกิดวังปารุสร์. 3 เล่ม พิมพ์ครั้งที่ 7 พระนคร :
คลังวิทยา, 2514.
- . เจ้าชีวิต. พระนคร : คลังวิทยา, 2505.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ สมภพ มานะรังสรรค์. บรรณาธิการ. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย
จนถึง พ.ศ.2484. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย พ.ศ.2411-2475. กรุงเทพฯ
: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2523.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช และคณะ. สัตว์การเมือง. พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2514.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา วรรณสุต บรรณาธิการ. เอกสารการเมือง-การปกครองไทย
พ.ศ.2417-2477. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2518.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช และสุดี เจริญพงศ์. บรรณาธิการ. การเมือง-การปกครองไทยสมัยใหม่
: รายงานการวิจัยทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์
แห่งประเทศไทย, 2522.
- ซิมเมอร์แมน, คาร์ล ซี. การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทแห่งสยาม. ซิม วีระไวทยะ ผู้แปล
และเรียบเรียง. พระนคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525.

- เดือน บุนนาค. กฎหมายรัฐธรรมนูญและกฎหมายเลือกตั้งพิสดาร. พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2478.
- . ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโสผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก. พระนคร : เสริมวิทย์บรรณาการ, 2500.
- แถมสุข นุ่มนนท์. การทูตไทยสมัยรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2528.
- . ยังเติร์กุ่นแรก : กบฏ ร.ศ.130. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, 2522.
- แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกทรงสละราชสมบัติ. พระนคร : โรงพิมพ์ศรีกรุง, 2478.
- ไทยน้อย. (เสลา เรขะรุจิ). พระยาพหล. พระนคร : แพร์พิทยา, 2497.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมือง ในการปฏิวัติสยาม 2475. กรุงเทพฯ : สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2533.
- . การปฏิวัติสยาม พ.ศ.2475. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ร่วมกับ โครงการ 60 ปีประชาธิปไตย, 2535.
- นรนิต เศรษฐบุตร และชาญวิทย์ เกษตรศิริ บรรณาธิการ. บันทึกพระยาทรงสุรเดช. พระนคร : 2514.
- นเรศ นโรปกรณ์. 100 ปีพระยาพหลฯ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2531.
- ประยูร ภมรมนตรี, พล.ท. ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า. กรุงเทพฯ : บรรณกิจเทรตดิ่ง, 2518.
- . บันทึกเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ว่าด้วยกำเนิด ความมุ่งหมาย การปฏิบัติ ความสำเร็จและความผิดพลาด. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2517.
- ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์. รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517). กรุงเทพฯ : ช.ชุมนุมช่าง, 2517.
- ปรีดี พนมยงค์. คำอธิบายกฎหมายปกครอง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นิติเวช, 2513.
- . บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นิติเวช, 2515.
- . ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.
- มณี ศิริวรสาร, คุณหญิง. ชีวิตเหมือนฝัน กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2537
- รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย : บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ.2475-2530. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2532.

- เรื่องของเจ้าพระยามหิธร. (ลออ ไกรฤกษ์). พระนคร : โรงพิมพ์ศิริณสาร, 2499.
เลขาวิจารณ์, หลวง. ผู้รวบรวม. รวมปาฐกถาซึ่งแสดงที่สามัคยาจารย์สมาคมตั้งแต่ พ.ศ.2470-
2474. พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2474.
- เลื่อน ศรภักย์วินิช. ฝันร้ายของข้าพเจ้า. พระนคร : สำนักพิมพ์ศรภักย์, 2512.
- วิจิตรวาทการ, หลวง. การเมืองการปกครองของกรุงสยาม. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยใหม่,
2475.
- . คณะการเมือง. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยใหม่, 2475.
- วิชัย บำรุงฤทธิ, ผู้รวบรวม. บันทึกนักปฏิวัติไทย. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2517.
- วิจิตวงศ์ ณ บ่อมเพชร และคณะ. คณะราษฎรในประวัติศาสตร์ไทย. เอกสารประกอบ
การสัมมนาผลงานวิจัยทางประวัติศาสตร์ ครั้งที่ 1 โดยสำนักวิจัยและพัฒนา ร่วมกับ
คณะศิลปศาสตร์ วิทยาลัยเกริก 9-10 พฤษภาคม พ.ศ.2528.
- วิลาศวงศ์ พงศบุตร. ประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2521.
- วุฒิชัย มุลศิลป์. แนวความคิดทางการศึกษาไทย 2411-2475. กรุงเทพฯ : พันนี้พับลิชชิง,
2526.
- สกินเนอร์, วิลเลียม เจ. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. ชาญวิทย์
เกษตรศิริ บรรณาธิการแปล. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์, 2529.
- สนธิ เดชานันท์, ผู้รวบรวม. แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตย
ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์ไทยเขมม, 2519.
- สนิท เจริญรัฐ. โอ้วา.....อาณาจักรอยุธยา. พระนคร : แพร์พิทยา, 2507.
- สว่าง ลานเหลือ. 37 ปี แห่งการปฏิวัติ. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
รามคำแหง, 2514.
- สารานุประพันธ์, หลวง. บันไดการเมือง. พระนคร : ม.ป.ท., 2479.
- สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รวมกฎหมายรัฐธรรมนูญ (2475-2521), กรุงเทพฯ : รัฐสภา, 2523.
- สำรวจ กาญจนสิทธิ์. ท.ส. เจ้าคุณทรงสุเรศ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประมวลสาส์นสยาม,
ม.ป.ป.
- สิริ เปรมจิตต์, ชีวิตและงานของพลเรือตรีอวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
บำรุงนุกุลกิจ, 2521

สุนทรী อาสะวไวย. ประวัติคลองรังสิต : การพัฒนาที่ดินและผลกระทบต่อสังคม พ.ศ.2431-2457. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.

สุพจน์ ดำนดระกุล. พระปกเกล้าฯกับคณะราษฎร. กรุงเทพฯ : จีวรวรรณสรณ์, 2526.

เสลา เจะระจุ. ประสบการณ์ 34 ปี แห่งระบอบประชาธิปไตย. พระนคร : แพร์พิทยา, 2509.

..... 1 ศตวรรษหนังสือพิมพ์ไทย. พระนคร : รวมสาส์น, 2510.

เสถียร สุกโสมณ. ชีวิตทางการเมืองของ พ.อ.พระยาอุทิศอินทร์. พระนคร, วัชรินทร์การพิมพ์, 2514.

ไสว สุทธิพิทักษ์. ดร.ปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพฯ : บทวิจารณ์พิมพ์, 2526.

หัด ดาวเรือง. เบื้องหลังสังหารโหด 4 อดีตรัฐมนตรี (ชีวิตและงานสื่ออดีตรัฐมนตรี), พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสาส์น, 2508.

หลุย คีรีวัตร. ประชาธิปไตย 17 ปี. พระนคร : โรงพิมพ์วิบูลกิจ, 2493.

เหรียญ ศรีจันทร์, ร.ต. และ เนตร พูนวิวัฒน์, ร.ต. กบฏ ร.ศ.130. กรุงเทพฯ : ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2517.

อ. พิบูลสงคราม. จอมพล ป. พิบูลสงคราม. 5 เล่ม กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มนตรี, 2518.

อัจฉราพร กมฺพิสมัย. ปัญหาภายในสังคมไทยก่อนการปฏิวัติ 2475 : ภาพสะท้อนจากงานเขียนทางหนังสือพิมพ์เอกสารวิจัยอันดับที่ 28 สถาบันไทยคดีศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532.

เอกสารการสัมมนาวิชาการเรื่อง รัตนโกสินทร์ : การเมืองการปกครองสมัยประชาธิปไตย. ณ ห้องประชุมหอสมุดวิทยาลัยครูสวนสุนันทา วันที่ 13-15 ธันวาคม 2532.

ฮอลล์, ดี.จี.อี. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 2 ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ อาพันธ์ กาญจนพันธ์ บรรณาธิการแปล. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522.

บทความภาษาไทย

เกษม สิริสัมพันธ์ และนิออน สนิทวงศ์. “แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.” สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 5 : 3 (ธันวาคม-กุมภาพันธ์ 2511) : 25-44.

จิตราภรณ์ สุทธาวาส. “ทหารกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475.” เอกสารโรเนียว

โครงการประวัติศาสตร์เสวนา วิทยาลัยครูเชียงใหม่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ มหาวิทยาลัยพายัพ, ม.ป.ป.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. "ปรีดี พนมยงค์ กับการเมืองไทย." จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ 3 : 3 (เมษายน-มิถุนายน 2519) : 76-81.

_____. "ผู้นำแต่ละรุ่นในประวัติศาสตร์." วารสารธรรมศาสตร์ 3 : 3 (พฤษภาคม 2517) : 94-115.

ณรงค์ พ่วงพิศ. "การเมืองไทยสมัยใหม่ยุคปรับปรุงประเทศตามแบบตะวันตก." วารสาร ประวัติศาสตร์ 3 : 3 (กันยายน-ธันวาคม 2521) : 1-23.

_____. "150 ปี ของการประนีประนอมทางการเมืองในหมู่ผู้นำไทย." วารสารประวัติศาสตร์ 5 : 3 (กันยายน-ธันวาคม 2524) : 1-33.

ทานาเบ้, ชีเกฮารุ. "การชลประทานเพื่อการเกษตรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย." วารสาร ธรรมศาสตร์ 5 : 2 (ตุลาคม 2518-มกราคม 2519) : 85-94.

ธงชัย วินิจจะกุล. "กำเนิดประชาธิปไตยไทย : คำอธิบายสองแนวทาง." จัดหมายข่าวมูลนิธิ โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 3 : 3 (กันยายน 2532).

ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. "การเมืองไทยในระบบสภาผู้แทนราษฎร : การเลือกตั้งครั้งแรก พ.ศ.2476." ศิลปวัฒนธรรม 9 : 8 (มิถุนายน 2531) : 62-85. และ 9 : 9 (กรกฎาคม 2531) : 68-75.

_____. "คดีกบฏ พ.ศ.2482 : บทสรุปของการต่อสู้ทางการเมืองหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง," เอกสารประกอบการเสวนาทางวิชาการเรื่อง 50 ปี อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย : ทบทวนประวัติศาสตร์คณะราษฎร จัดโดย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ.2532 ณ ห้องประชุมชั้น 7 ตึกเอกนาระสงศ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

_____. "1 ปีหลังการปฏิวัติ 2475" รัฐศาสตร์สาร 17 : 2 (2535) : 1-66.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. "กบฏบวรเดช : การเมืองของประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ของการเมือง." วารสารธรรมศาสตร์ 13 : 1 (มีนาคม 2527) : 92-118.

_____. "ความนึกคิดของราษฎรต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจในทศวรรษที่ 2470." วารสารธรรมศาสตร์ 14 : 3 (กันยายน 2528) : 94-133.

_____. "การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ของสยาม : พรหมแดนแห่งความรู้." วารสาร ธรรมศาสตร์ 11 : 2 (มิถุนายน 2525)

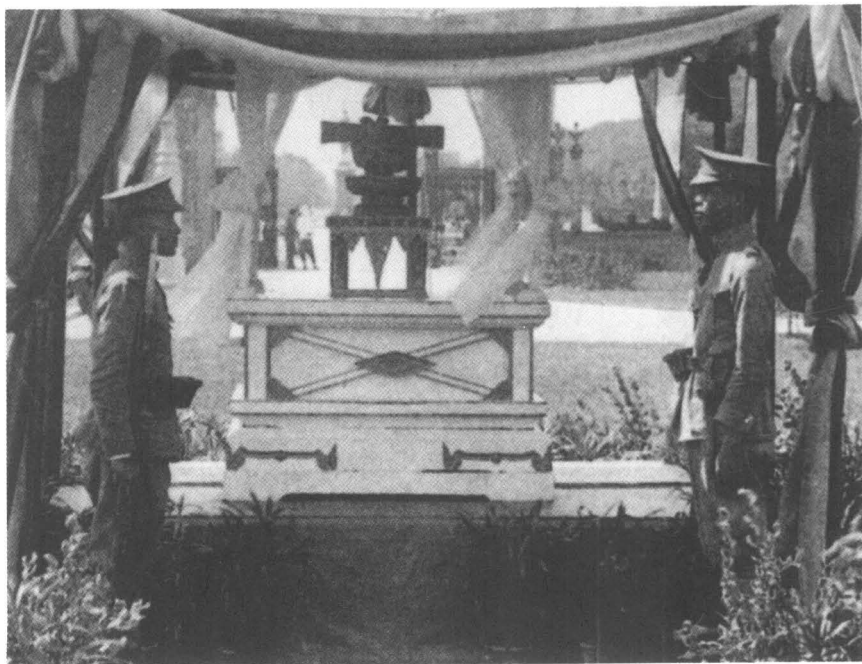
- ชาญชัย รัตนวิบูลย์. “บทบาทของอภิรัฐมนตรีสภาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.” วิทยานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2519.
- ธงชัย พึ่งกันไทย. “ลัทธิคอมมิวนิสต์และนโยบายต่อต้านของรัฐบาลไทย พ.ศ.2468-2500.” วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.
- ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. “รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ.2476” วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. “ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของการเปลี่ยนแปลงการปกครองสยามระหว่าง พ.ศ.2470-2480.” วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
- นัยนา หงษ์ทองคำ. “พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและคณะราษฎร.” วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.
- รัตนา เมฆนันทไพศิฐ. “การเมืองกับกฎหมายการพิมพ์ (พ.ศ.2453-2487).” วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531.
- วัลย์วิภา จรูญโรจน์, ม.ล. “แนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว : การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์.” วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.
- วีณา มโนพิโมกษ์. “ความขัดแย้งภายในคณะราษฎร.” วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.
- สุดี เจริญพงศ์. “ปฏิกริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเคลื่อนไหวตามแนวความคิดประชาธิปไตยและสังคมนิยมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475.” วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.
- อัจฉราพร กุมทพิสมัย. “กบฏ ร.ศ.130 : ศึกษากรณีการปฏิรูปทางการเมืองการปกครองและกลุ่ม “ทหารใหม่”. วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

หนังสือและบทความภาษาอังกฤษ

- Anderson, Benedict. **Imagined Community: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.** Thetford: Norfolk, 1983.
- Andrews, James M. **Siam 2nd Rural Economic Survey 1934-1935.** Bangkok, 1935.
- Batson, Benjamin Arthur. **The End of the Absolute Monarchy in Siam.** Singapore: Oxford University Press, 1984.
- . (ed). **Siam's Political Future : Documents from the End of the Absolute Monarchy.** New York : Cornell University, Southeast Asia Program Data Paper no. 96, 1974.
- Coast, John. **Some Aspects of Siamese Politics.** New York : Institute of Pacific Relations, 1953.
- Crosby, Sir Josiah. **Siam : the crossroads.** London : Hollis and Carter, LTD., 1945.
- Girling, J.L.S. **The Bureaucratic Polity in Modernizing Societies** Singapore : Institute of Southeast Asian Studies, Occasional paper No.64, 1981.
- . **Thailand : Society and Politics.** Ithaca : Cornell University Press, 1981.
- Ingram, James C. **Economic Changes in Thailand 1850-1970.** StanFord : Stanford University Press, 1971.
- Landon, Kenneth Perry. **Siam in Transition.** London : Oxford University Press, 1939.
- Lapomarede, Baron de. "The Setting of the Siamese Revolution." **Pacific Affairs** 7 : 3 (September 1934).
- Neuchterlein, Donald E. **Thailand and the Struggle for Southeast Asia.** New York : Cornell University Press, 1965.
- Ray, Jayanta Kumer. **Portraits of Thai Politics.** Orient Longman Ltd., 1972.
- Riggs, Fred W. **Thailand : The Modernization of a Bureaucratic Polity.** Honolulu : East-West Center Press, 1966.
- Sarasas, Phra. **My Country Thailand.** Tokyo : Maruzen Company., 1942.

- Siffin, Williams J. **The Thai Bureaucracy : Institutional Change and Development.**
Honolulu : East-West Center Press, 1966.
- Sivaram, M. **The New Siam in the Making : A Survey of the Political Transition in Siam 1932-1936.** Bangkok : Stationers Printiny Press, 1936.
- Skinner, William. **Chinese Society in Thailand.** New York : Cornell University Press, 1962.
- Thawatt Mokarapong. **History of the Thai Revolution : A study in Political Behavior.**
Bangkok : Chalermnit, 1972.
- Thompson, Virginia. **Thailand : The New Siam.** New York : Paragon Book Reprint Corporation, 1967.
- Vella, Walter Francis. **Chaiyo! The Role King Vajiravudh and the Development of Thai Nationalism** Honolulu : University Press of Hawaii, 1978.
- . **The Impact of the West on Gouvernment in Thailand,** (Berkley : California University Press, 1951),
- Wilson, David A. **Politics in Thailand.** Ithaca, New York : Cornell University Press, 1962.
- Wyatt, David K. **The Politics of Reform in Thailand : Education in the Reign of King Chulalongkorn** New Haven : Yale University Press, 1969.
- . **Thailand : A Short History.** New Haven : Yale University Press, 1984.
- Zimmerman, Carle C. **Siam : Rural Economic Survey 1930-31** Bangkok : The Bangkok Times Press, Ltd.,1931.

“อันหนึ่ง อำนาจล้ายอดยิ่งในสยาม
กฎหมายมีใจความว่าหมู่เขาเป็นเจ้า
คือว่าโฮมกันเข้าชาวเขาเหม็ดหมู่
อันมีอยู่บ่อน้อยสิบสองล้านเศษปลาย
เขาทั้งหลายได้เป็นเจ้าเองโดยชอบ
การจักกอปรก่อดังกฎหมายขึ้นแมนหมู่เขา
เป็นจั้งใจเจ้าพี่น้องมองเห็นป้องแปงทางแต่หรือ
หรือว่ายังมีวัดมีตมณัถ์กวมกลุ่ม”

คำกลอนพาคณู้อีสาน

“บรรยายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม”

โดย ขุนพรมประศาสน์ พ.ศ.2475

ภาคผนวก

เอกสารประวัติศาสตร์ 2475

รวบรวมโดย

ธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์

ภาคผนวก

ตอนที่ 1	หน้า
1. กระแสพระราชดำรัสในการประชุมใหญ่กระทรวงกลาโหม วันที่ 19 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2474	103
2. พระบรมราโชวาทพระราชทานในที่ประชุมนายทหาร เมื่อ วันที่ 5 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2474 เรื่องการเงินฝืดเคือง	108
3. พระบรมราโชวาทในการพระราชทานกระบี่แก่นักเรียนนายร้อย วันที่ 24 มีนาคม พุทธศักราช 2474	114
4. ข่าวดทاربก : เปลี่ยนแปลงโครงสร้างกระทรวงกลาโหม พุทธศักราช 2474	117
5. ประกาศเรื่องความอึดคัดฝืดเคือง วันที่ 2 มิถุนายน พุทธศักราช 2475	120
ตอนที่ 2	
6. ประกาศคณะราษฎร (ฉบับที่ 1)	123
7. หนังสือกราบบังคมทูล ลงวันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2475	127
8. รายพระนามและนามที่ถูกควบคุมโดยคณะราษฎร	128
9. ประกาศคณะราษฎร	130
10. คำประกาศของผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร วันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2475	131
11. คณะราษฎรประกาศแก่บรรดาข้าราชการ วันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2475	132

12. คำสั่งแผนกตำรวจ	133
13. คำสั่งแต่งตั้งผู้รักษาการตำแหน่งอธิบดีกรมตำรวจภูธร	134
14. คำสั่งแผนกทหารรักษาวัง	135
15. คณะราษฎรประกาศแก่หนังสือพิมพ์ วันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2475	136
16. รายงานประชุมเสนาบดีและปลัดทูลฉลองกระทรวงต่าง ๆ พร้อมด้วยคณะราษฎรและข้อตกลงต่าง ๆ ที่เสนาบดีปฏิบัติ วันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2475	137
17. คำสั่งแผนกทหารเรือ	143
18. พระราชหัตถเลขาตอบคณะราษฎร วันที่ 25 มิถุนายน พุทธศักราช 2475	144
19. สำเนาโทรเลขฉบับที่ 1 ฉบับที่ 2 และสำเนาวิทยุโทรเลขทหารเรือ วันที่ 25 มิถุนายน พุทธศักราช 2475	146
20. คำสั่งถึงนายพันตำรวจเอก พระยาบุเรศผดุงกิจ วันที่ 25 มิถุนายน พุทธศักราช 2475	148
21. หนังสือทูลเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ วันที่ 25 มิถุนายน พุทธศักราช 2475	149
22. พระราชกำหนดนิติโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พุทธศักราช 2475	150
23. พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475	152
24. หนังสือทูลเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ วันที่ 27 มิถุนายน พุทธศักราช 2475	161
25. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1/2475 วันอังคารที่ 28 มิถุนายน พุทธศักราช 2475	162

26. แลงการณ์ของคณะราษฎร
วันที่ 28 มิถุนายน พุทธศักราช 2475 172
27. หนังสือกราบบังคมทูลเรื่องพระราชวงศ์กล่าวความเป็นเสี้ยนหนาม
แก่ความสงบ วันที่ 28 มิถุนายน พุทธศักราช 2475 174
28. พระราชหัตถเลขา ถึง เจ้าพระยาวรวงศาพิพัฒนา
วันที่ 28 มิถุนายน พุทธศักราช 2475 175
29. คำสั่งของประธานคณะกรรมการราษฎร
วันที่ 28 มิถุนายน พุทธศักราช 2475 176
30. ประกาศผลัดเปลี่ยนเสนาบดี ปลัดทูตลงกระทรวงต่างๆ และ
รวมกระทรวง ลงวันที่ 29 มิถุนายน พุทธศักราช 2475 177
31. ประกาศจัดระเบียบป้องกันอาณาจักร
ลงวันที่ 3 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475 179
32. ประกาศกำหนดหน้าที่เสนาบดีและตั้งคณะกรรมการกลางกลาโหม
ลงวันที่ 20 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475 182
33. แต่งตั้งคณะกรรมการกลางกลาโหม (สำเนาคำสั่งที่ 73/5834
วันที่ 26 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475 และ สำเนาคำสั่งที่
88/6536 วันที่ 12 สิงหาคม พุทธศักราช 2475) 184
34. แจ้งความประธานคณะกรรมการราษฎร (เรื่องย้ายและบรรจุนายทหาร)
ลงวันที่ 6 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475 187
35. ประกาศกระทรวงกลาโหม เรื่องนายทหารออกจากประจำการ
ลงวันที่ 9 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475 190
36. ย้ายสังกัดนายทหารวันที่ 9 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475 193
37. คำสั่งปลดข้าราชการกระทรวงกลาโหม 194
38. ประกาศยกเลิกพระราชบัญญัติองคมนตรี พุทธศักราช 2470
ลงวันที่ 14 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475 197

39. ประกาศเลิกอภิรัฐมนตรีสภา ลงวันที่ 14 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475	198
40. ประกาศเลิกสภาการคลัง ลงวันที่ 14 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475	199
41. ประกาศเลิกสภาป้องกันพระราชอาณาจักร ลงวันที่ 14 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475	200
42. แลงการณ์ของคณะกรรมการราษฎร ที่ 1/75 วันที่ 1 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475	201
43. บันทึกกลับ (จาก 3 แห่งด้วยกัน)	202
44. แลงการณ์เรื่องสมาคมคณะราษฎร	206
45. แลงการณ์เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ	208
46. เปลี่ยนนามกระทรวงวังกับปลัดทูลฉลอง ลงวันที่ 2 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475	210
47. แลงการณ์คณะราษฎร ที่ 6/75 วันที่ 3 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475 และกรมพระนครสวรรค์ฯ เสด็จต่างประเทศ	211
48. ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต วันที่ 4 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475	212
49. คำชี้แจงแก่คณะหนังสือพิมพ์	213
 ตอนที่ 3	
50. รายพระนามอภิรัฐมนตรีสภา พุทธศักราช 2475	214
51. รายพระนามและนามเสนาบดีกระทรวงต่างๆ พุทธศักราช 2475	215
52. คณะราษฎร 102 นาย	217
53. ตารางเปรียบเทียบรายนามสมาชิกคณะราษฎร สายทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน	220

ภาคผนวกที่ 1

กระแสพระราชดำรัสในการประชุมใหญ่กระทรวงกลาโหม¹ (วันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2474)

คราวนี้เป็นครั้งแรกที่มีการประชุมใหญ่ฯ ที่รวมกระทรวงทหารบกทหารเรือเข้าด้วยกัน² เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงอยากถือโอกาสมาในที่นี้ เพื่อจะแสดงความคิดเห็นในการที่ได้เห็นการที่ 2 กระทรวงรวมกันเข้า และเพื่อจะอธิบายความประสงค์ของการที่ให้รวมกันซึ่งเป็นของที่คิดมานานแล้ว แต่ยังไม่มีโอกาสจะกระทำ, การที่ให้รวมกระทรวงเข้าด้วยกันนี้ มีคนหลายคนคิดว่าเป็นการประหยัดเงินอย่างเดียว, แต่ที่จริงนั้น การรวมกระทรวงทั้ง 2 เข้านั้นไม่ใช่ความประสงค์ในเรื่องตัดรอนเงินต่างๆ นานา ความประสงค์สำคัญก็เพื่อประโยชน์ในการทหารมากกว่าอะไรหมด คือข้าพเจ้าเห็นว่าประเทศสยามเป็นประเทศเล็ก เรามีทหารเพื่อป้องกันตัวแท้ๆ มิควร จะทำการไปโดยไม่เหมาะสำหรับประเทศสยามเลย ประเทศใหญ่ๆ ทหารบกอาจทำการโดยไม่เกี่ยวข้องกับทหารเรือ ทหารเรือทำการไม่เกี่ยวข้องกับทหารบกก็ได้, แต่ของเราต้องใช้ชีวิตติดต่อกันอันหนึ่งอันเดียวพร้อมเพรียงกัน, การป้องกันพระราชอาณาจักร ทหารบกทหารเรือทหารอากาศต้องใช้กำลังรวมกัน ต้องติดต่อกันอย่างใกล้ชิดโดยแน่นอน เพราะฉะนั้นในระหว่างที่เราคิดเตรียมการที่จะดำเนินการป้องกันพระราชอาณาจักรอย่างไรนั้น ถ้าได้รวมหัวกันปรึกษาหารือ ก็จะเป็นผลดีกว่าที่ต่างคนต่างทำเป็นอันมาก การที่จะรวมหัวกัน, ไม่มีอะไรดีเท่าที่

¹ กระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฉบับนี้เป็นต้นฉบับเดิม ส่วนฉบับที่เผยแพร่ในช่วง พ.ศ.2474 นั้น เป็นฉบับที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตทรงปรับปรุงแก้ไขตัดทอนแล้ว

² ประกาศรวมกระทรวงทหารเรือเข้ากับกระทรวงกลาโหม ซึ่งหมายถึงทหารบก เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ.2474 รวมกันแล้วทหารเรือทหารบกอยู่ใน “กระทรวงกลาโหม”

จะรวมเป็นกระทรวงเดียวกัน นั่นเป็นทางให้การปรึกษาหรือเป็นผลสำเร็จติดต่อกันดี นอกจากในเรื่องที่จะติดต่อในทางวางแผนการป้องกันพระราชอาณาจักรแล้ว อีกอย่างหนึ่งก็คือ ทหารบกทหารเรือมีหน้าที่ทำการอย่างเดียวกัน เพราะฉะนั้น ควรจะมีระเบียบการให้เหมือนกันมากที่สุดที่จะเป็นไปได้ เว้นแต่สิ่งที่ต่างกันทางเทคนิค นอกนั้นก็จะมีสิทธิ์เหมือนกัน คือจะได้จะเสียอย่างใดก็ให้เหมือนกัน เช่น นายทหารจะได้ค่าทดแทนต่างๆ นานา ควรจะคล้ายคลึงกัน เพราะถ้านายทหารทำหน้าที่เหมือนกัน, ส่วนหน้าที่ต่างกันตามแผนก เช่น พวกนักบินก็มีสิทธิ์ต่างไป ส่วนพวกทั่วไปแล้วควรให้มีระเบียบการเหมือนกัน, แต่ก่อนก็เคยคิดเหมือนกันว่าจะทำอะไรจึงจะให้ระเบียบการคล้ายกันได้, ได้เคยตั้งอนุกรรมการสภาการป้องกันพระราชอาณาจักรขึ้นแต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จที่จะพึงทำการอย่างนั้น, เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่าการรวมกระทรวงอย่างเดียวจะทำให้ได้ผลตามนั้น, อีกอันหนึ่งก็คือ เกี่ยวแก่เรื่องการเงินเหมือนกัน แต่ไม่ใช่เรื่องการค้ารอน ในการเงินทำไมเราจึงไม่ใช่หลักการยุทธศาสตร์, หลักการรวมกำลัง ซึ่งเราต้องการที่สุด, แต่ก่อนเมื่อแยกการเงินกัน ต่างคนต่างเหมาเอาไปทำ ใครเก็บเงินได้ก็เอาไปใช้ตามเรื่อง, การที่ต่างคนต่างทำไปนั้น ไม่รู้ถึงกันว่าใครทำอะไร และไม่รู้ถึงเสนาบดีอื่นๆ คือ คณะเสนาบดีไม่รู้วาทหารทำอะไร, เพราะฉะนั้นจึงมีเสียงบ่นๆ ว่า ทหารใช้เงินเปลืองเพราะคณะรัฐบาลไม่รู้ถึงกันว่าเราทำอะไร เพราะฉะนั้นที่จะให้ความรู้สึกว่าจะทำให้ไปได้อย่างไรนั้น การเงินก็ต้องแยกเป็น 2 แผน คือ 1. รักษาส่วนที่มีอยู่แล้วให้มีอยู่ต่อไป 2. ส่วนที่จะเพิ่มเติมให้เจริญยิ่งขึ้นต่อไป กระทรวงกลาโหมก็ต้องวางแผนให้เห็นชัดว่าจะต้องทำอะไร วางกิจการให้แน่ชัดว่าจะทำอะไร แล้วก็จะได้ทราบทั่วกันว่า แผนของเราอันนี้จะทำได้เร็วช้าเพียงใดก็ตามที จะต้องหาเงินให้ได้ คือ ให้เห็นใจว่าจะทำอะไรจำเป็นเพียงใด, ดังนี้ก็เป็นผลสำเร็จ, แต่ก่อนนี้เมื่อมีเงินมาแล้วก็แบ่งย่อยๆ ออกไปไม่ได้รวมกัน สมมุติว่ารัฐบาลให้เงินมาก่อนหนึ่ง แล้วต่างคนต่างได้คนละนิด, ทหารบกได้ปืนใหญ่ 1 กระบอก, ทหารเรือได้เรือยนต์ 1 ลำ, กว่าจะสำเร็จได้ก็ช้า, แต่ถ้าเราจะแผนเสียก่อนว่า เราต้องการ

จะให้อะไรสำเร็จก่อน อะไรเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการป้องกันพระราชอาณาจักร แล้วก็ทุ่มเงินไปทางนั้น เช่นนั้นจะเป็นผลดีกว่า เช่นวางแผนการซื้อว่าจะให้ซื้อเรือรบให้ได้มากพอเสียก่อน แล้วแผนทหารบกจะต้องซื้อเครื่องบินก็ต้องซื้อให้มากต่อไป เมื่อรวมกระทรวงแล้วก็รวมกำลังเงินได้ เมื่อได้ประชุมพร้อมกันเห็นว่าเราควรจะใช้เงินทางไหนแล้วก็ทุ่มเงินไป

การวางแผนสำหรับการป้องกันพระราชอาณาจักรยอมทำได้ 2 ทาง อย่าง 1 คิดโครงการให้โต แล้วค่อย ๆ บรรลุตามโครงการต่อไปตามแต่จะทำได้ แต่ถ้าเราวางแผนอย่างนี้ในชีวิตของเราผู้ที่นั่งอยู่นี้ไม่มีให้เห็นความสำเร็จ จึงคิดว่าควรวางแผนอีกอย่าง 1 คือ ทำเป็นขั้น ๆ เราควรนึกได้ว่าถ้าข้าศึกจะมาข่มเหงเราจะต้องใช้วิธีที่ง่ายที่สุดก่อน เราก็เคยโดนมาแล้ว เช่น เมื่อปี ร.ศ.112 ใช้เรือเพียง 2 ลำเท่านั้น, เราต้องป้องกันวิธีที่ง่ายที่สุดเสียก่อนมิให้ข้าศึกใช้วิธีที่ง่ายนั้นได้, ขั้นที่ 2 มีวิธีอะไรที่เขาจะใช้ได้แล้ว เราต้องป้องกันเป็นขั้น ๆ ไป เช่นในขั้นต้นมิให้ทำอย่างปี ร.ศ.112 ได้, เพราะฉะนั้นขั้นที่ 2 ก็คือ เราจะต้องป้องกันมิให้ข้าศึกเอาเรือชนทหารขึ้นบกสำหรับตีกรุงเทพฯ มิให้เอาเรือชนเครื่องบินมาทิ้งลูกระเบิดลงกรุงเทพฯ แล้วก็ขึ้นไปเป็นขั้น ๆ เมื่อสำเร็จขั้นใดแล้วก็เขยิบไปเป็นขั้น ๆ จนสุดท้ายถ้าข้าศึกจะมาตีเรา ต้องใช้กำลังมากที่สุด, ใช้เงินทองมากที่สุด, แต่ถ้าเราจะคิดถึงผลสุดท้ายเสียทีเดียว มิให้เขามาตีได้ ก็จะไม่มีความสำเร็จเลย, เราก็ได้แต่นั่งดูความไม่สำเร็จเท่านั้น เพราะฉะนั้นเราเห็นว่าวิธีการวางแผนให้เป็นขั้น ๆ ให้ข้าศึกต้องใช้เงินมากขั้นทุกที, ทำการเข้าตียากขั้นทุกทีนั้น รู้สึกว่าเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่จะควรกระทำคือ ทุก ๆ ขั้นต้องแบ่งออกไปว่า ทหารบก, ทหารเรือ, ทหารอากาศ จะต้องทำอะไรบ้าง ฝ่ายไหนแผนไหนสำคัญกว่ากันอย่างไร แผนไหนควรจะทำให้สำเร็จก่อน เพื่อให้ผลนั้นสำเร็จเร็วที่สุดที่จะเป็นไปได้.

เพราะฉะนั้น การเหล่านี้ทั้งหมดจะทำได้ก็ต่อเมื่อได้รวมทหารบกทหารเรือเข้าด้วยกันโดยแน่นอน ข้าพเจ้าจึงเห็นความสำคัญในการที่ทหารบกทหารเรือและทหารอากาศจะต้องรวมกันนี้

คราวนี้, เมื่อกี้กรมหลวงสิงหา ได้รับสั่งถึงเรื่องการเงินขาดแคลนของรัฐบาล เรื่องนี้ที่จริงทหารควรจะรู้สึกว่ ถ้าหากเป็นเวลาสงครามมาติดพระนคร เงินของรัฐบาลย่อมต้องใช้ในการทหารหมด, กระทรวงทุกกระทรวงต้องทำการเพื่อช่วยทหาร และคนทุกคนต้องทำงานเพื่อช่วยทหารหมดเหมือนกัน, แต่เวลานี้ การเศรษฐกิจตกต่ำการเงินขาดแคลน ทั้งนี้ประเทศสยามตกอยู่ในที่อันตราย เท่ากับเวลาสงคราม แต่มีไข้สงครามอาวุธ, เป็นสงครามการเงิน จึงอยากให้ทหารเอาใจช่วยผู้ที่จะต่อสู้กับสงครามการเงิน คือ ฝ่ายกระทรวงพาณิชย์, กระทรวงพระคลังฯ, เป็นต้น เขาย่อมจะหนักใจมากเหมือนกัน และการสงครามอย่างนี้เราเพิ่งเคยพบเป็นครั้งแรก ไม่ใคร่จะชำนาญในกิจการนี้ นับว่าลำบาก เป็นของหนักอกมากทีเดียว.

ในเวลาสงครามนั้น, ถ้าทหารขวัญเสียแล้ว บ้านเมืองก็ล่ม, ในเวลาสงครามเศรษฐกิจก็เหมือนกัน เราขวัญเสียไม่ได้, ถ้าเราขวัญเสียแล้วก็ล่มเช่นเดียวกัน, ในเร็ว ๆ นี้ได้เห็นหนังสือพิมพ์ลงข่าวอะไรต่างๆ นานา ข้าพเจ้าอยากจะหาว่าลงเป็นเชิงยุแหย่ให้ทหารขวัญเสียในเวลาที่เราเศรษฐกิจมาถึง, หวังใจว่าทหารจะไม่เชื่อคำยุแหย่เหล่านั้น เมื่อกี้พูดถึงระเบียบการ อยากจะพูดอีกอย่างหนึ่งว่า หน้าที่ทหารกับพลเรือนนั้น ไม่ควรเอาเข้าไปเปรียบกัน, เมื่อหน้าที่ต่างกัน, สิทธิที่จะได้ก็ต้องไม่เหมือนกัน, อย่าคิดว่าพลเรือนได้อย่างนั้นทหารได้อย่างนี้, ถ้าเราเอามาเทียบกันแล้วจะไม่ถูกต้อง, ไม่งดงามเลย ควรจะแยกเป็นคนละส่วนทีเดียว, ในหนังสือพิมพ์ลงข่าวว่าจะลดเงินเดือนนายทหารและจะไม่ลดทางฝ่ายพลเรือนต่างๆ นานา เป็นไปไม่ได้, เวลานี้ข้าราชการทั้งหมดถ้าได้กินก็กินด้วยกัน, อดก็อดด้วยกัน, เวลาที่เราต้องได้รับความลำบากก็ต้องเป็นด้วยกัน, ถ้าไม่อย่างนั้นก็เรียกว่าให้ประโยชน์แก่ฝ่ายหนึ่ง ไม่ให้ประโยชน์แก่อีกฝ่ายหนึ่ง, หวังใจว่านายทหารคงจะไม่ฟังและขวัญเสียให้สมประสงค์ของพวกเขาอย่างแน่นอน. และหวังใจว่าจะพยายามคอยชี้แจงต่อผู้น้อยเพื่อรักษาขวัญของทหารไว้อย่าให้เสียคำยุแหย่ ถ้าทหารหรือข้าราชการทั่ว ๆ ไปจะเอาประโยชน์แต่อย่างนั้นอย่างนี้อย่างพ่อค้าและวางคน

เหมือนเป็นลูกจ้าง ไม่รู้สึกตัวเองว่าเป็นข้าของแผ่นดิน ไม่ยอมสละความสุขส่วนตัวให้เมื่อจำเป็น, ถ้าทุกคนรู้สึกเหมือนเป็นเพียงลูกจ้างเช่นนี้แล้ว บ้านเมืองก็ล่มแน่.

เพราะฉะนั้น, ขอวิงวอนให้ผู้ใหญ่สังเกตเรื่องนี้ แล้วก็ปลุกใจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาอย่าให้ขวัญเสีย, การที่เสนาบดีกระทรวงกลาโหม³ ได้รับสั่งเมื่อก็นี้ก็ทำให้รู้สึกอุ่นใจขึ้น และขอบพระทัยเป็นอันมาก สำหรับเราเองนั้นก็มั่นใจและไว้วางใจอยู่ว่า ทหารจะไม่เชื่อคำยุแหย่เหล่านั้น.

³ เมื่อมีประกาศรวมกระทรวงทหารทั้งสองเข้าด้วยกันเป็นกระทรวงกลาโหม ในวันที่เดียวกันนั้นก็ให้มีประกาศแต่งตั้งให้

(1) นายพลเรือเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร เสนาบดีกระทรวงทหารเรือ ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม

(2) นายพลโท พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอลองภู ผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ดำรงตำแหน่งรองเสนาบดีกระทรวงกลาโหม

ภาคผนวกที่ 2

พระบรมราโชวาท

พระราชทานในที่ประชุมนายทหาร

เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2474

เรื่องการเงินฝืดเคือง

วันนี้ข้าพเจ้าได้ทราบข่าวเสนาบดีฯ จะทรงประชุมนายทหารเพื่อชี้แจงเรื่องเกี่ยวกับการเงิน คือความฝืดเคืองของประเทศ จึงเห็นได้ว่าเป็นโอกาสที่ข้าพเจ้าน่าจะมาประชุมด้วยคนหนึ่ง และจะได้ถือโอกาสนี้ชี้แจงอะไรบางอย่างเสียด้วยระวางเพื่อนนายทหารด้วยกันคือโดยมากทุกๆ คราวเมื่อเวลาที่ข้าพเจ้าพบนายทหารที่ไร เคยพูดเสมอว่าอยากบำรุงการทหาร อยากเห็นความเจริญทั้งทหารบกทหารเรือ แต่ว่าได้พูดไปแล้วก็ต้องมีการตัดโน่นตัดนี่ทุกที อาจทำให้เห็นไปว่าเป็นการพูดอย่างเปื่อยๆ ไป แต่ความจริงไม่ใช่จะหลอกกันเล่นบ่อยๆ โดยมากมักมีเหตุมาบังคับให้ต้องกระทำจนกลายเป็นปกติไป คราวนี้ก็เช่นนั้นอีก กลับจะต้องทำการตัดรอนอะไรต่ออะไรซึ่งข้าพเจ้ามีความเสียใจมาก ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร ตัวข้าพเจ้าเองก็รู้สึกเหมือนว่าเกิดมาสำหรับตัดรอน ตั้งแต่ต้นก็ตัดมาแล้ว คราวนี้ต้องตัดอีกจนไม่ทราบว่าจะเป็นอย่างไรต่อไป รู้สึกว่าเป็นเคราะห์กรรมของตัวที่ต้องทำเช่นนั้นเสมอ แม้ในขณะนี้ก็ได้พยายามทุกอย่างที่จะไม่ตัดแต่ก็พันวิสัย ที่จริงการที่จะปลดจะตัดคราวนี้รู้สึกหนักใจกว่าคราวก่อนมาก ไม่อยากจะทำเลย เพราะคราวก่อนนี้รู้สึกอยู่ว่ามีคนเกินกว่างานเพราะฉะนั้นเป็นการถูกควรทำแต่ไม่เป็นของหนักใจและเวลานั้นการทำมาหากินข้างนอกก็ยังไม่ฝืดเคือง ให้ออกไปทำมาหากินทางอื่นก็ไม่ยากนัก เวลานั้นจึงไม่สู้จะหนักใจเหมือนคราวนี้ คราวนี้ข้าพเจ้ารู้สึกดีว่า การตัดนั้นต้องยุบงานลง ทหารเป็นต้น เวลานั้นก็มีน้อยอยู่แล้วกลับต้องตัดลงไปอาจต้องเสียงานก็ได้ เช่น กระทรวงอื่นๆ ก็เหมือนกันต้องยุบลงเสียงานลงบ้าง และผู้ที่ถูก

ตัดออกไปนั้นข้าพเจ้าก็รู้ว่าจะได้รับความลำบากมากกว่าคราวก่อน จะทำมาหากินอะไรอย่างอื่นก็ฝืดเคืองทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นรู้สึกว่าการใจที่สุดและรู้สึกสงสารที่สุดสำหรับผู้ที่ต้องออกไป ถ้ามีวิธีใดที่ข้าพเจ้าจะแบกภาระแทนได้ข้าพเจ้าก็อยากจะทำทุกอย่าง แต่เวลานี้ข้าพเจ้าหมดปัญญาไม่ทราบว่าจะทำอย่างไร นอกจากจะต้องตัดทอนให้จงได้ การที่ไม่ตัดทอนนั้นก็ทำได้มีหลายวิธี แต่ส่วนจะเป็นทางที่ข้าพเจ้าลงกว่าการตัดทอนเสียอีก ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

วิธี 1 ไม่ตัดเลย เงินก็ไม่ตัด ข้าราชการก็ไม่ตัด ทำได้ง่ายนิดเดียว เราพิมพ์ธนบัตรขึ้นให้มากแล้วแจกจ่ายไป ขึ้นเงินเดือนให้ก็ได้ แต่เป็นกระดาษ กระดาษที่แจกไปนั้นเมื่อไม่มีทรัพย์เป็นเงินทุนหนุนหลังแล้วก็เท่ากับกระดาษเปล่าหรือกระดาษฟาง จะไปซื้ออะไรก็ได้ไม่ได้ ก็เท่ากับตัดเงินทางอ้อมนั่นเอง เป็นการหลอกตัด เช่นให้เงินเดือน 100 บาท ก็เท่ากับได้กระดาษไป 100 แผ่นเท่านั้น คิดเสียตรงๆ ยิ่งดีกว่า และไม่ใช้ตัดเฉพาะข้าราชการ กลับตัดตลอดทั้งบ้านเมืองไทย ทำให้ราคาเงินตกลงอย่างที่เคยเป็นในประเทศเยอรมันนี่ ของอย่างหนึ่งซื้อตอนเข้าราคา 1,000 ตอนเย็นราคา 3,000 ไปแล้ว ซึ่งยุ่งยากใครที่ได้ลองทำแล้วก็เข็ด ไม่มีประเทศใดที่อยากลองทำเช่นนั้นอีก เพราะเป็นหนทางที่ร้ายที่สุด เพราะฉะนั้นในวิธีที่จะพิมพ์ธนบัตรขึ้นเฉยๆ จึงไม่อยากจะทำ และถ้าทำแล้วก็ไม่เป็นผลดีสำหรับราชการ เป็นการที่รัฐบาลโกง ฉะนั้นข้าพเจ้าไม่อยากจะทำอีก วิธีหนึ่งที่จะทำได้ก็คือ ต้องหารายได้มาอีกโดยทำอย่างใดอย่างหนึ่งเช่นเก็บภาษีให้มากขึ้น การที่เราจะเก็บภาษีจากคนจนเวลานี้อีกนั้นไม่รู้ว่าจะเก็บทำไหนทีเดียว ต้องเก็บจากคนมั่งมีจึงจะได้ เวลานี้ก็ได้คิดอยู่ที่จะเก็บเงินจากคนมั่งมี คือภาษีเก่าได้เพิ่มขึ้นมากอยู่แล้ว และจะได้เพิ่มขึ้นใหม่อีก กระนั้นเมื่อคิดตัวเลขแล้วก็ยังไม่มีพอที่จะให้รายได้ของเราเพียงพอได้ เพราะว่าคนมั่งมีสำหรับเมืองไทยนั้น ยังไม่มีมีถิ่นหลามเหมือนประเทศอื่นๆ แม้ข้าพเจ้าเอง คนอื่นโดยมากนึกว่าข้าพเจ้ามั่งมีที่สุด แต่ถ้าไปเปรียบกับเศรษฐีอังกฤษ อเมริกัน หรือเจ้าแซกแล้วก็นับว่าอยู่ในชั้นต่ำทีเดียว ไม่ใช่วิเศษนักดอก แต่จะยอมให้เก็บเท่าไรๆ ก็ไม่ว่า ส่วนการเก็บภาษีจากคนมั่งมี

นั้นย่อมมีขีดขั้นที่จะเก็บ ไม่ได้มากเท่าเรานึกเลย ถึงเราเอาเงินของคนมั่งมีทั้งประเทศสยามรวมกันแล้วแบ่งออกก็ไม่ทำให้คนรวยขึ้นเท่าไร ราษฎรไม่ได้กันคนละกับาท เงินนั้นกลับจะเหลกเหลวเสียเปล่า ฉะนั้นการเก็บภาษีคนมั่งมีมากเกินไป อาจมีผลไม่ดีก็ได้ อาจมีผลทำให้การค้าขายทรุดโทรม คือเมื่อคนที่ไม่มีเงินจะซื้อของ การค้าขายก็อาจหดไป การบำรุงการค้าขายให้เดินไปได้นั้นอยู่ที่คนมั่งมีช่วยด้วย แต่อย่างไรก็ดี เราก็ได้คิดกันอยู่แล้วอย่างเต็มที่ที่จะรีดเงินจากคนมั่งมี เพราะรีดจากคนจนไม่ได้

วิธีอีกอย่าง 1 ขอยืมเงินจากต่างประเทศเขามาใช้ก็ทำได้ แต่ถ้าเราไม่จัดหารายได้ให้เพียงพอกับรายจ่าย คือรายจ่ายยังมากกว่ารายได้แล้วไปยืมเงินเขามาใช้ ถ้าเป็นบุคคลธรรมดาอีกหน่อยเดียวก็ต้องถูกฟ้องศาลยึดทรัพย์ล้มละลาย ประเทศก็เช่นเดียวกัน ถ้าไม่มีรายได้พอเพียงแล้วไปขอยืมเงินเขา เราก็ต้องถูกยึดทรัพย์ เช่น รถไฟและอะไรต่ออะไรเรื่อยไป ในที่สุดประเทศก็จะล้มละลาย ความอึดสรภาพก็จะหมดไปที่ละเล็กละน้อย เคยมีตัวอย่างมาแล้วในบางประเทศ สิ่งเหล่านี้ข้าพเจ้าไม่อยากจะให้มีขึ้นในประเทศสยาม การจะกู้เงินมาสำหรับใช้จึงยังไม่อยากจะทำเมื่อเป็นเช่นนี้แล้วก็มีทางเดียวที่จะทำได้คือการตัดรายจ่าย เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นที่สุดที่จะตัดยุบการงานของเราลงไปพออย่าให้เสียการ เพียงรักษาไว้ให้พอดำเนินการไปได้เท่านั้น

แต่ถ้าว่าถึงความลำบากที่เป็นมาแล้ว ข้าพเจ้าอยากจะว่าพวกราษฎรและพวกพ่อค่านัน้ได้รับความลำบากกว่าข้าราชการ พวกนั้นถูกดุษฎีมาแล้วถูกตัดเงินมาแล้วทั้งนั้น โดยที่ค้าขายไม่ได้ราคาของก็ตก พวกพ่อค้าและพวกขวานาถูกลดรายได้ลงกว่าข้าราชการถูกอยู่เป็นกำยกอง แม้พวกเศรษฐีเองที่เห็นว่ามีเงินมีทรัพย์ก็ถูกลดถูกตัดด้วย เช่น พวกเจ้าของนาที่ถูกเก็บภาษีและได้ค่าเช่านาน้อยลงจะว่าสบายทีเดียวก็ได้ แต่นั่นแหละ เมื่อเปรียบกับขวานาที่เงินก็ยังนับว่าดีกว่า เพราะมีพอกิน แต่ที่จริงผู้มีทรัพย์นั้นถูกตัดรายได้แล้วเหมือนกัน ส่วนข้าราชการนั้นถูกตัดจะเพาะชั้นสูง ชั้นต่ำไม่ถูกตัดเลย ถ้าจะเปรียบกับพวกนั้นแล้วข้าพเจ้าอยาก

จะกล่าวว่าร่ำรวยการกลับจะได้ขึ้นเงินเดือนเพราะของถูกลง และอาหารการกินก็ถูกลงเท่าตัว เท่ากับได้เพิ่มเงินเดือนเท่าตัว เพราะซื้อของได้มากขึ้น

ประโยชน์ของเงินอยู่ที่ราคาที่จะซื้อของได้เท่าใด ถ้า 1 บาทซื้อของได้เท่าราคา 100 บาท เช่นนั้นถ้าได้ 1 บาทก็เท่ากับ 100 บาท แต่ถ้าได้ 100 บาทซื้อของได้เพียงราคา 1 บาท ก็เท่ากับได้รับเงินเดือนเพียง 1 บาท เมื่อเงินเดือนที่ได้อยู่ซื้อของได้มากขึ้นอีกเท่าหนึ่งก็นับว่าได้ขึ้นเงินเดือนเหมือนกัน แต่ตามธรรมดาเราไม่รู้สึกว่าซื้ออะไรได้เท่าใดเป็นแต่คอยนับตัวเงินเท่านั้น เมื่อถูกตัดเข้าก็รู้สึกว่าจะเข้าเขาไป แท้ที่จริงถ้าหวนนึกถึงที่เราซื้อของได้มากกว่าเก่าแล้วก็เหมือนไม่ถูกตัดอะไร เท่าที่เป็นมาแล้วข้าราชการยังสบายมาก เป็นชั้นที่ได้รับความลำบากที่หลังคนอื่นหมด คนอื่นถูกตัดมาหมดแล้วจึงได้มาถึง แต่ในตอนนี้เป็นการจำเป็นที่จะต้องตัดทอน หวังใจว่าจะไปบ้างในคราวนี้ เพราะใครๆ ก็โดนมาหมดแล้ว ถึงเวลาที่เราจะต้องทนแล้ว ให้ช่วยกันแบ่งความลำบากไปทั้งบ้านทั้งเมือง หวังใจว่าจะช่วยกันรู้สึกอดทนเมื่อจำเป็นแล้วก็ต้องลำบากหวังว่าจะทนเอาบ้าง

คราวนี้ ถ้าว่าถึงการที่จะคิดทำอะไรต่อไปนี้แหละ ทางที่จะแก้มีทางเดียวที่จะต้องทำอย่างหนึ่งอย่างใดให้เพิ่มรายได้ของเรา วิธีที่เพิ่มรายได้นั้นก็มีทางเดียวคือบำรุงให้เรามีของขายมากขึ้น ซึ่งโดยมากเป็นของได้จากกสิกรรม เพราะฉะนั้นข้อหนึ่งที่จะต้องทำก็คือบำรุงการกสิกรรม ข้อ 2 ต้องทำให้เสียหุ่ยในการทำสินค้านั้นลดน้อยลง จึงจะขายคล่อง ต่อนั้นไปก็ทำให้ค่าบรรทุกในการขนส่งสินค้าทางรถไฟก็ดีทางเรือก็ดี ถูกเข้า อีกอย่างหนึ่งที่เราทำได้ที่พอคำร้องกันอยู่เสมอๆ ว่า เงินบาทแพงไปลดราคาลงเสียบ้าง แต่ทั้ง 3 อย่างที่จะทำได้นั้น เราต้องการเงิน และก่อนอื่นต้องทำให้รายได้รายจ่ายของรัฐบาลสม่ำเสมอ เข้าสู่ดุลยภาพเสียก่อน ไม่ให้รัฐบาลต้องไปเป็นหนี้เขา แล้วจึงจะบำรุงได้ การกู้เงินเราก็อาจกู้จากต่างประเทศได้ แม้ว่าการกู้นั้นเป็นไปในทางกองงามแล้วก็สมควรจะทำและคงจะต้องทำเป็นแน่ว การคิดลดเงินบาทก็เหมือนกัน ถ้าคิดลดในเวลาที่เป็นหนี้ใครต่อใครอยู่เป็นน่าย

เป็นกอง และทั้งรายจ่ายมากกว่ารายได้แล้วย่อมเป็นผลร้ายมาก ลงท้ายเงินบาท จะราคาต่ำ เอาไว้ไม่อยู่ จะเกิดเป็นเศษกระดาษจึงต้องระวังไว้ ถ้าแม้เวลาที่เรารจัดการบังคับเรียบร้อยแล้ว เราอาจคิดได้เพื่อช่วยให้การค้าขายเจริญขึ้น แต่การลดเงินบาทลงไปในนั้นเป็นประโยชน์สำหรับพวกมีของขาย ไม่เป็นประโยชน์สำหรับพวกข้าราชการซึ่งต้องซื้อของแพงขึ้น แต่อาจมีประโยชน์ทางอ้อมโดยทั่วไป แต่เรื่องนี้เป็นการเล่นได้เสียอย่างสำคัญนับว่าฝ่าอันตรายทั้ง 2 ทาง จะต้องระวังมาก และคิดโดยรอบคอบก่อน เมื่อบำรุงการค้าขายแล้วก็เท่ากับบำรุงทุกส่วนของประเทศนี้แหละและเป็นหนทางที่กำลังคิดจะทำอยู่ในเวลานี้ แต่ก่อนที่จะทำอะไรลงไปเป็นของจำเป็นที่สุดที่จะต้องให้บังคับของรัฐบาลเป็นคุณภาพจนสำเร็จเสียก่อน

พวกข้าราชการโดยมากคงอยากจะทราบว่าจะทำอะไรบ้าง ดังที่หนังสือพิมพ์ลงมีความเห็นต่างๆ แต่เรื่องนี้ยังบอกไม่ได้จริงๆ ที่จะเอารายละเอียดว่าจะตัดเงินเดือนใหม่และยุบอะไรบ้าง ยังบอกไม่ได้ บอกได้เป็นเลาๆ เท่านั้น รายละเอียดบอกไม่ได้ อยู่ในระหว่างที่กำลังคิดอยู่ อีกหน่อยก็คงรู้ แต่จะให้ชอกช้ำน้อยที่สุดที่จะเป็นได้

อีกประการหนึ่ง อาจมีคนคิดว่า ในการที่การเงินของรัฐบาลอยากเย็นลงในเวลานี้คงเป็นเพราะรัฐบาลได้ทำการพลาดพลั้งลงหลายอย่างกระมัง ในเรื่องนี้อยอมรับว่าได้พลาดพลั้งบ้าง แต่ไม่ได้พลาดพลั้งในทางที่ทำ พลาดในทางที่ไม่ได้ทำมากกว่า เช่นเราไม่คิดการตัดรายจ่ายเสียแต่ต้น ถ้าปลดข้าราชการบ้าง ตัดรายจ่ายบ้าง อาจไม่ต้องทำมากเท่าเดี๋ยวนี้ ที่ผิดเพราะไม่ได้ทำให้ทันท่วงที ด้วยว่าไม่อยากจะให้ใครได้รับความลำบาก ไม่กล้าที่จะพยายามหาวิธีทำอย่างไรที่จะไม่ต้องปลดคนข้าพเจ้าได้ตั้งใจตลอดเวลาที่จะไม่ปลดใครเลย จะเรียกว่าใจอ่อนเกินไปก็ได้ ลงท้ายก็หนักขึ้นจึงลำบาก ในขณะที่สัราภาพว่าเป็นการทำพลาด ทั้งมีความหวังมากเกินไปว่าจะเก็บภาษีขาเข้าออกพอที่จะไม่ต้องทำการรุนแรง แต่ความหวังทั้งหลายไม่เป็นผลทั้งสิ้น ที่หวังว่าการค้าขายซึ่งฝืดเคืองอาจดีขึ้นในตอนท้ายก็ยังไม่แลเห็นว่าจะดีขึ้นและยังไม่รู้ได้ว่าดีขึ้นเมื่อไร โดยเหตุที่ว่าใจอ่อนเกินไป มีหวังมาก

เกินไป สองอย่างนี้แหละยอมรับว่าเป็นความผิด แต่ไม่ใช่เพราะทำอะไรพลาดพลั้ง เพราะไม่ทำมากกว่าอื่นการเงินจึงผิดเคืองถึงเพียงนี้ และภายหลังจะเป็นอย่างไร นั้นก็เดายากที่สุด คราวก่อนข้าพเจ้าได้พูดกับนายทหารแล้วว่า เราต้องทำสงครามแล้ว แต่เป็นสงครามที่ยากที่สุดที่จะสู้รบ เพราะไม่เห็นตัวข้าศึกว่าอยู่ที่ไหน มีดแปดด้าน ถ้าเวลามีข้าศึกก็อาจส่งสะพายก็ได้ เคาใจข้าศึกก็ได้ แต่เวลานี้เราส่งสะพายก็ไม่ได้ เคาใจก็ไม่ถูก เคาลงไปผิดก็ชั่วร้าย เช่นตัวอย่างเรื่องขายเงิน เป็นต้นที่ใครๆ ว่าโง่งที่สุดนั้น ก็อยู่ในเรื่องที่เคาใจข้าศึกไม่ได้เหมือนกัน ใครจะรู้ว่าเงินจะขึ้นราคา ที่อังกฤษเลิกใช้มาตราทองคำสำหรับเงินปอนด์ก็ไม่มีใครรู้เลย แม้ในประเทศอังกฤษเองก็ไม่มีใครรู้นอกจากคณะเสนาบดี เพราะฉะนั้นในเรื่องนั้นเป็นของพันวิสัยที่จะเคาได้ เราไม่ใช่เทวดาหรือหมอดู การที่จะรบกับการเงินนั้นย่อมมีดแปดด้าน แม้แต่ผู้เป็นเอกซ์เปอตต์ก็เถียงกันคอคแตกมีความเห็นกันต่างๆ นานา ข้าพเจ้าเองไม่รู้เรื่องการเงินเลยก็ได้แต่ฟังความเห็นของเขาไป เห็นอย่างไรดีก็ตัดสินเอาอย่างนั้น ไม่เคยประสบความสำเร็จลำบากเช่นนั้นเลย เพราะฉะนั้นถึงแม้จะพลาดพลั้งไปบ้างก็หวังว่าจะได้รับอภัยจากข้าราชการและประชาชนชาวสยาม จึงขอให้เห็นใจกันบ้าง และให้ช่วยกันทำใจไปจนกว่าเราจะรอดพ้นจากอันตรายและอุปสรรคอันนี้ไปได้ ข้าพเจ้ายังหวังใจอยู่ว่านายทหารโดยจะเพาะคงจะเห็นใจและรู้สึกมีน้ำใจดีต่อข้าพเจ้ามากกว่าคนอื่น ถ้าจะลี้ภัยขอให้นายทหารช่วยลี้ในทางที่มีประโยชน์ๆ หน่อย เช่นว่า ทุกคนจะช่วยหนุนหลังรัฐบาล คนทุกคนตลอดจนราษฎรให้พยายามสู้และอดทนในคราวนี้ ข้าพเจ้าบอกแล้วว่าถ้านายทหารใจเสียในสงคราม คนทั้งเมืองก็ต้องแพ้ คงจะต้องตายหมดหรือเป็นทาสเขาเป็นแน่นอนทีเดียว ถ้าพวกที่เป็นทหารจะต้องมีหน้าที่รบ มีใจแข็งสู้เสมอ เราก็ต้องต่อสู้ข้าศึกได้ชัยชนะ ถ้าอย่างนี้แล้วก็จะเป็ทางที่จะหนุนขวัญของคนอื่นให้ดีขึ้นทั้งเมืองทั่วไปเหมือนกัน เราจะผ่านอุปสรรคไปได้โดยเรียบร้อยเหมือนที่ได้ผ่านมาและแต่ไหนแต่ไร

เพราะฉะนั้นขอให้นายทหารช่วยสักทีเถิด ในเรื่องนี้ขอให้ทำน้ำใจให้ดีและช่วยหนุนขวัญของคนไทยทั้งหมดให้ต่อสู้กับอันตรายของเราเวลานี้

ภาคผนวกที่ 3

พระบรมราโชวาท

ในการพระราชทานกระบี่แก่นักเรียนนายร้อย

วันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2474

เรามีความยินดีเป็นอันมาก ที่ได้มีโอกาสให้กระบี่แก่นักเรียนนายร้อยที่ได้สอบไล่ได้เป็นนายทหารในคราวนี้ เราหวังว่าพวกเจ้าที่จะรับราชการทหารต่อไปนี้จะได้นึกถึงอาชีพของทหารและฐานะของนายทหาร อีกทั้งหน้าที่ราชการต่างๆ นั้น โดยรอบคอบแล้ว เพราะการที่จะปฏิบัติหน้าที่ของนายทหารได้ดีนั้น ต้องรู้และเข้าใจหน้าที่ของตนอย่างละเอียดลึกซึ้งที่สุด และฝังไว้ในใจเสมอ

ในประเทศใดๆ ก็ตาม อาชีพของคนต่างๆ อาจแบ่งออกได้เป็นประเภทๆ คือ ประเภทหนึ่ง คนค้าขายและทำมาหากินตามธรรมดา ซึ่งประชาชนส่วนมากทำในประเภทนั้น อีกประเภทหนึ่งก็คือข้าราชการพลเรือน อีกประเภทหนึ่งคือข้าราชการทหาร ทุกๆ ประเภทล้วนมีหน้าที่และวิธีดำเนินการอาชีพของคนต่างๆ กัน โดยลักษณะผิดกันทั้งนั้น ผู้ที่ดำเนินการค้าขายนั้นย่อมนึกถึงประโยชน์ส่วนตัว เป็นสำคัญในทางรายได้เป็นประโยชน์ส่วนตัวให้ได้กำไร นั่นเป็นหน้าที่และหนทางของเจ้าที่จะทำเช่นนั้น ส่วนข้าราชการพลเรือนนั้น หน้าที่ของเจ้าอยู่ในทางบำรุงความสุขของประชาชน บำรุงความเจริญของประเทศให้รุ่งเรืองยิ่งขึ้น ให้พลเมืองสามารถทำการค้าขายให้ได้กำไรดียิ่งขึ้น นั่นหน้าที่ของพลเรือน ส่วนหน้าที่ของทหารนั้น อยู่ในหน้าที่รักษา คือรักษาความปลอดภัยต่างๆ รักษาทรัพย์สินสมบัติที่ประชาชนได้หาสะสมทำให้งอกงามขึ้นไว้นั้น รักษาประเทศที่ข้าราชการพลเรือนได้คิดอ่านพยายามบำรุงให้เจริญขึ้นนั้นไว้ อย่าให้ใครมาแย่งชิงไปได้ อย่าให้ตกไปเป็นของคนอื่น ให้มีอิสระภาพอยู่เสมอและรักษาความสงบภายในด้วย เพื่อให้ประชาชนสามารถทำมาหาเลี้ยงชีพได้โดยเป็นสุขสบายและให้ข้าราชการพลเรือน

ภาคผนวกที่ 10

คำประกาศของผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร

ด้วยตามที่คณะราษฎรได้ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินไว้ได้โดยมีความ
ประสงค์ข้อใหญ่ที่จะให้ประเทศสยามได้มีรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินนั้น

ข้าพเจ้าขอให้ทหารข้าราชการและราษฎรทั้งหลายจงช่วยกันรักษาความสงบ
อย่าให้เสียเลือดเนื้อของคนไทยกันเองโดยไม่จำเป็นเลย

(ลงพระนาม) บริพัตร

วันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2475

ภาคผนวกที่ 11

คณะราษฎรประกาศแก้บรรดาข้าราชการ

ด้วยตามที่คณะราษฎรได้ยึดอำนาจปกครองแผ่นดินไว้โดยมีความประสงค์
ข้อใหญ่ที่จะให้ประเทศสยามมีรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน และบัดนี้สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตก็ได้ลงพระนามรับรองคณะนี้แล้ว
ผู้รักษาพระนคร จึงสั่งข้าราชการทั้งหลายทุกกระทรวง ทบวงการให้มาปฏิบัติ
เช่นเคย ผู้ใดละทิ้งหน้าที่จะต้องมีความผิด

ประกาศมา ณ วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475

(ลงนาม) นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา

ภาคผนวกที่ 12 คำสั่งแผนกตำรวจ

เรียน นายพลตำรวจโท พระยาอธิกรณ์ประกาศ อธิบดีกรมตำรวจ

ด้วยคณะราษฎรได้ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินไว้ได้แล้ว และได้ตั้งรัฐบาลชั่วคราวขึ้นมีผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้ใช้อำนาจ ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเห็นความจำเป็นที่จะตั้งนายพันตำรวจเอก พระยาบุเรศผดุงกิจเป็นผู้รักษาตำแหน่งอธิบดีกรมตำรวจ เหตุฉะนั้นขอท่านได้มอบหมายการงานของท่านให้แก่พระยาบุเรศผดุงกิจทำแทนต่อไป

ในส่วนตัวท่าน ถ้าท่านยินดีที่จะเห็นแก่ราษฎร คณะราษฎรก็ยินดีที่จะขอให้ท่านช่วยตามที่จะดำริเห็นสมควรในภายหลัง

พ.อ. พระยาพลพลพยุหเสนา

พ.อ. พระยาทรงสุรเดช

พ.อ. พระยาฤทธิอัคเนย์

ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร

ภาคผนวกที่ 13

คำสั่งแต่งตั้งผู้รักษาการตำแหน่งอธิบดีกรมตำรวจ

ด้วยความเห็นชอบของคณะราษฎรซึ่งได้ตั้งนายพันตำรวจเอก พระยานุเรศ
ผดุงกิจเป็นผู้รักษาการตำแหน่งอธิบดีกรมตำรวจ และข้าพเจ้าได้มอบการงาน
ให้แก่นายพันตำรวจเอก พระยานุเรศผดุงกิจแล้ว

ขอตำรวจทั้งหลายจงเห็นแก่ราษฎรปฏิบัติตามคำสั่งของนายพันตำรวจเอก
พระยานุเรศผดุงกิจต่อไป

(ลงนาม) พระยาอธิกรณ์ประกาศ

24 มิ.ย. 75

ภาคผนวกที่ 14
คำสั่งแผนกทหารรักษาวัง

พระที่นั่งอนันตสมาคม

วันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2475

แจ้งความมายังผู้บังคับการทหารรักษาวัง

ด้วยบัดนี้คณะราษฎรได้อำนาจในการปกครองและรักษาพระนครแล้ว

ฉะนั้นขอให้จัดการรักษาความสงบเรียบร้อย อย่าได้ทำการขัดขวางคณะ

ราษฎรเลย

(ลงนาม) วรพงศ์

ทราบแล้ว

(ลงนาม) พ.อ. พระยาราชาวัลลภานุสิษฐ์

ภาคผนวกที่ 15

คณะราษฎรประกาศแก้หนังสือพิมพ์

พระที่นั่งอนันตสมาคม

ขอประกาศแก่เจ้าของและผู้จัดการหนังสือพิมพ์ทุกฉบับว่า หนังสือที่ออกตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจะต้องนำต้นเรื่องมาให้ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารตรวจ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคมก่อนที่จะพิมพ์ เจ้าของและผู้จัดการหนังสือพิมพ์ผู้ใดขัดขืนผู้รักษาพระนครจะใช้อำนาจที่มีอยู่ปิดและยึดโรงพิมพ์ทันที

ประกาศมา ณ วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475

พ.อ. พระยาพลพลพยุหเสนา

ภาคผนวกที่ 16
รายงานประชุมเสนาบดีและปลัดทูลฉลอง
กระทรวงต่าง ๆ พร้อมด้วยคณะราษฎร

พระที่นั่งอนันตสมาคม
วันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2475

ผู้ที่มาประชุม คือ

คณะราษฎร

ทหารบก

1. นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา
2. นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช
3. นายพันเอก พระยาฤทธิอัคเนย์
4. นายพันโท พระประศาสน์พิทยายุทธ
5. นายพันโท พระหทัยหาญ
6. นายพันตรี หลวงพิบูลสงคราม

ทหารเรือ

1. นายพลเรือตรี พระยาปริชาลยุทธ
2. นายพลเรือตรี พระยาศรยุทธเสนี
3. นายนาวาตรี หลวงสินธุสงครามชัย (ติตริศึกษาการ)

ราษฎร

1. หลวงประดิษฐ์มนูธรรม
2. นายชิม วีระไวทยะ ผู้จกรายงาน

เสนาบดี

1. กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ
2. พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
3. พระองค์เจ้าธานีนิวัต เสนาบดีกระทรวงธรรมการ
4. เจ้าพระยาพิชัยญาติ เสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ
5. เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม
6. พระยาราชนกุล ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย
7. พระยาพิพิธสมบัติ ปลัดทูลฉลองกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม
8. หม่อมเจ้าวิมาวาทิตย์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงเกษตรธิการ
9. พระยามโหสถศรีพิพัฒน์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรม
10. พระยาวิทยาปริชามาตย์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ
11. พระยาประเสริฐสงคราม ปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม
12. พระยาศรีวิสารวาจา ปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ

เปิดประชุมเวลา 16.00

1. พระยาพหลฯ กล่าวว่า การที่ได้เชิญท่านเสนาบดีและปลัดทูลฉลองมาวันนี้ก็เพื่อปรึกษาหารือถึงกิจการซึ่งจะต้องกระทำร่วมกัน และขอให้หลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นผู้แถลงแทนคณะราษฎร

2. หลวงประดิษฐ์ฯ แถลงว่าบัดนี้การที่คณะราษฎรได้ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินไว้ได้ และที่ได้เชิญพระบรมวงศานุวงศ์มาประทับ ณ ที่นี้แล้วทั้งนี้ ก็เพื่อเป็นประกันความปลอดภัยของคณะ คณะหาได้มุ่งร้ายที่จะทำการทารุณแต่อย่างใดไม่ ระหว่างที่ท่านประทับอยู่ คณะราษฎรก็ได้แสดงความเคารพ สิ่งสำคัญที่คณะราษฎรประสงค์ก็เพื่อที่จะต้องการให้ประเทศได้มีรัฐธรรมนูญการปกครอง จึงได้กราบบังคมทูลเชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จกลับพระนครเป็นกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญการปกครองสืบไป

รัฐธรรมนูญการปกครองนี้จะได้จัดทำขึ้นในเร็ว ๆ นี้ แต่ในเวลานี้เป็นการ

จำเป็นที่คณะทหารจะต้องมีอำนาจเหนือพลเรือน เหตุฉะนั้นจึงต้องมีคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร ส่วนธรรมนูญการปกครองนี้คณะได้เตรียมร่างขึ้นและจะได้นำเสนอสภาผู้แทนราษฎรโดยเร็วที่สุดที่สามารถจะทำได้

สภาผู้แทนราษฎรนั้นตามปกติควรจะได้รับเลือกตั้งตามความเห็นของราษฎร แต่จะกระทำโดยเร็ววันยังมีทัน จึงได้คิดว่าในขั้นต้นจะมีบุคคลที่มาร่วมคิดการทั้งนี้เป็นสมาชิกชั่วคราวก่อน ซึ่งจะอยู่ในตำแหน่งในเวลาอันเร็ว แต่รู้สึกอยู่ว่าพวกคิดครั้งนี้ แม้จะได้รับการศึกษามาบ้างอย่างไรก็ดี คณะก็ยังเป็นเด็กหนุ่มอยู่เป็นส่วนใหญ่ จึงปรึกษากันที่จะอัญเชิญผู้ใหญ่ในทางราชการและผู้ที่ประกอบอาชีพในทางอื่น ซึ่งเป็นผู้ที่เห็นแก่ชาติบ้านเมืองเป็นสมาชิกร่วมในสภาด้วยต่อไป ในสมัยที่ 2 คือ เมื่อบ้านเมืองเรียบร้อยแล้วก็ให้ราษฎรเลือกตั้งผู้แทนของตนมาเป็นสมาชิกในสภา และคณะราษฎรจะได้ตั้งผู้แทนเข้าเป็นจำนวนเท่ากัน ทั้งนี้ก็เพื่อจะระวางให้นโยบายของรัฐบาลได้ดำเนินไปเพื่อราษฎร และในสมัยที่ 3 คือ มีราษฎรได้รับการศึกษาซึ่งจะได้กำหนดตามหลักสูตรใหม่มีจำนวนมากเกินกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนพลเมืองทั้งประเทศ และก็ไม่เกินกว่า 10 ปี ราษฎรก็จะได้เลือกตั้งผู้แทนของตนฝ่ายเดียวเท่านั้น ไม่ต้องมีผู้แทนคณะราษฎรกำกับ ความคิดนี้จะได้นำเสนอสภาเพื่อหารือกันต่อไป

เหตุฉะนั้นคณะราษฎรจึงขอให้ท่านเสนาบดีและปลัดทูลฉลองช่วยกันรักษาความสงบ และขอให้ช่วยแจ้งไปยังเจ้าพนักงานกรมกองต่างๆ ที่ขึ้นอยู่กับปฏิบัติ การไปตามเดิม สิ่งใดที่เป็นงานเคยปฏิบัติก็จะพิจารณาให้เสนาบดีและปลัดทูลฉลองกระทำไป สิ่งใดที่เคยเป็นปัญหาในทางนโยบายก็ต้องรับความเห็นชอบจากคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร สิ่งสำคัญที่จะต้องทำโดยด่วนก็คือ กิจการที่เกี่ยวแก่การต่างประเทศว่า รัฐบาลชั่วคราวใหม่นี้ไม่คิดที่จะล้างผลาญชีวิตและทรัพย์สินสมบัติของคนในบังคับต่างประเทศ สิ่งใดที่เคยกระทำมาตลอดจนสัญญาทางพระราชไมตรีก็จะได้ดำเนินต่อไป ขอให้ช่วยกัน ระวางอย่าให้มีการแย่งชิงของ การต่างประเทศได้ ไม่ว่าในประเทศใดๆ ปัญหาในทางการต่างประเทศ คณะ

การเมืองต่างๆ ก็มีความเห็นลงรอยกัน ทุกประเทศอื่นย่อมไม่เกี่ยวข้องกับกิจการภายในของอีกประเทศหนึ่งตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศภายหลังสงครามนี้ ที่ได้มีสันนิบาตชาติขึ้น การแทรกแซงไมใช่นโยบายของสันนิบาตชาติ แต่อย่างไรก็ดี การแทรกแซงของต่างประเทศนั้น ถ้าหากมีขึ้นย่อมกระทบถึงคนไทยทุกชั้นไม่ว่าเจ้านายหรือราษฎรสามัญ จะถือว่ายุ่งแต่จะเพาะราษฎรสามัญไม่ได้

3. เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศทรงแถลงว่า ก่อนอื่นอยากจะทราบ ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงตอบอย่างไรในเรื่องรัฐบาลใหม่นี้

4. หลวงประดิษฐฯ กล่าวว่าในเวลานี้ยังไม่ได้รับตอบ แต่การแจ้งไปให้คณะทูตทราบเป็นปัญหาของชาติทั้งหมด ไม่ใช่จะเพาะซึ่งจะต้องจัดการโดยเร็วที่สุดหาเกี่ยวข้องกับธรรมเนียมการปกครองแผ่นดิน เพราะเกรงว่าอาจมีการแทรกแซงได้อาศัยที่ประเทศเราเป็นประเทศที่เล็ก

5. เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศกล่าวว่า การแทรกแซงเวลานี้เข้าใจว่าคงไม่มี

6. หลวงประดิษฐฯ กล่าวว่า อย่างไรก็ตาม การแจ้งไปให้คณะทูตทราบถึงกิจการและทางดำเนินของคณะรัฐบาลใหม่เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องกระทำโดยเร็วที่สุดเพื่อให้ประเทศทั้งหลายทราบถึงความประสงค์อันดีของรัฐบาลใหม่ที่ได้ตั้งขึ้นนี้

7. เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศทรงถามว่า จะให้แจ้งถึงพฤติการณ์ที่ได้เป็นไปอันไม่เกี่ยวแก่การขอให้รับรองหรือจะขอให้รับรองรัฐบาลใหม่ด้วย

8. หลวงประดิษฐฯ กล่าวว่าต้องการขอให้รับรองรัฐบาลใหม่ด้วย

9. เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศกล่าวว่า การขอให้รับรองรัฐบาลคณะใหม่นั้น ถ้าเป็นการขอให้รับรอง De Jure แล้วก็ต้องได้รับตอบจากพระเจ้าอยู่หัวเสียก่อน หรือมิฉะนั้นข้าพเจ้าก็ลาออก

10. หลวงประดิษฐฯ ขอให้แจ้งไปว่า เวลานี้เสนาบดีได้ทำการไปด้วยความเห็นชอบของคณะราษฎรและให้แจ้งวิธีดำเนินการของรัฐบาลใหม่ต่อสถานทูตทุกประเทศ

11. เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ รับรองที่จะแจ้งไปให้คณะทูตทราบ

12. พระยาพหลฯ กล่าวว่าในเรื่องนี้ได้คิดกันมานาน และได้พยายามที่จะใช้วิธีละม่อมที่สุด ซึ่งจะหาวิธีที่ขอดีเยี่ยมกว่านี้ไม่ได้

13. พระยาศรีวิสารฯ กล่าวว่าถ้ารัฐบาลชั่วคราวได้จัดการระว่างอย่างเต็มที่แล้ว การเข้าแทรกแซงไม่มี

14. หลวงประดิษฐฯ กล่าวว่าเรื่องจัดการรักษาความเรียบร้อยของประชาชนนี้ทางคณะราษฎรได้จัดการทุกทางที่จะมีให้มีเหตุร้ายเกิดขึ้น โดยในกรุงเทพฯ ผู้รักษาตำแหน่งอธิบดีกรมตำรวจได้จัดการระว่างอย่างเต็มที่ ส่วนตามหัวเมืองก็ขอให้ท่านปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยแจ้งไปให้ทางฝ่ายบ้านเมืองรักษาความสงบเรียบร้อยไปตามเดิม.

15. ปลัดทูลฉลองกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมแถลงว่า เวลานี้มีกิจการบางอย่างซึ่งปลัดทูลฉลองไม่มีอำนาจลงนาม เพราะเสนาบติไม่ได้มอบอำนาจไว้

16. หลวงประดิษฐฯ กล่าวว่าตามที่เข้าใจในเรื่องระเบียบการปกครองว่าเมื่อเสนาบติไม่อยู่ ปลัดทูลฉลองก็มีอำนาจเซ็น แต่ถ้าปลัดทูลฉลองไม่ได้รับมอบอำนาจจากเสนาบติไว้ก็มีอำนาจทำได้โดยคำสั่งของคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร

17. ต่อไปนี้ได้มีการปรึกษาถึงร่างระเบียบความตกลงสิ่งที่เสนาบติจะพึงปฏิบัติได้และที่จะต้องรับความเห็นชอบของคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารดังที่ได้ปรากฏในบันทึกแล้ว

ปิดที่ประชุมเวลา 18.00 (เสนาบติและปลัดทูลฉลองได้กลับบ้านหมดทุกคน)

ข้อตกลงต่าง ๆ ที่เสนาบติปฏิบัติ

พระที่นั่งอนันตสมาคม

วันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2475

วันนี้เวลา 16.00 คณะเสนาบดีและปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างๆ ได้ตกลงกับคณะราษฎรด้วยวิธีปฏิบัติราชการว่า

1. ถ้าเป็นราชการปกติอันมีระเบียบแบบแผนและเคยปฏิบัติมาแล้วก็ให้ปฏิบัติไปตามเคยได้

2. ถ้าเป็นราชการที่เคยนำความขึ้นกราบบังคมทูลก็ให้นำเสนอผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารจงทุกเรื่อง

3. ถ้ามีเหตุขัดข้องหรือสงสัยก็ให้นำข้อนั้นๆ มาหารือต่อผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารได้

4. ให้ทุกกระทรวงบอกไปยังกรมขึ้นของกระทรวงนั้นให้ทราบทั่วกันว่าเวลานี้ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารได้เป็นผู้ใช้อำนาจการปกครองชั่วคราว ส่วนกิจการในหน้าที่ให้คงปฏิบัติราชการไปตามเคย อย่าให้มีการตื่นเต้น

(ลงพระนาม) สุกโยค เสนาบดีกระทรวงคลังฯ

(ลงพระนาม) ธาณี เสนาบดีกระทรวงธรรมการ

(ลงนาม) เจ้าพระยาพิชัยญาติ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ

(ลงนาม) ศรีธรรมมาธิเบศ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม

(ลงนาม) ราชนกุล ปลัดทูลฉลองมหาดไทย

(ลงนาม) พระยาพิพิธสมบัติ ปลัดทูลฉลองกระทรวงพาณิชย์ฯ

(ลงนาม) วิมวาทิตย์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงเกษตราธิการ

(ลงนาม) พระยามโหสถศรีพิพัฒน์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรม

(ลงนาม) พระยาวิทยาปริษามาตย์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ

(ลงนาม) นายพลตรี พระยาประเสริฐสงคราม ปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม

เสนาบดีและปลัดทูลฉลองได้โทรเลขแจ้งไปยังมณฑลต่างๆ แล้ว

ภาคผนวกที่ 17

คำสั่งแผนกทหารเรือ

ในการเชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเข้าสู่พระนครจึงให้กองทัพเรือ
จัด ร.ล.สุโขทัย เป็นเรือรับเสด็จและบรรจุตำแหน่งนายทหารเรือประจำใหม่ชั่วคราว
ดังนี้

น.ต. หลวงสุขุขลาสัย เป็นผู้บังคับการเรือ

ร.อ. ชลิต กุลกำธร เป็นต้นเรือ

ร.อ. หลวงนิเทศกลกิจ เป็นต้นกลเรือ

การออกเรือให้ปฏิบัติให้เร็วที่สุดที่จะเร็วได้

ให้กรมสรรพาวุธจ่ายเครื่องสรรพาวุธ 1 ใน 4 อัตราศึก

ให้กรมพัสดุจัดเสบียงแห้งและสดสำหรับ 2 วัน

ให้จัดข้าราชการทหารและพลเรือนไปเชิญเสด็จด้วยตามสมควร

พ.ร.ต. พระยาปริชาลยยุทธ

พ.อ. พระยาพลพลพยุหเสนา

พ.อ. พระยาทรงสุรเดช

คณะราษฎร

ภาคผนวกที่ 18
พระราชหัตถเลขาตอบคณะราษฎร
(สำเนาวิทยุโทรเลขทหารเรือ)

เรียน พ.อ. พระยาพลพลพยุหเสนา ผู้รักษาพระนคร

พระที่นั่งอนันตสมาคม
ได้นำหนังสือขันทูลเกล้าฯ ถวายแล้ว มีลายพระราชหัตถ์ตอบดังนี้

สวนไกลกังวล หัวหิน
วันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2475

ถึงผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร

ด้วยได้ทราบความตามสำเนาหนังสือที่ส่งไปยังกระทรวงมรุธาธรว่าคณะทหารมีความปรารถนาจะเชิญให้ข้าพเจ้ากลับพระนครเป็นกษัตริย์อยู่ได้พระธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ข้าพเจ้าเห็นแก่ความเรียบร้อยของอาณาประชาราษฎร์ ไม่อยากให้เสียเลือดเนื้อกับทั้งเพื่อจัดการโดยละม่อมละมัยไม่ให้ขึ้นชื่อได้ว่าจลาจลเสียหายแก่บ้านเมือง และความจริงข้าพเจ้าก็ได้คิดอยู่แล้วที่จะเปลี่ยนแปลงตามทำนองนี้ คือมีพระเจ้าแผ่นดินปกครองตามพระธรรมนูญจึงยอมรับที่จะช่วยเป็นตัวเชิดเพื่อให้คุณโครงการตั้งรัฐบาลให้เป็นรูปตามวิธีเปลี่ยนแปลงตั้งพระธรรมนูญโดยสะดวก เพราะว่าถ้าข้าพเจ้าจะไม่ยอมรับเป็นตัวเชิดนานาประเทศคงจะไม่ยอมรับรัฐบาลใหม่นี้ ซึ่งจะเป็นความลำบากยิ่งขึ้นหลายประการ ความจริงตัวข้าพเจ้าเองในเวลานี้ก็ทราบกันอยู่แล้วว่ามิอาการทุพลภาพ และไม่มีลูกสืบวงศ์สกุล และจะไม่ทนงานไปนานเท่าใดนัก ทั้งไม่มีความปรารถนามักใหญ่ใฝ่สูงให้เกินศักดิ์และ

ความสามารถที่จะช่วยพะยุงชาติของเราให้เจริญเทียมหน้าเขาบ้าง พุดมานี้เป็น
ความจริงใจเสมอ

ประชาธิปไตย ป.ร.

น.ต. หลวงศุภชลาศัย
ผู้บังคับการเรือสุโขทัย

ภาคผนวกที่ 19 (สำเนาโทรเลขฉบับที่ 1)

ด่วนมาก พ.ร.ต. พระยาปรีชาชลยุทธ ผู้รั้งแม่ทัพเรือ

พระที่นั่งอนันตสมาคม กรุงเทพฯ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะเสด็จโดยรถไฟพระที่นั่ง ซึ่งเป็นการสมพระเกียรติยศ และอีกประการหนึ่ง ในเรือมีสถานที่ไม่เป็นที่ทรงพระสำราญพอ ได้มีลายพระราชหัตถ์ตอบรับตามความประสงค์ของผู้รักษาการพระนครฝ่ายทหารทุกประการแล้ว ขอให้จัดถวายตามพระราชประสงค์

(ลงนาม)

น.ต. หลวงศุภชลาศัย

ผู้บังคับการ ร.ล. สุโขทัย ชั่วคราว

(สำเนาโทรเลขฉบับที่ 2)

ด่วนมาก ผู้บัญชาการรถไฟ กรุงเทพฯ

มีพระราชประสงค์ที่จะเสด็จพระราชดำเนินกลับทางรถไฟ ฉะนั้นให้จัดกับผู้รักษาการพระนครฝ่ายทหาร คุมรถพระที่นั่งออกมาหัวหินโดยด่วน เพื่อเสด็จกลับถึงพระนครค่ำวันนี้

บุรฉัตรไชยากร

น.ต. หลวงศุภชลาศัย

25 มิ.ย. 75

(สำเนาวิทยุโทรเลขทหารเรือ)

เรียน พ.อ. พระยาพลพลพยุหเสนา ผู้รักษาพระนคร

พระที่นั่งอนันตสมาคม

กระผมได้รับหนังสือจากสมุหราชองครักษ์แจ้งว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวจะเสด็จสู่พระนครโดยลำลองไม่มีกองทหารตามเสด็จ

น.ต. หลวงสุขุขลาสัย
ผู้บังคับการเรือ

ภาคผนวกที่ 20

คำสั่ง

พระที่นั่งอนันตสมาคม
วันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2475

เรียน นายพันตำรวจเอก พระยาบุเรศผดุงกิจ

1. ให้ท่านแจ้งไปยังโรงมโหรีสพต่างๆ ให้เลิกการแสดงมโหรีสพ เวลา 22 นาฬิกา ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป
2. ให้ท่านจัดการให้ห้างร้านซึ่งปิดไม่ทำการค้าขายให้เปิดทำการค้าขายตามเคย
3. ให้ท่านส่งปืนกลพกกับกะสุนทั้งหมด ซึ่งมีอยู่ ณ กรมตำรวจภูธรมายังพระที่นั่งอนันตสมาคมเพื่อใช้ในราชการ
4. ให้ท่านสืบสวนว่ามีปืนกลในวังบางขุนพรหมเท่าใด

พ.อ. พระยาพลพลพยุหเสนา
ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร

ภาคผนวกที่ 21

หนังสือทูลเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ

พระที่นั่งอนันตสมาคม
วันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2475

ทูลเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ

บัดนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระราชทานตอบคณะราษฎรมาโดยโทรเลขว่า ทรงยอมรับให้มีธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน และยอมอยู่ใต้พระธรรมนูญนั้นทุกประการ จะได้เสด็จคืนสู่พระนครโดยทางรถไฟในวันนี้ให้เตรียมจัดถวายตามความประสงค์ของคณะราษฎรได้ ดังปรากฏตามสำเนาโทรเลขที่ได้ถวายมาแล้ว ขอได้ทรงจัดการให้เป็นไปด้วยดีตามพระบรมราชประสงค์และความปรารถนาของคณะราษฎร แล้วทำความเข้าใจเสียกับผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศทั้งหลายให้ดีด้วย

นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา
ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร

ภาคผนวกที่ 22
พระราชกำหนดนิรโทษกรรม
ในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน
พุทธศักราช 2475

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า

การที่คณะราษฎรคณะหนึ่งซึ่งมีความปรารถนาอันแรงกล้าในอันที่จะแก้ไข จัดความสัมพันธ์บางประการของรัฐบาลสยามและชาติไทยให้หายไป แล้วจะพากัน จรรโลงสยามรัฐและชาติไทยให้เจริญรุ่งเรืองวัฒนาถาวรมั่นคงเท่าเทียมกับชาติและ ประเทศอื่นต่อไป จึงพากันยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินไว้ ด้วยความมุ่งหมาย จะให้มีรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินขึ้นเป็นข้อใหญ่ แล้วร้องขอไปยังเราเพื่อให้เรา คงดำรงเป็นกษัตริย์แห่งสยามรัฐต่อไปภายใต้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินนั้น ทั้งนี้ แม้ว่าการจะได้เป็นไปโดยขัดกับความพอพระทัยพระบรมวงศานุวงศ์บางพระองค์ และขัดใจสมาชิกในรัฐบาลเดิมบางคนก็ดี ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องเป็นไปเช่นนั้น ในทุกประเทศ ไม่ว่าจะเจริญรุ่งเรืองแล้วเท่าไรๆ ก็ไม่อาจจะก้าวล่วงการนี้เสียได้ ถึงกระนั้นก็พึงปรากฏเป็นประวัติน่าอัศจรรย์ครั้งแรกของโลกที่การได้เป็นไปโดยราบรื่น ปกติมิได้รุนแรง

และแม้ว่าจะได้อัญเชิญพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการบางคนมา ประทับและไว้ในพระที่นั่งอนันตสมาคมก็เพียงเพื่อประกันภัยของคณะ และเพื่อ ให้การดำเนินคล่องไปได้เท่านั้น หากได้กระทำการประทุษร้ายหรือหยาบหยามอย่าง ใดๆ และไม่มุ่งหมายจะกระทำเช่นนั้นด้วย ได้แต่บำรุงรับไว้ด้วยดี สมควรแก่ พระเกียรติยศทุกประการ

อันที่จริงการปกครองด้วยวิธีมีพระธรรมนูญการปกครองนี้ เราก็ได้ดำริ

อยู่ก่อนแล้วที่ราษฎรคณะนี้กระทำมาเป็นการถูกต้องตามนิยมของเราอยู่ด้วย และด้วยเจตนาดีต่อประเทศชาติ อาณาประชาชนแท้ๆ จะหาการกระทำหรือแต่เพียงเจตนาชั่วร้ายแม้แต่น้อยก็มีได้

เหตุนี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชกำหนดนี้ไว้ดังต่อไปนี้

มาตรา 1 พระราชกำหนดนี้ให้เรียกว่า “พระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พุทธศักราช 2475”

มาตรา 2 ให้ใช้พระราชกำหนดนี้ตั้งแต่วันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงลงพระบรมนามาภิไธยเป็นต้นไป

มาตรา 3 บรรดาการกระทำทั้งหลายทั้งสิ้นเหล่านั้นไม่ว่าของบุคคลใดๆ ในคณะราษฎรนี้ หากว่าจะเป็นการละเมิดบทกฎหมายใดๆ ก็ดี ห้ามมิให้ถือว่าเป็นการละเมิดกฎหมายเลย

ประกาศมา ณ วันที่ 26 มิถุนายน พุทธศักราช 2475

ประชาธิปไตย ป.ร.

ภาคผนวกที่ 23
พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม
ชั่วคราว พุทธศักราช 2475

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า

โดยที่คณะราษฎรได้ขอร้องให้อยู่ใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม
เพื่อบ้านเมืองจะได้ เจริญขึ้น และ

โดยที่ได้ทรงยอมรับตามคำขอร้องของคณะราษฎร

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยมาตราต่อไปนี้

หมวด 1

ข้อความทั่วไป

มาตรา 1 อำนาจอสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย

มาตรา 2 ให้มีบุคคลและคณะบุคคลตั้งจะกล่าวต่อไปนี้เป็นผู้ใช้อำนาจ
แทนราษฎรตามที่จะได้กล่าวต่อไปในธรรมนูญ คือ

1. กษัตริย์
2. สภาผู้แทนราษฎร
3. คณะกรรมการราษฎร
4. ศาล

หมวด 2

กษัตริย์

มาตรา 3 กษัตริย์เป็นประมุขสูงสุดของประเทศ พระราชบัญญัติก็ดี

คำวินิจฉัยของศาลกิติ การอื่นๆ ซึ่งจะมีบทกฎหมายระบุไว้โดยจะเพาะกิติ จะต้องกระทำในนามของกษัตริย์

มาตรา 4 ผู้เป็นกษัตริย์ของประเทศ คือ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว การสืบมรดกให้เป็นไปตามกฎหมายที่ยรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ.2467 และด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา 5 ถ้ากษัตริย์มีเหตุจำเป็นชั่วคราวที่จะทำหน้าที่ไม่ได้ หรือไม่อยู่ในพระนคร ให้คณะกรรมการราษฎรเป็นผู้ใช้สิทธิแทน

มาตรา 6 กษัตริย์จะถูกฟ้องร้องคดีอาชญาขังโรงศาลไม่ได้ เป็นหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎรจะวินิจฉัย

มาตรา 7 การกระทำใดๆ ของกษัตริย์ต้องมีกรรมการราษฎรผู้หนึ่งผู้ใดลงนามด้วย โดยได้รับความยินยอมของคณะกรรมการราษฎรจึงจะใช้ได้ มิฉะนั้นเป็นโมฆะ

หมวด 3

สภาผู้แทนราษฎร

ส่วนที่ 1

อำนาจและหน้าที่

มาตรา 8 สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจออกพระราชบัญญัติทั้งหลาย พระราชบัญญัตินั้นเมื่อกษัตริย์ได้ประกาศให้ใช้แล้ว ให้เป็นอันใช้บังคับได้

ถ้ากษัตริย์มิได้ประกาศให้ใช้พระราชบัญญัตินั้นภายในกำหนด 7 วัน นับแต่วันที่ได้รับพระราชบัญญัตินั้นจากสภาโดยแสดงเหตุผลที่ไม่ยอมทรงลงพระนาม ก็มีอำนาจส่งพระราชบัญญัตินั้นคืนมายังสภาเพื่อพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง ถ้าสภาลงมติยืนตามมติเดิมกษัตริย์ไม่เห็นพ้องด้วย สภามีอำนาจออกประกาศพระราชบัญญัตินั้น

ใช้บังคับเป็นกฎหมายได้

มาตรา 9 สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจดูแลควบคุมกิจการของประเทศ และมีอำนาจประชุมกันถอดถอนกรรมการราษฎรหรือพนักงานรัฐบาลผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้

ส่วนที่ 2

ผู้แทนราษฎร

มาตรา 10 สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นไปตามกาลสมัยดังนี้

สมัยที่ 1

นับแต่วันใช้ธรรมนูญนี้เป็นต้นไปจนกว่าจะถึงเวลาที่สมาชิกในสมัยที่ 2 จะเข้ารับตำแหน่ง ให้คณะราษฎรซึ่งมีคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้ใช้อำนาจแทนจัดตั้งผู้แทนราษฎรชั่วคราวขึ้นเป็นจำนวน 70 นายเป็นสมาชิกในสภา

สมัยที่ 2

ภายในเวลา 6 เดือนหรือจนกว่าการจัดประเทศเป็นปกติเรียบร้อย สมาชิกในสภาจะต้องมีบุคคล 2 ประเภททำกิจการร่วมกัน คือ

ประเภทที่ 1 ผู้แทนซึ่งราษฎรจะได้เลือกขึ้นจังหวัดละ 1 นาย ถ้าจังหวัดใดมีสมาชิกเกินกว่า 100,000 คน ให้จังหวัดนั้นเลือกผู้แทนเพิ่มขึ้นอีก 1 นายทุก ๆ 100,000 นั้น เศษของ 100,000 ถ้าเกินกว่าครึ่งให้นับเพิ่มขึ้นอีก 1

ประเภทที่ 2 ผู้เป็นสมาชิกอยู่แล้วในสมัยที่ 1 มีจำนวนเท่ากับสมาชิกประเภทที่ 1 ถ้าจำนวนเกินให้เลือกกันเองว่าผู้ใดจะคงเป็นสมาชิกต่อไป ถ้าจำนวนขาดให้ผู้ที่มิได้เลือกบุคคลใด ๆ เข้าแทนจนครบ

สมัยที่ 3

เมื่อจำนวนราษฎรทั่วพระราชอาณาเขตได้สอพลอวิชาปถมศึกษาได้เป็นจำนวนเกินกว่าครึ่ง และอย่างช้าต้องไม่เกิน 10 ปี นับแต่วันใช้ธรรมนูญนี้ สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นผู้ที่ราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้น สมาชิกประเภทที่ 2 เป็นอันไม่มีอีกต่อไป

มาตรา 11 คุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกเป็นผู้แทนประเภทที่ 1 คือ

- 1 สอบไล่วิชาการเมืองได้ตามหลักสูตรซึ่งสภาจะจัดตั้งขึ้นไว้
- 2 มีอายุ 20 ปีบริบูรณ์
- 3 ไม่เป็นผู้ไร้หรือเสมือนไร้ความสามารถ
- 4 ไม่ถูกศาลพิพากษาให้เพิกถอนสิทธิในการรับเลือก
- 5 ต้องเป็นบุคคลที่มีสัญชาติเป็นไทยตามกฎหมาย
- 6 จะเพาะผู้สมัครรับเลือกเป็นผู้แทนประเภทที่ 1 ในสมัยที่ 2 จะต้องได้รับความเห็นชอบ ของสมาชิกในสมัยที่ 1 เสียก่อนว่าเป็นผู้ที่ไม่ควรสงสัยว่าจะนำมาซึ่งความไม่เรียบร้อย

มาตรา 12 การเลือกตั้งสมาชิกประเภทที่ 1 ที่ 2 ให้ทำดังนี้

1. ราษฎรในหมู่บ้านเลือกผู้แทนเพื่อออกเสียงตั้งผู้แทนตำบล
2. ผู้แทนหมู่บ้านเลือกผู้แทนตำบล
3. ผู้แทนตำบลเป็นผู้เลือกตั้งสมาชิกในสภาผู้แทนราษฎร

การเลือกตั้งสมาชิกในสมัยที่ 3 จะมีกฎหมายบัญญัติภายหลังโดยจะดำเนินการที่ให้มีสมาชิก ได้เลือกตั้งผู้แทนในสภาโดยตรง

มาตรา 13 ผู้แทนประเภทที่ 1 จะอยู่ในตำแหน่งได้คราวละ 4 ปีนับแต่วันเข้ารับตำแหน่ง แต่เมื่อถึงสมัยที่ 3 แล้วแม้ผู้แทนในสมัยที่ 2 จะได้อยู่ในตำแหน่งไม่ถึง 4 ปีก็ตี ต้องออกจากตำแหน่งนับแต่วันที่ผู้แทนในสมัยที่ 3 ได้เข้ารับตำแหน่ง

ถ้าตำแหน่งผู้แทนว่างลงเพราะเหตุอื่นนอกจากถึงคราวออกตามเวร ให้สมาชิกเลือกผู้อื่นตั้งขึ้นใหม่ให้เต็มที่ว่าง แต่ผู้แทนใหม่มีเวลาอยู่ในตำแหน่งได้เพียงเท่ากำหนดเวลาที่ผู้ออกไปนั้นชอบที่จะอยู่ได้

มาตรา 14 ราษฎรไม่ว่าเพศใดเมื่อมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ ย่อมมีสิทธิออกเสียงลงมติเลือกผู้แทนหมู่บ้านได้ คือ

1. มีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์

2. ไม่เป็นผู้ไร้หรือเสมือนไร้ความสามารถ
3. ไม่ถูกศาลพิพากษาให้เสียสิทธิในการออกเสียง
4. ต้องเป็นบุคคลที่มีสัญชาติเป็นไทยตามกฎหมาย

คุณสมบัติของผู้แทนหมู่บ้านและผู้แทนตำบลให้เป็นไปเหมือนดังมาตรา 11 มาตรา 15 การเลือกตั้งผู้แทนใดๆ ให้ถือตามคะแนนเสียงข้างมาก ถ้าคะแนนเสียงเท่ากันให้มีการเลือกตั้งครั้งที่ 2 ถ้าครั้งที่ 2 มีคะแนนเสียงเท่ากันให้ตั้งคนกลางออกเสียงชี้ขาด และให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งคนกลางไว้

มาตรา 16 ผู้แทนนอกจากถึงเวร จะต้องออกจากตำแหน่ง ให้นับว่าขาดจากตำแหน่งเมื่อขาดคุณสมบัติดังกล่าวไว้ในมาตรา 11 อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเมื่อตาย หรือเมื่อสภาได้วินิจฉัยให้ออก ในเมื่อสภาเห็นว่าเป็นผู้ทำความเสื่อมเสียให้แก่สภา

มาตรา 17 การฟ้องร้องสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎรเป็นคดีอาชญา ยังโรงศาลจะต้องได้รับ อนุญาตจากสภาก่อน ศาลจึงจะรับฟ้องได้

ส่วนที่ 3

ระเบียบการประชุม

มาตรา 18 ให้สมาชิกเลือกกันขึ้นเป็นประธานของสภา 1 นายมีหน้าที่ดำเนินกรของสภา และมีรองประธาน 1 นายเป็นผู้ทำการแทน เมื่อประธานมีเหตุขัดข้องชั่วคราวที่จะทำหน้าที่ได้

มาตรา 19 เมื่อประธานไม่อยู่ หรือไม่สามารถมาได้ก็ให้รองประธานแทนเป็นผู้รักษาความเรียบร้อยในสภา และจัดการให้ได้ปรึกษาหารือกันตามระเบียบ

มาตรา 20 ถ้าประธานและรองประธานไม่อยู่ในที่ประชุมทั้ง 2 คนก็ให้สมาชิกที่มาประชุมเลือกตั้งกันเองขึ้นเป็นประธานคนหนึ่งชั่วคราวประชุมนั้น

มาตรา 21 การประชุมปกติให้เป็นหน้าที่ของสภาเป็นผู้กำหนด

การประชุมพิเศษจะได้ต่อเมื่อสมาชิกมีจำนวนรวมกันไม่น้อยกว่า 15 คน

ได้ร้องขอหรือคณะกรรมการราษฎรได้ร้องขอให้เรียกประชุม การนัดประชุมพิเศษ ประธานหรือผู้ทำการแทนประธานเป็นผู้สั่งนัด

มาตรา 22 การประชุมทุกคราวต้องมีสมาชิกมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิก ทั้งหมดจึงจะเป็นองค์ประชุมปรึกษาการได้

มาตรา 23 การลงมติวินิจฉัยข้อปริญานั้น ให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ สมาชิกคนหนึ่งย่อมมีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้ามีจำนวนเสียงลงคะแนนเท่ากันให้ผู้เป็นประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นได้อีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

มาตรา 24 สมาชิกไม่ต้องรับผิดชอบในถ้อยคำใด ๆ ที่ได้กล่าวหรือแสดงเป็นความเห็นหรือในการออกเสียงลงคะแนนในที่ประชุม ผู้หนึ่งผู้ใดจะว่ากล่าวฟ้องร้องเพราะเหตุนั้นหาได้ไม่

มาตรา 25 ในการประชุมทุกคราวประธานต้องสั่งให้เจ้าหน้าที่ประจำในสภาจกรายงานรักษาไว้ และเสนอเพื่อให้สมาชิกได้ตรวจแก้ไขรับรอง แล้วให้ผู้เป็นประธานในประชุมลงนามกำกับไว้

มาตรา 26 สภามีอำนาจตั้งอนุกรรมการเพื่อทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือให้สอบสวนพิจารณาทำความเข้าใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งขึ้นเสนอต่อที่ประชุมใหญ่เพื่อปรึกษาหารือตกลงอีกชั้นหนึ่งก็ได้ ประธานอนุกรรมการนั้นเมื่อสภาไม่ได้ตั้งก็ให้อนุกรรมการเลือกกันเองตั้งขึ้นเป็นประธานได้

อนุกรรมการมีอำนาจเชิญบุคคลใด ๆ มาชี้แจงแสดงความเห็นได้ อนุกรรมการและผู้เชิญมาได้รับสิทธิในการแสดงความเห็นตามมาตรา 24

ในการประชุมอนุกรรมการนั้นต้องมีอนุกรรมการมาประชุมไม่น้อยกว่า 3 นายจึงจะเป็นองค์ประชุมปรึกษาการได้เว้นแต่อนุกรรมการนั้นจะมีจำนวนตั้งขึ้นเพียง 3 คน เมื่อมาประชุมแต่ 2 คนก็ให้นับว่าเป็นองค์ประชุมได้

มาตรา 27 สภามีอำนาจตั้งระเบียบการปรึกษาหารือเพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามธรรมนูญนี้ (ในชั้นแรกนี้ให้อนุโลมใช้ข้อบังคับสภากรรมการองคมนตรีเฉพาะที่ไม่ขัดกับธรรมนูญนี้ไปพลางก่อน)

หมวดที่ 4

คณะกรรมการราษฎร

ส่วนที่ 1

อำนาจและหน้าที่

มาตรา 28 คณะกรรมการราษฎรมีอำนาจและหน้าที่ดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของสภา

มาตรา 29 ถ้ามีการฉุกเฉินเกิดขึ้นซึ่งคณะกรรมการจะเรียกประชุมสภาราษฎรให้ทันท่วงที่มีได้ และคณะกรรมการราษฎรเห็นสมควรจะต้องออกกฎหมายเพื่อให้เหมาะแก่การฉุกเฉินนั้นๆ ก็ทำได้ แต่จะต้องรีบนำกฎหมายนั้นขึ้นให้สภารับรอง

มาตรา 30 คณะกรรมการราษฎรมีอำนาจให้อภัยโทษ แต่ให้นำความขึ้นขอพระบรมราชานุญาตเสียก่อน

มาตรา 31 ให้เสนาบดีกระทรวงต่างๆ เป็นผู้รับผิดชอบต่อคณะกรรมการราษฎรในกิจการทั้งปวง

สิ่งใดซึ่งเป็นการฝ่าฝืนต่อคำสั่งหรือระเบียบการของคณะกรรมการราษฎรหรือกระทำไปโดยธรรมนุญไม่อนุญาตให้ทำได้ ให้ถือว่าการนั้นเป็นโมฆะ

ส่วนที่ 2

กรรมการราษฎรและเจ้าหน้าที่ประจำ

มาตรา 32 คณะกรรมการราษฎรประกอบด้วยประธานคณะกรรมการราษฎร 1 นาย และกรรมการราษฎร 14 นายรวมเป็น 15 นาย

มาตรา 33 ให้สภาเลือกตั้งสมาชิกในสภาผู้ 1 ขึ้นเป็นประธานกรรมการ และให้ผู้เป็นประธานนั้นเลือกสมาชิกในสภาอีก 14 นายเพื่อเป็นกรรมการ การเลือกนี้เมื่อได้รับความเห็นชอบของสภาแล้ว ให้ถือว่าผู้ที่ได้รับเลือกนั้นๆ เป็นกรรมการ

ของสภา ในเมื่อสภาเห็นว่ากรรมการมิได้ดำเนินการตามรัฐประศาสนบายของสภา สภามีอำนาจเชิญกรรมการให้ออกจากหน้าที่ แล้วเลือกตั้งใหม่ตามที่กล่าวในตอนนั้น

มาตรา 34 กรรมการคนใดมีเหตุอันกระทำให้กรรมการคนนั้นขาดคุณสมบัติอันกำหนดไว้สำหรับผู้แทนในมาตรา 11 ก็ตาม หรือตายก็ตาม ให้สภาเลือกกรรมการแทนสำหรับตำแหน่งนั้น ๆ

ในเมื่อสภาได้เลือกตั้งกรรมการแล้ว สภาชุดนั้นหมดกำหนดอายุตำแหน่งเมื่อใดให้ถือว่ากรรมการชุดนั้นย่อมหมดกำหนดอายุตำแหน่งด้วย

มาตรา 35 การตั้งการถอดตำแหน่งเสนาบตี ย่อมเป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์ พระราชอำนาจนี้จะทรงใช้แต่โดยตามคำแนะนำของคณะกรรมการราษฎร

มาตรา 36 การเจรจาการเมืองกับต่างประเทศเป็นหน้าที่ของกรรมการผู้แทนราษฎร และกรรมการอาจตั้งผู้แทนเพื่อการนี้ได้

การเจรจาได้ดำเนินไปประการใดให้กรรมการรายงานกราบบังคมทูลกษัตริย์ทรงทราบ

การให้สัตยาบันสัญญาทางพระราชไมตรีเป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์ แต่จะทรงใช้พระราชอำนาจนี้ตามคำแนะนำของกรรมการราษฎร

มาตรา 37 การประกาศสงครามเป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์ แต่จะทรงใช้พระราชอำนาจ นี้ตามคำแนะนำของกรรมการราษฎร

ส่วนที่ 3

ระเบียบการประชุม

มาตรา 38 ระเบียบการประชุมของคณะกรรมการราษฎรให้อนุโลมตามที่บัญญัติในหมวดที่ 3

หมวดที่ 5

ศาล

มาตรา 39 การระงับข้อพิพาทให้เป็นไปตามกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลานี้
ประกาศมา ณ วันที่ 27 มิถุนายน พุทธศักราช 2475 และให้ใช้บังคับได้
แต่บัดนี้เป็นต้นไป

(พระบรมนามาภิไธย) ประชาธิปก ป.ร.

ภาคผนวกที่ 24

หนังสือทูลเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ

พระที่นั่งอนันตสมาคม
วันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475

ทูลเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ

ด้วยบัดนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศให้ใช้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม ลงวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 แล้ว ขอให้ท่านแจ้งไปยังสถานทูตและกงสุลต่าง ๆ ว่า

1. ประเทศสยามได้เปลี่ยนการปกครองแผ่นดินเป็นกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย (Constitutional Monarchy) แล้ว และ

2. ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามนี้ได้ประกาศใช้แล้ว

ทั้งนี้ถ้ากระทรวงการต่างประเทศได้แจ้งไปยังสถานทูตแล้ว ขอให้ส่งหลักถาบันมาด้วย

นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา
ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร

ภาคผนวกที่ 25
รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร
ครั้งที่ 1/2475
วันอังคารที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475
ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม
เปิดประชุมเวลา 14 นาฬิกา

ก่อนเสนาบดีกระทรวงมหรธาธรเชิญกระแสพระบรมราชโองการมาอ่าน
เปิดการประชุมกรรมการคณะราษฎรอ่านรายงานบุคคลซึ่งคณะผู้รักษาพระนคร
ได้ตั้งให้เป็นผู้แทนราษฎร

หลวงประดิษฐมนูธรรมได้อ่านรายงาน คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร
ได้ตั้งให้เป็นผู้แทนราษฎร คือ

1. ม.อ.อ. เจ้าพระยาวางสนามประพัทธ์
2. ม.อ.อ. เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
3. ม.อ.อ. เจ้าพระยาพิชัยญาติ
4. ม.อ.ท. พระยาเทพวิฑูรพหุลศรุตชาติ
5. ม.อ.ท. พระยามโนปกรณนิติธาดา
6. ม.อ.ต. พระยามานวราชเสวี
7. ม.อ.ต. พระยาศรีวิสารวาจา
8. ม.อ.ต. พระยาไชยยศสมบัติ
9. ม.อ.ต. พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์
10. ม.อ.ต. พระยามนธาดุรราช
11. นายพลตรี พระยาอินทรวชิต
12. นายพลตรี พระยาประเสริฐสงคราม

13. นายพลเรือตรี พระยาปรีชาลยุทธ
14. ม.อ.ค. พระยาปรีชานุสาสน์
15. นายพลเรือตรี พระยาศรยุทธเสนี
16. ม.อ.ค. พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์
17. ม.อ.ค. พระยาวิชัยราชสุนทร
18. ม.ส.ค. พระยาปรีदानฤเบศร์
19. นายนาวาเอก¹ พระยาวิชิตชลธี
20. นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช
21. นายพันเอก พระยาฤทธิ์อัคเนย์
22. นายพันตำรวจเอก พระยาบุเรศร์ผดุงกิจ
23. อำมาตย์เอก พระยาอนุমানราชชน
24. อำมาตย์เอก พระยาประมวญวิชาพูล
25. นายนาวาเอก พระประพิณพนยุทธ
26. นายนาวาเอก พระเรียมวิรัชชพากย์
27. อำมาตย์เอก พระสุธรรมวินิจฉัย
28. นายพันโท พระประศาสน์พิทยายุทธ์
29. นายพันตำรวจโท หลวงแสงนิติศาสตร์
30. อำมาตย์โท พระวุฒิสาสตร์เนติญาณ
31. นายนาวาตรี หลวงศุภชลาศัย
32. นายนาวาตรี หลวงสินธุสงครามชัย
33. นายพันตรี หลวงสินาดโยธารักษ์
34. นายพันตรี หลวงพิบูลสงคราม
35. อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐ์มนูธรรม
36. อำมาตย์ตรี หลวงคหกรรมบดี

¹ ต้นฉบับเป็นยศนายพันเอก

37. เสวกตรี หลวงนฤเบศร์มานิต
38. นายเรือเอก หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์
39. รองอำมาตย์เอก หลวงเดชสหกรณ์
40. รองอำมาตย์เอก หลวงคำรวิศรานูวรรต
41. รองอำมาตย์เอก หลวงสุนทรเทพหัตถิน
42. รองอำมาตย์เอก หลวงเดชาดิวงค์วราวัฒน์
43. รองอำมาตย์เอก หลวงบรรณกรโกวิท
44. รองอำมาตย์เอก หลวงอรธสารประสิทธิ์
45. รองอำมาตย์เอก หลวงอรธกิตติกำจร
46. รองอำมาตย์เอก หลวงชำนาญนิติเกษตร
47. รองอำมาตย์เอก หลวงโกวิทอภัยวงศ์
48. รองอำมาตย์เอก หลวงอภิรมย์โกษากร
49. รองอำมาตย์เอก ตั้ว ลพานุกรม
50. รองอำมาตย์เอก ประจวบ บุณนาค
51. รองอำมาตย์เอก หม่อมหลวงอุดม สนิทวงศ์
52. รองอำมาตย์เอก ประยูร ภมรมนตรี
53. รองอำมาตย์โท ทวี บุญยเกตุ
54. รองอำมาตย์โท จรูญ สืบแสง
55. รองอำมาตย์โท ชุณหะ บินधानนท์
56. นายวิลาศ โอสถานนท์
57. นายแนบ พหลโยธิน
58. นายดิเรก ชัยนาม
59. นายวิเชียร สุวรรณทัต
60. นายชล สมานนท์
61. นายสงวน ตูลารักษ์

62. นายจิม วีระไวทยะ
63. นายหงวน ทองประเสริฐ
64. นายมานิต วสุวัต
65. นายจรูญ ณ บางช้าง
66. นายเนตร์ พูนวิวัฒน์
67. นายมังกร สามเสน
68. นายชุ่นใช้ คุณตระกูล
69. นายสวัสดิ์ โสคติทัต
70. นายบรรจง ศรีจรูญ

แต่พระยาวิชิตชลธีได้บอกป่วยไม่สามารถรับตำแหน่งได้ จะขอให้ที่ประชุมเลือกตั้งผู้อื่นแทนต่อไป พระยาประมวญวิชาพูลเสนอว่า เมื่อปรากฏว่ามีผู้ป่วยไม่สามารถรับตำแหน่งได้แล้ว เห็นว่าพระยาพลพลพยุหเสนาเป็นผู้หนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงวิธีปกครอง และได้ลงมือกระทำการอันเต็มไปด้วยความเสียสละ นับว่าเป็นผู้มีคุณแก่ราษฎรมาก ควรสภาผู้แทนราษฎรจะได้ไว้เป็นสมาชิกด้วยอีกคนหนึ่ง

พระยาปริษานุสาสน์ พระยาวิชัยราชสุนทร รับรอง

พระยาพลพลพยุหเสนาทักทวนว่า ไม่มีความปรารถนาในข้อนี้มาแต่ไร ๆ เลย หวังแต่เพียงจะตกลงให้เพื่อประโยชน์ของราษฎร 12 ล้านเท่านั้น

พระยาประมวญวิชาพูลคัดค้านข้อทักทวนของพระยาพลพลพยุหเสนาว่า พระยาพลพลพยุหเสนาก็ได้กระทำประโยชน์แก่ราษฎรมามากแล้ว ขอได้โปรดรับตำแหน่งนี้เพื่อราษฎรต่อไปอีกสักครั้งด้วย

พระยาวิชัยราชสุนทร รับรอง

พระยาพลพลพยุหเสนาจึงว่า ถ้ากระนั้นเพื่อประโยชน์ของราษฎร 12 ล้าน จะยอมรับ ที่ประชุมลงมติรับเป็นน้ำหนักใจเดียวกันทั้งสิ้น

หลวงประดิษฐมนูธรรมแถลงว่า สมาชิกทั้งหลายจำเป็นต้องมีความซื่อสัตย์

สุจริตต่อราษฎรในข้อสำคัญหลายประการ เพราะฉะนั้นขอท่านสมาชิกได้พร้อมกัน ทำคำปฏิญาณกันเสียก่อน แล้วหลวงประดิษฐมนูธรรมนำปฏิญาณและสมาชิกได้ ปฏิญาณพร้อมทั่วกันว่า

ข้าพเจ้า (ออกนามผู้ปฏิญาณ) ขอให้คำปฏิญาณว่าจะซื่อสัตย์ต่อคณะราษฎร และจะช่วยรักษาหลัก 6 ประการของราษฎรไว้ให้มั่นคง

1. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไทยไว้ให้มั่นคง

2. จะรักษาความปลอดภัยในประเทศให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลง ให้มาก

3. จะต้องบำรุงความสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่ จะพยายามหางานให้ราษฎรทำโดยเต็มความสามารถ จะร่างโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก

4. จะต้องให้ราษฎรได้มีสิทธิเสมอภาคกัน

5. จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพมีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการ ดังกล่าวแล้วข้างต้น

6. จะต้องให้การศึกษอย่างเต็มที่แก่ราษฎร

เสร็จแล้ว เจ้าพระยามหิธร เสนาบดีกระทรวงมหรธารถได้เชิญพระกระแสรับสั่งของพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเปิดประชุมว่า

“วันนี้สภาผู้แทนราษฎรได้ประชุมเป็นครั้งแรก นับว่าเป็นการสำคัญอันหนึ่งในประวัติศาสตร์ของประเทศอันเป็นที่รักของเรา ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านทั้งหลายคงจะตั้งใจที่จะช่วยกันปรีกษากรงานเพื่อนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ประเทศสยามสืบไป และเพื่อรักษาความอิสสรภาพของไทยไว้ชั่วฟ้าและดิน ข้าพเจ้าขออำนวยการแก่บรรดาผู้แทนราษฎรทั้งหลายให้บริบูรณ์ด้วยกำลังกาย กำลังปัญญา เพื่อจะได้ช่วยกันทำการให้สำเร็จตามความประสงค์ของเราและของท่าน ซึ่งมีจุดมุ่งหมายอันเดียวกันทุกประการเทอญ” ที่ประชุมพร้อมรับพระกระแสนี้ใส่เกล้าฯ

จบแล้วสภาผู้แทนราษฎรได้มีการประชุมกันต่อไป

1. มอบอำนาจให้สภาผู้แทนราษฎร พระยาพลพลพยุหเสนาเสนอว่า บัดนี้ธรรมนูญและสภาผู้แทนราษฎรได้ตั้งขึ้นสำเร็จแล้ว ข้าพเจ้าขอมอบการงานปกครองแผ่นดินที่ได้ยึดไว้ให้แก่สภาต่อไปแต่บัดนี้

2. เลือกประธานผู้แทนราษฎร หลวงประดิษฐมนูธรรมกล่าวว่า บัดนี้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินก็ได้สร้างขึ้นและประกาศใช้แล้ว สภาผู้แทนราษฎรก็ได้ตั้งขึ้นแล้ว ผู้แทนราษฎรก็ได้เข้าประจำตำแหน่งแล้ว เป็นอันว่าสภานี้เป็นสภาอันทรงอำนาจสูงสุดในประเทศมีอำนาจที่จะประชุมปรึกษาการใด ๆ กันได้แล้ว บัดนี้จะได้เริ่มกระทำการปรึกษาหารือข้อสำคัญขั้นต้นตามธรรมนูญนั้น แต่ระเบียบการประชุมนี้ยังมีได้บัญญัติไว้โดยฉะเพาะ และตามธรรมนูญมาตรา 27 ให้ใช้ระเบียบการประชุมตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติของมนตรีไปพลางก่อน เพียงที่ไม่ขัดกัน ฉะนั้นการประชุมนี้จะได้นำเนินให้เป็นไปตามระเบียบนั้นเท่าที่จะเป็นไปได้

การประชุมขั้นต้นนี้มีว่า จะต้องเลือกผู้เป็นประธานขึ้นประจำที่ประชุมตามธรรมนูญมาตรา 22 เพราะฉะนั้นขอท่านทั้งหลายได้ปรึกษาหารือกันเลือกตั้งผู้เป็นประธานขึ้น ณ บัดนี้

3. นายสงวน ตุลารักษ์เสนอเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเพื่อรับเลือก อ้างเหตุว่าท่านผู้นี้มีความรู้ความสามารถดี เคยเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการอันเป็นตำแหน่งสำคัญมาแล้ว และเป็นผู้ใหญ่เหมาะสำหรับจะรักษาระเบียบการประชุมให้ดำเนินเรียบร้อยไปได้ด้วยดี ควรที่จะได้รับตำแหน่งประธานแห่งที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร

พระยามานวราชเสวี รับรอง

พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์เสนอพระยาพลพลพยุหเสนา พระยาพลพลพยุหเสนาปฏิเสธเด็ดขาดไม่ยอมรับตำแหน่งนี้ และรับรองว่าควรได้แก่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์เสนอพระยามโนปกรณนิติธาดา

พระยามโนปกรณัมฯ ทัดทานว่า ปรารถนาจะได้โอกาสทำงานเพื่อชาติเพื่อราษฎรให้เต็มกำลังความสามารถ การเป็นผู้แทนราษฎรเพียงเท่านั้นพอจะมีโอกาสทำประโยชน์แก่ราษฎรได้มากกว่าการเป็นประธาน ด้วยว่าการเป็นประธานไม่มีหน้าที่จะได้เสียงแสดงเหตุผลที่ประชุม

ในที่สุดที่ประชุมลงมติเลือกเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นน้าหนึ่งใจเดียวกันปราศจากเสียงค้าน พระยาพหลพลพยุหเสนาได้อัญเชิญเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีขึ้นนั่ง ณ บัลลังก์ผู้เป็นประธาน

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีแถลงว่าขอใจผู้แทนราษฎรทั่วไปเป็นอันมากที่ได้ตั้งใจเลือกขึ้นเป็นประธานแห่งที่ประชุม ขอรับหน้าที่ประจำตำแหน่งประธานแห่งที่ประชุมสภาราษฎรต่อไป และโดยหน้าที่ของผู้เป็นประธานจึงไม่ควรให้การประชุมวันนี้โอ้อ้อล่าช้าต่อไป และการประชุมของที่ประชุมจำเป็นต้องมีเลขานุการสำหรับจกรายงานและอื่น ๆ ข้าพเจ้าเห็นหลวงประดิษฐมนูธรรมทำหน้าที่นี้อยู่แล้วตั้งแต่เริ่มประชุม ถ้าท่านทั้งหลายไม่ขัดข้องข้าพเจ้าขอให้หลวงประดิษฐมนูธรรมมาเป็นเลขานุการต่อไป

พระยาศรีวิสารวาจาคัดค้านว่าถ้าจะให้หลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นเลขานุการประจำแล้วขัดข้อง เพราะเห็นหลวงประดิษฐมนูธรรมยังมีงานอื่นที่จะต้องทำสำคัญกว่านี้ ถ้าจะเป็นเลขานุการชั่วคราวแล้วไม่ขัดข้อง

พระยาวิชัยราชสุนทร รับรอง

4. การเลือกรองประธาน เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าววาระเบียบวาระต่อไปนี้เป็นระเบียบวาระที่จะต้องเลือกรองประธาน ท่านทั้งหลายเห็นควรแก้ไขใครขอได้เสนอความเห็นขึ้นมา พระยาศรีวิสารวาจาเสนอพระยาเทพพิฑูรฯ พระยามนธาคูราช รับรอง

พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์เสนอหลวงประดิษฐมนูธรรม หลวงประดิษฐมนูธรรมขอลอนจากการเป็นผู้สมัครรับเลือก และขอเสนอพระยาอินทรวิจิต พระยาศรีวิสารวาจา พระยาวิชัยราชสุนทร พระยามานวราชเสวีรับรอง เจ้าพระยา

ธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวว่าเราจะต้องทำการทำงานที่กะไว้สำหรับวันนี้ให้แล้วเสร็จไปโดยเร็ว ฉะนั้นไม่ควรให้เสียเวลา ขอให้ที่ประชุมลงมติกันเสียทีเดียว ที่ประชุมลงมติเลือก พระยาอินทวิจิตรเป็นรองประธานเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันโดยปราศจากเสียงค้าน

พระยาพลพลพยุหเสนาได้นำพระยาอินทวิจิตรขึ้นนั่งบัลลังก์รองประธาน ผู้แทนราษฎร

5. ประธานคณะกรรมการราษฎร เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวว่า บัดนี้มาถึงระเบียบวาระที่จะต้องเลือกประธานคณะกรรมการราษฎรตามธรรมนูญมาตรา 33 เพราะฉะนั้นของท่านทั้งหลายได้ปรึกษาหารือกัน เลือกตั้งประธานคณะกรรมการราษฎรกัน ณ บัดนี้พระยาพลพลพยุหเสนาเสนอพระยามโนปกรณนิติธาดาว่าเป็นผู้มีองค์คุณควรแก่ตำแหน่งนี้ด้วยประการทั้งปวง พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์รับรองพระยามโนปกรณนิติธาดาแถลงว่ารู้สึกเป็นเกียรติยศอย่างยิ่ง แต่ก็รู้สึกหนักใจเป็นอันมาก หากว่าจะรับตำแหน่งนี้เพราะมิใช่ทำเล่น เป็นงานใหญ่โตที่จะต้องรับผิดชอบในความมั่งมียากจนของคนไทยตั้ง 12 ล้าน การจะพอรับไหวหรือไม่นั้น จะขอปรึกษาและสอบถามพระยาพลพลพยุหเสนากับหลวงประดิษฐมนูธรรมดุษฎี 5 นาทีก่อน จึงจะตอบให้ทราบได้ ผู้แทนราษฎรทั้งหลายให้ท่านทั้งสามได้มีโอกาสสอบถามและปรึกษากัน เสร็จแล้วพระยามโนปกรณนิติธาดาคกลงรับ ที่ประชุมลงมติเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันให้พระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นประธานคณะกรรมการราษฎร พระยามโนปกรณนิติธาดากล่าวรับตำแหน่งว่า “ข้าพเจ้ามีความยินดีและรู้สึกเป็นเกียรติยศ แต่ก็รู้สึกหนักอกเป็นอันมาก ตั้งแต่เกิดมาไม่เคยคิดว่าจะได้รับตำแหน่งเช่นนี้ แต่มาคิดเห็นประโยชน์ของคน 12 ล้าน ข้าพเจ้าก็ควรทำ และจะทำอย่างดีที่สุด”

6. กรรมการคณะราษฎร เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวว่า บัดนี้ถึงระเบียบวาระต่อไปที่สภาจะต้องตั้งคณะกรรมการราษฎรอีก 14 นาย โดยประธานคณะกรรมการราษฎรเป็นผู้เลือกเสนอ แล้วสอบถามพระยามโนปกรณนิติธาดาว่าจะเลือกผู้ใดเป็นกรรมการบ้าง ให้เลือก ณ บัดนี้ พระยามโนปกรณนิติธาดาเลือก

บุคคลต่อไปนี้ รวม 14 คน เสนอสภา คือ

1. นายพลเรือตรี พระยาปรีชาลยุทธ
2. มหาอำมาตย์ตรี พระยาศรีวิสารวาจา
3. นายพันเอก พระยาพลพลพยุหเสนา
4. นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช
5. นายพันเอก พระยาฤทธิอัคเนย์
6. อำมาตย์เอก พระยาประมวณูวิชาพูล
7. นายพันโท พระประศาสน์พิทยายุทธ์
8. นายพันตรี หลวงพิบูลสงคราม
9. นายนาวาตรี หลวงสินธุสงครามชัย
10. อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐ์มนูธรรม
11. รองอำมาตย์เอก หลวงเดชสทกรณ์
12. รองอำมาตย์เอก ตั้ว สพานุกรม
13. รองอำมาตย์เอก ประยูร ภมรมนตรี
14. นายแนบ พหลโยธิน

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีสอบถามสมาชิกผู้แทนราษฎรแล้วให้สมาชิก ลงมติคะแนนเลือก มีสมาชิกลงคะแนนเลือกกรรมการชุดนี้มี 0 คะแนน² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีชี้ขาดว่า จำนวนนี้สูง-เกินครึ่งแล้ว บัดนี้เป็นอันสมบูรณ์ ตามธรรมนูญมาตรา 23 เป็นอันว่าผู้ถูกเลือกเหล่านั้นได้เป็นคณะกรรมการราษฎร ตามธรรมนูญมาตรา 33 ต่อไป

7. เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวว่ บัดนี้ถึงระเบียบวาระที่จะต้องตั้งอนุ กรรมการร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินใหม่ให้เรียบร้อยบริบูรณ์

หลวงประดิษฐ์มนูธรรมแถลงต่อไปว่า ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับนี้ เป็นธรรมนูญชั่วคราว เพราะเราให้สร้างขึ้นด้วยเวลาฉุกเฉินทุกกระทันหัน อาจจะ

² ยังไม่สามารถตรวจสอบได้ว่ามีกี่คะแนน เลขศูนย์คงตามต้นฉบับ

ยังมีที่บกพร่องอยู่บ้างก็ได้ จึงควรที่จะได้ผู้มีความรู้ความชำนาญในการนี้เป็น
อนุกรรมการตรวจแก้ไขเพิ่มเติมเสียใหม่ให้เรียบร้อยบริบูรณ์

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวว่า ถ้ากระนั้นขอให้ท่านเลือกผู้ควรเป็น
อนุกรรมการชั้นชุดหนึ่ง แล้วจะได้มอบให้ร่างธรรมนูญการปกครองแผ่นดินนี้แก้ไข
เพิ่มเติมต่อไป

ที่ประชุมตกลงเลือก³

พระยามโนปกรณนิติธาดา

พระยาเทพวิฑูร

พระยามานวราชเสวี

พระนิติศาสตร์ไพศาลย์

พระยาปริदानฤเบศร์

หลวงประดิษฐมนูธรรม

หลวงสินาดโยธารักษ์

7 นายนี้เป็นอนุกรรมการ

ปิดประชุมเวลา 16.00 นาฬิกา

หลวงประดิษฐมนูธรรม

ผู้จดรายงาน

ธรรมศักดิ์

หมายเหตุ :

ม.อ.อ. = มหาอำมาตย์เอก

ม.อ.ท. = มหาอำมาตย์โท

ม.อ.ด. = มหาอำมาตย์ตรี

ม.ส.ต. = มหาเสวกตรี

³ ต่อมาที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรได้อนุมัติแต่งตั้งอนุกรรมการฯ เพิ่มอีก 2 ท่าน
ได้แก่ นายพลเรือโท พระยาราชนางสังข์ และ ม.อ.ด. พระยาศรีวิสารวาจา

ภาคผนวกที่ 26

แถลงการณ์ของคณะราษฎร

นับแต่เวลาที่คณะราษฎรได้ร่วมมือกันยึดอำนาจจากการปกครองจตุรราชเทือกษัตริย์ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองแผ่นดินสยาม และต่อไปตลอดเวลาที่อำนาจการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติที่ออกใหม่นี้ คณะราษฎรจำเป็นจะต้องจัดการต่างๆ ในอันที่จะให้ความปลอดภัยทั้งปวงมีแก่ประชาราษฎร์ทั้งหลายทั่วอาณาจักร ข้อสำคัญในพระนครมีเป็นต้นว่าใช้กำลังและอำนาจทหารเข้าควบคุมทำการป้องกันรักษา ทั้งทำการตรวจตราโดยทั่วๆ ไป หาไม่อาจเกิดการไม่เรียบร้อยและขัดข้องแต่ความดำเนินกิจการของคณะราษฎรเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งจะพลอยให้เป็นภัยอันเนื่องแต่ต่างประเทศนั้นด้วยได้

ในการกระทำเพื่อรักษาอำนาจการปกครองนี้ คณะราษฎรจำต้องทำการโดยเด็ดขาด ไม่หะหลวม ดังได้เห็นแล้วจากวันเริ่มต้นนั้น ภัยอันเกิดแต่การเพิกเฉยละเลยในสิ่งที่ควรกระทำและภัยที่เกิดจากการกระทำในสิ่งที่ควรละเว้น ล้วนเป็นสิ่งที่น่าเสียใจอย่างยิ่ง โดยไม่มีโอกาสจะแก้ไขได้อีก นอกจากจะเป็นการเพิ่มความจลาจลในบ้านเมืองให้ยิ่งขึ้น ซึ่งไม่เป็นสิ่งพึงประสงค์ของคณะราษฎรเลย

เมื่อเช่นนั้นการกระทำโดยใช้กำลังและอำนาจ จึงต้องมีทั้งละมุนละม่อมและเด็ดขาดแน่นอน ทั้งนี้โดยมีบางสิ่งบางอย่างยังไม่สำแดงให้เด่นชัดว่า จะเป็นการปลอดภัยโดยแท้และเนื่องจากการกระทำเช่นนี้ เป็นผลให้บังเกิดความรำคาญแต่ประชาชนบ้าง บังเกิดการตระหนกตกใจบ้าง และอาจ บังเกิดความเสียหายเล็กน้อยโดยไม่เจตนากระทำบ้าง เหล่านี้เป็นความจำเป็นและสุดวิสัยที่คณะราษฎรจะกระทำโดยวิธีอื่น แต่ข้อสำคัญขอให้ประชาราษฎร์ทั้งหลายพึงตระหนักในความมุ่งหมายอันแท้จริงของคณะราษฎร ว่าสรรพการณ์ที่จะพึงมีพึงเกิดขึ้นล้วนเป็นสิ่งที่มุ่งต่อความปลอดภัยแห่งประชาราษฎร์ทั้งสิ้น

เพราะฉะนั้น โดยแถลงการณ์ฉบับนี้ ขอแจ้งให้พระราชราษฎรทั้งหลายผู้ซึ่งได้ประสพมาแล้ว หรือต่อไปในเหตุที่ยังความรำคาญแก่ตนก็ดี เกิดการตระหนกตกใจก็ดี หรือประสพความเสียหายแต่เล็กน้อยที่มีได้เป็นไปโดยเจตนาก็ดี ขอให้รำลึกว่าเป็นเหตุที่จะให้บังเกิดผลแห่งความปลอดภัยแก่พระราชราษฎรและอาณาจักรอย่าได้ตำหนิติเตียนและระบือเหตุเช่นนั้นจึ่งตั้งว่าเป็นเหตุมิสมควรเลย และการกระทำดังว่านั้นจะได้ลดหย่อนลงโดยลำดับ ในเมื่อเห็นผลที่สำแดงให้เด่นชัดว่า จะเป็นการปลอดภัยด้วยประการทั้งปวง

อนึ่ง เนื่องแต่ความจำเป็นที่คณะราษฎรจำต้องใช้กำลังและอำนาจเพื่อผลดังกล่าวแล้ว จึงอาจมีบุคคลหรือคณะใดอื่นถือเป็นโอกาสแฝงเอาอำนาจของคณะราษฎรประกอบทุกรกรรมอันยัง ความเดือดร้อนเสียหายให้แก่พระราชราษฎรโดยทั่วๆ ไป ซึ่งจะเป็นการเข้าใจผิดกันอย่างแรงร้าย ขอให้พระราชราษฎรทั้งหลายพึงช่วยกันระมัดระวังให้เหตุเช่นนี้ด้วย และจึ่งถือเป็นสัญญาณว่า หากมีเหตุการณ์ดังว่านี้ ณ ที่ใด เหตุนั้นมีใช้กรรมที่คณะราษฎรประกอบขึ้นเป็นอันขาด กับถ้าผู้ใดได้รับความเดือดร้อนอันเกิดจากคณะราษฎรนี้แต่ประการใด จงแจ้งมายังคณะ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ยินดีจะพิจารณาและจัดการให้เท่าที่จะทำได้ตามสมควร ขอพระราชราษฎรทั้งหลายในอาณาจักรสยามแห่งใต้ธรรมนุญการปกครองพึงเข้าใจความตามแถลงการณ์นี้โดยประจักษ์แจ้งทั่วกัน

คณะราษฎร
พระที่นั่งอนันตสมาคม
วันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475

ภาคผนวกที่ 27
หนังสือกราบบังคมทูล
เรื่องพระราชวงศ์กล่าวความเป็นเลี่ยนหนามแก่ความสงบ

พระที่นั่งอนันตสมาคม
วันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม ข้าพระพุทธเจ้าคณะ
ราษฎรขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าเข้าใจด้วยเกล้าฯ ว่า ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทคงได้ตระหนัก
แก่พระราชหฤทัยอยู่แล้วว่า ความประสงค์ส่วนใหญ่ของคณะราษฎรอยู่ที่ความสงบ
และความเจริญแห่งชาติ บัดนี้ความมาปรากฏขึ้นว่า ได้มีปากเสียงอันเป็น
เลี่ยนหนามแก่ความสงบเกิดขึ้นในหมู่พระราชวงศ์ ซึ่งถ้าหากจะเพิกเฉยเสียก็เกรง
จะเป็นเชื้อฝอยให้ลุกลามต่อไป และครั้นคณะราษฎรจะจัดการปราบปรามเสียเอง
ก็เกรงจะเป็นที่ขุนเคืองพระราชหฤทัย ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้กราบบังคมทูล
พระกรุณามาให้ทรงทราบ เพื่อขอได้ทรงช่วยทำความเข้าพระทัยในหมู่พระบรม
วงศานุวงศ์ทั้งหลาย โดยขอย่าให้ปากเสียงอันจะพึงเป็นเลี่ยนหนามแก่ความสงบ
เกิดขึ้นแต่หมู่พระบรมวงศานุวงศ์ต่อไป และทั้งนี้จักเป็นพระมหากุณาธิคุณแก่
คณะราษฎรเป็นล้นเกล้าฯ

กล่าวถึงข่าวที่คณะราษฎรได้รับมา มี 1. กรมพระกำแพงเพชรอรรคโยธิน
2. กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร 3. พระองค์เจ้าธานีนิวัต 4. หม่อมเจ้าหญิงสิบล
พันธ์ฯ 5. พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา

เจ้าทั้ง 5 พระองค์นี้ได้ใช้ถ้อยคำอันเป็นเลี่ยนหนามแก่ความสงบ โดยใช้
ถ้อยคำเสียดสีคณะราษฎรด้วยอาการอันไม่สมควร

ข้าพระพุทธเจ้า

นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา
ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร

ภาคผนวกที่ 28

พระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์

วังสุโขทัย

วันที่ 28 มิถุนายน พุทธศักราช 2475

ถึง เจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์

ด้วยคุณะราษฎรมีหนังสือมาว่า ได้มีปากเสียงอันเป็นเสี้ยนหนามแก่ความสงบเกิดขึ้นในหมู่พระราชวงศ์ ซึ่งถ้าหากเพิกเฉยเสียก็เกรงจะเป็นเชื้อฝอยให้ลุกลามต่อไป ฉะนั้นคุณะราษฎรจึงบอกมาให้ทราบ เพื่อขอให้ช่วยทำความเข้าใจในหมู่พระราชวงศ์ทั้งหลายมีความแจ่มอยู่ในสำเนาหนังสือผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร ซึ่งได้ส่งสำเนามาให้ทราบด้วยแล้ว

ฉันเห็นว่าถ้าเป็นการจริงดังนั้นก็สมควรเลย พระราชวงศ์ควรช่วยกันรักษาความสงบโดยละม่อมละมัย เพราะความมุ่งหมายตั้งพระธรรมนูญก็เป็นส่วนหนึ่งแห่งความดีของฉัน ให้เจ้าคุณทูลพระบรมวงศานุวงศ์และชี้แจงแก่ผู้จงรักภักดี อย่านำทำการใดๆ ซึ่งไม่สงบราบคาบ แม้เพียงใช้กิริยาจาเสียดสีก็มีบ่วงควร เพราะว่าถ้าเกิดปากเสียงขึ้นแล้วก็เป็นอันตรายแก่ความสงบราบคาบ

(พระบรมนามาภิไธย) ประชาธิปก ป.ร.

ภาคผนวกที่ 29

คำสั่งของประธานคณะกรรมการราษฎร

พระที่นั่งอนันตสมาคม

วันที่ 28 มิถุนายน พุทธศักราช 2475

เรียน พล.ต. พระยาประเสริฐสงคราม ปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม

ด้วยในระหว่างนี้เป็นเวลาหัวต่อที่รัฐบาลเก่าใหม่เปลี่ยนกัน สมควรมีคำสั่งทหารรักษาความสงบเรียบร้อยอยู่ เพราะฉะนั้น ในทางธุระการให้ท่านคงปฏิบัติไปตามเคย ส่วนที่จะรักษาความสงบเรียบร้อยให้นายพันเอก พระยาพลพลพยุหเสนา เป็นผู้บังคับบัญชาทหารต่อไปจนกว่าจะสั่งอย่างอื่น

(ลงนาม) มหาอำมาตย์โท พระยามโนปกรณนิติธาดา
ประธานคณะกรรมการราษฎร

ภาคผนวกที่ 30

ประกาศผลัดเปลี่ยนเสนาบดี ปลัดทูลฉลอง กระทรวงต่าง ๆ และรวมกระทรวง

มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศทราบทั่วกันว่า ด้วยความเห็นชอบของคณะกรรมการราษฎร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งและผลัดเปลี่ยนเสนาบดีและปลัดทูลฉลองและรวมกระทรวงดังต่อไปนี้

1. ให้เสนาบดีกับรองเสนาบดีกระทรวงกลาโหมเวนคืนตำแหน่ง ให้นายพันตรี พระยาประเสริฐสงครามปลัดทูลฉลองทำการแทนตำแหน่งเสนาบดีชั่วคราวก่อน
2. ให้เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเวนคืนตำแหน่ง ให้มหาอำมาตย์ตรี พระยาจำแสนยบดีเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
3. ให้เสนาบดีกระทรวงเกษตรกับกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมเวนคืนตำแหน่ง ให้รวมกระทรวงเกษตรราธิการกับกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมเข้าเป็นกระทรวงเดียวกัน เรียกว่า กระทรวงเกษตรพาณิชย์การ ยกกรมทะเบียนที่ดิน กรมป่าไม้ กรมราชโลหกิจ ซึ่งขึ้นอยู่ในกระทรวงเกษตรราธิการเวลานี้ ไปขึ้นกระทรวงมหาดไทย ให้มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์เป็นเสนาบดี
4. ให้เสนาบดีกับปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการเวนคืนตำแหน่ง ให้มหาอำมาตย์เอก พระยาประมวลิษาพุลเป็นปลัดทูลฉลองและทำการแทนในตำแหน่งเสนาบดี
5. ให้เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศเวนคืนตำแหน่งให้มหาอำมาตย์ตรี พระยาศรีวิสารวาจาเป็นเสนาบดี
6. ให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเวนคืนตำแหน่ง ให้มหาอำมาตย์โท

พระยาเทพวิฑูรพหุลศรดาบดีเป็นเสนาบดี

7. ให้เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเวนคืนตำแหน่ง ให้มหาอำมาตย์โท พระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นเสนาบดี

8. ส่วนกระทรวงวังและกระทรวงมรธาธร ให้ผู้ที่เป็นเสนาบดีคงมีเกียรติอย่างเสนาบดีอยู่ตามเดิม แต่ให้เรียกตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวังว่าผู้สำเร็จราชการพระราชวัง ให้เรียกตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมรธาธรว่าราชเลขาธิการ

ประกาศมา ณ วันที่ 29 มิถุนายน พุทธศักราช 2475 เป็นปีที่ 8 ในรัชกาลปัจจุบัน

(พระบรมนามาภิไธย) ประชาธิปก ป.ร.

ภาคผนวกที่ 31

ประกาศจัดระเบียบป้องกันอาณาจักร

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า

ตามที่สภาผู้แทนราษฎรได้ประชุมปรึกษาลงมติเห็นพ้องกันว่า รูปโครงการณ์ของกระทรวง กลาโหมซึ่งเป็นกระทรวงการป้องกันอาณาจักร มีทั้งทหารบกและทหารเรือ ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ยังไม่เหมาะ ควรเปลี่ยนแปลงใหม่นั้น ทรงพระราชดำริเห็นพ้องด้วย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนรูปโครงการณ์ของกระทรวงกลาโหมตามข้อมติของสภาราษฎรดังต่อไปนี้

1. กระทรวงกลาโหมคงเป็นกระทรวงที่มีเจ้ากระทรวงเป็นชั้นเสนาบดีตามเดิม และมีปลัดทูลฉลองเป็นผู้ช่วย

2. กระทรวงกลาโหมแบ่งกิจการออกเป็น 3 ส่วน คือ

ก. กองบังคับการกระทรวงกลาโหม มีกรมต่างๆ รวมกันเป็นเจ้าหน้าที่อำนวยการ มีปลัดทูลฉลองเป็นผู้บังคับบัญชาและเป็นหัวหน้ากองบังคับการกรมต่างๆ มีเจ้ากรมเป็นผู้บังคับบัญชาขึ้นตรงต่อปลัดทูลฉลอง มีเจ้าหน้าที่ชั้นรองตามอัตรากรมต่างๆ นั่นคือ

- กรมเสมีนตรา
- กรมเสัสดี
- กรมพระธรรมนูญ
- กรมแพทย์สุขาภิบาล
- กรมปลัดบัญชา

ทุก ๆ กรมต่างแบ่งย่อยออกเป็นหลายแผนกหรือหลายกองตามหน้าที่ปฏิบัติ

การงาน

ข. กองทัพบกมีผู้บัญชาการทหารบกเป็นผู้บังคับบัญชามีผู้ช่วยฝ่ายยุทธการและผู้ช่วยฝ่ายธุรการ ผู้ช่วยฝ่ายจังหวัดทหารบกรับเป็นเจ้าหน้าที่ช่วยเหลือโดยใกล้ชิดและมีเจ้าหน้าที่ชั้นรองรวมกันเป็นกองบังคับการตามอัตรา

ผู้บัญชาการทหารบก มีผู้บังคับทหารเหล่า ๖ ชนิด และเจ้ากรมต่างๆ ซึ่งบังคับบัญชาทหารเหล่า๖ชนิด และเจ้าหน้าที่ในกรมต่างๆ ขึ้นตรงต่อผู้บัญชาการทหารบก คือ

หน่วยทางฝ่ายรบ

- กรมยุทธการทหารบก
- กรมยุทธศึกษาทหารบก
- กรมอากาศยาน
- ผู้บังคับทหารราบ
- ผู้บังคับทหารม้า
- ผู้บังคับทหารปืนใหญ่
- ผู้บังคับทหารช่างและสื่อสาร

หน่วยทางฝ่ายธุรการ

- กรมยกกระบัตรทหารบก
- กรมช่างแสงทหารบก
- กรมแผนที่

กรมทางฝ่ายรบและทางฝ่ายธุรการแบ่งออกเป็นหลายแผนกหรือหลายกอง มีเจ้าหน้าที่ตามอัตรา

นอกจากที่กล่าวมาแล้วนั้นยังมีกิจการทางท้องที่ทหารบก ซึ่งเรียกว่าจังหวัดทหารบก กล่าวคือในจังหวัดใดที่มีทหารตั้งรวมกันอยู่หลายกองพัน แม้เป็นการสมควรก็ให้มีผู้บังคับการจังหวัดทหารบกพร้อมด้วยกองบังคับการแยกต่างหากจาก

หน่วยกองบังคับการของหน่วยทหารนั้นๆ ถ้าในจังหวัดใดมีกองทหารตั้งอยู่หน่วยเดียวก็ให้ผู้บังคับทหารหน่วยนั้นเป็นผู้บังคับการจังหวัดทหารบกด้วยในตัว แต่มีเจ้าหน้าที่กองบังคับการจังหวัดสำหรับช่วยเหลือตามอัตรา

ผู้บังคับการจังหวัดทหารบกนั้นมีหน่วยเสนารักษ์ และเรือนจำ หน่วยสัมภาระและอื่นๆ ที่จำเป็นขึ้นอยู่กับอัตรา

ในพระนครผู้บัญชาการทหารบกคงเป็นผู้บังคับการจังหวัดด้วย และมีกองบังคับการจังหวัดตามอัตรา

ผู้บังคับการจังหวัดทหารบกอื่นๆ นอกจากพระนคร ทางจังหวัดน้อยขึ้นจังหวัดใหญ่ แล้วจังหวัดใหญ่ขึ้นต่อผู้บัญชาการทหารบก

ค. กรมทหารเรือ มีผู้บัญชาการทหารเรือเป็นผู้บังคับบัญชา มีรองผู้บัญชาการทหารเรือเป็นผู้ช่วยเหลือโดยใกล้ชิด กับมีเจ้าหน้าที่เป็นผู้ช่วยรวมกันเป็นกองบังคับการตามอัตรา

ผู้บัญชาการทหารเรือ มีหน่วยขึ้นในบังคับบัญชา คือ

- กองทัพเรือ
- กรมเสนาธิการทหารเรือ
- สถานีทหารเรือกรุงเทพฯ

หน่วยที่กล่าวแล้ว ต่างแบ่งย่อยออกเป็นส่วนย่อยอีกชั้นหนึ่ง มีเจ้าหน้าที่ตามอัตรา

3. ให้เสนาบดีกระทรวงกลาโหมกำหนดวางอัตราและชั้นยศตามตำแหน่งอนุโลมตามการที่เปลี่ยนแปลงและสั่งการบรรจุเข้ารับตามอัตราใหม่ต่อไป

ประกาศมา ณ วันที่ 3 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475

(พระปรมาภิไธย) ประชานิก ป.ร.

ผู้รับพระบรมราชโองการ

(ลงนาม) พระยามโนปกรณนิติธาดา

ประธานคณะกรรมการราษฎร

ภาคผนวกที่ 32

ประกาศกำหนดหน้าที่เสนาบดี และตั้งคณะกรรมการกลางกลาโหม

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการ ดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า

ตามที่สภาผู้แทนราษฎรได้ประชุมปรึกษาลงมติพร้อมกันว่าตามรูปโครงการกระทรวงกลาโหมซึ่งเป็นกระทรวงป้องกันอาณาจักร มีทั้งทหารบกและทหารเรือ ดังที่เปลี่ยนแปลงไปใหม่แล้วนั้น สมควรจะกำหนดหน้าที่เสนาบดีไว้โดยกว้างๆ เพื่อให้ราชการในกองทัพบกและกรมทหารเรือซึ่งเป็นทางเทคนิคอยู่ส่วนหนึ่ง ดำเนินไปโดยสะดวก มีต้องให้เสนาบดีมีภาระครอบงำในทางเทคนิคนั้นๆ ดังต่อไปนี้

- 1) มีหน้าที่ติดต่อกับกรรมการราษฎรและเจ้ากระทรวงอื่นๆ
- 2) มีหน้าที่ทางธุรการอันเป็นงานประจำอย่างสามัญ
- 3) มีหน้าที่จัดการเรื่องเบี้ยหวัดเบี้ยบำนาญ
- 4) มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร
- 5) มีหน้าที่ในทางกฎหมายและการศาลทหาร
- 6) มีหน้าที่ในการสุขาภิบาลและการรักษาพยาบาล
- 7) มีหน้าที่อำนวยความสะดวกตามมติของคณะกรรมการกลางกลาโหม

ส่วนการเพิ่ม ลด ปลด ย้าย ตำแหน่งข้าราชการหรือการวางอัตราเครื่องรับเครื่องอุปกรณ์การรบในกองทัพบกกับกรมทหารเรือ ตลอดจนการวางงบประมาณเงินนั้นให้กระทำไปโดยอำนาจของคณะกรรมการกลางกลาโหม ซึ่งในขั้นต้นนี้ให้ผู้บัญชาการทหารบกและผู้บัญชาการทหารเรือเลือกบุคคลเข้าเป็นกรรมการรวม 14 คน เป็นทหารบกกึ่งหนึ่ง ทหารเรือกึ่งหนึ่ง ผู้บัญชาการทหารบกกับผู้บัญชาการทหารเรือเป็นกรรมการประจำโดยตำแหน่ง ในคณะกรรมการกลางนี้ให้เสนาบดีเป็น

ประธานกรรมการ ต่อไปเมื่อกรรมการขาดจำนวนลง ก็ให้คณะกรรมการเลือกบุคคลเข้าเป็นกรรมการจนครบจำนวน ระเบียบการปฏิบัติอันจำเป็นต้องมีเพื่อเป็นหลักดำเนินการนั้น ให้คณะกรรมการเป็นผู้วางขึ้นแล้วนำเสนอเสนอเสนาบดีเพื่อรับอนุมัติให้ใช้ระเบียบนั้นต่อไป

กิจการใดที่คณะกรรมการกลางจะต้องวินิจฉัยนั้น คณะกรรมการกลางมีอำนาจเลือกตั้งผู้ชำนาญเฉพาะการ จะเพาะเหล่า จะเพาะชนิดหรือหน่วยเป็นกรรมการมีจำนวนไม่น้อยกว่า 3 คนขึ้นพิจารณาเสียขั้นหนึ่งก่อนก็ได้

นอกจากนี้คณะกรรมการกลางมีอำนาจเรียกผู้รับราชการอยู่ในกระทรวงกลาโหม ซึ่งอาจชี้แจงสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่การพิจารณาให้มาชี้แจงข้อที่คณะกรรมการต้องการทราบได้ทุกเมื่อ

ส่วนองค์ประชุมของคณะกรรมการกลางนั้นต้องมีกรรมการทหารบกและทหารเรือเป็นจำนวนเท่ากัน อย่างน้อยฝ่ายละ 4 คนจึงจะเป็นองค์ประชุมได้

ข้อมติของคณะกรรมการกลางกลาโหมนั้น ถ้าไม่เกี่ยวกับนโยบายของราชการก็ให้เสนาบดีดำเนินการไป แต่ถ้าข้อมติของคณะกรรมการเป็นเรื่องเกี่ยวแก่นโยบายของราชการแล้ว ก็ให้เสนาบดีนำเสนอคณะกรรมการราษฎรเพื่อวินิจฉัยสั่งแล้วจึงปฏิบัติตามคำสั่งต่อไปได้

ประกาศมา ณ วันที่ 20 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475

พระยามโนปกรณนิติธาดา
ประธานคณะกรรมการราษฎร
ผู้รับพระบรมราชโองการ

ภาคผนวกที่ 33 แต่งตั้งคณะกรรมการกลางกลาโหม

(สำเนาคำสั่งที่ 73/5834)

ศาลาว่าการกลาโหม พระนคร
วันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2475

ตามประกาศพระบรมราชโองการฯ เรื่องกำหนดหน้าที่เสนาบดีและตั้งคณะกรรมการกลางกลาโหม ลงวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 ซึ่งมีความละเอียดแจ้งอยู่แล้วนั้น

ให้ผู้ซึ่งมีนามต่อไปนี้เป็นกรรมการตามประกาศที่กล่าวแล้ว คือ

ทหารบก

1. พ.อ. พระยาพลพลหุยกุเสนา ผู้บัญชาการทหารบก
2. พ.อ. พระยาทรงสุรเดช ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการ และผู้รั้งตำแหน่งเจ้ากรมยุทธการทหารบก
3. พ.อ. พระยาอภัยสงคราม ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายธุรการ
4. พ.อ. พระยาฤทธิ์อัคเนย์ ผู้บังคับทหารปืนใหญ่
5. พ.อ. พระสิทธิเรืองเดชพล ผู้บังคับทหารราบ
6. พ.ท. พระประศาสน์พิทยายุทธ เจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบก
7. พ.ต. หลวงพิบูลสงคราม รองผู้บังคับทหารปืนใหญ่

ทหารเรือ

1. พ.ร.ต. พระยาปรีชาชลยุทธ ผู้บัญชาการทหารเรือ
2. น.อ. พระยาวิชิตชลธี เสนาธิการทหารเรือ
3. น.อ. พระยาวิจารณ์จักรกิจ ผู้ช่วยผู้บัญชาการสถานีทหารเรือฝ่ายช่าง
4. น.ท. พระพิชัยชลสินธุ์ เสนาธิการกองทัพเรือ
5. น.ต. หลวงสุภชลาศัย ผู้บังคับการกองเรือปืนและผู้บังคับการ ร.ล.สุโขทัย
6. น.ต. หลวงสินธุสงครามชัย ผู้ช่วยเสนาธิการทหารเรือและผู้อำนวยการ

โรงเรียนนายทหารเรือ

7. ร.อ. ชลิต กุลกัมภีร์ ตำรองราชการกรมเสนาธิการทหารเรือ
ทั้งนี้ตั้งแต่บัดนี้ไป

(ลงนาม) พล.ต.พระยาประเสริฐสงคราม

ปลัดทูลฉลองทำการแทนเสนาบดีกระทรวงกลาโหม

(สำเนาคำสั่งที่ 88/6536)

ศาลาว่าการกลาโหม พระนคร

วันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2475

ด้วยคณะกรรมการกลางกลาโหมได้เลือกตั้งเลขานุการและผู้ช่วยเลขานุการ
แล้ว คือ

1. พ.ท. พระสงครามภักดี ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายจังหวัดทหารบก
เป็นเลขานุการ
2. ร.อ. แชน บัจจุสานนท์ ร.น. ตำรองราชการกรมเสนาธิการทหารเรือ

ศึกษาวิชาโรงเรียนนายทหารเรือ เป็นผู้ช่วยเลขานุการ

เพราะฉะนั้นให้นายทหารทั้ง 2 นี้ ปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่งที่คณะกรรมการ
กลางกลาโหมเลือกขึ้นนั้น เพิ่มจากตำแหน่งประจำตามปกติอีกด้วย ตั้งแต่บัดนี้ไป

(ลงนาม) พล.ต.พระยาประเสริฐสงคราม

ปลัดทูลฉลองทำการแทนเสนาบดีกระทรวงกลาโหม

ภาคผนวกที่ 34

แจ้งความประธานคณะกรรมการราษฎร

ด้วยได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ย้ายและบรรจุนายทหารรับราชการตามระเบียบป้องกันอาณาจักรใหม่ ดังต่อไปนี้

ข้อ 1. พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา รองจเรทหารบกเป็นผู้บัญชาการทหารบก คงรับเงินเดือนอัตรา พ.อ. 1

ข้อ 2. พ.อ. พระยาทรงสุรเดช อาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาทหารกรมยุทธศึกษาทหารบก เป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการ และเป็นผู้รั้งตำแหน่งเจ้ากรมยุทธการทหารบก คงรับเงินเดือนอัตรา พ.อ. 2

ข้อ 3. พ.อ. พระยาอภัยสงคราม หัวหน้าแผนกที่ 1 กรมเสนาธิการทหารบก เป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายธุรการคงรับเงินเดือนอัตรา พ.อ. 2

ข้อ 4. พ.ท. พระสงครามภักดี เสนาธิการพล 4 เป็นผู้ช่วยบัญชาการทหารบกฝ่ายจังหวัดทหารบก คงรับเงินเดือนอัตรา พ.ท. 3

ข้อ 5. พ.ท. พระประศาสน์พิทยายุทธ ผู้อำนวยการแผนกโรงเรียนเสนาธิการทหารบก เป็นเจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบก คงรับเงินเดือนอัตรา พ.ท. 3 กับเงินเพิ่มพิเศษค่าวิชาเดือนละ 100 บาท

ข้อ 6. พ.อ. พระยาเวหาสยานศิลปสิทธิ์ ปลัดกรมอากาศยานเป็นเจ้ากรมอากาศยาน คงรับเงินเดือนอัตรา พ.อ. 1

ข้อ 7. พ.อ. พระสิทธิเรืองเดชพล ผ.บ.ก.ร. 5 เป็นผู้บังคับทหารราบ คงรับเงินเดือนอัตรา พ.อ. 3

ข้อ 8. พ.อ. พระยาฤทธิ์อัคนย์ ผ.บ.ก.ป. 1 รอ. เป็นผู้บังคับทหารปืนใหญ่ คงรับเงินเดือนอัตรา พ.อ. 3

ข้อ 9. พ.อ. พระยาศักดาคุณยฤทธิ์ ปลัดกรมช่างแสง ทหารบก เป็น

ยกกระบัตรทหารบก คงรับเงินเดือนอัตรา พ.อ. 2

ข้อ 10. พ.ท. พระสิทธิสราวุธ หัวหน้าแผนกที่ 3 กรมช่างแสงทหารบก เป็นกรมช่างแสงทหารบก

ข้อ 11. พ.อ. พระรณรัถวิภาคกิจ หัวหน้าแผนกวางโครง หลักฐานแผนที่ กรมแผนที่ เป็นเจ้ากรมแผนที่ คงรับเงินเดือนอัตรา พ.อ. 3

ข้อ 12. พ.ท. พระบรรณสิทธิวิธาน หัวหน้าแผนกที่ 4 กรมเสนาธิการทหารบกเป็นเจ้ากรมเสมียนตรา คงรับเงินเดือนอัตรา พ.ท. 1

ข้อ 13. พ.อ. พระวิชิตเนติศาสตร์ หัวหน้าผู้รักษาพระธรรมนูญกรมพระธรรมนูญทหาร เป็นเจ้ากรมพระธรรมนูญทหารคงรับเงินเดือนอัตรา พ.อ. 3

ข้อ 14. พ.ท. พระสุริยสัจย์ สมุหบัญชี ท.2 เป็นปลัดบัญชี คงรับเงินเดือนอัตรา พ.ท. 1

ข้อ 15. พ.อ. พระยามหาณรงค์เรืองเดช ผ.บ.ก.ร. 2 รอ. เป็น ผ.บ.ก. จังหวัดทหารบกนครสวรรค์ คงรับเงินเดือนอัตรา พ.อ. 2

ข้อ 16. พ.อ. พระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ ผ.บ.ก.ร. 6 เป็น ผ.บ.ก. จังหวัดทหารบกนครราชสีมา คงรับเงินเดือนอัตรา พ.อ. 2

ข้อ 17. พระประยูทธอรีย์น ผ.บ.ก.ม. 1 รอ. เป็นผ.บ.ก. จังหวัดทหารบกปราจีนคงรับเงินเดือนอัตรา พ.อ. 3

ข้อ 18. พ.ท. พระกำแหงฤทธิรงค์ ปลัด ช. 1 รอ. เป็น ผ.บ.ก. จังหวัดทหารบกอยุธยา คงรับเงินเดือนอัตรา พ.ท. 2

ข้อ 19. พ.อ. พระยารามจตุรงค์ หัวหน้าแผนกที่ 1 กรมจเรทหารบก เป็นสารวัตรใหญ่ทหาร คงรับเงินเดือนอัตรา พ.อ. 2

ข้อ 20. พ.ร.ต. พระยาปรีชาชลยุทธ ผู้รั้งตำแหน่งแม่ทัพเรือ เป็นผู้บัญชาการทหารเรือ คงรับเงินเดือนอัตรา พ.ร.ต. 3

ข้อ 21. พ.ร.ต. พระยาสรยุทธเสนี เจ้ากรมยุทธศาสตร์ทหารเรือ เป็นผู้บัญชาการกองทัพอเรือ คงรับเงินเดือนอัตรา พ.ร.ต. 3

ข้อ 22. น.อ. พระยาวิชิตชลธี เจ้ากรมสรรพาวุธทหารเรือเป็นเสนาธิการ
ทหารเรือ คงรับเงินเดือนอัตรา น.อ. 2

ข้อ 23. น.อ. พระประพิณพนยุทธิ์ เสนาธิการกองทัพเรือเป็นผู้บัญชาการ
สถานีทหารเรือกรุงเทพฯ คงรับเงินเดือนอัตรา น.อ. 3

ประกาศมา ณ วันที่ 6 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475

(ลงนาม) มหาอำมาตย์โท พระยามโนปกรณนิติธาดา
ประธานคณะกรรมการราษฎร

ภาคผนวกที่ 35
ประกาศกระทรวงกลาโหม
เรื่องนายทหารออกจากประจำการ

ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นายทหาร
ซึ่งมิได้บรรจูดำแหน่ง ตามรูปโครงใหม่ออกจากประจำการดังต่อไปนี้ คือ

นายพลโท หม่อมเจ้าเสษฐศิริ กฤดากร พลธิการทหารบก

นายพลโท พระยาสิทธิราชเดโชไชย เสนาธิการทหารบก

นายพลโท พระยาสิทธิราชฤทธิไกร แม่ทัพกองทัพที่ 2

นายพลโท พระยาเฉลิมอากาศ เจ้ากรมอากาศยาน

นายพลตรี พระยาพิไชยสงคราม ผู้รั้งตำแหน่งแม่ทัพกองทัพ 1

นายพลตรี พระยาสุรเสนา ยกกระบัตรทหารบก

นายพลตรี พระยาอนุภาพไตรภพ ผู้บัญชาการกองพลที่ 3

นายพลตรี พระยาเสนาสงคราม ผู้บัญชาการกองพลที่ 1 รักษาพระองค์

นายพลตรี พระยาเสนีณรงค์ฤทธิ์ ผู้บัญชาการกองพลที่ 4

นายพลตรี หม่อมเจ้าทองทิมาฯ ทองใหญ่ ผู้บัญชาการกองพลที่ 2

นายพลตรี พระยาจินดาจักรรัตน์ เจ้ากรมช่างแสงทหารบก

นายพลตรี หม่อมเจ้านิลประภัสร์ เกษมศรี เจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบก

นายพลตรี หม่อมเจ้าฉัตรมงคล โสณกุล จเรทหารบก

นายพลตรี พระยาศัลยวิธานนิเทศ เจ้ากรมแผนที่

นายพันเอก พระยาตัสกรปลาศ ผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 8

นายพันเอก พระยารวดรณศาสน์พลยุทธ อาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาสามัญ

กรมยุทธศึกษาทหารบก

นายพันเอก พระยาประสิทธิสงคราม ปลัดกรมยุทธศึกษาทหารบก

- นายพันเอก พระยาวิเศษสิงหนาท ผู้บังคับการกรมทหารปืนใหญ่ที่ 4
- นายพันเอก พระยารามณรงค์ ผู้บังคับการกรมทหารช่างที่ 1 รักษาพระองค์
- นายพันเอก พระยาสุรศักดิ์เสนา ผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 7
- นายพันเอก พระยาสมิทธสรวาการ ปลัดกรมพลธิการทหารบก
- นายพันเอก พระยาวิจิตรสรสาร ผู้ช่วยฝ่ายเทคนิคกรมช่างแสงทหารบก
- นายพันเอก พระยาเสนีย์พิทักษ์ ปลัดกรมปลัดบัญชาการกระทรวงกลาโหม
- นายพันเอก พระยาศรีสุรศักดิ์ ผู้บังคับการกรมทหารปืนใหญ่ที่ 3
- นายพันเอก พระยาทัพพยุทธพิจารณา ปลัดกรมยกกระบัตรทหารบก
- นายพันเอก พระยาพิสัยสิทธิสงคราม ผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 4
- นายพันเอก พระยารามอรอนอริราช หัวหน้าแผนกที่ 2 กรมจเรทหารบก
- นายพันเอก หม่อมเจ้าตรีทิเพศพงศ์ เทวกุล หัวหน้าแผนกที่ 1
กรมช่างแสงทหารบก
- นายพันเอก พระยาเทพสงคราม เสนาธิการกองทัพที่ 2
- นายพันเอก หม่อมเจ้านักขัตมงคล กิตติยากร ผู้ช่วยเสนาธิการทหารบก
- นายพันเอก พระยาฤทธิรงค์ธรมเจท ผู้บังคับการกรมทหารม้าที่ 2
- นายพันเอก พระยาพิชัยชาญณรงค์ ปลัดมณฑลทหารบกที่ 1
- นายพันเอก พระยาแก้วแวงรามภักดี ผู้อำนวยการแผนกโรงเรียนทหาร
ปืนใหญ่
- นายพันเอก พระยาสรกิจพิศาล ผู้บังคับการกรมทหารปืนใหญ่ที่ 2
- นายพันเอก พระชิตสรการ ยกกระบัตรกรมพลธิการทหารบก
- นายพันเอก พระสกลไกรนุชิต ผู้บังคับการกรมทหารช่างที่ 2
- นายนาวาเอก พระยาศราภัยพิพัฒ เจ้ากรมเสมียนตรา
- นายนาวาเอก พระยาชาญคตีสุมทร เจ้ากรมพระธรรมนูญทหาร
- นายนาวาเอก พระยาพิทักษ์ชลหาญ เจ้ากรมพัสดุดุทหารเรือ
- นายนาวาเอก หม่อมเจ้าเจริญสุขโสภาคย์ เกษมสันต์ เจ้ากรมอุหหลวง

นายนาวาเอก หม่อมเจ้าพรปรีชา กมลาสน์ ผู้รั้งตำแหน่งผู้บัญชาการ
กรมชุมพลทหารเรือ
ประกาศ ณ วันที่ 9 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475

นายพลตรี พระยาประเสริฐสงคราม
ปลัดทูลฉลองทำการแทนเสนาบดีกระทรวงกลาโหม

ภาคผนวกที่ 36

ย้ายสังกัดนายทหาร

ในคราวเดียวกันที่ได้มีการปลดนายทหาร 41 นายออกรับเบี้ยบำเหน็จ
บำนาญนั้น ได้มีคำสั่งย้ายสังกัดนายทหาร 4 นายด้วยกัน

1. นายพลตรี พระยาอินทรวชิต ไปอยู่กระทรวงการต่างประเทศ เพื่อ
จะได้ไปเป็นทูตต่อไป

2. นายพันเอก พระยาศรีพิชัยสงคราม ไปเป็นอธิบดีกรมปลาสัต
กระทรวงการต่างประเทศ

3. นายพันเอก พระยาศรีสิทธิสงคราม ไปอยู่กระทรวงธรรมการ

4. นายพันเอก พระยาสุรเดชรมชิต ไปอยู่กระทรวงมหาดไทย

(วันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2475)

ภาคผนวกที่ 37

คำสั่งปลดข้าราชการกระทรวงกลาโหม

กระทรวงกลาโหมได้มีคำสั่งให้ปลดข้าราชการสังกัดกระทรวงกลาโหมออกจากรับ
เบี้ยหวัดบำนาญ ต่อไปนี้

รับบำนาญ

1. อ.ท. พระพิพิธพัศดูการ	กรมแผนที่
2. อ.ท. พระพิพิธภูมิพิจารณ์	กรมแผนที่
3. น.ท. พระบัณฑการศฤง์ดี น.ร.	ทหารเรือ
4. อ.ต. หลวงอุทิศวิถีกการ	กรมแผนที่
5. ร.อ.อ. หลวงวิเศษอรัญญการ	กรมแผนที่
6. ร.อ.อ. หลวงสุนทรรักษา	กรมยกบัตร
7. ร.อ.อ. หลวงประมาณพัศดูพล	กรมยกบัตร
8. ร.อ.ท. ขุนประทีปโยธารักษ์	กรมยกบัตร
9. ร.อ.ท. หลวงนนทพันธ์	กรมยกบัตร
10. ร.อ. หลวงพลนุรักษ์	กรมแผนที่

รับเบี้ยหวัด

1. พ.ท. ม.จ. สมภพ เกษมศรี	กรมแผนที่
2. พ.ท. พระสรวิเศษเดชาวุธ	กรมจเรทหารบก
3. พ.ท. พระประจักษ์ยุทธรณ	กรมยกบัตร
4. พ.ท. พระขยันศรกรณ	กรมปลัดบัญชา
5. พ.ท. พระบรรณลักษณ์เลขการ	กรมยกบัตร
6. พ.ท. พระภักดีสงคราม	ปลัดมณฑล 3
7. พ.ต.ม.จ. ขจรจบ กิตติคุณ กิตติยากร	กรมเสนาธิการ

8. พ.ต. พระวิจารณ์ยุทธพัสดุ	สมุหบัญชี พล 3
9. พ.ต. ม.จ. ลักษณะเลิศ ชยางกูร	กรมเสนาธิการ
10. พ.ต. ม.จ. ไตรทิพเทพสุต เทวกุล	กรมช่างแสง
11. พ.ต. หลวงราอรุณกาจ	กรมทหารราบที่ 1
12. พ.ต. หลวงรณชิตชนะชะชัย	คนสนิทเสนาบดีกระทรวง
13. พ.ต.ม.จ. วิศิษฎ์ศรี สวัสดิ์วัฒน์	กรมอากาศยาน
14. ร.อ. หลวงสรรพพิศวิชัย	โรงเรียนทหารช่าง
15. ร.อ. หลวงอาหารอรัญกิจ	กรมแผนที่
16. ร.อ. หลวงจาร์รัฐเขตต์	กรมแผนที่
17. ร.อ. ม.จ. รัตโนภาค	กรมแผนที่
18. ร.อ. ม.จ. นิต์ศนาทร จิระประวัติ	กรมทหารม้าที่ 1
19. ร.อ. หลวงอายุประดิษฐ์	
20. ร.อ. ม.จ. อนันตรไชย เทวกุล	กรมเสนาธิการ
21. ร.อ. หลวงศรกลวิจิต	มณฑลทหารบกที่ 1
22. ร.อ. ขุนบริรักษ์รณการ	โรงเรียนทหารปืนใหญ่
23. ร.อ. หลวงสวัสดิ์นาค	กรมแผนที่
24. ร.ท. ขุนเงินภูมิพนัส	กรมแผนที่
25. ร.ท. เล็ก มธุระเวช	กรมแผนที่
26. ร.ท. วงศ์ เสริมชน	แผนที่ พล. 2
27. ร.ท. สอาด เมฆแสง	กรมทหารปืนใหญ่ที่ 3
28. พ.ท. พระสัมฤทธิ์เวชศาสตร์	กรมแพทย์
29. ร.อ. หลวงธรรุเวชชวิศาล	กรมแพทย์
30. ร.อ. หลวงพิสิฏฐเวชภูมิ	กรมแพทย์
31. ร.ท. จันแดง ไชยวัฒน์	กรมแพทย์

ทหารเรือ

1. น.ท. พระเรือนศักดิ์สาครเขตต์ น.ร.
2. น.ต. หม่อมศิริวงศ์รวัดน์ น.ร.
3. น.ต. หลวงสุรินทรเสนี น.ร.
4. ร.อ. หลวงสว่างเวหา น.ร.
5. ร.อ. หลวงสุวรรณศาสน์ศุภนิธย์ น.ร.
ทั้งนี้ตั้งแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ.นี้เป็นต้นไป

ภาคผนวกที่ 38

ประกาศยกเลิก

พระราชบัญญัติองคมนตรี พุทธศักราช 2470

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า โดยที่สภาผู้แทนราษฎรมีความเห็นว่ามีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ขึ้นแล้ว สมควรที่จะยกเลิกพระราชบัญญัติองคมนตรี พุทธศักราช 2470 เสีย และทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า

ตั้งแต่วันประกาศใช้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 นั้นเป็นต้นมา ให้ยกเลิกพระราชบัญญัติองคมนตรี พุทธศักราช 2470 รวมทั้งสภากรรมการองคมนตรีที่ตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัตินั้น กับให้เพิกถอนตำแหน่งองคมนตรีเสียทั้งสิ้น

ประกาศมา ณ วันที่ 14 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475 เป็นปีที่ 8 ในรัชกาลปัจจุบัน

พระยามโนปกรณนิติธาดา
ประธานคณะกรรมการราษฎร
ผู้รับพระบรมราชโองการ

ภาคผนวกที่ 39

ประกาศเลิกอภิรัฐมนตรีสภา

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า โดยที่สภาผู้แทนราษฎรมีความเห็นว่า บัดนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ขึ้นแล้ว สมควรจะเลิกอภิรัฐมนตรีสภาเสีย และทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า

ตั้งแต่วันประกาศใช้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 นั้นเป็นต้นมา ให้ยกเลิกอภิรัฐมนตรีสภาที่ได้ทรงตั้งขึ้นตามกระแสพระราชดำรัสลงวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ.2468 และประกาศตั้งอภิรัฐมนตรีลงวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2473 กับวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ.2474 เสียทั้งสิ้น

ประกาศมา ณ วันที่ 14 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475 เป็นปีที่ 8 ในรัชกาลปัจจุบัน

พระยามโนปกรณนิติธาดา
ประธานคณะกรรมการราษฎร
ผู้รับพระบรมราชโองการ

ภาคผนวกที่ 40

ประกาศเลิกสภาการคลัง

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า โดยที่สภาผู้แทนราษฎรมีความเห็นว่า บัดนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครอง แผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ขึ้นแล้ว สมควรจะเลิกสภาการคลังเสีย และทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า

ตั้งแต่วันประกาศใช้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 นั้นเป็นต้นมา ให้ยกเลิกสภาการคลังที่ได้ทรงตั้งขึ้น ตามกระแสพระบรมราชโองการลงวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ.2468 และประกาศตั้ง เปลี่ยนสมาชิกสภาการคลัง ลงวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ.2473 ประกาศลงวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ.2473 กับประกาศลงวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ.2474 เสียทั้งสิ้น

ประกาศมา ณ วันที่ 14 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475 เป็นปีที่ 8 ในรัชกาลปัจจุบัน

พระยามโนปกรณนิติธาดา
ประธานคณะกรรมการราษฎร
ผู้รับพระบรมราชโองการ

ภาคผนวกที่ 41

ประกาศเลิกสภาการป้องกันพระราชอาณาจักร

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า โดยที่สภาผู้แทนราษฎรมีความเห็นว่าจะได้ประกาศจัดระเบียบป้องกันอาณาจักรขึ้นใหม่ตามประกาศลงวันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ.2475 แล้ว สมควรจะเลิกสภาการป้องกันพระราชอาณาจักรเสีย และทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า

ตั้งแต่วันประกาศจัดระเบียบป้องกันอาณาจักรใหม่นั้นเป็นต้นมา ให้ยกเลิกสภาการป้องกันพระราชอาณาจักรที่ได้ทรงตั้งขึ้นตามกระแสพระบรมราชโองการลงวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ.2470 และประกาศตั้งอุปนายกสภาการป้องกันพระราชอาณาจักร ลงวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2471 เสียทั้งสิ้น

ประกาศมา ณ วันที่ 14 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475 เป็นปีที่ 8 ในรัชกาลปัจจุบัน

พระยามโนปกรณนิติธาดา
ประธานคณะกรรมการราษฎร
ผู้รับพระบรมราชโองการ

ภาคผนวกที่ 42

แถลงการณ์ของคณะกรรมการราษฎร

ที่ 1/75

บัดนี้คณะกรรมการราษฎรได้ประชุมพร้อมกันว่า ภาษีอากรบางอย่างซึ่งเรียกเก็บจากรายกรอยู่ในเวลานี้ยังมีที่บีบคั้นรายกรผู้คับแค้นให้ยิ่งยากจนเดือดร้อนอยู่บ้าง สมควรที่จะช่วยเหลือรายกรในยามยากแค้นนี้ จึงมติกันให้รีบจัดการร่างกฎหมาย ยกเลิกภาษีอากรบางอย่างเหล่านั้นเสีย และลดหย่อนภาษีอากรบางอย่างลง มีเป็นต้นดังต่อไปนี้

1. เลิกภาษีนากเกลือสมพัตสร

2. งดการใช้พระราชบัญญัติภาษีโรงเรือนและที่ดินพุทธศักราช 2475 ไว้

โดยจะให้ใช้พระราชบัญญัติภาษีโรงเรือน ฉบับก่อนไปพลาง

ทั้งนี้ จะได้นำร่างพระราชบัญญัติเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรโดยเร็ว ทั้งนี้ จะเพาะที่ได้ดำริเห็นในเวลาเล็กน้อย จะได้ดำริลดหย่อนผ่อนผันกันต่อไปข้างหน้าอีก

ส่วนโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติก็จะได้รีบทำเมื่อได้จัดงบประมาณใหม่ให้ลงรูปแล้ว

แถลงการณ์มา ณ วันที่ 1 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475

คณะกรรมการราษฎร

ภาคผนวกที่ 43 บันทึกกลับ

บันทึกกลับ (1)

แถลงการณ์คณะกรรมการราษฎร

ที่ 2/75

เนื่องแต่คณะราษฎรได้มีประกาศแสดงถึงการกระทำของกษัตริย์เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.นี้ และต่อมาคณะราษฎรได้ยึดอำนาจการปกครอง และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระธรรมนูญการปกครองแผ่นดินแก่ราษฎรแล้วนั้น

ต่อมาเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. นี้ พระยามโนปกรณนิติธาดา พระยาปริชาลยุฑ์ พระยาศรีวิสารวจา พระยาพหลพลพยุหเสนา หลวงประดิษฐมนูธรรม กรรมการราษฎรได้ไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ วังสุโขทัย ทรงรับสั่งถึงความจริงที่ได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยดีต่อราษฎร และทรงพระราชดำริจะให้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินแก่ราษฎรอยู่แล้ว และสิ่งอื่นๆ ที่ทรงตั้งพระราชหฤทัยจะกระทำก็ล่าช้าไปหาทันกาลสมัยไม่ ส่วนการที่ข้าราชการในรัฐบาลของพระองค์ใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริต ก็ทรงสอดส่องอยู่เหมือนกันหาได้สมรู้ร่วมคิดด้วยไม่ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปรารภนาดีต่อราษฎรเช่นนี้ และทรงยอมร่วมเข้าคณะราษฎรโดยเป็นประมุขของประเทศสยามแล้ว ฉะนั้นคณะกรรมการราษฎรจึงเชื่อมั่นว่า พระองค์ยังเป็นกษัตริย์ที่ปรารภนาดีต่อราษฎรอยู่

ประกาศมา ณ วันที่ 1 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475

บันทึกฉบับ (2)

ที่ 109/1922

กรมราชเลขาธิการ

วันที่ 2 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475

เรียน มหาอำมาตย์โท พระยามโนปกรณนิติธาดา ประธานคณะกรรมการ
ราษฎร

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ส่งสำเนาบันทึกฉบับในการที่โปรดเกล้าฯ
ให้ท่านกับคณะกรรมการบางคนเฝ้าฯ ที่วังสุโขทัย เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน ศกนี้
มาให้ท่านทราบ ซึ่งได้ส่งมาพร้อมกับหนังสือนี้แล้ว

(ลงนาม) เจ้าพระยามหิธร

บันทึกฉบับ

วันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เวลา 17.15 น. โปรดเกล้าฯ ให้พระยา
มโนปกรณฯ พระยาศรีวิสารฯ พระยาปริชาลยฤทธิ์ พระยาพหลฯ กับ หลวง
ประดิษฐ์มนูธรรม มาเฝ้าฯ ที่วังสุโขทัย มีพระราชดำรัสว่าอยากจะสอบถามความ
บางข้อ และบอกความจริงใจ ฯลฯ อีกอย่างหนึ่ง อยากจะแนะนำเรื่องสืบสันตติวงศ์
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าและพระพุทธเจ้าหลวงได้เคยทรงพระราชดำริที่จะ
ออกจากราชสมบัติ เมื่อทรงพระชราเช่นเดียวกัน ในส่วนพระองค์ พระเนตรไม่ปกติ
คงทนงานไปไม่ได้นาน เมื่อการณปกติแล้ว จึงอยากลาออกเสีย ทรงพระราชดำริ
เห็นว่าพระโอรสสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์ก็ถูกข้ามมาแล้ว ผู้ที่จะสืบสันตติวงศ์
ต่อไปควรจะเป็นพระโอรสสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงสงขลานครินทร์ ฯลฯ

พระยาศรีวิสารวาจากราบบังคมทูลว่า มีความรู้สึกที่ทรงช่วยเหลือเพื่อ
ความมั่นคง เรื่องที่ทรงพระราชดำริจะลาออกนั้น ขอพระราชทานให้งดไว้ก่อน

มีพระราชดำรัสว่าจะคุกก่อน ไม่ทราบว่าการแห่งพระเนตรจะทูปลภาพเพียงไร เพราะการผ่าพระเนตรไม่ได้ผลสมคาด ถึงไม่มีเหตุผลเรื่องเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็ได้ทรงพระราชดำริที่จะลาออก การต่อไปยังไม่ทราบว่าจะเป็นอย่างไรถ้าพระเนตรดี และแสดงให้เห็นว่าคณะราษฎรไม่ทำให้พระองค์เสื่อมความนิยม ก็อาจจะอยู่ต่อไป ในขั้นนี้ขอแบ่งรับแบ่งสู้ไว้ก่อน ฯลฯ

มหิธร

จด.

บันทึกกลับ (3)

“เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เวลา 17.15 น. โปรดเกล้าฯ ให้พระยามโนปกรณัม, พระยาศรีวิสารฯ, พระยาปริชาชลยุทธ, พระยาพหลฯ, กับหลวงประดิษฐมนูธรรมมาเฝ้าที่วังสุโขทัย มีพระราชดำรัสว่าอยากจะสอบถามความบางข้อ และบอกความจริงใจ ตั้งแต่ได้รับราชสมบัติทรงนึกว่า ถูกเลือกทำไม บางทีเทวดาต้องการให้พระองค์ทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง

1. คงต้องการให้ลบล้างกิจการที่รัชกาลที่ 6 ทำไว้ จึงได้ทรงพยายามใช้หนี้ และแก้ไขให้ฐานะการเงินเฟื่องฟูขึ้น ครั้นเสด็จไปอเมริกากลับมา การเงินเปลืองลง ทรงรู้สึกว่ามีโทษผิดของพระองค์เป็นเพราะเหตุการณ์ภายนอก แต่ก็ทรงรู้สึกว่าได้แก้ไขเข้าไปบ้างและอ่อนไปบ้าง ที่เป็นเช่นนี้เพราะรู้สึกว่าจะดันทุรังก็ไม่มีใครได้ ด้วยมีผู้ใหญ่ที่ชำนาญการห้อมล้อมอยู่

2. อีกอย่างหนึ่ง ทรงเห็นว่าควรจะต้องให้ Constitution มาตั้งแต่รัชกาลที่ 6 แล้ว และเมื่อทรงรับราชสมบัติ ก็มันพระราชหฤทัยว่าเป็นหน้าที่ของพระองค์ที่จะให้ Constitution แก่สยามประเทศ ครั้นเมื่อพระยาภักยา (F.B.Sayre) เข้ามาได้ทรงปรึกษาร่างโครงขึ้นก็ไม่ได้ได้รับความเห็นชอบจากอภิรัฐมนตรี ในส่วนพระราชดำรินั้นขั้นต้นอยากจะทำเป็น 2 ทางทั้งล้างทั้งบน ข้างล่างให้มีเทศบาลเพื่อสนอง

ราษฎรให้รู้จักเลือกผู้แทน จึงโปรดให้กรมร่างกฎหมายร่างขึ้น ดังที่หลวงประดิษฐฯ ทราบอยู่แล้ว แต่การก็ช้าไป ในส่วนข้างบนได้ทรงตั้งกรรมการองคมนตรีขึ้นเพื่อฝึกสอนข้าราชการ เพราะเห็นพุดจาไม่ค่อยเป็น จึงตั้งที่ประชุมขึ้นหวังให้มีที่คิดอ่านและพุดจา ครั้นเสด็จไปอเมริกาก็ได้ให้ interview ว่าจะได้ให้ Constitution เมื่อเสด็จกลับมายังรู้สึกแน่ว่าจะกักไว้อีกไม่สมควรเป็นแท้ จึงได้ปรึกษานายสตีเวนส์ สตีเวนส์กลับว่ายังไม่ถึงเวลา ฝ่ายพระยาศรีวิสารที่โปรดให้ปรึกษาด้วยผู้หนึ่งก็ influence ไปด้วยกับนายสตีเวนส์ เมื่อพระยาศรีวิสารและนายสตีเวนส์จัดข้อเสียตังนี้ก็เลยเหลวอีก ต่อมาได้เตรียมว่าจะไม่ประกาศก่อนงานสมโภชพระนคร 150 ปีแล้ว เพราะจะเป็นที่ขลาดรอว่าพองานแล้วจะประกาศ ได้เสนอในที่ประชุมอภิรัฐมนตรี เนื่องจากนายสตีเวนส์ไม่เห็นด้วย ที่ประชุมจัดข้อว่าเป็นเวลาโศกกิจจดต่าถึงกระนั้นก่อนเสด็จไปหัวหินก็ได้ทรงพระราชดำริที่จะให้มี Prime Minister ให้มีสภา Interpellate เสนาบดีได้ ให้ถวายฎีกาขอเปลี่ยนเสนาบดีได้และให้มีผู้แทนจากหัวเมือง แต่ว่าตลอะอย่างๆ จะเป็นได้ก็ลำบากเหลือเกิน หวังว่าจะเห็นด้วยว่าพระองค์ยากที่จะขัดผู้ใหญ่ที่ทำการมานานตั้ง 20 ปีก่อนพระองค์

แปลนที่ 2 คิดจะให้เสนาบดีมุรธาธร preside เป็นประธานในที่ประชุมเสนาบดี พระองค์จะไม่ประทับในที่ประชุม และขยายจำนวนกรรมการขององคมนตรีทำหน้าที่อย่างรัฐสภา ได้ทรงเตรียมไว้ 2 แปลนใหญ่นี้เอาติดพระองค์ไปหัวหินด้วยเพื่อจะทำ memo บันทึกเสนาบดีสภา ครั้นได้ข่าวเรื่องนี้ก็ปรากฏเข้าไปอีกที่คณะราษฎรทำไปไม่ทรงโกรธกริ้วและเห็นใจ เพราะไม่รู้เรื่องกัน พอทราบเรื่องก็คาดแล้วว่าคงจะเป็นเรื่องการปกครองของคณะราษฎรทางวิทยุ ทรงรู้สึกเสียใจและเจ็บใจมากที่กล่าวหาร้ายกาจมากมายอันไม่ใช่ความจริงเลย”

ภาคผนวกที่ 44

แถลงการณ์เรื่องสมาคมคณะราษฎร

นับแต่เวลาที่คณะราษฎรได้ร่วมมือกันยึดอำนาจการปกครองจนตราบทกษัตริย์ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองแผ่นดินสยาม และได้พยายามที่จะอำนวยความสะดวกให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติที่ออกใหม่นี้ การปฏิบัติที่จะให้การปกครองของแผ่นดินเจริญรอยตามโครงการพระธรรมนูญการปกครองนั้น คณะราษฎรได้ปฏิบัติเสร็จลงแล้ว คือคณะราษฎรได้จัดการตั้งสภาผู้แทนราษฎรขึ้นเพื่อดูแลทุกข์สุขของราษฎรสยามทั่วหน้า ไม่เลือกบุคคล ไม่เลือกชั้น

คณะราษฎรผู้ซึ่งได้เริ่มกิจการนี้ตลอดจนสำเร็จลงในครั้งนี้เป็นคณะที่ราษฎรทั้งหลายคงคิดให้การอุปการะบ้าง คณะตระหนักในเหตุนี้ จึงได้เริ่มริจัดการตั้งคณะราษฎรนี้เป็นสมาคมราษฎรเพื่อสนับสนุนกิจการของคณะ อันได้ปฏิบัติล่วงมาแล้ว ให้ยั่งยืนถาวรสืบไป

ด้วยเหตุนี้ ผู้แทนของคณะบางท่านจึงได้ลงมือประกาศขอรับราษฎรเป็นสมาชิกของสมาคมเพื่อสนับสนุนกิจการของคณะราษฎรและทำการช่วยเหลือกิจการแผ่นดินให้ลุล่วงไป

ข่าวประกาศนี้ได้เปิดเผยขึ้นแก่ราษฎรแล้ว ปรากฏว่ามีผู้มาสมัครอย่างมากมายและล้นหลาม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าน้ำใจของราษฎรไทยนี้รักอิสระภาพเป็นอย่างดี คณะราษฎรรู้สึกขอบคุณท่านทั้งหลายที่ยื่นใบสมัครเป็นสมาชิกสมาคมคณะราษฎรโดยทั่วกัน

แต่เพื่อทำความเข้าใจแก่ราษฎรที่ยินดีสละชีพเพื่อชาติ เพื่อราษฎรทั้งหลายให้เป็นที่แจ่มถึงความประสงค์ของคณะที่จะจัดตั้งสมาคมให้แน่ชัด สมาคมตั้งขึ้นเพื่อหวังให้ราษฎรทั้งหลายที่มีน้ำใจช่วยชาติจริงช่วยเหลือราษฎร ฉะนั้นบรรดาผู้ที่มาทำการสมัครต้องตั้งใจให้ชัดเจนว่า ทางคณะราษฎรต้องการผู้สมัครที่ยอม

เสียสละด้วยประการทั้งปวง เพื่อช่วยชาติสนับสนุนคณะราษฎรให้ช่วยจัดการ ยึดเหนี่ยวโครงการปกครองโดยธรรมนุญ ซึ่งมีกษัตริย์อยู่ได้อำนาจแห่งกฎหมายนี้ เป็นไปโดยราบรื่น มิได้หวังผลอย่างใดนอกจากคุณความดีในตนเอง

ส่วนบรรดาผู้ที่มีทุกอันเดือดร้อนด้วยการไม่มีทำบ้าง เดือดร้อนด้วยกิจการ งานอื่นบ้าง และที่จะสมัครเข้าเพื่อหวังเข้ารับราชการในฐานะเป็นข้าราชการพลเรือน หรือเพื่อช่วยดำเนินโครงการช่วยเหลือรัฐบาลนี้ ขอให้เห็นอกก่อนว่า รัฐบาลใหม่ที่ได้ปกครองโดยมีธรรมนุญนี้ เพิ่งเกิดมาได้ไม่เกิน 10 วัน โครงการที่ดำรงช่วยทุกข์ ราษฎรทั่วไปย่อมยังทำไม่ทัน อย่างไรก็ตามก็ดี คณะจะได้รับจัดการโดยด่วน ส่วนเวลานี้ จะได้รับปลดเปลื้องภาระเดือดร้อนที่บีบคั้นอยู่ให้บรรเทาลง ขอราษฎรไม่มีงานทำ ทั้งหลายจงตระหนักว่าในเรื่องไม่มีงานทำนี้ คณะจะได้จัดให้ในเมื่อจัดการสิ่งที่เป็นภัยให้เป็นการปลดปล่อยเรียบร้อยแล้ว

ฉะนั้นขอบรรดาผู้ที่สมัครทั้งหลายจงเป็นที่เข้าใจว่าที่สมัครนี้ ท่านสมัคร เข้ามาช่วยราษฎร ท่านมีหน้าที่ต้องสละทุกอย่าง ส่วนผลที่จะได้คือ คุณความดีของท่านที่จะจารึกอยู่ในดวงจิตต์อันบริสุทธิ์ของชาวไทยทุกรูปทุกนามเท่านั้น

คณะราษฎร

ภาคผนวกที่ 45

แถลงการณ์เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

รัฐบาลของสยามประสงค์จะแถลงนโยบายการเงินให้แจ่มแจ้งเพื่อเป็นที่แน่ใจแก่ประชาชนว่า รัฐบาลจะดำเนินการเท่าที่จะพึงกระทำได้ ในที่จะลดหย่อนภาษีอากรและโดยจะเพาะภาษีอากรที่เป็นภาระหนักแก่ราษฎร และเพื่อกระทำให้เป็นการแน่ใจแก่ราษฎรพ่อค้าพาณิชย์ว่า รัฐบาลสามารถที่จะชำระหนี้ได้ทุกประการ และจะรักษาค่าแห่งเงินตราให้ยังยืนมั่นคง

เมื่อได้พิจารณางบประมาณประจำปี พ.ศ.2475 แล้ว ก็เป็นอันแลเห็นว่า อาจจะสงวนเงินรายจ่ายได้เป็นจำนวนมาก โดยไม่กระทบกระเทือนในความเรียบร้อยแก่กิจการของรัฐบาลหรือโดยเกิดความไม่เป็นธรรม

ส่วนรายได้จะได้เพิ่มขึ้นโดยดำริจะเก็บภาษีใหม่ซึ่งจะไม่ให้เป็นภาระหนักราษฎร

ด้วยวิธีการที่กล่าวมาแล้วข้างต้นรัฐบาลจึงดำริเสนอดังต่อไปนี้

ยกเลิกการเก็บเงินเพิ่มค่าธรรมเนียมนิยมจดทะเบียนสัตว์พาหนะและค่าจดทะเบียนที่ดินซึ่งได้เพิ่มขึ้นเมื่อเร็ว ๆ นี้ และคงเก็บค่าธรรมเนียมต่อไปตามอัตราเดิมซึ่งราษฎรได้เคยเสียมาแต่ก่อน

ค่าภาษีอากรซึ่งเก็บจากพืชผลอันเกิดจากที่สวนก็จะลดลงต่อไป จะเก็บเพียงกึ่งหนึ่ง และภาษีนาเกลือและสมปัดสระจะยกเลิกไม่เก็บทีเดียว

ส่วนพระราชบัญญัติภาษีโรงเรือนและที่ดินพุทธศักราช 2475 จะงดใช้และจะใช้กฎหมายภาษีโรงเรือนเดิมไปพลางก่อน

ภาษีเงินเดือนจะยกเลิก และดำริเก็บภาษีรายได้แทน ซึ่งจะไม่เก็บจากผู้ที่มีผลประโยชน์เล็กน้อย แต่จะเก็บจากรายได้อื่นๆ ด้วย เช่น ผลประโยชน์จากหลักทรัพย์ หุ่น และดอกเบี้ยเงินให้กู้ เป็นต้น

รัฐบาลกำลังศึกษาเส้นทางโดยรอบคอบที่จะยกเว้นภาษีอากรอื่นๆ อีก และมั่นใจว่าจะเพิ่มงบประมาณขึ้นได้อีกตามสมควร สำหรับการศึกษและการช่วยกสิกรรมให้ดีขึ้น

รัฐบาลจะได้แถลงโดยเร็วที่สุดที่จะกระทำได้ถึงฐานะการเงินในปัจจุบันโดยย่อๆ ซึ่งจะแสดงยอดเงินคงพระคลัง เงินสำรองสำหรับใช้หนี้เงินกู้ และการเปลี่ยนแปลงใหญ่ๆ ในงบประมาณประจำปีนี้โดยย่อๆ ซึ่งจะพิสูจน์ให้เห็นว่ารัฐบาลสามารถชำระหนี้ได้และปฏิบัติตามนโยบายซึ่งได้กล่าวมาข้างต้นได้โดยแน่แท้

รัฐบาลประสงค์ให้เป็นที่ทราบกันอย่างแจ่มแจ้งว่ารัฐบาลมิได้ดำริจะเปลี่ยนอัตราแลกเปลี่ยนเงินบาท หรือดำริดำเนินนโยบายจำหน่ายธนบัตรเกินจากทุนสำรอง (อินเฟลชัน)

ภาคผนวกที่ 46

เปลี่ยนนามกระทรวงวังกับปลัดทูลฉลอง

ผู้สำเร็จราชการพระราชวังได้มีคำสั่งลงวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 ว่า เนื่องจากได้โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนนามตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวังให้เป็นผู้สำเร็จราชการพระราชวังแล้วนั้น ให้เปลี่ยนเรียกนามสถานที่ทำการและตำแหน่งบางตำแหน่งคือ

1. กระทรวงวังให้เปลี่ยนเรียกว่า “ศาลาว่าการพระราชวัง”
 2. ปลัดทูลฉลองกระทรวงวังให้เปลี่ยนเรียกว่า “ปลัดบัญชาการพระราชวัง”
 3. กรมบัญชาการกระทรวงวังให้เปลี่ยนเรียกว่า “กรมบัญชาการพระราชวัง”
- ทั้งนี้ตั้งแต่วันที่ให้มีคำสั่งเป็นต้นไป

ภาคผนวกที่ 47

แถลงการณ์คณะราษฎร

ที่ 6/75

วันนี้คณะราษฎรได้เชิญสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ กลับไปประทับ ณ วังบางขุนพรหมเพื่อพระองค์จะได้เสด็จไปเปลี่ยนพระอิริยาบถ ณ ต่างประเทศในวันที่ 4 เดือนนี้

การที่คณะราษฎรได้เชิญท่านไปทั้งนี้ ก็เพราะเชื่อมั่นในพระกระแสรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและของพระองค์ท่านทรงรับรองว่า การที่พระองค์ท่านจะได้เสด็จไปเปลี่ยนพระอิริยาบถ ณ ต่างประเทศย่อมเป็นการปลอดภัยในทางสงบเรียบร้อยภายในอาณาจักร และในการต่างประเทศยิ่งกว่าในการที่จะเชิญเสด็จประทับอยู่ในพระที่นั่งอนันตสมาคมต่อไป ในการเชิญเสด็จกลับนี้มีเจ้าหน้าที่ทางสภาราชฎรกำกับการส่งคือ

พ.ต. หลวงอำนาจสงคราม (หัวหน้า) พ.ต. หลวงเดชมณฑลกิจ ร.อ. หลวง
 รณสิทธิพิชัย ร.อ. หลวงพรหมโยธี ร.อ. หลวงกาจสงคราม ร.อ. หลวงสวัสดิ์สรยุทธ
 ร.อ. หลวงสมิทธิศีลยยุทธ ร.อ. หลวงอดุลย์เดชจรัส ร.อ. หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์
 ร.น. ร.อ. ขุนสุจริตธนาการ นายจรูญ ณ บางช้าง

วันที่ 3 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475

คณะราษฎร

กรมพระนครสวรรค์ฯ เสด็จต่างประเทศ

วันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ.2745 เวลา 14.40 น. สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ งดพินิตกับพระชายาและพระโอรสพระธิดา พร้อมด้วยผู้โดยเสด็จรวมทั้งหมดเป็น 14 ได้เสด็จประทับรถไฟ ณ สถานีสวนจิตรลดา เพื่อไปเปลี่ยนพระอิริยาบถ ณ ต่างประเทศ ที่สถานีสวนจิตรลดา มีรถเกราะไปคอยระวังเหตุการณ์ 1 คัน กับยังมีตำรวจอีกประมาณ 30 ในรถไฟมีนายทหารเป็นผู้กำกับคอยระวังเหตุการณ์ไปด้วย 4 นาย

ภาคผนวกที่ 48

ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

วังบางขุนพรหม

วันที่ 4 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475

แจ้งความมายัง เจ้าคุณมโนปกรณ์นิติธาดา ทราบ

ด้วยตามที่เจ้าคุณได้พูดกับฉันในเรื่องที่รัฐบาลจะออกพันธบัตรเงินกู้ภายในนั้น ฉันมีความยินดีที่จะช่วยรัฐบาลในการรับซื้อพันธบัตรตามกำลังที่สามารถจะทำได้ มีความวิตกอยู่แต่เพียงว่า แม้จะเข้าด้วยเป็นจำนวนสักเท่าใดก็ตาม อาจจะมีผู้เห็นว่าเป็นจำนวนน้อยอย่างไม่เต็มอกเต็มใจอยู่นั่นเอง เพราะผู้ที่เกลียดชังได้พากันเสแสร้งส่งข่าวเล่ากันว่าฉันมีเงินมากมายเกินความจริงไปตั้งหลายสิบลหลายร้อยเท่า จนผู้ที่ไม่รู้ความจริงหรือไม่มีความจริงหลงเชื่อกันไปได้แพร่หลาย และหาว่าเป็นการเอาเปรียบชาติ เมื่อเช่นนั้นแล้วก็ยอมเป็นอันจใจมีแต่จะต้องโทมนัสน้อยใจ ถ้าเจ้าคุณไม่เชื่อถ้อยคำที่ฉันกล่าวนี้ จะตั้งผู้หนึ่งผู้ใดหรือตั้งกรรมการมาตรวจบัญชีดูให้พ้นข้อระวางสงสัย ฉันก็จักไม่มีความรังเกียจขัดข้องเลย

อนึ่ง ที่วังบางขุนพรหมนี้มีพื้นที่ดินไม่น้อย มีตึกกวนบ้านเรือนหลายหลัง เป็นที่ตั้งอันดีตลกถนนใหญ่ด้านหนึ่ง ตกแม่น้ำด้านหนึ่ง ในพระนครย่านนี้ยากที่จะหาที่อย่างนี้ได้ ถ้าหากว่ารัฐบาลต้องการจะใช้เช่น เป็นที่ทำการ หรือโรงเรียน เป็นต้น ฉันก็ยินดีมอบให้เป็นชาติพลี แต่ต้องขอเวลาพอสมควรที่จะได้ย้ายถอนทรัพย์พัสดุไปไว้ที่อื่น

เมื่อได้พลีแรงงาน, กำลังกายทำการให้แก่ชาติโดยสุจริตและความหวังดีเป็น เวลาช้านานมาเกือบถึง 30 ปีแล้ว และเมื่อพ้นจากหน้าที่ที่จะทำการให้แก่ชาติด้วย น้ำแรง ยังสละทรัพย์อันมีค่าอย่างสูงให้เป็นชาติพลีอีกชั้นหนึ่งดังนี้แล้ว หากว่าจะยังถูกขึ้นชื่ออยู่ว่าเป็นผู้เอาเปรียบชาติและประชาชนไซ้ร์ ก็เป็นอันสุดปัญญาของฉัน ที่จะทำให้เห็นใจได้

บริพัตร

ภาคผนวกที่ 49

คำชี้แจงแก่คณะหนังสือพิมพ์

เริ่มได้ปฏิบัติกรร่วมกันตลอดมา รู้สึกว่าคณะหนังสือพิมพ์ได้ทำการช่วยเหลือคณะราษฎรเป็นอย่างดี เป็นที่พอใจของคณะราษฎรเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งคณะราษฎรจะล้มบุญคุณเสียมิได้ ทั้งเวลานี้คณะหนังสือพิมพ์ต่างๆ ก็ทราบจุดหมายของคณะราษฎรอยู่แล้ว จึงใคร่จะเปิดโอกาสให้คณะหนังสือพิมพ์ได้แสดงความเห็นต่างๆ ได้

ในสิ่งสำคัญทั้งหลายนั้น อยากจะได้เห็นคณะหนังสือพิมพ์ทำการช่วยเหลือคณะราษฎรอย่างเต็มที่แล้วมา

ส่วนการลงข่าวหวังว่าจะดำเนินไปในทางที่จะนำให้คนไทยมีความสามัคคีกันเป็นส่วนใหญ่ การกล่าวกระทบกระเทือนต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พระบรมราชวงศ์ และบุคคลใดๆ จนเป็นเหตุร้ายฉานแตกความสามัคคีนั้นไม่ควรกระทำ

สำหรับข้อความบางสิ่งบางอย่างที่เป็นความลับ แม้จะได้มาโดยทางใดก็ตาม ถ้าได้นำลงไปแล้วจะทำให้มีผลเสียหายก็ขอร้องอย่านำลงเป็นอันขาด แต่เมื่อมีความสงสัยอย่างใด ก็ขอให้มาได้ตามเจ้าหน้าที่ตรวจข่าวของคณะราษฎรซึ่งยินดีจะชี้แจงให้ด้วยความเต็มใจเท่าที่จะทำได้

ในที่สุดนี้คณะราษฎรมั่นใจอยู่ว่า คณะหนังสือพิมพ์ต่างๆ จะได้ทำการช่วยเหลือให้เป็นประโยชน์แก่ราษฎรอย่างเต็มที่เสมอไป

(ลงนาม) พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา

ผู้บังคับทหารรักษาพระนคร

ภาคผนวกที่ 50
รายพระนามอภิรัฐมนตรีสภา
พุทธศักราช 2475

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

(21 มี.ย. 2405 - 1 ธ.ค. 2486)

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (28 เม.ย. 2406 - 10 มี.ค. 2490)

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต (29 มี.ย. 2424 - 18 ก.พ. 2487)

พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระเพชรอัครโยธิน (23 ม.ค. 2424 - 14 ก.ย. 2479)

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ (11 ส.ค. 2426 - 5 ก.พ. 2486)

หมายเหตุ :

1. เป็นรายพระนามที่ดำรงตำแหน่งอภิรัฐมนตรีในขณะที่เกิดเหตุการณ์ 24 มิถุนายน 2475 สำหรับวันเดือนปีในวงเล็บคือ วันประสูติและวันสิ้นพระชนม์
2. สมาชิกอภิรัฐมนตรี 5 พระองค์เมื่อแรกตั้ง 2 วันหลังการขึ้นครองราชสมบัติของรัชกาลที่ 7 (พฤษภาคม 2468) ประกอบด้วย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

(21 มี.ย. 2405 - 1 ธ.ค. 2486)

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (28 เม.ย. 2406 - 10 มี.ค. 2490)

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต (29 มี.ย. 2424 - 18 ก.พ. 2487)

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช (11 ม.ค. 2402 - 13 มี.ย. 2471)

พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ (8 มี.ย. 2417 - 27 พ.ค. 2474)

เมื่อ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทิววงศ์ (13 มิ.ย. 2471) ไม่มีการตั้งเจ้านายของคีโตดำรงตำแหน่งแทน กระทั่งอีกประมาณ 2 ปีต่อมา คือในเดือนเมษายน 2473 พระปกเกล้าฯ จึงทรงตั้ง

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ (17 มี.ค. 2425 - 8 เม.ย. 2475)

ต่อมาเมื่อพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ สิ้นพระชนม์ (27 พ.ค. 2474) อีก 5 เดือนต่อมาจึงได้มีการตั้งสมาชิกเพิ่มอีก 2 พระองค์ในเดือนตุลาคม 2474 คือ กรมพระเพชรอัครโยธิน และ กรมหมื่นเทววงศ์โรทัย ทำให้อภิรัฐมนตรีช่วงนี้มีสมาชิก 6 พระองค์ แต่ก็เหลือเพียง 5 พระองค์เมื่อ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ทิววงศ์หลังการฉลอง 150 ปีราชวงศ์จักรีเพียง 2 วัน

ภาคผนวกที่ 51

รายพระนามและนามเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ

กระทรวงกลาโหม : นายพลเรือเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร
(8 พ.ย. 2474 - 29 มิ.ย. 2475)

รองเสนาบดีกระทรวงกลาโหม : นายพลโท พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอลองกฎ
(8 พ.ย. 2474 - 29 มิ.ย. 2475)

กระทรวงมหาดไทย : จอมพล สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ
กรมพระนครสวรรค์วรพินิต (1 เม.ย. 2471 - 29 มิ.ย. 2475)

กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ : พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม
(9 เม.ย. 2475 - 29 มิ.ย. 2475)

กระทรวงการต่างประเทศ : พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรปทัย
(1 เม.ย. 2467 - 29 มิ.ย. 2475)

กระทรวงเกษตรธิการ : เจ้าพระยาพิชัยญาติ (ตัน บุนนาค)
(16 มี.ค. 2473 - 29 มิ.ย. 2475)

กระทรวงพาณิชย์และคมนาคม : พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน
(15 พ.ค. 2469 - 29 มิ.ย. 2475)

กระทรวงธรรมการ : พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิติ
(1 เม.ย. 2470 - 29 มิ.ย. 2475)

กระทรวงยุติธรรม : เจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ (จิตร ณ สงขลา)
(15 ธ.ค. 2471 - 29 มิ.ย. 2475)

กระทรวงมรดก : เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์)
(7 เม.ย. 2475 - 29 มิ.ย. 2475)

กระทรวงวัง : เจ้าพระยาวรวงศ์พัฒน (ม.ร.ว.เย็น อิศรเสนา)
(1 เม.ย. 2470 - 29 มิ.ย. 2475)

- หมายเหตุ 1. วันเดือนปีที่อยู่ในวงเล็บคือระยะเวลาที่อยู่ในตำแหน่ง สำหรับการ
ใช้วันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ.2475 เป็นวันสิ้นสุดนั้นใช้ตาม “ประกาศ
ผลัดเปลี่ยนเสนาบดี ปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างๆ และรวมกระทรวง”
2. ที่ใส่รายพระนามรองเสนาบดีกระทรวงกลาโหมไว้ด้วยนั้น เพราะ
เมื่อรวมกระทรวงกลาโหม (ทหารบก) และกระทรวงทหารเรือเข้า
ด้วยกัน ได้ระบุให้รองเสนาบดีกระทรวงกลาโหมมีสิทธิเข้านั่งใน
ที่ประชุมเสนาบดีในฐานะเทียบเท่าเสนาบดี

ภาคผนวกที่ 52 คณะราษฎร 102 นาย

คณะราษฎรสายทหารบก

34 นาย

1. นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน)
หัวหน้าคณะราษฎรและหัวหน้าสายทหารบก
2. นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน)
3. นายพันเอก พระยาฤทธิอัคเนย์ (สละ เอมะศิริ)
4. นายพันโท พระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ชูถิ่น)
5. นายพันตรี หลวงพิบูลสงคราม (แปลก จิตตะสังคะ)
6. นายพันตรี หลวงสฤษดิ์ยุทธศิลป์ (เพียร พิริยะโยธิน)
7. นายพันตรี หลวงอำนาจสงคราม (ถม เกษะโกมล)
8. นายพันตรี หลวงวิจิตรกลยุทธ (เสียร สู้ศิลป์)
9. นายร้อยเอก หลวงชำนาญยุทธศิลป์ (เชย รมยะนันท์)
10. นายร้อยเอก หลวงกาจสงคราม (เทียน เก่งระดมยิง)
11. นายร้อยเอก หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต (คว้น จินตะคุณ)
12. นายร้อยเอก หลวงชาญสงคราม (พาน ชาลีจันทร์)
13. นายร้อยเอก หลวงเขวงศักดิ์สงคราม (ช่วง ขวัญเชิด)
14. นายร้อยเอก หลวงทศไนยนิยมศึก (ทัศนัย มิตรภักดี)
15. นายร้อยเอก หลวงพรหมโยธี (มังกร ผลชีวิน)
16. นายร้อยเอก หลวงรณสิทธิพิชัย (เจือ กาญจนพินทุ)
17. นายร้อยเอก หลวงสวัสดิ์ธรรรงค์ (สวัสดิ์ ดาระสวัสดิ์)
18. นายร้อยเอก หลวงเสรีเริงฤทธิ์ (จรูญ รัตนกุล)

19. นายร้อยเอก หลวงอดุลยเดชจรัส (บัตร พึ่งพระคุณ)
20. นายร้อยเอก ขุนสุจริตรณการ (ผ่อง นาคะนุช)
21. นายร้อยโท ขุนจ่านงภูมิเวท (จ่านง (ก้าน) ศิวะแพทย์ (จ่านงภูมิเวท)
22. นายร้อยโท ขุนนิรันดรชัย (สเทวก นีลัญชัย (นิรันดร))
23. นายร้อยโท ขุนพิพัฒน์สรการ (เที่ยง พัฒนศิริ)
24. นายร้อยโท ขุนปลดปรปักษ์ (ปลด ภาณุสวะ)
25. นายร้อยโท ขุนเรืองวีรยุทธ (บุญเรือง วีระหงส์)
26. นายร้อยโท ขุนวิมลสรกิจ (วิมล เก่งเรียน)
27. นายร้อยโท ขุนศรีศรการ (ชลอ ศรีธนากร)
28. นายร้อยโท ไชย ประทีปะเสน
29. นายร้อยโท ทวน วิชัยขัทคะ
30. นายร้อยโท น้อม เกตุนิติ
31. นายร้อยตรี จำรูญ จิตรลักษณ์
32. นายร้อยตรี สมาน เทพหัสดิน ณ อยุธยา
33. นายร้อยตรี อุดม พุทธิเกษมดริน
34. นายดาบจ่ารัส สุวรรณชีพ

คณะราษฎรสายทหารเรือ

18 นาย

1. นายนาวาตรี หลวงสินธุสงครามชัย (สินธุ์ กมลนาวิน) หัวหน้าสายทหารเรือ
2. นายนาวาตรี หลวงศุภชลาศัย (บุง ศุภชลาศัย)
3. นายเรือเอก หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ (ถวัลย์ ธารีสวัสดิ์)
4. นายเรือเอก หลวงนาวาวิจิตร (ผัน อำไถวัลย์)
5. นายเรือเอก หลวงนิเทศกลกิจ (กลาง โรจนเสนา)
6. นายเรือเอก หลวงสังวรยุทธกิจ (สังวรรณ สุวรรณชีพ)

7. นายเรือเอก สงบ จรูญพร
8. นายเรือเอก ชลิต กุลกำมัธร์
9. นายเรือเอก สงวน รุจิราภา
10. นายเรือโท จิบ ศิริไพบุลย์
11. นายเรือโท ทองหล่อ (ทหาร) ข้าหิรัญ
12. นายเรือเอก ทิพย์ ประสานสุข
13. นายเรือโท ประเสริฐ สุขสมัย
14. นายเรือโท วัน รุยาพร
15. นายเรือโท ชลี (หลี่) สิ้นธุโสภณ
16. นายเรือตรี กุหลาบ กาญจนสกุล
17. นายเรือตรี ชัน รัศมีทัต
18. นายเรือตรี ทองดี ระวังภัย

คณะราษฎรสายพลเรือน

50 นาย

1. อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) หัวหน้าสายพลเรือน
2. อำมาตย์ตรี หลวงศิริราชไมตรี (จรูญ สิงหเสนี)
3. รองอำมาตย์เอก หลวงไกรวิทย์อภัยวงศ์
4. เสวกตรี หลวงนฤเบศร์มานิตย์ (สงวน จูฑะเตมีย์)
5. รองอำมาตย์เอก หลวงชำนาญนิติเกษตร (อุทัย แสงมณี)
6. รองอำมาตย์เอก หลวงอรรถสารประสิทธิ์ (ทองเย็น หลีละเมียร)
7. รองอำมาตย์เอก หลวงอรรถกิติกำจร (กลิ้ง พนมยงค์)
8. รองอำมาตย์เอก หลวงสุนทรเทพหัสดิน (สพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา)
9. รองอำมาตย์เอก หลวงเดชาดิวงส์รวาวัฒน์ (ม.ล.กรี เดชาดิวงส์)
10. รองอำมาตย์เอก ต้ว ลพานุกรม

11. รองอำมาตย์เอก ประจวบ บุนนาค
12. รองอำมาตย์เอก ม.ล.อุดม สนิทวงศ์
13. นายแนบ พหลโยธิน
14. รองอำมาตย์โท ทวี บุญยเกตุ
15. รองอำมาตย์เอก (นายร้อยโท) ประยูร ภมรมนตรี
16. นายวิลาศ โอสถานนท์
17. รองอำมาตย์โท จรูญ สืบแสง
18. นายเล็ง ศรีสมวงศ์
19. นายดิเรก ชัยนาม
20. นายวิเชียร สุวรรณทัต
21. รองอำมาตย์โท ชุณหะ ปิณฑานนท์
22. นายสวัสดิ์ โสคติทัต
23. นายจิตตะเสน ปัญจะ
24. นายยงค์ เขอร์เกนส์ (พลบุต)
25. นายเอก สุภโปฎก
26. นายสุรินทร์ ชินทัย
27. นายศิริ ชาตินันท์
28. นายเฉลียว ปทุมรส
29. นายบรรจง ศรีจรรยา
30. นายประเสริฐ ศรีจรรยา
31. นายแหม่ม มุสตาฟา (พรหมยง)
32. นายการิม ศรีจรรยา (ชาฟีอี)
33. นายสงวน คุณารักษ์
34. นายซิม วีระไวทยะ
35. นายหงวน ทองประเสริฐ
36. นายบุญล้อม พึ่งสุนทร

37. นายเจริญ บัณฑโร
38. นายทองเปลว ชลภูมิ
39. นายบุญเจือ (บุญจือ) อังศุวัฒน์
40. นายซุบ ศาลยาชีวิน
41. นายกลั่น เทพหัตถิน ณ อยุธยา
42. นายสอน บุญจุง
43. นายยล สมานนท์
44. นายอิน สมานนท์
45. นายร้อยตำรวจโท เชย กลับชัย
46. นายร้อยตรี เทียง เฉลิมศักดิ์
47. นายจำนง บุรวีเขต
48. นายผูก ปาลธรรมี
49. นายประวัตติ ศรีจริญ
50. นายวนิช ปานะนนท์

ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี กองกลาง สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีสร.0201.16.48 เรื่องรายนามผู้เริ่มก่อการเปลี่ยนการปกครอง (พ.ศ.2475) และเพิ่มชื่อ อำมาตย์ตรี หลวงศิริราชไมตรี (จรุญ สิงหนเสนี) ไว้ในสายพลเรือนด้วย

หมายเหตุ : ยศของสมาชิกคณะราษฎรเป็นยศขณะทำการปฏิวัติ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 และทั้งนี้เป็นไปตามที่ปรากฏในเอกสารที่มาดังกล่าวข้างต้นเช่นกัน

ภาคผนวกที่ 52

ตารางเปรียบเทียบรายนามสมาชิกคณะราษฎรสายทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน

หมายเลข	ประเสริฐ ปัทมสุคนธ์ ¹	สายทหารบก			ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิ.ย. 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิ.ย. 2475 ⁵
		ประยูร ภมรมนตรี ²	กจช.สร. 0201.16/48 ³	Thawatt Mokarapong ⁴		
1.	นายพันเอก พระยาพลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) หัวหน้าสายทหารบก	✓	✓	✓	รองจเรทหารบก	บัญชาการทหารบก
2.	นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน)	✓	✓	✓	อาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาทหาร กรมยุทธศึกษาทหารบก	ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการ และผู้รั้งเจ้ากรมยุทธการทหารบก
3.	นายพันเอก พระยาฤทธิอัคเนย์ (สละ เอมะศิริ)	✓	✓	✓	ผ.บ.ก.ป.1 ร.อ.	ผู้บังคับทหารปืนใหญ่
4.	นายพันโท พระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ชูดัด)	✓	✓	✓	ผู้อำนวยการแผนกโรงเรียน เสนาดิการทหารบก	เจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบก
5.	นายพันตรี หลวงพิบูลสงคราม (แปลก ชิตตะสังคะ)	✓	✓	✓	ประจำกรมจเรทหารบก	รองผู้บังคับทหารปืนใหญ่
6.	นายพันตรี หลวงสฤษดิ์ยุทธศิลป์ (เพ็ชร พิริยะโยธิน)	✓	✓	✓	อาจารย์วิชาทหาร กรมยุทธศึกษาทหารบก	อาจารย์วิชาทหาร กรมยุทธศึกษาทหารบก

หมายเลข	ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ ¹	ประยูร ภมรมนตรี ²	กจช.สร. 0201.16/48 ³	Thawatt Mekarapong ⁴	ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิ.ย. 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิ.ย. 2475 ⁵
7.	นายพันตรี หลวงอำนาจสงคราม (ถม เกษะโกมล)	✓	✓	✓	ประจำกรมเสนาธิการทหารบก	ผ.บ.ก.ร.พัน 8
8.	นายร้อยเอก หลวงชำนาญยุทธศิลป์ (เชย รมยะนันท์)	✓	✓	✓	อาจารย์วิชาทหาร กรมยุทธศึกษาทหารบก	อาจารย์วิชาทหาร กรมยุทธศึกษาทหารบก
9.	นายร้อยเอก หลวงกาจสงคราม (เทียน เก่งระดมยิง)	✓	✓	✓	ประจำกรมเสนาธิการทหารบก	ผ.บ.ก.ป.พัน 2
10.	นายร้อยเอก หลวงเกรียงศักดิ์พิพิชิต (ค้วน จินตะคุณ)	✓	✓	✓	ผ.บ.ก.ป.1 รอ.พัน 1 ร้อย 2	ผ.บ.ก.ป.พัน 1 รอ.
11.	นายร้อยเอก หลวงชาญสงคราม (พาน ชาลีจันทร์)	✓	✓	✓	ประจำกรมเสนาธิการทหารบก	เสนาธิการ จังหวัดทหารบกพระนคร
12.	นายร้อยเอก หลวงเขวงศักดิ์สงคราม (ช่วง ขวัญเชิด)	✓	✓	✓	ครูวิชาทหาร โรงเรียนเสนาธิการทหารบก	กองร้อยนักเรียนนายร้อย กรมยุทธศึกษาทหารบก
13.	นายร้อยเอก หลวงทัศนัยนิยมศึก (ทัศนัย มิตรภักดี)	✓	✓	✓	ครูแผนกโรงเรียนทหารม้า	ผ.บ.ก.ม. พัน 1 รอ.
14.	นายร้อยเอก หลวงพรหมโยธี (มังกร ผลชีวิน)	✓	✓	✓	ประจำกรมเสนาธิการทหารบก	ผ.บ.ก.ร. พัน 3
15.	นายร้อยเอก หลวงรณสิทธิพิชัย (เจือ กาญจนพินทุ)	✓	✓	✓	ครูวิชาทหาร กรมยุทธศึกษาทหารบก	แผนกกองร้อยนักเรียนนายร้อย กรมยุทธศึกษาทหารบก

หมายเลข	ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ ¹	ประยูร ภมรมนตรี ²	กจช.สร. 0201.16/48 ³	Thawatt Mokarapong ⁴	ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิ.ย. 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิ.ย. 2475 ⁵
16.	นายร้อยเอก หลวงสวัสดิ์ธรรมรงค์ (สวัสดิ์ คาระสวัสดิ์)	✓	✓	✓	ครูวิชาทหาร กรมยุทธศึกษาทหารบก	แผนกกองร้อยนักเรียนนายร้อย กรมยุทธศึกษาทหารบก
17.	นายร้อยเอก หลวงเสรีเจิงฤทธิ์ (จรูญ รัตนกุล)	✓	✓	✓	ประจำกรมเสนาธิการทหารบก	ประจำกองพันทหารสื่อสารที่ 1 รอ.
18.	นายร้อยเอก หลวงอดุลยเดชจรัส (บัตร พังพระคุณ)	✓	✓	✓	หัวหน้าการตรวจอากาศ กองบังคับการทหารปืนใหญ่	ประจำกองบังคับการทหารปืนใหญ่
19.	นายร้อยเอก ขุนสุจิตระดมการ (ผ่อง นาคะนุช)	✓	✓	✓	ประจำกรมเสนาธิการทหารบก	แผนกกองร้อยนักเรียนนายร้อย กรมยุทธศึกษาทหารบก
20.	นายร้อยโท ขุนจันทน์ภูมิเวท (จันทน์ (ก้าน) สีวะแพทย์ (จันทน์ภูมิเวท))	✓	✓	✓	ประจำแผนกวางโครงหลักฐาน แผนที่ กรมแผนที่	ประจำกรมยุทธศึกษาทหารบก
21.	นายร้อยโท ขุนนิรันดรชัย (สเทวก นิลัญชัย (นิรันดร))	✓	✓	✓	นายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก	ผ.บ.ก.ป. พัน 4 ร้อย 1
22.	นายร้อยโท ขุนพิพัฒน์สรการ (เที่ยง พัฒนศิริ)	✓	✓	✓	นายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก	ประจำกองบังคับการทหารปืนใหญ่
23.	นายร้อยโท ขุนปลัดปรปักษ์ (ปลัด ภาณุสะวะ)	✓	✓	✓	นายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก	ผ.บ.ก.ป. พัน 2 ร้อย 1
24.	นายร้อยโท ขุนเรืองวิรุยุทธ์ (บุญเรือง วีระหงส์)	✓	✓	✓	นายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก	ประจำกองพันทหารปืนใหญ่ที่ 2

หมายเลข	ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ ¹	ประยูร ภมรมนตรี ²	กจช.สร. 0201.16/48 ³	Thawatt Mokarapong ⁴	ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิ.ย. 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิ.ย. 2475 ⁵
25.	นายร้อยโท ขุนวิมลสรกิจ (วิมล เก่งเรียน)	✓	✓	✓	นายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก	ประจำกองพันทหารปืนใหญ่ที่ 1 รอ.
26.	นายร้อยโท ขุนศรีศรากร (ชลอ ศรีธนากร)	✓	✓	✓	ประจำกองตรวจอากาศ กรมจเรทหารปืนใหญ่	ประจำกองบังคับการทหารปืนใหญ่
27.	นายร้อยโท ไชย ประทีปะเสน	✓	✓	✓	นายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนทหารม้า	ประจำกองพันทหารม้าที่ 1 รอ.
28.	นายร้อยโท ทวน วิชัยทัตตะ	✓	✓	✓	นายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนทหารม้า	ประจำกองพันทหารม้าที่ 1 รอ.
29.	นายร้อยโท น้อม เกตุญาติ	✓	✓	✓	นายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนทหารม้า	ประจำกองพันทหารม้าที่ 1 รอ.
30.	นายร้อยตรี จำรูญ จิตรลักษณ์	✓	✓	✓	นายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนนายทหารสัมภาระ	ประจำกองพันทหารราบที่ 3
31.	นายร้อยตรี สมาน เทพหัสดิน ณ อยุธยา	✓	✓	✓	นายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนนายทหารสัมภาระ	ประจำกองพันทหารราบที่ 3
32.	นายร้อยตรี อุดม พุทธิเกษมดริน	✓	✓	✓		ประจำกรมแผนที่
33.					Banyat Thephatsa din Na Ayudhaya	

สายทหารเรือ

หมายเลข	ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ ¹	ประยูร ภมรมนตรี ²	กช.สร. 0201.16/48 ³	Thawatt Mokarapong ⁴	ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิ.ย. 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิ.ย. 2475 ⁵
1.	นายนาวาตรี หลวงสินธุสงครามชัย (สินธุ์ กมลนาวิน) หัวหน้าสายทหารเรือ	✓	✓	✓	สร้างราชการกรมเสนาธิการทหารเรือ	ผู้ช่วยเสนาธิการทหารเรือ และผู้อำนวยการโรงเรียนนายทหารเรือ
2.	นายนาวาตรี หลวงศุภชลาศัย (บุญ ศุภชลาศัย)	✓	✓	✓	นายทหารฝ่ายเสนาธิการกองทัพเรือ	ผู้บังคับการกองเรือปืนและ ผู้บังคับการ ร.ล.สุโขทัย
3.	นายพันตรี หลวงวิจิตรกฤษฑ์ (เศียร สุศิลป์)	✓	✓	✓	จัดอยู่สายทหารบก	ประจำกองบังคับการ กรมยุทธศึกษา ทหารบก
4.	นายเรือเอก หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ (ถวัลย์ ธำรงสวัสดิ์)	✓	✓	✓	สร้างราชการกองทัพเรือ	ผู้ช่วยผู้บังคับหมวดเรือปืนยามฝั่ง
5.	นายเรือเอก หลวงนาวาวิจิตร (ผั่น อำไกรวัลย์)	✓	✓	✓	ผู้ช่วยผู้บังคับหมวดเรือยามฝั่ง	ผู้บังคับการ ร.ล. ดอร์ปีโด 3
6.	นายเรือเอก หลวงนิเทศกลกิจ (กลาง โรจนเสนา)	✓	✓	✓	ต้นกล ร.ล.พาสีรั้งทวีป	ต้นกล ร.ล.รัตนโกสินทร์
7.	นายเรือเอก หลวงสังวรยุทธกิจ (สังวรณ์ สุวรรณชีพ)	✓	✓	✓	ต้นเรือ ร.ล.พาสีรั้งทวีป	ผู้บังคับการ ร.ล.พาสีรั้งทวีป
8.	นายเรือเอก สงบ จรูญพร	✓	✓	✓	ศึกษาวิชาโรงเรียนนายทหารเรือ	สร้างราชการกรมเสนาธิการ ทหารเรือ

หมายเลข	นาย	ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ ¹	ประยูร ภมรมนตรี ²	กจช.สร. 0201.16/48 ³	Thawatt Mokarapong ⁴	ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิ.ย. 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิ.ย. 2475 ⁵
10.	นาย	เรือเอก สงวน รุจิราภา	✓	✓	✓	หัวหน้าแผนกศิลปกรรม กรมแพทย์พยาบาลทหารเรือ	ตำแหน่งเดิม
11.	นาย	เรือโท จิบ ศิริไพบุตย์	✓	✓	✓	สำรองราชการกองทัพเรือ	ต้นเรือ ร.ล.ดอร์ปีโต 4
12.	นาย	เรือโท ทองหล่อ (ทหาร) จำหิรัญ	✓	✓	✓	กองพันพาหนะ	ประจำกองยานพาหนะ ทหารเรือ
13.	นาย	เรือเอก ทิพย์ ประสานสุข	✓	✓	✓	นายหมวดช่างยนต์แผนก โรงงานการจักร กรมอุหลวง	ประจำแผนกสารวัตรช่าง กรมอุทหารเรือ
14.	นาย	เรือโท ประเสริฐ สุขสมัย	✓	✓	✓	กองพันพาหนะ	ประจำกองยานพาหนะทหารเรือ
15.	นาย	เรือโท วัน รุยาพร	✓	✓	✓	สำรองราชการกองทัพเรือ	ทำการในหน้าที่ต้นกล ร.ล. พาสีรังทวีป
16.	นาย	เรือโท ชลี (หลี่) สิมสุโสภณ	✓	✓	✓	ประจำแผนกปืน ร.ล.สุโขทัย	สำรองราชการ กรมเสนาธิการ ทหารเรือ
17.	นาย	เรือตรี กุหลาบ กาญจนสกุล	✓	✓	✓	กองพันพาหนะ	ประจำกองยานพาหนะทหารเรือ
18.	นาย	เรือตรี ชัน รัตมัท	✓	✓	✓	กองพันพาหนะ	ประจำกองยานพาหนะทหารเรือ
19.	นาย	เรือตรี ทองดี ระงับภัย	✓	✓	✓	ประจำกรมสารวัตรใหญ่	ประจำกองยานพาหนะทหารเรือ
20.	นาย	วนิช ปานะนนท์	✓	(✓ จัดอยู่สายพลเรือน)			
21.	นาย	จำรัส สุวรรณชีพ	(✓	(✓ จัดอยู่สายทหารบก (✓ จัดอยู่สายพลเรือน)			
				มียศ “นายดาบ”)			
22.				Khun Kamchat Rokhaphart			

สายพลเรือน

หมาย เลข	ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ ¹	ประยูร ภมรมนตรี ²	กจช.สร. 0201.16/48 ³	Thawatt Mokarapong ⁴	ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิ.ย. 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิ.ย. 2475 ⁵
1.	อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) หัวหน้าสายพลเรือน	✓	✓	✓		อาจารย์สอนโรงเรียนกฎหมาย ผู้ช่วย เลขาธิการกรรมการร่างกฎหมาย
2.	อำมาตย์ตรี หลวงศิริราชไมตรี (จรูญ สิงหเสนี)	✓		✓		เลขาธิการประจำสถานทูตสยาม กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ
3.	รองอำมาตย์เอก หลวงโกวิทอภัยวงศ์ (ควง อภัยวงศ์)	✓	✓	✓		กรมไปรษณีย์โทรเลข กระทรวงเกษตรพาณิชย์การ
4.	เสวกตรี หลวงงนุเบศร์มานิตย์ (สงวน จูฑะเคมีย์)	✓	✓	✓		กรมฝิ่น กระทรวงการคลัง
5.	รองอำมาตย์เอก หลวงชำนาญนิติเกษตร (อุทัย แสงมณี)	✓	✓	✓		กรมทะเบียนที่ดิน กระทรวงมหาดไทย
6.	รองอำมาตย์เอก หลวงอรรถสารประสิทธิ์ (ทองเย็น หลีละเมียร)	✓	✓	✓		กรมฝิ่น กระทรวงการคลัง
7.	รองอำมาตย์เอก หลวงอรรถกิติกำจร (กลึง พนมยงค์)	✓	✓	✓		กรมอัยการ กระทรวงมหาดไทย
8.	รองอำมาตย์เอก หลวงสุนทรเทพหัสติน (สพรั่ง เทพหัสติน ณ อยุธยา)	✓	✓	✓		กรมรถไฟ กระทรวงเกษตรพาณิชย์การ
9.	รองอำมาตย์เอก หลวงเชษาดิวงค์รวาวังค์ (ม.ล.กรี เดษาดิวงค์)	✓	✓	✓		กรมรถไฟ กระทรวงเกษตรพาณิชย์การ

หมายเลข	ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ ¹	ประยูร ภมรมนตรี ²	กจช.สร. 0201.16/48 ³	Thawatt Mokarapong ⁴	ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิ.ย. 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิ.ย. 2475 ⁵
10.	รองอำมาตย์เอก ตั้ว ลพานุกรม	✓	✓	✓		กรมแยกธาตุ กระทรวงเกษตรพณิชยการ
11.	รองอำมาตย์เอก ประจวบ บุนนาค	✓	✓	✓		กรมแยกธาตุ กระทรวงเกษตรพณิชยการ
12.	รองอำมาตย์เอก ม.ถ.อุคตม สนิทวงศ์	✓	✓	✓		กรมรถไฟ กระทรวงเกษตรพณิชยการ
13.	นายแนบ พหลโยธิน	✓	✓	✓		ฝึกหัดผู้พิพากษา กระทรวงยุติธรรม
14.	รองอำมาตย์โท ทวี บุญยเกตุ	✓	✓	✓		กรมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรพณิชยการ
15.	รองอำมาตย์เอก (นายร้อยโท) ประยูร ภมรมนตรี	(✓จัดอยู่สายทหารบก)	✓	✓		กรมเลขาธิการ คณะกรรมการราษฎร
16.	นายวิลาส ไอสถานนท์	✓	✓	✓		กรมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรพณิชยการ
17.	รองอำมาตย์โท จรูญ สืบแสง	✓	✓	✓		กรมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรพณิชยการ
18.	นายเล็ง ศรีสมวงศ์	✓	✓	✓		กรมรถไฟ กระทรวงเกษตรพณิชยการ

หมายเลข	หมายเหตุ	ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ ¹	ประยูร ภมรมนตรี ²	กจช.สร. 0201.16/48 ³	Thawat Mokarapong ⁴	ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิ.ย. 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิ.ย. 2475 ⁵
19.	นายดิเรก ชัยนาม	✓	✓	✓	✓		กระทรวงยุติธรรม
20.	นายวิเชียร สุวรรณทัต	✓	✓	✓	✓		กรมร่างกฎหมาย คณะกรรมการราษฎร
21.	รองอำมาตย์โท ชูณห์ ปิณฑานนท์	✓	✓	✓	✓		กรมทะเบียนการค้า กระทรวงเกษตรพาณิชย์การ
22.	นายสวัสดิ์ โสคติทัต	✓	✓	✓	✓		กรมไปรษณีย์โทรเลข กระทรวงเกษตรพาณิชย์การ
23.	นายจิตตะเสน ปัญจะ	✓	✓	✓	✓		กรมไปรษณีย์โทรเลข กระทรวงเกษตรพาณิชย์การ
24.	นายยงศ์ เขอร์เกนส์ (พลบุล)	✓	✓	✓	✓		กรมพัศดุแห่งชาติ คณะกรรมการราษฎร
25.	นายเอก สุกโปฎก	✓	✓	✓	✓		กรมไปรษณีย์โทรเลข กระทรวงเกษตรพาณิชย์การ
26.	นายสุรินทร์ ชินนัทย์	✓	✓	✓	✓		กรมไปรษณีย์โทรเลข กระทรวงเกษตรพาณิชย์การ
27.	นายศิริ ชาตินันท์	✓	✓	✓	✓		กรมไปรษณีย์โทรเลข กระทรวงเกษตรพาณิชย์การ
28.	นายเฉลียว ปทุมรส	✓	✓	✓	✓		กรมไปรษณีย์โทรเลข กระทรวงเกษตรพาณิชย์การ

หมายเลข	ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ ¹	ประยูร ภมรมนตรี ²	กจช.สร. 0201.16/48 ³	Thawatt Mekarapong ⁴	ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิ.ย. 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิ.ย. 2475 ⁵
29.	นายบรรจง ศรีจรูญ	✓	✓	✓	กรมพัสดุแห่งชาติ	คณะกรรมการราษฎร
30.	นายประเสริฐ ศรีจรูญ	✓	✓	✓	กรมพัสดุแห่งชาติ	คณะกรรมการราษฎร
31.	นายแหม่ม มุสตาฟา (พรหมยง)	✓	✓	✓	กรมพาณิชย์	กระทรวงเกษตรพาณิชย์การ
32.	นายกำริม ศรีจรูญ (ซาฟีอี)	✓	✓	✓	กรมพาณิชย์	กระทรวงเกษตรพาณิชย์การ
33.	นายสงวน คูลาร์ภย์	✓	✓	✓	กระทรวงยุติธรรม	
34.	นายซิม วีระไวทยะ	✓	✓	✓	กระทรวงยุติธรรม	
35.	นายหงวน ทองประเสริฐ	✓	✓	✓	กรมอัยการ	กระทรวงมหาดไทย
36.	นายบุญล้อม พึ่งสุนทร	✓	✓	✓	กรมเลขาธิการ	คณะกรรมการราษฎร
37.	นายเจริญ ปัดชาโร	✓	✓	✓	กรมพัสดุแห่งชาติ	คณะกรรมการราษฎร
38.	นายทองเปลว ชลภูมิ	✓	✓	✓	กระทรวงยุติธรรม	
39.	นายบุญเจือ (บุญจือ) อังสุวรรณ	✓	✓	✓	กรมพัสดุแห่งชาติ	คณะกรรมการราษฎร

หมายเลข	ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ ¹	ประยูร ภมรมนตรี ²	กจช.สร. 0201.16/48 ³	Thawatt Mokarapong ⁴	ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิ.ย. 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิ.ย. 2475 ⁵
40.	นายชูป ศาลยาชีวิน	✓	✓	✓		กรมเลขาธิการ คณะกรรมการราษฎร
41.	นายกลั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา	✓	✓	✓		กรมพัสดุแห่งชาติ คณะกรรมการราษฎร
42.	นายสอน บุญจง	✓	✓	✓		กรมเลขาธิการ คณะกรรมการราษฎร
43.	นายอล สมานนท์	✓	✓	✓		กระทรวงการคลัง
44.	นายอิน สมานนท์	✓	✓	✓		กรมรถไฟ กระทรวงเกษตรพาณิชย์การ
45.	นายร้อยตำรวจโท เชย กลับชัย	✓	✓	✓		
46.	นายร้อยตรี เทียง เฉลิมศักดิ์	✓	นายร้อยตรี ร้อยตำรวจตรี	ยศร้อยตรี		
47.			นายจ่านง บูรวิเชท			
48.			นายหูก ปาลธรรมิ			
49.			นายประวัติ ศรีจริญ			
50.				M.L.Det Snitwong		
51.				Luang Kahakambodi		

หมายเลข	ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ ¹	ประยูร ภมรมนตรี ²	กช.สร. 0201.16/48 ³	Thawatt Mokarapong ⁴	ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มี.ย. 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มี.ย. 2475 ⁵
52.				Chamuen Surarith Preutthikrai		
53.				Charoon Na Bangchang		
54.				Mongkorn Samsen		
55.				Somchai Tularak		
56.				Phaderm Angsuwat		
57.				Pramote Phuengsun- thorn		
58.				Klueng Chotchuang		
59.				Pherm Siriwat		
60.				Joy Oplak		
61.				Prasert Ittiwat		
62.				Yot Kanchanarak		
63.				Tek Khongsiri		
64.				Samruay Ditsee		
65.				Chan Siriwat		
66.				Sunseng Tularak		
67.				Kosai Chittarophat		
68.				Darun Sonthiphan		
69.				Yu Chaipiam		
70.				Bua Maphaisarn		

สาย	ประเสริฐ	ประยูร	กจช.0201.16/48	Thawatt
ทหารบก	32	34	34	31
ทหารเรือ	21	19	18	18
พลเรือน	46	45	49	65
รวม	99	98	101	114

หมายเหตุ : เครื่องหมาย ✓ ในช่องถัดไป หมายถึง มีรายชื่อของบุคคลนั้น

1. ประเสริฐ ปัทมะสุนทร, *รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี* (กรุงเทพฯ : ช.ชุมนุมช่าง, 2517), หน้า 1-5. ประเสริฐได้ระบุแหล่งที่มาไว้ว่า “ได้ตรวจและรับรองโดยผู้ร่วมก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี 2475 เก็บอยู่ ณ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา” รายชื่อผู้ก่อการฯ หรือสมาชิกคณะราษฎรนี้พิมพ์และเรียงลำดับตามต้นฉบับของประเสริฐ โดยมีการแก้ไขเพิ่มเติมเล็กน้อย ที่เปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด คือ ยศ ของ 1) ขุนสุจริตธรรมา จากยศ นายร้อยโท เป็น นายร้อยเอก 2) ทิพย์ ประสานสุข จากยศ นายเรือโท เป็น นายเรือเอก 3) ชื่อของ นายเรือโท ชลีสินธุโสภณ โดยเปลี่ยนจากชื่อ “หลี่”

2. พล.ท. ประยูร ภมรมนตรี. *บันทึกเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ว่าด้วยกำเนิด ความมุ่งหมาย การปฏิบัติ ความสำเร็จและความผิดพลาด* (กรุงเทพฯ : บรรณกิจเทรดดิ้ง, 2517), หน้า 110-116. พลโทประยูรระบุแหล่งที่มาว่าในปลายปี พ.ศ.2513 สำนักงานเลขาธิการรัฐสภาต้องการจะรวบรวมเอกสารหลักฐานต่าง ๆ ของสภา ตั้งแต่เมื่อเริ่มเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 เป็นต้นมา เพื่อจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ของรัฐบาล โดยตนได้รับการขอให้ “ช่วยตรวจสอบรายชื่อผู้เปลี่ยนแปลงการปกครองที่ถูกต้องตามความเป็นจริง” จดหมายของพลโทประยูร ที่มีถึงเลขาธิการรัฐสภาเรื่องรายชื่อคณะผู้เปลี่ยนแปลงการปกครอง ลงเดือนธันวาคม พ.ศ.2513 นั้น ในท้ายจดหมายมีผู้ลงนามที่ร่วมตรวจสอบรายชื่อกำกับไว้อีก 3 ท่าน

ด้วยกัน คือ พลเอกจรรยา เสรีเรืองฤทธิ์ พลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิน และนาย จิตตะเสน ปัญจะ

ข้อพิจารณาเปรียบเทียบรายชื่อคณะราษฎรที่ปรากฏในการรวบรวมของ ประเสริฐและของพลโทประยูรคือ เป็นไปได้ว่ารายชื่อที่ปรากฏในงานของประเสริฐ (2517) เป็นรายชื่อที่มาจาก การตรวจสอบของพลโทประยูรเมื่อปี พ.ศ.2513 หาก ทว่าประเสริฐได้ทำการตรวจสอบเพิ่มเติมและสืบเปลี่ยนลำดับหมายเลข ซึ่งเห็น ได้ชัดในสายทหารเรือและสายพลเรือนที่ได้มีการเติมยศและวงเล็บชื่อนามสกุลของ ผู้ที่มีบรรดาศักดิ์ให้สมบูรณ์ ข้อที่น่าสนใจคือ จำนวนที่แตกต่างกัน 1 นาย ได้แก่ นายจรัส สุวรรณชีพ ซึ่งไม่ปรากฏในบัญชีรายชื่อของพลโทประยูร แต่มีในสาย ทหารเรือของประเสริฐ กรณีนายพันตรี หลวงวิจิตรกลยุทธ (เสียร สู่ศิลป์) ขณะที่ พลโทประยูรจัดไว้ในสายทหารบก แต่ประเสริฐได้เอามาไว้ในสายทหารเรือ และกรณี ชื่อนายร้อยโท ประยูร ภมรมนตรี ที่พลโทประยูรได้จัดตนเองไว้ในสายทหารบก แต่ประเสริฐนำมาไว้ในสายพลเรือน คำอธิบายต่อบัญชีรายชื่อที่เปลี่ยนแปลงไปของ ประเสริฐที่ดูน่าจะเข้าใจได้ง่ายที่สุดคือ ประเสริฐได้ใช้ภาพถ่ายคณะราษฎรสายทหารบก และสายทหารเรือเป็นตัวตัดสินใจในการเพิ่มจำนวนอีก 1 นาย และจัดสมาชิกสาย ต่าง ๆ ใหม่ อย่างไรก็ตามจากภาพถ่ายนี้ก็เป็นที่น่าสังเกตด้วยว่า นายพันตรี หลวงวิจิตรกลยุทธ มีภาพปรากฏอยู่ทั้งสองสาย (ดูภาพถ่ายสมาชิกคณะราษฎรสาย ทหารบกและทหารเรือใน *วารสารธรรมศาสตร์* 11 : 2 (มิถุนายน 2525) ระหว่าง หน้า 68-69)

3. กจข.สร.0201.16/48 เรื่องรายนามผู้เริ่มก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เอกสารแฟ้มนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ชุดด้วยกัน

(1) เป็นรายชื่อคณะราษฎรเฉพาะสายพลเรือนและระบุถึงหน่วยงานที่รับ ราชการอยู่ เห็นได้ชัดว่ารายชื่อชุดนี้ได้ทำขึ้นในช่วงที่ยังใช้รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว (27 มิถุนายน - 9 ธันวาคม พ.ศ. 2475) เพราะมีหลายคนถูกระบุหน่วยงานที่รับ ราชการอยู่ว่าสังกัดกรมเลขาธิการคณะกรรมกรราษฎร

(2) เป็นรายชื่อคณะราษฎรที่จัดแบ่งเป็นสายทหารบกทหารเรือ และพลเรือน (ชุดนี้เป็นรายชื่อที่ใช้ในตารางการศึกษาเปรียบเทียบข้างต้น) ชุดนี้ระบุไว้เป็น “รายนามบุคคลเป็นคณะกรรมการราษฎรประเภทที่ 1 ตามธรรมนูญ” คำว่า “ธรรมนูญ” ในที่นี้น่าจะหมายถึง “ธรรมนูญ (สมาคม) คณะราษฎร” ซึ่งกำหนดให้มีบุคคล 3 ประเภทรวมกันเป็นสภากรรมการกลาง มีอำนาจหน้าที่บัญญัตินโยบาย ข้อบังคับ ระเบียบวิธีดำเนินการอนุมัติงบประมาณและควบคุมฝ่ายบริหารของสมาคมประเภทที่ 1 คือ “ผู้เริ่มเปลี่ยนแปลงการการปกครอง ซึ่งมีนามปรากฏท้ายธรรมนูญนี้ สมาชิกภาพของบุคคลประเภทนี้ย่อมสิ้นสุดเมื่อตายหรือลาออก” (กจช. สบ.3.10/1 เรื่องสมาคมคณะราษฎร พ.ศ.2475 ข้อสังเกตคือ แฟ้มนี้มีนามสมาชิกปรากฏท้ายธรรมนูญ) อย่างไรก็ตาม กล่าวได้ว่าเอกสารชุดนี้น่าเชื่อถือมาก แต่เอกสารชุดนี้ได้ขาดรายชื่อสมาชิกสายพลเรือนที่สำคัญไป 1 นาย คือ หลวงศิริราชไมตรี (จรูญ สิงหเสนี) ซึ่งเป็นสมาชิก 1 ใน 7 ของผู้ก่อการฯ ที่ปารีส เป็นไปได้ว่าที่ขาดไป เพราะขณะนั้นยังรับราชการเป็นเลขานุการประจำสถานทูตสยาม กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ แต่กระนั้นเมื่อย้ายกลับประเทศในช่วงปลายปี พ.ศ.2475 ก็ได้มีบทบาททางการเมืองในระดับนำ โดยได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและเป็นรัฐมนตรีในรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาชุดแรกหลังการรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ.2476

(3) เป็น “บัญชีรายชื่อและที่อยู่ของผู้ก่อการเปลี่ยนแปลง เมื่อปี พ.ศ.2475” ที่ยังมีชีวิตอยู่ บัญชีรายชื่อนี้ได้จัดทำขึ้นตามดำริของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี เมื่อปี พ.ศ.2493 ที่ต้องการจะเชิญผู้ก่อการฯ มาร่วมในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี พระประศาสน์พิทยายุทธ ชุดนี้มีรายชื่อ 95 คน แต่มีรายชื่อ 19 คนด้วยกันที่ไม่ปรากฏในรายชื่อของเอกสารชุดที่ 1 และชุดที่ 2 ข้างต้น แม้จะอยู่ในแฟ้มเอกสารเดียวกันก็ตาม รายชื่อที่เพิ่มเข้ามานี้ทำให้เอกสารชุดที่ 3 ไม่น่าจะเชื่อมั่นได้

4. Thawatt Mokarapong. *History of the Thai Revolution* : A

Study in Political Behavior. (Bangkok : Chalermnit, 1983), Appendix A. pp.247-249. ผู้จัดทำได้ระบุว่าบัญชีรายชื่อนี้เป็นการรวบรวมจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ที่น่าเชื่อถือ และเชื่อว่าค่อนข้างที่จะถูกต้อง และเมื่อพิจารณาจากตารางเปรียบเทียบพบว่าบัญชีรายชื่อของ Thawatt ค่อนข้างจะใกล้เคียงกับแหล่งอื่นๆ แต่กระนั้นรายชื่อที่มีเพิ่มเข้ามาในทุกๆ สายก็ทำให้น่าสงสัยอย่างมาก เช่น นายมังกร สามเสน จมื่นสุรฤทธิพุดติกร เป็นต้น กรณีการรวบรวมรายชื่อประเภทนี้มีประโยชน์ในเบื้องต้น เมื่อยังไม่มีหลักฐานที่แน่ชัด แต่เป็นการแรงงานที่มากขึ้นไปเมื่อมองจากการยอมรับของกลุ่มผู้นำคณะราษฎรในแต่ละสายในช่วงเวลาขณะนั้น และจากเหตุการณ์เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 จะเห็นได้ว่า มีกลุ่มนายทหารและพลเรือนอีกเป็นจำนวนมากที่เข้าร่วมช่วยเหลือฝ่ายคณะราษฎรอย่างทันทีทันใด แต่ก็ไม่ได้มีชื่อว่าเป็นสมาชิกคณะราษฎรเลย

5. ที่มาของตำแหน่งราชการทั้งก่อนและหลัง 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 มีดังนี้ “จำวาทหารบก” ใน *ยุทธโศก* เล่ม 40 ตอน 6 (1 มีนาคม 2474) หน้า 1715 - 1775. “แจ้งความประธานคณะกรรมการราษฎร” *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 46. 6 กรกฎาคม 2475, หน้า 1281 - 1284. กจช.สร. 0201.16/48 *รายนามผู้เริ่มก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง หนังสือพิมพ์ประชาชาติ ฉบับวันที่ 10-28 กรกฎาคม 2475* และจากอนุสรณ์ฯ ประวัติของบุคคลต่างๆ ในส่วนตำแหน่งราชการก่อน 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 ของสายพลเรือนไม่ได้ใส่ไว้ โดยมีสมมติฐานว่าน่าจะสังกัดหน่วยงานเดิมที่ระบุไว้หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ยกเว้นบุคคลที่สังกัดกรมเลขาธิการ คณะกรรมการราษฎร

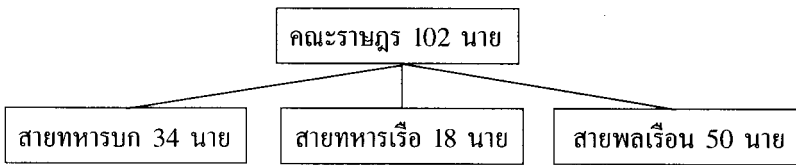
ข้อเสนอเกี่ยวกับสมาชิกคณะราษฎร

1. คณะราษฎรมีสมาชิก 102 นาย โดยยอมรับตามบัญชีรายชื่อของ กจช.สร.0201.16/48 และเพิ่มรายชื่อ หลวงศิริราชไมตรี (จรูญ สิงหเสนี) เข้าไว้ในสายพลเรือนด้วย ทั้งนี้ในส่วนทหารบกนั้น มีนายพันตรี หลวงวิจิตรกลยุทธ

(เศียร สู่ศิลป์) และนายดาบจรัส สุวรรณชีพ รวมอยู่ด้วย

2. จัดแบ่งสายคณะราษฎรโดยใช้หลักอาชีพเป็นเกณฑ์ ซึ่งก็จะเป็นไปตามการจัดสายของ กจช.สร.0201.16/48 โดยสายทหารบกมี 34 นาย สายทหารเรือ 18 นาย สายพลเรือน 50 นาย รวม 102 นาย

บทสรุป : สมาชิกคณะราษฎร

บรรณานุกรม เอกสารที่มาของภาคผนวก

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 7 ก.1/37. เรื่องประชุมใหญ่ที่กระทรวง
กลาโหม พ.ศ.2474.

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรง
ราชานุภาพ สบ.2.47/233, สำเนาบันทึกกระแสพระราชดำรัสในคราว
ประชุมใหญ่ กระทรวงกลาโหม.

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ สบ.3.10,
เรื่องสภานายกสมาคมคณะราษฎร พ.ศ.2475.

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี กองกลาง สำนักเลขาธิการ
คณะรัฐมนตรี สร.0201.16/7, เรื่องเจ้านายและข้าราชการที่ถูกเชิญมากักไว้
คราวเปลี่ยนแปลงการปกครอง. สร.0201.16/21, เรื่องคำสั่งผู้รักษาพระนคร
ฝ่ายทหารคราวเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475. สร.0201.16/48,
เรื่องรายนามผู้เริ่มก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง.

ราชกิจจานุเบกษา พ.ศ.2474-2475.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1/2475 วันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475.

เอกสารชั้นต้นในวารสาร หนังสือ และหนังสือพิมพ์

“การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม” ใน *นาวิกศาสตร์* 15 : 8 (สิงหาคม
2475), หน้า 1744-1788, 15 : 9 (กันยายน 2475), หน้า 1954-1996.
15 : 10 (ตุลาคม 2475), หน้า 2172-2231. 15 : 11 (พฤศจิกายน 2475),
หน้า 2394-2451. 15 : 12 (ธันวาคม 2475), หน้า 2672-2679. 16 : 1
(มกราคม 2475), หน้า 189-201. 16 : 2 (กุมภาพันธ์ 2475), หน้า 306-310.

“ข้าวทหารบก” ใน *ยุทธโศก* เล่ม 40 ตอน 6 (มีนาคม 2474), หน้า 1715-1775.
แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกฯ ทรงสละราชสมบัติ.

พระนคร : โรงพิมพ์ศรีกรุง, 2478.

สัมภาษณ์พิเศษ ๖ ตอนๆ บรีดี พนมยงค์ ในโอกาสครบรอบ 48 ปีแห่งการ
เปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2523. โดยผู้แทนสหภาพเพื่อ
สิทธิเสรีภาพของประชาชน. กรุงเทพฯ : หจก. เกษมการพิมพ์, 2523.

หนังสือพิมพ์ศรีกรุง เดือนกรกฎาคม พ.ศ.2475.

อวสาน

สมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม

The End of the Absolute Monarchy in Siam

เบนจามิน เอ. บัทสัน
Benjamin A. Batson

คณะแปล บรรณาธิการแปล กาญจน์ ละอองศรี ยุพา ชุมจันทร์
พรรณงาม เจ้าธรรมสาร สติไส ชันติวรพงศ์ ศศิธร รัชนี้ ณ อรุณ

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

2475

และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ

1932 Revolution and the Aftermath

ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์

Thamrongsak Petchlert-anan

หนังสือเล่มนี้เป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาโทด้านประวัติศาสตร์
ภายใต้ชื่อเรื่อง “รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476” ที่แสดง
ให้เห็นว่า ปัญหาทางการเมืองหลังการปฏิวัติ 2475 นั้น เป็น
บทบาททางการเมืองที่มีปฏิสัมพันธ์กันระหว่าง พระมหากษัตริย์
คณะเจ้านาย กลุ่มนิยมเจ้า กลุ่มอนุรักษนิยม และคณะราษฎร

จัดพิมพ์โดย

สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ร่วมกับ

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

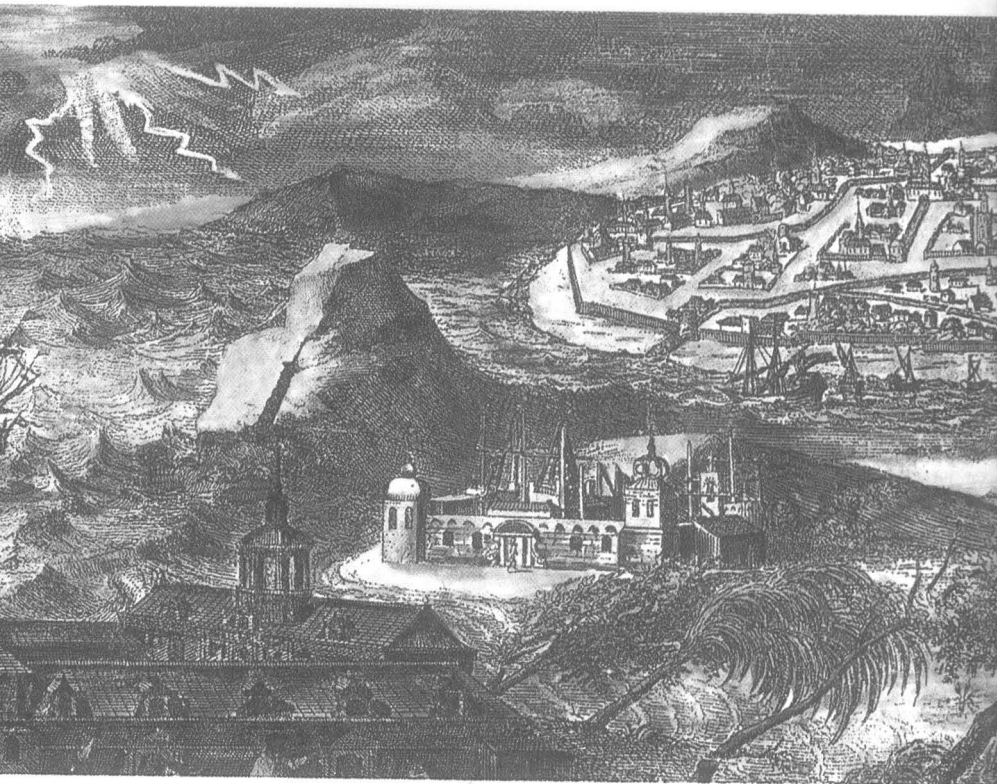
พิมพ์ครั้งแรก

24 มิถุนายน 2543

อยุธยา

ประวัติศาสตร์และการเมือง
Ayutthaya : History and Politics

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
Charnvit Kaset Siri

บรรณาธิการ : ชำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์
Editor : Thamrongsak Petchlert-anan

มูลนิธิไทยศึกษา

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

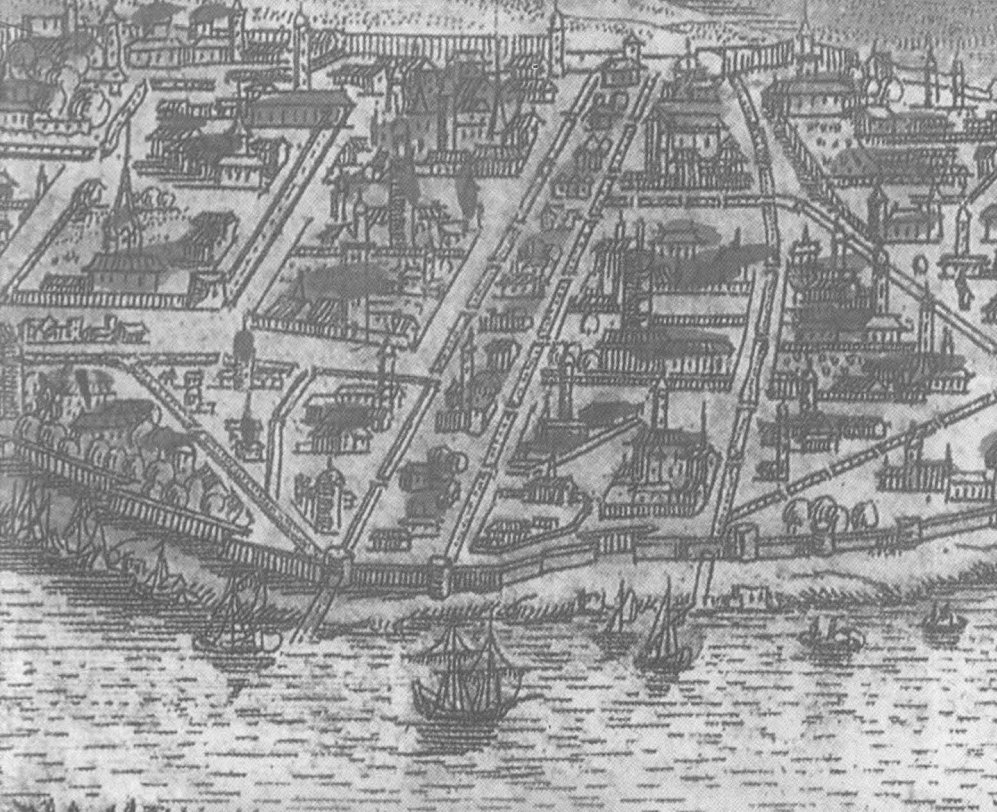

INDIA or SIAN

LB๑๕

บรรณานุกรม

บรรณานุกรมว่าด้วยเรื่อง อชญา

ชาลวิทวัส เกษตรศิริ และคณะ

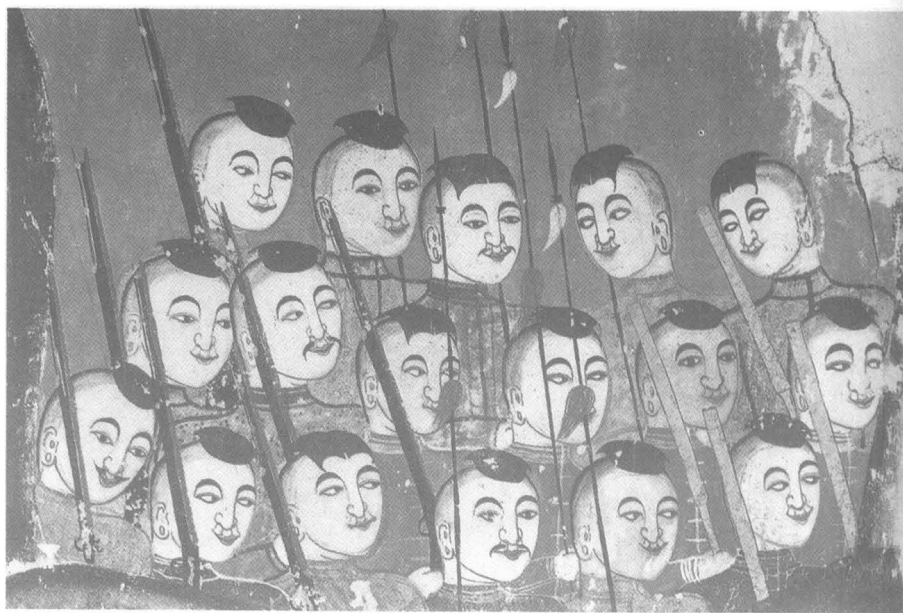

ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ทุนสนับสนุนการจัดพิมพ์เผยแพร่ โครงการรางวัล TTF Award

ประเทศราชของสยาม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
Siamese Vassal States under King Rama V

ชวลีย์ ณ ถลาง
Chawalee Na Thalang

บรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ - กาญจณี ละอองศรี
Editors : Charnvit Kasetsiri - Kanchanee La-onsri

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

โครงการหนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”
Publication Series “Thailand’s Neighbors in Southeast Asia”

ปัญหาชายแดน ไทย-พม่า

Problems on Thai-Burmese Border

นคร พันธุ์ณรงค์
Nakorn Punnarong

บรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ - กาญจนี ละอองศรี
Editors : Charnvit Kasetsiri - Kanchanee La-onsri

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

ความสัมพันธ์ระหว่าง
ไทย-พม่า-กะเหรี่ยง
Thai-Burmese-Karen Relations

สมโชค สวัสดิรักษ์
Somchoke Sawasdiruk

บรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ - กาญจณี ละอองศรี
Editors : Charnvit Kasetsiri - Kanchanee La-onsri

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

พม่า

กับการต่อต้านจักรวรรดินิยมอังกฤษ ค.ศ. 1885-1895
Burma's Struggle Against British Imperialism, 1885-1895

นินิเมียนต์

Ni Ni Myint

แปล : ชลลภ สันทรภาณีชัย

Translate : Chalabha Sontaraphach

จาก

14 ถึง 6 ตุลาคม

ป๋วย อึ๊งภากรณ์

เสน่ห์ จามริก

เบเนดิก แอนเดอร์สัน

เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์พานิช

คำนำโดย

นิธิ เอียวศรีวงศ์

บรรณาธิการ

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

ดำรงศักดิ์ เพ็ชรเลิศอนันต์

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2542

2475 การปฏิวัติสยาม

2475 เป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของสยาม การที่จะทำความเข้าใจกรณีนี้ได้จะต้องดูภูมิหลังของความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภูมิหลังของการปฏิรูปสังคม ในเกือบจะทุกด้านนับตั้งแต่ตอนกลางสมัยรัตนโกสินทร์ และที่สำคัญอย่างยิ่ง ในสมัยรัชกาลที่ 5 คือการสร้างระบบราชการขึ้นใหม่ตามแบบตะวันตก และการสร้างข้าราชการแบบใหม่ที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตก (ทั้งในและจากต่างประเทศ) การปฏิรูป หรือ “การเปิดประเทศ” (ซึ่งน่าจะถือได้ว่าเป็นฉากแรกๆ ของการนำไปสู่ 2475) นี้ ย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะนำมาซึ่งคนกลุ่มใหม่ “ชนชั้นกลาง” และความคิดใหม่ๆ เช่น ความคิดลัทธิชาตินิยม และประชาธิปไตย และเมื่อกลุ่มคนรุ่นใหม่เติบโตขึ้นพร้อมด้วยความคิดใหม่ เหล่านี้ยิ่งพัฒนาและขยายตัวออกไปตามกระแสของกาลเวลาและความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ของสังคม ขณะที่ในเบื้องสูงของอำนาจการปกครองกลับเขม็งเกลียวและกระจุกตัวอยู่ ทั้งยังมีที่ท่าว่าผู้อยู่ในอำนาจ ไม่สามารถปรับตัวได้ทันต่อสถานการณ์ หรือ “ไม่พร้อม” ที่จะเปลี่ยนแปลง ก็ดูจะเป็นเรื่องธรรมดาที่ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นได้ และในที่สุดก็ระเบิดออกมาในรูปของการใช้กำลังของการยึดอำนาจ 24 มิถุนายน 2475 ฉะนั้น ปัจจัยด้านอุดมการณ์และการก่อตัวของชนชั้นใหม่ จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญของการยึดอำนาจ 2475 เป็นปัจจัยหลักที่สั่งสมมาเป็นระยะเวลายาวพอสมควร...เมื่อเกิดสภาพของความอ่อนแอในการปกครองในสมัยรัชกาลของรัชกาลที่ 7 ประจวบกับเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก (ซึ่งถือได้ว่าเป็นฉากสุดท้ายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์) ก็กลายเป็นปัจจัยเฉพาะหน้าหรือตัวเร่งให้มีการยึดอำนาจเกิดขึ้น

การทำความเข้าใจต่อ 2475 จะต้องดูปัจจัยทั้งสองด้านดังกล่าว มิฉะนั้นก็อาจจะวนเวียนอยู่กับปัญหาของ “ความพร้อมหรือไม่พร้อมของสยาม” หรือ “ปัญหาการชิงสุกก่อนห่าม” หรือแม้ “ปัญหาแนวพระราชดำริ” ทั้งหลายที่วนเวียนอยู่แบบหาทางออกไม่ได้ในวงวิชาการทางประวัติศาสตร์ และรัฐศาสตร์ของไทย

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

